

**Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
Hadtudományi Doktori Iskola**

Kiss Álmos Péter

**A negyedik generációs konfliktusok
jellemzői és tapasztalatai**

doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

.....
Szternák György egyetemi tanár

Budapest, 2011.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA	4
A KUTATÁS CELKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEK	7
KUTATÁSI MÓDSZEREK.....	8
AZ ÉRTEKEZÉS KORLÁTAI.....	9
TERMINOLÓGIA	9
1. GENERÁCIÓK A HADVISELÉSBEN	17
1.1. AZ ELSŐ HÁROM GENERÁCIÓ	18
1.2. A NEGYEDIK GENERÁCIÓ – PARADIGMAVÁLTÁS A HADVISELÉSBEN	21
1.3. ALTERNATÍV ELEMZÉS – AZONOS KÖVETKEZTETÉSEK	24
1.4. ÖTÖDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS – EGY TÚL KORAI ELMÉLET	26
1.5. A PARADIGMAVÁLTÁS GAZDASÁGI, POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI GYÖKEREI	27
KÖVETKEZTETÉSEK.....	31
2. ESETTANULMÁNYOK.....	32
2.1. RHODESIA, 1962-1980 – HARCÁSZATI SIKEREK, HADÁSZATI ÉS POLITIKAI KUDARC	35
2.2. PUNJAB 1980-1994 – FELKELÉS-ELFOJTÓ MODELL EURÓPA SZÁMÁRA	59
2.3. KOSZOVÓ, 1990–1999 – A NEM-ÁLLAMI HADVISELŐ LÁTVÁNYOS SIKERE.....	80
2.4. FRANCIAORSZÁG, 2005 – EGY VALLÁSI/ETNIKAI FELKELÉS ELSŐ FELVONÁSA.....	102
KÖVETKEZTETÉSEK.....	118
3. A NEGYEDIK GENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	119
3.1. A KONFLIKTUS HÁTTERE.....	119
3.2. TÉR-ERŐ-IDŐ-INFORMÁCIÓ TÉNYEZŐK	119
3.3. VEZETÉS ÉS IRÁNYÍTÁS.....	131
3.4. STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ.....	133
3.5. JOGI SZABÁLYOZÁS.....	135
3.6. DOKTRÍNÁK	137
3.7. POLITIKAI RENDEZÉS	146
KÖVETKEZTETÉSEK.....	147
4. FELKÉSZÜLÉS EGY NEGYEDIK GENERÁCIÓS KIHÍVÁS KEZELÉSÉRE	149
4.1. A KONFLIKTUS HÁTTERE.....	149
4.2. TÉR-ERŐ-IDŐ-INFORMÁCIÓ TÉNYEZŐK	150
4.3. VEZETÉS ÉS IRÁNYÍTÁS.....	151
4.4. STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ.....	152
4.5. JOGI SZABÁLYOZÁS.....	153
4.5. DOKTRÍNA	156
KÖVETKEZTETÉSEK.....	157
5. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	158
5.1. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK.....	158
5.2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEK.....	161
5.2. TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	162
5.3. TOVÁBBI KUTATÁSI TERÜLETEK	162
5.4. AJÁNLÁSOK	163
ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	164
FELHASZNÁLT IRODALOM	165
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK.....	178

BEVEZETÉS

A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

A második világháború óta egyre ritkábbak a nemzetállamok között hagyományos erőkkal, eszközökkel és eljárásokkal vívott háborúk. A fegyveres konfliktus domináns formája az állam határain belül zajló harc a biztonsági erők¹ és nem-állami hadviselők között, melynek meghatározó jellemzője a hadviselők közötti *aszimmetria*². Bár a konfliktus elsősorban egy-egy állam határain belül zajlik, esetenként jelentős nemzetközi dimenziót is nyerhet.³ 1945 óta a fegyveres konfliktusok 80-85 százaléka ilyen belső háború.⁴ (1. ábra)

Az ellenség valójában inkább *ellenfél*: nagyrészt saját állampolgárok, akik arra törekszenek, hogy akaratukat rákényszerítsék a társadalomra. A parlamenti politikai tevékenység, az utcai politizálás, a fegyveres harc és a bűnözés határterületein mozogva követelik a politikai aktivistáknak, katonáknak, bűnözőknek járó jogi védelmet, de elutasítják az e kategóriákhoz kötődő felelősséget. Nem viselnek egyenruhát, a civilek között rejtőznek, és civilek közül indítják támadásaikat. Támadásaik a biztonsági erők helyett elsősorban a civileket, a civil infrastruktúrát és az állam hatalmi jelképeit sújtják. Céljuk nem a biztonsági erők megsemmisítése, hanem a nép⁵ magatartása és gondolkodása fölötti befolyás megszerzése.

A hadtudomány e konfliktusokat a közelmúltban még helyettesek útján megvívott háborúknak⁶ nevezte és a szuperhatalmak közötti konfrontáció eszközének tekintette, de nem új állomásnak a hadviselés fejlődésében. E nézet ma már nem tartható. A kétpólusú világrend felbomlásával mérséklődött a szuperhatalmak konfrontációja, de az államon belüli konfliktu-

¹ Lásd részletesebben e fejezet *Terminológia* szakaszát.

² A hadviselők céljaiban, eszközeiben, eljárásaiban, erőforrásaiban mutatkozó alapvető különbségek alapján e konfliktusokat a szakirodalom gyakran aszimmetrikus konfliktusoknak nevezi. A terminológia kérdését e fejezet *Terminológia* szakaszában részletesebben kifejtem. Az aszimmetriával részletesebben a következő fejezetben foglalkozom.

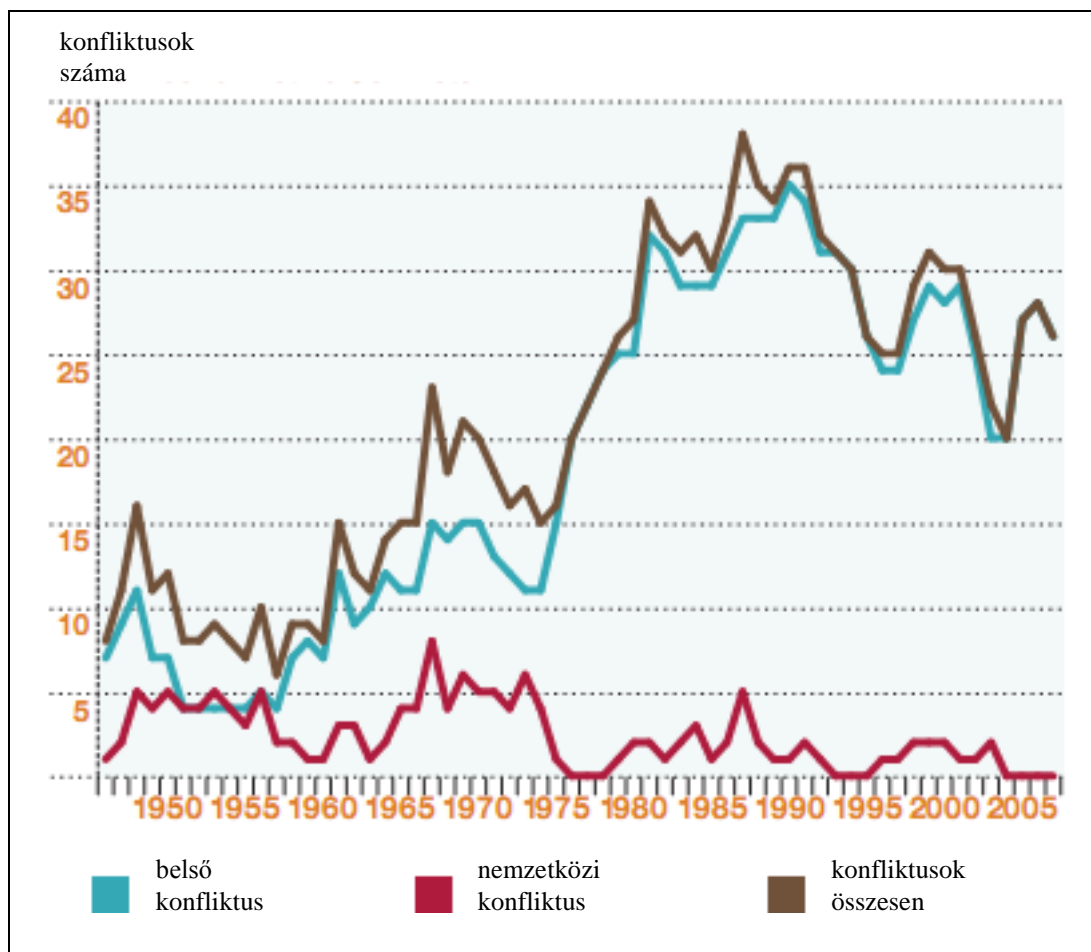
³ A radikális iszlám hívei például globális dzsihádot (szent háborút) vívnak azért, hogy az iszlám uralma érvényesüljön az egész világon. LADEN, Osama bin: *Text of Fatwa Urging Jihad Against Americans*, 1998. Mideastweb, <http://www.mideastweb.org/osamabinladen2.htm> (letöltve 2011.06.30.), KISS Álmos Péter: *Iszlám fundamentalizmus és politikai erőszak Európában*, in Szakmai Szemle, Budapest, 2009./4. pp. 115-141., http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2009_4_szam.pdf (letöltve: 2011.02.20.) és EIKMEIER, Dale C.: *Qutbism: An Ideology of Islamic-Fascism*, in Parameters, Carlisle Barracks PA, 2007. tavasz. pp. 85-97. Idegen hatalmak vagy államszövetségek fegyveres erővel történő beavatkozása egy másik tényező, amely nemzetközi dimenziót adhat egy belső konfliktusnak.

⁴ HEWITT, J. J – WILKENFELD, Jonathan – GURR, Ted Robert: *Peace and Conflict 2010 – Executive Summary*, College Park MD, University of Maryland, 2010. ISBN 978-1-59451-716-7, p. 13. STRACHAN, Hew: *British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq*, in RUSI Journal, London, 2007/6, pp. 8-11.

⁵ Tisztában vagyok azzal, hogy a „nép” kifejezést egyes szakemberek politológiai szempontból elavult kategóriának tartják, de a ma általánosan használt alternatívák még rosszabbul hangzanak. A „lakosság” valódi jelentése alig különbözik az „alattvalótól”: differenciálatlan, passzív, manipulálható tömeg, amelyről gondoskodni kell, mert képtelen ésszerű döntéseket hozni. „Az emberek” a napi politikai demagógia terméke. Ezért az értekezésben többnyire a „nép” kifejezést használom.

⁶ Az angol nyelvű szakirodalomban és politikai sajtóban általánosan használt kifejezés a *proxy war*.

sok nem értek véget – ellenkezőleg: a hadviselés leggyakoribb formájává váltak. A hadtudomány egyik új elmélete szerint ezek új típusú, „negyedik generációs” konfliktusok: nem-állami hadviselők kihívása az állam hatalmával, tekintélyével, legitimitásával szemben.⁷

1. ábra. Fegyveres konfliktusok 1945 és 2007 között.⁸

A NATO Stratégiai Koncepció,⁹ az Európai Unió Közös Biztonsági és Védelmi Politikája¹⁰ és tervezett belső biztonsági stratégiája¹¹ valamint az egyes államok (például az Egyesült Királyság¹²) nyilvánosan hozzáférhető nemzeti biztonsági stratégiái és doktrínái arra enged-

⁷ Az elmélet ismertetését lásd a következő fejezetben.

⁸ HEWITT – WILKENFELD – GURR: i.m. p. 19.

⁹ *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Brüsszel, NATO, 2010. <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> (letöltve 2011.06.10.)

¹⁰ *Biztonságos Európa egy jobb világban*, Brüsszel, Európai Unió, 2003. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (letöltve 2011.06.02.)

¹¹ *Tervezet – Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”* Brüsszel, Európai Unió, 2010. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/10/st05/st05842-re02.hu10.pdf> (letöltve 2011.06.02.)

¹² *A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy*, London, HMSO, 2010, http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191639.pdf (letöltve 2011.06.30.)

nek következtetni, hogy az európai politikai elit és a biztonságpolitikai szakemberek véleménye szerint a negyedik generációs kihívások csak Ázsia és Afrika ingatag államaiban elképzelhetőek. Európában egyedül a terrorizmust tekintik veszélynek, de azt a rendészeti szervek – esetleg némi katonai segítséggel – kezelni tudják. E nézet megjelenik a magyar nemzeti biztonsági stratégiában is: a terrorizmus önálló „globális kihívás”, kezelése elsősorban a „nemzetbiztonsági szolgálatok” és a „rendvédelmi szervek” hatásköre, a katonai eszközök alkalmazása pedig csak a NATO keretei között képzelhető el.¹³ E meglegedett felfogás uralja a magyar szakemberek gondolkodását is: „*Honi területen történő bevetés esetén várhatóan, a katonai erők feladata (...) a rendvédelmi szervek megerősítése és támogatása lehet. (...) ...a kijelölt erőket elsősorban arra kell felkészíteni, hogy várhatóan az országhatáron túl kerülnek végrehajtásra a terroristák elleni katonai műveletek és harctevékenységek.*”¹⁴

E nézet nem teljesen indokolatlan. Az európai csapatok felkelés elleni műveleteinek szintére jelenleg valóban Ázsia és Afrika. Az is vitathatatlan, hogy a konfliktusok eddig csak Európa peremvidékén – Írországban, a Balkánon, a Kaukázusban – hoztak jelentős változásokat. Európában eddig valóban a terrorizmus bizonyult a legjelentősebb biztonsági fenyegetésnek, és a rendészeti erők azt valóban kezelni tudták. A közeli jövőben mégis szükségesnek bizonyulhat fölülvizsgálni ezt az elégedettséget, mert több jel arra mutat, hogy az Európai Unió központi régiói is negyedik generációs konfliktusok hadszíntereivé válhatnak:¹⁵

- A nemzetállam szuverenitásának korlátozása, az Európai Unió (EU) merev, az állampolgár számára érthetetlen és elérhetetlen politikai rendszere, a korrózió ideológiák (multikulturalizmus, erkölcsi és kulturális relativizmus, politikai korrektség) termékeny talajt teremtenek az aszimmetrikus kihívásoknak.¹⁶
- Ugyanezek a tényezők gyengítik az állam képességét, hogy reagáljon a kihívásokra.
- Koszovó függetlensége (egy nem-állami hadviselő látványos sikere az állammal szemben) arra ösztönzi Európa kisebbségeit, hogy maguk is megkíséreljék a függetlenség kivívását.

¹³ A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája, (2073/2004. (III. 31.) Korm. Határozat) Budapest, Külügyminisztérium, 2004. http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf (letöltve 2011.06.02.)

¹⁴ KŐSZEGVÁRI Tibor – KOVÁCS Csaba: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai – II rész*, egyetemi jegyzet, Budapest, ZMNE, 2003p. 30 és p. 36

¹⁵ KISS Álmos Péter: *Biztonsági kihívások és veszélyek az új Európában*, in SZEGEDY-MASZÁK Mihály (főszerk.): *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, Budapest, Nap Kút kiadó, 2010. ISBN 978-963-263-142-4 pp. 316-332.

¹⁶ A civilizált politikai beszédet hangsúlyozó politikai korrektséget nem tartom problémának. De problémának tartom, ha a politikai korrektség nevében egyes társadalmi problémák tabu kategóriába kerülnek, és ha nyílt vita helyett erkölcsi megbélyegzés és egzisztenciális ellehetetlenítés jár politikailag nem korrektnek tekintett nézetekért.

- Számolni kell Európa egyre nagyobb és egyre öntudatosabb muszlim kisebbségeinek autonómia- és hegemónia-törekvéseivel, melyek eredményeként Nyugat-Európa számos nagyvárosában a muszlimok-lakta negyedek tiltott zónákká váltak, ahonnan kiszorították a nem-muszlim lakosságot és az államot képviselő intézményeket, és a rendőrség csak erős fedezettel mer járőrözni.¹⁷
- E jelenségek Magyarországot sem kerülték el. A bevándorlók nem jelentenek különösebb problémát, de etnikai identitáson alapuló társadalmi ellentétek léteznek, és megjelentek szélsőséges politikai nézeteket valló, erőszakra is hajlamos szervezetek is.¹⁸

Ha e jelek valósággá válnak, valószínűleg szükséges lesz a rendészeti erők megerősítése a fegyveres erők alakulataival. Ebben az esetben az expedíciós műveletekben szerzett tapasztalatok csak korlátozott mértékben hasznosíthatóak. Ázsiában és Afrikában az európai csapatok (köztük a magyar kontingensek is) idegen területen, idegen népek fölött gyakorolnak hatalmat, nem vonatkoznak rájuk a helyi törvények, harcérintkezési szabályaik tág teret engednek a fegyverhasználatnak és a kényszerítő eljárásoknak. Más a helyzet, ha szükségesnek bizonyul alkalmazásuk saját hazájuk határain belül: saját barátaikkal, testvéreikkel, polgártársaikkal kerülnek szembe, tevékenységüket ugyanazok a törvények szabályozzák, mint a civilekét.

Ezért nagyon fontos elemezni az aszimmetrikus hadviselés különleges körülményeit és feltárni azokat az alapelveket, amelyek mentén az európai fegyveres erők és rendészeti szervek saját határaikon belül sikeresen tudnak válaszolni e kihívásokra, és közben hűek tudnak maradni hazájuk törvényeihez, kultúrájához és értékeihez, meg tudják őrizni szabadságjogait, hagyományait és életformáját.¹⁹

A KUTATÁS CELKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEK

1. Meghatározni a negyedik generációs hadviselés természetrajzát, ismertetni társadalmi, politikai, gazdasági gyökereit.
2. Igazolni vagy cáfolni a következő hipotéziseket:
 - i. Egy negyedik generációs kihívás nem egyszerű rendészeti probléma, de nem is egyszerű katonai probléma, ezért kizárólag a rendészeti, vagy kizárólag a katonai eszközök nem elegendők. A kihívást csak akkor lehet kezelni, ha a társadalom mozgósítja erőforrásait és vállalja a minősített helyzettel járó áldozatokat.

¹⁷ KISS Álmos Péter: *A terrorizmusról – másképpen*, in Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2007.09. pp. 101-117

¹⁸ SZTERNÁK György: *Szélsőséges erőszakos szervezetek, mint lehetséges veszélyforrások a demokratikus társadalmakban*, egyetemi jegyzet, Budapest, ZMNE, 2009. pp. 21, 38-39, 64-65 és 97-119.

¹⁹ A 20. századi latin-amerikai katonai diktatúrák példája mutatja, hogy a biztonsági erők korlátlan erőszak alkalmazásával képesek rövi idő alatt felszámolni a felkelő mozgalmakat, de sikerük egyben a parlamenti demokrácia és a szabadságjogok felszámolásához is vezet.

- ii. A konfliktus során a nemzetközi szövetségesek értékes segítséget nyújthatnak, de a harc valamennyi kockázatát, terhét és áldozatát a megtámadott társadalomnak magának kell vállalnia.
 - iii. A fegyveres küzdelem elvei és törvényei a negyedik generációs hadviselés körülményei között is érvényesülnek. A biztonsági erők kudarca az alapelvek helytelen alkalmazására vezethető vissza.
 - iv. A biztonsági erők nem tudják rendezni a konfliktust – csak a rendezéshez szükséges feltételeket tudják megteremteni. Ugyanakkor a biztonsági erők nélkül nincs lehetőség a rendezésre.
3. Felvázolni azokat az alapelveket, amelyek segítségével európai kormányok – de elsősorban Magyarország – saját erőikkel, saját határaikon belül szembe tudnak szállni a negyedik generációs hadviselés kihívásaival.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A kutatómunkát a nyilvánosan hozzáférhető magyar és nemzetközi szakirodalom alapműveinek (klasszikusok és elismert mai szerzők; felkelések és felkelés elleni műveletek aktív résztvevőinek beszámolóí; doktrínák és szabályzatok) tanulmányozásával alapoztam meg. Értékes kiindulási pontnak bizonyultak Beraczkai Antal, Béres János és Porkoláb Imre terrorizmust, aszimmetrikus konfliktusokat és különleges erőket elemző munkái.²⁰

A téma feldolgozásához a kvalitatív kutatási módszereket, elsősorban az esettanulmányokat találtam a legalkalmasabbnak.²¹ Rendkívül értékes információforrásnak bizonyultak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Nyelvintézetében tanuló tisztek és tiszthelyettesek. Az algériai, szerb és macedóniai hallgatókkal folytatott strukturált interjúk és kötetlen beszélgetések különösen éles megvilágításba helyezték a saját határokon belül, saját állampolgárok védelmében más saját állampolgárok ellen folytatott harcok különleges problémakörét.

Lehetőségem volt gyakorlati próbának alávetni a kutatás során megfogalmazott következtetéseket. Dr. Resperger István ezredes (Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Vezérkari Tanfolyam parancsnoka) irányítása alatt Somkuti Bálint kollegámmal kidolgoztuk egy negye-

²⁰ BÉRES János: *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2008., PORKOLÁB Imre: *A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2008. BERACZKAI Antal: *A nemzetközi terrorizmus elleni harcban részt vevő szövetséges és magyar katonai biztonsági erők felkészítése és műveleti tevékenysége*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2008.

²¹ A negyedik generációs hadviselés elemzésére a kvantitatív módszerek is alkalmasak. A RAND Corporation például évtizedek óta kutatja az aszimmetrikus konfliktusokat, és óriási ismeretanyagot halmozott föl. Az elemzések közel fele kvantitatív eljárásokon alapszik.

dik generációs kihívást modellező törzsgyakorlat forgatókönyvét. A gyakorlat eddig három alkalommal került végrehajtásra (a Vezérkari Tanfolyam két egymást követő évfolyamán és a tatai 25. Klapka György lövészdandár törzs tanulónapján). A gyakorlatok tapasztalatai alapján a forgatókönyvet módosítottuk és egy valóság-hű kiképzési eszközt alkottunk, és tervezzük azt számítógép-szimulációs kiképzési segédanyaggá fejleszteni.

Kutatásaim részeredményeit rendszeresen közöltem magyar és nemzetközi lektorált fórumokon és konferenciákon.

AZ ÉRTEKEZÉS KORLÁTAI

A tudományos probléma fenti megfogalmazása, valamint a hipotézisek és célkitűzések fókusza egyben meghúzzák a kutatás határait is. Kétségtelen, hogy Afganisztánban és Irakban az amerikai illetve koalíciós fegyveres erők győzelmét hosszan tartó negyedik generációs konfliktusok követték. Ezek logikusan az értekezés részei lehetnének mint aktuális és mai példák és mint további potenciális fenyegetések forrásai. Mégis úgy döntöttem, hogy ezeket nem elemzem. E hadszíntereken az expedíciós erők egy idegen politikai kultúrát – egyéni szabadságjogok elsőbbségét, parlamenti demokráciát, magánéletet, közéletet és vallást szigorúan elkülönítő szekularizmust – próbálnak ráerőltetni az arra nem különösebben fogékony társadalmakra. Jelenlétük a fegyveres ellenállás egyik kiváltó oka, de minimum katalizátora, és jelenlétük és aktív harctevékenységük erősen torzítja mind a konfliktus társadalmi és politikai jellemzőit, mind a megoldáshoz vezető utat. Az expedíciós műveletekben szerzett tapasztalatok felbecsülhetetlen értékűek, de kevés útmutatással szolgálnak egy kormánynak, amely saját erőivel, saját határain belül akar kezelni egy negyedik generációs kihívást.

Szorosan kapcsolódik kutatásom tárgyához, hogy az állam hogyan tudja a negyedik generációs hadviselés elveit és eljárásait saját szolgálatába állítani. Terjedelmi korlátok miatt a kérdéskör elemzését kénytelen voltam elhagyni.

Az anyaggyűjtést gyakorlatilag az értekezés nyomdába adásáig, 2011. augusztusáig folytattam. A térképek csak szemléltető jellegűek, ezért nem törekedtem egységes méretarányra vagy vetületre. A tárgyalt események idején hivatalosan használt földrajzi neveket használom, kivéve, ha magyar megfelelő (Párizs, Belgrád) létezik.

TERMINOLÓGIA

Az értekezésben követem a katonai szakkifejezések értelmezésében legtekintélyesebb forrásokat: a Hadtudományi Lexikon²² szócikkeit és a Magyar Honvédség Összhaderőnemi

²² SZABÓ József, (szerk): *Hadtudományi Lexikon*, Budapest, MHTT, 2005. ISBN 963-04-5226-x

Doktrínájának²³ szóhasználatát. Mivel a hadtudomány csak a közelmúltban kezdett alaposabban foglalkozni a negyedik generációs hadviseléssel, e források számos kifejezést nem tárgyalnak, másokra csak hiányos vagy túlhaladott meghatározást adnak. Ez jellemző a nemzetközi szakirodalomra is – a terminológia folyamatosan változik, és gyakran az alapvető fogalmak értelmezésében sincs egyetértés. Ezen túlmenően a negyedik generációs hadviselés politikai töltete következtében gyakori az egyes fogalmak (terrorizmus, terrorista, harcos stb.) politikai célú manipulálása. Ezért szükségesnek tartom néhány kifejezés magyarázatát.

NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS – E kifejezés a következő fejezetben részletes magyarázatot kap, de indokolt itt megemlíteni, hogy a nemzetközi szakirodalom számos, közel azonos értelmű kifejezést ismer ugyanazon jelenség leírására. Az 1950-es években a franciák forradalmi háborúnak (*guerre revolutionnaire*) nevezték és megvívására egy teljes körű doktrínát alkottak. Ugyanakkor egy befolyásos francia teoretikus (Roger Trinquier) egyszerűen csak a modern háború (*guerre moderne*) kifejezést használta.²⁴ Az angol szaknyelvben kis háború (*small war*), alacsony intenzitású hadviselés (*low intensity conflict – LIC*), gerilla-hadviselés (*guerrilla warfare*), nem-hagyományos hadviselés (*unconventional warfare*), népi háború (*people's war*), irreguláris hadviselés (*irregular warfare*) váltották egymást. A közelmúltban Rupert Smith brit tábornok a „háború a nép között” (*war amongst the people*)²⁵ kifejezést használta, mely lassan terjed az angol nyelvű szakirodalomban. Ma a felkelés elleni hadviselés (*counterinsurgency – COIN*) és az aszimmetrikus hadviselés (*asymmetric warfare*) és a két leggyakrabban használt megnevezés. A jelenleg érvényben levő magyar katonai stratégia is az *aszimmetrikus konfliktus* és *aszimmetrikus hadviselés* kifejezéseket alkalmazza.²⁶ Az értekezésben a fenti kifejezéseket egymás szinonimájaként alkalmazom.

FELKELÉS – A negyedik generációs konfliktus leggyakoribb – de korántsem egyetlen – formája a felkelés, mely a Hadtudományi Lexikon „*fegyveres felkelés*” címszava szerint: „*az elnyomott közösségek, rétegek, nemzetiségek, etnikumok harcának legélesebb formája (egy adott országon belül) az államhatalom, a kormány ellen, a hatalom megragadása v. az ország függetlenségének kivívása érdekében. Ez különbözteti meg a fegyveres felkelést a lázadástól, az összeesküvéstől és a kis fegyveres csoport által kirobbantott puccstól.*”²⁷ Az Egyesült Államok doktrínája szerint a felkelés egy „*szervezett mozgalom, melynek célja a hatalmat gya-*

²³ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrínája, 2. Kiadás, HM-HVK, MH DSZOFT kód: 11313

²⁴ TRINQUIER, Roger: *La guerre moderne*, Párizs, Editions de la Table Ronde, 1961.

²⁵ SMITH, Rupert: *The Utility of Force – The Art of War in the Modern World*, London, Penguin Books, 2005. ISBN 0-141-02044-x, pp. xiii-xiv, 16-17, 278-289, 346-354 stb.

²⁶ *A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája*, Budapest, HM, 2009. pp. 6, 9 és 13.

²⁷ *Hadtudományi Lexikon*, pp. 324-325.

korló kormány megdöntése felforgató tevékenység és fegyveres konfliktus útján”.²⁸ A brit doktrína hasonló – de kissé részletesebb – meghatározást ad: szervezett, fegyveres politikai küzdelem, egy olyan kisebbségi csoport tevékenysége, amely politikai változásokat akar kieroszakolni; felforgató tevékenység, propaganda és katonai nyomás útján széles tömegeket akar meggyőzni vagy megfélemlíteni, hogy azok elfogadják a változásokat.²⁹

Felkelések nem maguktól törnek ki: súlyos és hosszú ideig tartó igazságtalanságok, etnikai vagy vallási sérelmek, társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek, korrump kormányzás (és különösen ezek kombinációja) kell ahhoz, hogy átlagemberek feladják mindennapi életüket és fegyvert fogjanak egy reménytelennek tűnő harcban. Nem szükséges, hogy e sérelmek, igazságtalanságok stb. valósak legyenek – elég, ha a résztvevők valósan érzik azokat.

A közelmúlt tapasztalatai alapján nem minden felkelésre illik a „szervezett” jelző: Irakban és Afganisztánban különálló, egymással is rivalizáló csoportok és vezetés nélküli, decentralizált hálózatok alkalomszerűen működtek együtt, nagyon általánosan és homályosan megfogalmazott közös célok érdekében. Működnek olyan szervezetek is, amelyek gyengíteni akarják az állam hatalmát és csökkenteni hatékonyságát, de nem akarják átvenni az állam fölötti ellenőrzést, mert egy gyenge – de valamennyire működőképes – államban látják a legjobb lehetőséget saját gazdasági érdekeik vagy politikai és ideológiai céljaik megvalósítására.³⁰

TERRORIZMUS – Politikai erőszak, terrorizmus és terroristák már a bibliai időkben és a középkorban is léteztek, és a terrorizmus mai formájában már legalább az 1960-as évek óta terjed a világ valamennyi kontinensén. Ennek ellenére a jog, a társadalomtudományok, a közélet és a nemzetközi közösség évtizedek óta nem képes olyan meghatározással előállni, amely mindenki számára elfogadható (és mindenki számára kötelező) lenne. Ma több száz egymáshoz hasonló, ugyanakkor egyes részletekben egymástól eltérő meghatározás létezik. Áttekintésükkel kiemelhetjük a terrorizmus fő elemeit:³¹

1. A támadók *nem-állami szereplők* (nem lehet tehát összerosni a terrorizmust és az állam kényszerítő eljárásait).
2. A *támadások fegyvertelen polgárok ellen* irányulnak, céljuk olyan félelmet, pánikot keltetni, ami a hírmédiumokon keresztül elsősorban a közvéleményre hat.

²⁸ *Dictionary of Military and Associated Terms*, JP 1-02, Washington DC, Department of Defense, 2009, p. 1-02.

²⁹ *Counter Insurgency Operations (Strategic and Operational Guidelines)* 1-1 Army Code 71749, London, HM Printing Office, 2007. pp. A-2-1-A-2-3.

³⁰ NORTH, Chris: *Redefining Insurgency*, in *Military Review*, Leavenworth KS, 2008. jan-feb, pp. 117-118 és MANWARING, Max G.: *A Contemporary Challenge to State Sovereignty: Gangs and Other Illicit Transnational Criminal Organizations in Central America, El Salvador, Mexico, Jamaica, and Brazil*, Santa Monica CA, RAND Corporation, 2007.

³¹ BÉRES: i.m. pp. 9-15.

3. *Politikai célok* megvalósítása érdekében folytatott tevékenység (a nyereségvágyból vagy beszámíthatatlan elmeállapotban elkövetett támadás tehát nem terrorizmus).
4. Meghatározó elem az *erőszak*, vagy *erőszakkal történő fenyegetés* (a politikai tiltakozás erőszak nélküli formáit – felvonulást, ülősztrájkot – akkor sem lehet tehát terrorizmusnak minősíteni, ha a résztvevők nagy létszáma fenyegetőnek tűnik).

FELKELÉS ÉS TERRORIZMUS – A korábban említett nemzetközi és magyar biztonsági stratégiák és doktrínák, valamint egyes tudományos elemzések arra engednek következtetni, hogy Európa egyes kormányai és biztonságpolitikai szakemberei éles határt húznak felkelés és terrorizmus közé.³² E nézeteket jól összefoglalja Béres János értekezése:³³

„A ... felkelés nem egy elszigetelt csoport küzdelme ... jelentős tömegbázisa van (...) célja egy „ellenállam” (counter-state) létrehozása, amely egy jól körülhatárolt területen, az állam minden funkcióját vállalva a korábbi hatalom felváltására, illetve a teljes legitimitás birtoklására törekszik. (...) alkalmanként a terrorizmus eszközehez is nyúlhatnak. (...)”

„A tisztán terrorista szervezetek (...) a terrort az erőszak örvényébe bonyolódva cselekvési logikaként használják (...) Számukra a terrorizmus nem taktika, hanem stratégia. Ezeknek a valóságtól és az általuk képviselni kívánt tömegektől elszigetelődött, mély illegálisban működő, erőszakra építő kis csoportoknak nincs tömegbázisuk, legfeljebb csak egy hullámzó létszámú szimpatizáns tábor van mellettük. Nincs társadalmi mozgalom mögöttük, valamilyen ideológiától hajtva ők maguk jelentik a mozgalmat. Nem céljuk „ellenállam” létrehozása, esetleges utópisztikus elképzeléseik nélkülözik az átgondolt, realitásokon alapuló állam megteremtését és az afölötti politikai hatalom birtoklását. E szervezetek tevékenysége valódi terrorizmusnak („pure terrorism”) tekinthető, mert az erőszakot létük céljaként alkalmazzák.”

E megközelítést súlyos tévedésnek tartom: a terrorizmus nem önálló biztonsági vagy rendészeti probléma. Valójában nem is probléma, hanem eszköz: egy pont (vagy rövid szakasz) az aszimmetrikus hadviselés eszközeinek széles skáláján. Nem létezik „valódi terrorizmus”, melynek az erőszakon és félelemkeltésen túl ne lennének politikai céljai – legfeljebb a tudományos elemzés nem képes fölismerni azokat, vagy nem fogadja el valódi, tudományos

³² *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation; Biztonságos Európa egy jobb világban; Tervezet – Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája; A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája; A Strong Britain in an Age of Uncertainty, és WIEVIORKA, Michel: Terrorism in the Context of Academic Research, in CRENSHAW, Martha, (szerk.): Terrorism in Context, University Park PA, Pennsylvania State University Press, 1995. ISBN 978-0-271-01015-1 pp. 597-606.*

³³ BÉRES: i.m. pp. 12-13.

szempontból legitim céloknak, mert nem illenek egy előre meghatározott koordináta-rendszerbe. A legelszigeteltebb szervezet is rendelkezik valamilyen tömegbázissal – ha nem tud gyökeret eresztetni, elsorvad. Ez fordítva is igaz: a legszélesebb tömegbázisú felkeléseket is többnyire néhány fős, elszigetelt csoportok kezdték (melyeket kezdetben az állam, a nemzetközi közösség, de gyakran a nép nagy része is terroristának tartott).³⁴ Ahol a terrorizmus megjelenik tartós biztonsági problémaként, ott a valós fenyegetés már sokkal szélesebb körű, és nem kezelhető csak a tünetekre (terrorista csoportokra és akciókra) koncentrációval.

Ugyanakkor a megkülönböztetés indokolt lehet mint politikai manőver. A nemzetközi közvélemény többnyire akkor is rokonszenvvel tekint a társadalmi, gazdasági változásokért, szabadságért, egyenjogúságért, nemzeti függetlenségért küzdő mozgalmakra, ha azok erőszakot alkalmaznak. Ha sikerül a mozgalmat terroristának bélyegezni, e rokonszenv jelentősen csökkenhet, a kormány kemény eszközökhöz folyamodhat, semlegesítheti a kritikát és kevésbé kell attól tartania, hogy más államok kormányai erkölcsi és politikai nyomással próbálják rákényszeríteni a probléma politikai eszközökkel történő megoldására.³⁵

BIZTONSÁGI ERŐK – Az aszimmetrikus konfliktusok 20. és 21. századi történelme egyértelműen azt mutatja, hogy egyedül a rendészeti erők, vagy egyedül a fegyveres erők ritkán tudnak megbirkózni egy negyedik generációs kihívással. El kell szakadni a fegyveres erők – rendvédelmi szervek – hírszerző szolgálatok – belbiztonsági szolgálatok – elhárító szolgálatok felosztástól. A feladatok és hatáskörök e kifaragásának békeállapotban indokolt, és egy másik állammal vívott fegyveres konfliktus során sem jelent különösebb problémát, de egy negyedik generációs konfliktusban a siker akadály lehet. Rendőrség, hadsereg, légierő, milícia, büntetés-végrehajtás, vámhatóság, felderítő és elhárító szervek – valamennyi testület egyetlen „biztonsági erők” kategóriába kell tartozzon, és egyazon politikai, gazdasági és biztonsági végállapot megvalósítására kell törekedjen.

STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ – Minden fegyveres konfliktusnak van egy politikai dimenziója, melyben a világ – mind az érintett állam (államok) társadalma, mind a nemzetközi közvélemény – egyik vagy másik oldalra áll és erkölcsi ítéletet hoz. Minden hadviselő számára fontos e véleményalkotó folyamatot pozitívan befolyásolni: mozgósítani a társadalom erőforrá-

³⁴ A közelmúlt legsikeresebb felkelő szervezete, a koszovói UÇK 1993-ban alakult és minimális támogatást élvezett a koszovói albánok között. Első dokumentálható fegyveres akcióját 1996. áprilisban hajtotta végre. 1997-ben Koszovóban 150 fő aktív tagja volt, Koszovó határain túl sem sokkal több. Két évvel később az UÇK uralta Koszovót, kiűzte a koszovói szerbek nagyrészét, részben sikeres felkeléseket szított Szerbiában, Montenegróban és Macedóniában, és utód-szervezete ma a független Koszovó egyik meghatározó politikai tényezője. Lásd a *Koszovó 1996-1999* alfejezetet.

³⁵ POKALOVA, Elena: *Framing Separatism as Terrorism: Lessons from Kosovo*, in *Studies in Conflict and Terrorism*, Washington DC, 2010. május, pp. 429-447.

sait, meggyőzni a polgárokat, hogy létkérdés megvívni a harcot, a szövetségeseket, hogy alapvető érdekük fűződik a támogatás fenntartásához, az ellenséget, hogy kudarcra van ítélve, és a semlegeseket, hogy álljanak a „jó” oldalra.

E közvéleményt befolyásoló tevékenységet korábban propagandának nevezték, és különösebb szégyenkezés nélkül folytatták. Mára a propaganda gyakorlatilag egyenértékűvé vált a „végtelenségig ismételt manipulatív hazugságok özöne” kifejezéssel. De a propaganda békében és háborúban egyaránt annyira fontos, hogy minden állam és minden nem-állami hadviselő (és minden politikai párt, minden politikus, és minden üzleti vállalkozás) továbbra is folytatja – csak új, kevésbé fülsértő megnevezéseket használ. A NATO jelenleg a „*stratégiai kommunikáció*” kifejezést alkalmazza, melynek meghatározása „... a NATO kommunikációs tevékenységének és képességeinek – nyilvános diplomácia, katonai köztájékoztatás, információs műveletek és lélektani hadviselési műveletek – megfelelő alkalmazása a Szövetség irányelveinek, műveleteinek és tevékenységének támogatására, a NATO céljainak előmozdítása érdekében.”³⁶ E meghatározás – értelemszerűen módosítva más, nem-NATO szervezetekre és testületekre – jól lefedi a korábbi „propaganda” fogalmát, ezért az értekezésben többnyire a „stratégiai kommunikáció” kifejezést fogom alkalmazni.

HADIKULTÚRÁK ÉS NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS – Kovács Jenő a hadikultúrákat három kategóriába sorolja: anyagcentrikus, mozgáscentrikus és gerilla. Elméletét részletesen ismertették és továbbfejlesztették Porkoláb Imre tanulmányai³⁷ és Forgács Balázs PhD értekezése.³⁸ Kovács Jenő háromtengelyű koordináta-rendszerébe beilleszthető a hadviselés generációinak elmélete és a negyedik generációs hadviselés is. Az első három generáció az anyagcentrikus és mozgáscentrikus hadikultúrák több évszázados, helycserés dominanciája: hol az egyik, hol a másik kap nagyobb szerepet, a gerilla hadikultúra csak másodlagos szerepet játszik – ha egyáltalán szerepet kap. A negyedik generációs hadviselés a gerilla hadikultúra dominanciájának kora, melyben a másik két hadikultúra másodlagos szerepet kap.

A hagyományos konfliktusok kora nem ért véget azzal, hogy a gerilla hadikultúra meghatározóvá vált a mai konfliktusokban. Egyrészt a közelmúlt eseményei (például a legutóbbi, Oroszország és Grúzia között 2008-ban vívott rövid háború, India és Pakisztán folyamatos

³⁶ *Public Affairs Handbook, Allied Command Operations – Allied Command Transformation*, 2010. http://www.au.af.mil/pace/handbooks/pa_handbook_nato.pdf, p. 314.

³⁷ PORKOLÁB Imre: *Katonai műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*, in Kard és Toll, Budapest, 2006/1, pp 24-31, PORKOLÁB Imre: *A kifárasztó gerilla hadviselési mód*, in Kard és Toll, Budapest, 2006/2, pp 113-122, PORKOLÁB Imre: *Aszimmetrikus hadviselés az ortodox és gerilla-hadikultúra összecsapásai*, in Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Budapest, 2006/3 pp. 65-80.

³⁸ FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla hadviselésben?* in Kommentár, Budapest, 2008/1, pp. 88-100, FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2009.

konfrontációja, Kína fegyverkezése és csendes-óceáni területi igényei) arra figyelmeztetnek, hogy a nemzeti érdekek fegyverrel történő érvényesítésének kora nem zárult le. Másrészt a gerilla hadikultúra eszközei és eljárásai csak megteremtik az állam hatalma elleni küzdelem alapjait és kiindulási pontját, de a sikerhez általában az szükséges, hogy a nem-állami hadviselő annyira fölfejltsze fegyveres erejét – vagy olyan erős idegen pártfogókat vonjon be harcába – amivel képes semlegesíteni az állam biztonsági erőit. Ebbe az irányba mutatnak Mao Ce-tung és a vietnami kommunisták, valamint Fidel Castro és Ernesto „Che” Guevara elméletei.

Mao többfázisú gerillaháború elmélete szerint az első, *gerilla* fázisban az ellenség túlerőben van. A nem-állami hadviselő rejtőzködik, kis erőkkel harcol, célja a túlélés, legfontosabb feladata a nép politikai mozgósítása és támogatásának megnyerése.³⁹

A második, *erőegyensúlyi* fázisban a gerilla erők fokozatosan reguláris alakulatokká szerveződnek, melyek nyílt harcban is megállják a helyüket, területet foglalnak és meg is védik azt a biztonsági erők támadásaival szemben. A két fázis közötti átmenet különösen veszélyes időszak. Egyrészt a nem-állami félnek immár van veszítenivalója (maga az elfoglalt terület, a terület lakossága és a „felszabadított zónába” telepített eszközök és létesítmények), ezért a korábban bevált gerilla eljárásokat (rejtőzködés, visszavonulás) már kevésbé tudja alkalmazni. Másrészt a reguláris alakulatok felderíthető és hagyományos eszközökkel és eljárásokkal támadható célok, ugyanakkor a konfliktusnak ebben a fázisában a biztonsági erők még mindig túlerővel rendelkeznek, és doktrínáik, kiképzésük, képességeik fókuszpontja pontosan az ilyen erők megsemmisítése. Ha az átmenet túl korán történik, a nem-állami hadviselő súlyos vereséget szenvedhet, és kénytelen lesz visszatérni a gerilla fázisba.

A harmadik, *túlerő* fázisban a nem-állami hadviselő immár reguláris erői győzelmet aratnak. Az átmenet e két fázis között szintén jókora veszélyforrás, mert könnyű dolog túlbecsülni a sikert sikerre halmozó erők valós harcértékét és alábecsülni az állam képességét, hogy erőforrásait összpontosítsa és ellentámadást indítson. A küzdelem eltérő fázisokban lehet a különböző hadszíntereken, és a helyzettől függően (például egy súlyos vereség esetén) szükséges lehet egy előrehaladottabb fázisból visszatérni egy korábbi fázisba.

Castro és „Che” Guevara „*foco*” (fókuszpont) elmélete elfogadja, hogy a végső és teljes siker csak akkor lehetséges, ha a gerilla-erők átalakulnak reguláris hadsereggé. A döntő különbség a harc politikai és katonai elemei közötti egyensúlyban van. Castro a gerilla fázisban

³⁹ MAO Tse-Tung: *On Guerrilla Warfare*, Quantico VA, USMC, 1989. pp. 94-115., TABER, Robert: *The War of the Flea – A Study of Guerrilla Warfare Theory and Practice*, St Albans, Paladin, 1965, pp. 45-72. és PORKOLÁB: i.m. 2008, pp. 22-25.

nem tekintette nélkülözhetetlennek a nép előzetes politikai mozgósítását és támogatásának megnyerését. Arra számított, hogy a társadalomban már létező sérelmek és igazságtalanságok fölerősítésével és a „*foco*” (egy mindenre elszánt, harcos gerilla csoport) katonai sikereivel el tudja érni a nép mozgósítását és meg tudja szerezni támogatását.⁴⁰

Ugyanakkor egyes, a közelmúltban lezajlott aszimmetrikus konfliktusok azt mutatják, hogy a nem-állami hadviselő a gerilla-erők reguláris hadsereggé fejlesztése nélkül is elérheti célját. Thomas Hammes dokumentál több ilyen esetet.⁴¹

⁴⁰ GUEVARA, Ernesto "Che": *Guerrilla Warfare*, University of Nebraska Press, Lincoln NE, 1998. 978-0-8032-7075-6, pp. DEBRAY, Régis: *Forradalom a forradalomban – Fegyveres harc és politikai harc Latin-Amerikában*, kiadási adatok nélkül, pp. 37-39., TABER: i.m., pp. 27-44. és PORKOLÁB, 2008. pp. 25-26.

⁴¹ HAMMES, Thomas X.: *The Sling and the Stone – on War in the 21st Century*, St Paul MN, Zenith Press, 2006. ISBN 978-0-7603-2407-3, pp. 76-171.

1. GENERÁCIÓK A HADVISELÉSBEN

A második világháborút követő hat évtizedben az államok között hagyományos katonai erővel és eszközökkel vívott háborúk, és egyre gyakoribbak az államon belüli fegyveres konfliktusok. Függetlenségi mozgalmak siettették (vagy kényszerítették ki) a gyarmatbirodalmak felbomlását. Etnikai és vallási kisebbségek harcoltak és harcolnak központi kormányok ellen. Forradalmárok próbálnak megdönteni konzervatív kormányokat. Az iszlám radikális hívei erőszakkal próbálják ideológiájukat rákényszeríteni a világra.

E konfliktusok jellemzője az *aszimmetria*. Az állam erőfölénye akkora, hogy értelmezhetlenné válik az erők összehasonlítása. Összemérhetetlenek az eljárások: a nem-állami hadviselő az állam erőinek alkalmazhatósági szintje alatt működik és olyan eljárásokat is alkalmaz (például utcai politizálás és zavargások), amelyeket általában nem tekintünk a hadviselés részének. Összemérhetetlenek az erőforrás-igények: a biztonsági erők eszközei milliókba kerülnek, kezelőiket éveken át kell képezni – a nem-állami hadviselő eszközei olcsók, gyakran házi készítésűek, kezelésük minimális felkészítést kíván.⁴² (1. táblázat)

	vesztfáliai rendszer szerinti konfliktus	negyedik generációs konfliktus
konfliktus jellege	nemzetközi	államon belüli: felkelés, forradalom, polgárháború
hadviselők	nemzetállamok és államszövetségek	nemzetállam/államszövetség és nem-állami hadviselők
erők és eszközök	összemérhető, hasonló erők összehasonlítható eszközök	nem összemérhető erők nem összehasonlítható eszközök
doktrínák és eljárások	hasonló doktrínák és eljárások	eltérő doktrínák és eljárások
erőforrás-igény	nemzet valamennyi erőforrása	állam: nagy erőforrás-igény nem-állami hadviselő: kis erőforrás-igény

1. táblázat. A vesztfáliai rendszer szerinti és a negyedik generációs konfliktusok közötti különbségek (összeállította a szerző⁴³)

Nagy létszámuk, felszerelésük és kiképzésük ellenére e konfliktusokban a biztonsági erők gyakran képtelenek leküzdeni rongyos és gyengén felszerelt gerillákat. Az 1980-as években e jelenség magyarázatára született az Egyesült Államokban a hadviselés generációinak elmé-

⁴² RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*, in *Hadtudomány*, Budapest, 2010/4, pp 68-77. és Krajnc Zoltán: *Az aszimmetrikus hadviselés, fenyegetés alapkérdései*, in *Repüléstudományi Közlemények, különszám*, 2008. április 11.
http://www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/2008_cikkek/Krajnc_Zoltan.pdf (letöltve 2011.02.06.)

⁴³ RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői* c. tanulmánya alapján.

lete.⁴⁴ Alkotói szerint a hadviselés fejlődése egy *evolúciós folyamat*, melyet felismerhető és jól azonosítható *dialektikus minőségi változások* osztanak elkülöníthető generációkra. Ezen túlmenően a 20. század politikai, társadalmi és technológiai változásai és az idő múlása alapján a szerzők feltételezték, hogy elérkezett egy újabb generációváltás ideje.

1.1. AZ ELSŐ HÁROM GENERÁCIÓ

Az elmélet szerint a *modern hadviselés* generációinak sora a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békével (1648) kezdődik.⁴⁵ A békeszerződések nem ejtettek szót sem szuverenitásról, sem területi integritásról, és nem történt azonnali forradalmi változás a fegyveres erők finanszírozásában, kiállításában, szervezési elveiben és harceljárásaiban sem. A jogtudomány, a történetírás és a hadtörténelem mégis egy paradigmaváltást elindító eseménynek tekinti a vesztfáliai békét,⁴⁶ mert ebből a magból szökkent szárba a modern nemzetállamok rendszere.

A bonyolult alá- és fölérendelt hűbéri kötelezettségekből és privilégiumokból álló feudális rendszer helyét átvette a meghatározott terület és az ott élő nép fölött korlátlan szuverenitást gyakorló államok rendszere. *A paradigmaváltás meghatározó eleme az állam hadviselési monopóliuma.* Korábban a hadviselés erő és elhatározás kérdése volt: nemesi házak, klánok, városok, üzleti vállalkozások állandóan változó szövetségei folyamatosan háborúkat vívtak egymással és a központi hatalmat megtestesítő uralkodóval. Kevés különbség volt bűnözés és háború, civil és katona között: zsarolás, megvesztegetés, gyilkosság, fosztogatás, árulás, házasság éppúgy a politikai célok megvalósításának eszközei voltak, mint a háborúk és a diplomácia.⁴⁷ A vesztfáliai békét követő évszázadokban a nem-állami hadviselők fokozatosan a háttérbe szorultak. A háború fokozatosan államok között, állami erőforrásokkal és állami fegyveres erőkkel vívott küzdelemmé vált. Gyilkosság, zsarolás és hasonló eszközök (bár nem tűntek el teljesen) egyre kisebb szerepet játszottak az államok közötti kapcsolatok alakításában.

A hadviselés első generációja (a 16. század derekától a 19. század derekáig) a vonalban, oszlopban és négyzetben harcoló embertömegek kora. A harceljárások fegyelmezett, alaposan kiképzett csapatokat követeltek; a veszteségek pótlása költséges volt, ezért az erők megőr-

⁴⁴ LIND, William S. – NIGHTENGALE, Keith – SCHMITT, John F. – SUTTON, Joseph W. – WILSON, Gary I.: *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, in Marine Corps Gazette, Quantico VA, 1989. október, pp. 22-26.

⁴⁵ LIND et al: *The Changing Face of War*. Lind és szerzőtársai természetesen tisztában voltak azzal, hogy a fegyveres konfliktus egyidős az emberrel, de a vesztfáliai békét megelőző évezredek pre-modern hadviselési formáit nem elemezték generációs szempontból.

⁴⁶ BEAULAC, Stéphane: *The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth*, in Australian Journal of Legal History, North Ryde NSW, 2004. szeptember (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) <http://www.austlii.edu.au/au/journals/AJLH/2004/9.html> (letöltve: 2011.03.20.)

⁴⁷ TUCHMAN, Barbara: *A Distant Mirror – The Calamitous 14th Century*, New York NY, Ballantyne Books, 1979. ISBN 0-345-28394-5.

zése közel olyan fontos volt, mint az ellenség legyőzése. A csaták célja nem az ellenség megsemmisítése volt, hanem olyan előny kivívása (például egy kulcsfontosságú tereptárgy elfoglalása) ami az ellenség számára túl kockázatosá tette a további harcot. E harcjeljárások egy rendezettségre alapozott katonai kultúrát teremtettek.⁴⁸ Szinte minden, ami a „katonai” és a „civil” közötti különbséget mutatja (rendfokozatok, állomány-kategóriák, egyenruha, tisztelgés, dísz-szemle) ebből a korból származik, és a rendezettségen alapuló katonai kultúra megerősítését szolgálja. A hadműveleti művészet nem létezett mint a hadművészet különálló szintje, de számos hadjáratban megfigyelhető volt mint gyakorlat.⁴⁹

A 19. század második felében (a krími háborúval, az amerikai polgárháborúval, a német és olasz egységet megteremtő háborúkkal) érkezett el a *második generációs hadviselés* kora. A hadiipari tömegtermelés eredményeként nagyságrendekkel nőtt a csapatok tűzereje, és a vasút és a távíró (valamint később a telefon és a rádió) lehetővé tette nagy seregetestek gyors és összehangolt mozgatását. A harcjeljárások lineárisak maradtak: a védelem igyekezett megakadályozni minden betörést; támadásban a lövész alegységek igyekeztek arcvonalat tartani. A hadművészet elfogadott és elismert része lett a hadműveleti művészet, melyhez Napóleon hadjáratainak elemzése szolgáltatta az elméleti alapokat. A rendezettség kultúrája fennmaradt, a fegyelem alapja a kényszer volt. A kezdeményezést nem méltányolták, mert a tervet és az összhangot veszélyeztette. A második generációs hadviselés csúcspontja az első világháború felőrlő csatáinak sorozata volt, melyben a központi hatalmak végül alulmaradtak.⁵⁰

A német birodalmi hadsereg 1918. tavaszi offenzívájával kezdődött a manőver-háborúk kora, a *harmadik generációs hadviselés*.⁵¹ Megsemmisítés helyett a cél megbénítani az ellenség harcvezetését. A harc non-lineáris. Támadásban egy harmadik generációs haderő az ellenség erős pontjait és fő erőit megkerülve, váratlan irányokból zúzza szét azokat. Védelemben az ellenséget egy mélységben tagolt védelmi körzetbe vonja, és csak akkor indít ellentámadást, amikor a támadás lendülete kimerült. Megváltozik a katonai kultúra: a fegyveres erők a helyzetre, az ellenségre koncentrálnak; a parancsnok a kívánt eredményt írja elő, a végrehajtás módját a beosztott kezdeményezésére és szakértelmére bízta (feladat-orientált vezetés). A fe-

⁴⁸ LIND, William S. – SCHMITT, John F. – WILSON, Gary I.: *Fourth Generation Warfare: Another Look*, in Marine Corps Gazette, Quantico VA, 1994. december, pp. 34-37.

⁴⁹ LIND et al: *The Changing Face of War*.

⁵⁰ LIND et al: *The Changing Face of War* és LIND, William S.: *Understanding Fourth Generation War*, in Military Review, Leavenworth KS, 2004. szeptember-október, pp. 12-16.
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf> (letöltve 2011.06.02.)

⁵¹ HAMMES: *The Sling and the Stone*, pp. 27-29.

gyelem elsősorban önfegyelem, és csak másodsorban kényszer.⁵² A harmadik generációs hadviselés Izrael 1967-ben és 1973-ban aratott látványos győzelmeivel érte el csúcspontját.

A generációk közötti több évtizedes *átfedések* lehetnek. Egyes első generációs harceljárások például a 19. század végéig fennmaradtak,⁵³ és a második és harmadik generációk közötti átmenet ma sem ért véget: léteznek olyan fegyveres erők, amelyek ragaszkodnak a második generációs hadviselés doktrínáihoz és eljárásaihoz. Az Egyesült Államok fegyveres erői számára például a két világháború két sikertörténet, melyek kulcsa a hadianyag és tüzérvő tömeges alkalmazása – és amelyek csúcspontja a nukleáris fegyverek kifejlesztése.

A három generáció többé-kevésbé azonos paradigmát követ:

1. Az állami szuverenitás korlátlan. A hadviselés állami monopólium: nemzetállamok és államszövetségek harcolnak egymással.
2. Nem-állami hadviselők (gerillák, partizánok) szerepe és jelentősége korlátozott, többnyire állami irányítás alatt állnak és a reguláris erők műveleteit támogatják. A szövetségek és koalíciók nem nemzetek fölötti intézmények: nem diktálnak a tagállamoknak.
3. A Clausewitz-i „szentháromság,” a nép, a fegyveres erők és a kormány egysége garantálja a nép támogatását a közös ellenséggel szemben.⁵⁴ A társadalom minden tagja része a háborús gépezetnek; a katonák fegyverrel juttatják érvényre az ország érdekeit, a civilek a hátszágban munkájukkal és adóikkal járulnak hozzá a közös erőfeszítéshez.
4. A hadviselők világos és általánosan elfogadott szabályokat követnek, melyek a barbarizmustól a civilizált magatartás, a kegyetlenség és brutalitás mérséklése felé fejlődnek: korábban elfogadott eljárások, magatartásformák és eszközök (például a hadifoglyok megcsonkítása) fokozatosan megengedhetetlenné válnak.⁵⁵ Felismerhető különbség van béke és háború között. A hadviselők célja minél előbb lezárni a konfliktust és visszatérni a békéhez, együttműködéshez, kereskedelemhez.
5. A győzelem összetevői egyértelműek: legyőzni az ellenség fegyveres erőit, elfoglalni területeit, ellenőrzés alá vonni gazdasági potenciálját – és így megtörni akaratát.

⁵² LIND: *Understanding Fourth Generation War*.

⁵³ CHURCHILL, Winston S.: *The River War – An Account of the Reconquest of the Sudan – 1902*, (elektronikus változat, kiadói adatok és oldalszámok nélkül) <http://www.fullbooks.com/The-River-War5.html> (letöltve: 2011.03.20.)

⁵⁴ Az eredetiben: *Volke – Feldherr und Heer – Regierung*. A Clausewitz-i „wunderliche dreifaltigkeit” (csodálatos szentháromság) sokkal tágabb és mélyebb értelmű, mint a fenti, kétmondatos egyszerűsítés (túlegyszerűsítés). CLAUSEWITZ, Karl von: *Vom Kriege*, 1. rész, 1. könyv, 1. fejezet, az 1832. évi berlini első kiadás alapján készült internet kiadás, oldalszámok nélkül, http://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/19Jh/Clausewitz/cla_kri1.html#1 (letöltve: 2011.03.20.)

⁵⁵ Ez nem lineáris és visszafordíthatatlan evolúció: például a japánok hadifoglyokkal szemben tanúsított magatartása a második világháború során jelentős visszaesés volt az orosz-japán háború során tanúsított lovagiasságukhoz képest.

6. A háború két szinten folyik: erőpróba a fizikai szinten és akaratok összecsapása a lélektani szinten. Elsődleges az erőpróba – elpusztítani az ellenség hadviselési képességét, és ezúton megtörni akaratát. A stratégiai kommunikáció alárendelt szerepet játszik.

7. A hadviselők általánosan elfogadott eszközöket és eljárásokat alkalmaznak.

A generációs változások hajtóerőit Lind és szerzőtársai a hadtudomány és a technológia fejlődésében látták. Thomas X. Hammes az első világháború példájával illusztrálta, hogy a változások valódi motorja a társadalmi, gazdasági és politikai fejlődés, melyben hadtudomány és technológia jelentős, de alárendelt szerepet játszanak. Már a 19. század végén világos volt, hogy a megosztott irányzású tüzérség, a szögesdrót és a gyorstüzelő fegyverek új harceljárásokat követelnek. De a jobb és hatékonyabb eszközök lehetőségeit csak a korai 20. századi iparosodott államok tudták kiaknázni. Erőegyensúly fenntartására törekvő nemzetközi politikájuk olyan szövetségeket hozott létre, amelyek a nagy veszteségek ellenére éveken át stabilak maradtak. Fejlett nemzetgazdaságuk a háború kiadásait éveken át finanszírozni tudta. A tudományos és ipari infrastruktúra kifejlesztette, előállította és a frontra szállította a felszerelést és a hadianyagot. Az állami bürokrácia évről évre az újoncok millióit bocsájtotta a fegyveres erők rendelkezésére. A nacionalista ideológia arra készítette a társadalmat, hogy elviselje és pótolja a katasztrofális veszteségeket.⁵⁶

1.2. A NEGYEDIK GENERÁCIÓ – PARADIGMAVÁLTÁS A HADVISELÉSBEN

A hadviselés generációinak elmélete nem száraz történelmi elemzés. Alkotóit a múlt eseményeinél sokkal jobban érdekelte a jövő, és föltették kérdést: nem érkezett-e el az ideje, hogy megjelenjen a negyedik generációs hadviselés? Ha igen, milyen formát fog öltetni? A választ a kétpólusú világrend felbomlásával együtt járó politikai válságok adták meg: mint a korábbi generációk, a negyedik generációs hadviselés is egy több évtizedes evolúciós folyamat eredménye. Már évtizedekkel ezelőtt megjelent, de csak a közelmúltban (ahogy véget ért a szuperhatalmak konfrontációja) vált a fegyveres konfliktusok domináns formájává. Jellemző vonásai sok tekintetben az előző három generáció paradigmájával ellentétesek (2. táblázat):

1. Az állam szuverenitása korlátozott. Az állam elveszti hadviselési monopóliumát.
2. Jelentős tényezővé válnak a nem-állami hadviselők. Etnikai és vallási csoportok, politikai mozgalmak, bűnszervezetek harcolnak más nem-állami szereplők, a központi hatalom és más államok ellen. A konfliktus leggyakoribb formája a felkelés.

⁵⁶ HAMMES, Thomas X.: *The Evolution of War: The Fourth Generation*, in Marine Corps Gazette, Quantico VA, 1994. szeptember, pp. 35-40.

3. A „szentháromság” – a nép, a fegyveres erők és a kormány Clausewitz-i egysége – nem létezik: a nép nagy része semleges. A hadviselők célja megszerezni a nép meghatározó hányadának támogatását. A konfliktus hadszíntere a társadalmi tér: a műveletek egy időben folynak a megtámadott társadalom teljes mélységében, a katonai, gazdasági, politikai, társadalmi dimenziókban és a nemzetközi életben is.⁵⁷ A harctér maga a nép – az utcákon, az üzletekben, a földeken, a házakban, az egész nép, mindenütt, bármikor. A harcok a civilek jelenlétében, a civilek között, a civilek ellen, a civilek védelmében, a civilek önkéntes vagy kikényszerített részvételével folynak. A civilek célpontok, emberi pajzsok, meggyőzendő potenciális támogatók, vagy hadviselők, és gyakran nehéz eldönteni, hogy egy adott pillanatban éppen melyik szerepet játsszák.

vesztfáliai paradigma	poszt-vesztfáliai paradigma
korlátlan állami szuverenitás a hadviselés állami monopólium	szuverenitás korlátozott állam hadviselési monopóliuma megszűnik
a konfliktus államok között zajlik	konfliktus állam és nem-állami hadviselők között zajlik
nép, hadsereg és kormány egységes	harc a nép fölötti befolyásért és a nép támogatásáért folyik
általánosan elfogadott szabályok nyilvánvaló különbség béke és háború, harcoló és nem-harcoló között	szabályokat nem-állami hadviselő elutasítja harcoló és nem-harcoló, hadviselő és semleges, béke és konfliktus közötti határok elmosódnak
győzelem összetevői egyértelműek	nincs egyértelmű győzelem vagy vereség
erőpróba és akaratok összecsapása	akaraterők összecsapása és erőpróba
általánosan elfogadott eszközök	általánosan elfogadott és szokatlan, újszerű eszközök

2. táblázat. A hadviselés régi és új paradigmáinak összehasonlítása
(összeállította a szerző)

4. A negyedik generációs hadviselő nem rendelkezik az állami lét ismérveivel (lakosság, terület, gazdaság, infrastruktúra), ezért magatartását nem korlátozza az állami léttel járó felelősség sem. Így elmosódnak a béke és konfliktus, „polgári személy” és „katona,” „harcoló,” és „nem-harcoló” közötti határok és különbségek (egyes nem-állami hadviselők egyenesen tagadják, hogy bármiféle megkülönböztetés indokolt lenne). Nem tartja

⁵⁷ LIND et al: *The Changing Face of War* és Hammes: *The Evolution of War*.

magára nézve kötelezőnek a hadviselés általánosan elfogadott hagyományait és szabályait – ellenkezőleg: a szabályok lehető legfeltűnőbb megsértésével éri el a legnagyobb stratégiai kommunikációs sikereket.

5. Nincs egyértelmű győzelem és vereség. Konfrontáció és konfliktus között folyamatos az oda-vissza átmenet. A harc csökkenő intenzitása jelentheti a konfliktus végét, de jelenthet ideiglenes szünetet is. A biztonsági erők hadműveleti sikerei nem garantálják a konfliktus lezárását, legfeljebb a politikai rendezés lehetőségét teremtik meg – de a politikai rendezés sem garancia arra, hogy a konfliktus nem újul ki néhány év múlva.
6. Az erőpróba és az akaraterők összezapása közötti viszony a visszájára fordul. A nem-állami hadviselő közvetlenül a társadalom akaratát, ellenálló képességét akarja megtörni. Valós és kitalált sérelmekből, kirekesztettségéből, elnyomásból, hátrányos megkülönböztetésből egy áldozati narratívát alkot és tömegmozgósító eljárásokkal radikalizálja a potenciális híveket. Műveleteinek célja, hogy minél előbb kifejlődjön egy „társadalmi Stockholm-szindróma:”⁵⁸ a közvetlen, halálos fenyegetést a nem-állami hadviselő műveletei jelentik, a megfélemlített nép mégis a biztonsági erőkben lássa a nagyobb veszélyt. A harctevékenység célja támogatni, kiegészíteni és erősíteni ezt az üzenetet.⁵⁹
7. Megjelennek olyan eszközök és eljárások, amelyeket eddig nem tekintettünk a hadviselés eszközeinek: politikai tevékenység, tömeglázító demagógia, utcai politizálás és zavargások, erkölcsi és érzelmi zsarolás, szervezett és szervezetlen bűnözés, terrorizmus, kiváltságok kikényszerítése erőszakkal vagy jogi úton.⁶⁰ A nem-állami hadviselő integrálja ezeket az eszközöket, és mindig arra helyezi a hangsúlyt, ami éppen a legelőnyösebb a számára – és amire a biztonsági erők a legkevésbé számítanak.

Egyenként a fentiek nem írnak le új jelenséget: a felkelések már a rómaiaknak is gondot okoztak. A 18. és 19. században a gyarmati lázadások mindennaposak voltak, és a politikai terrorizmus sem volt ismeretlen. Egészen az 1940-es évekig ezek viszonylag könnyen kezel-

⁵⁸ Az emberi természet hajlamos azonosulni elnyomóval, bántalmazóval, kizsákmányolóval – ez a kiszolgáltatott, súlyos veszélynek kitett ember védekezési mechanizmusa. A pszichológia ezzel magyarázza, hogy az éveken át bántalmazott családtag nem válik ki a családból; bántalmazott gyerek buzgón látogatja bántalmazó szülőjét, aki börtönbe került. A Stockholm-szindróma a fenti jelenség egyik kirívó esete. Egy sikertelen stockholmi bankrablás (1973) során a rablók túszokat ejtettek; a kiszolgáltatott helyzetben lévő foglyokat időnként bántalmazták és halállal fenyegették, máskor figyelmet, törődést, némi felületes kedvességet tanúsítottak irántuk. A túszok egy idő után vonzalmat kezdtek érezni fogva tartóik iránt, azonosultak velük, és közös ellenségnek tekintették a rendőrséget, amely ki akarta szabadítani őket. (Mohás Livia pszichológus személyes közlése.) A „társadalmi Stockholm-szindróma” (societal Stockholm syndrome) kifejezés K. P. S. Gill indiai rendőrtábornoktól származik. GILL, K.P.S.: *Dubious things called 'popular support'* in *The Pioneer*, New Delhi, 2001.dec.1. <http://www.satp.org/satporgtp/kpsgill/terrorism/Dec01Pio.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

⁵⁹ HAMMES, Thomas X.: *Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation*, in *Strategic Forum*, NDU Press, Washington DC, 2005. január, pp. 1-8.

⁶⁰ KISS: *A terrorizmusról – másképpen*.

hető belpolitikai problémák voltak. Ami igazán új, az az aszimmetrikus konfliktusok domináns szerepe. A nem-állami hadviselő (gerilla, felkelő, terrorista, szabadságharcos) immár nem a reguláris erőket támogató segédcsoport, hanem a konfliktust kezdeményező, a reguláris erőkkel gyakorlatilag egyenrangú (és azoknál gyakran sokkal sikeresebb) hadviselő. Egy újabb paradigmaváltás tanúi vagyunk – visszatérést látunk a hadviselés korábbi formájához, az állam hadviselési monopóliuma előtti időkhöz.

1.3. ALTERNATÍV ELEMZÉS – AZONOS KÖVETKEZTETÉSEK

A korábban már idézett Rupert Smith brit tábornok William Lind elméletétől eltérő szempontok szerint tekinti át 300 év hadtörténelmét, mégis hasonló eredményre jut. Munkája középpontjába a katonai erőt, mint a politikai cél megvalósításának eszközét állítja: a politika és az erő kölcsönhatásait, valamint az erő alkalmazásának korlátait elemzi.

A napóleoni háborúktól a második világháborúig terjedő időszakot „államközi nagyipari háború” (*interstate industrial war*) névvel egy kategóriaként kezeli és a hegeli dialektika *tézisének* tekinti (2. ábra). Alapja a Clausewitz-i nép – fegyveres erők – kormány egysége. A hadviselők (két Clausewitz-i háromszög) célja katonai erő közvetlen alkalmazásával döntésre vinni a politikai konfrontációt: győzni az erőpróbában, megsemmisíteni az ellenség ellenálló képességét és ez által megtörni akaratát. Smith szerint e hadviselési paradigma zsákutcába futott a nukleáris fegyverek elterjedésével.⁶¹

Az *antitézis* a napóleoni háborúk idején megjelenő modern gerilla háború: a franciák győztek az erőpróbában (1808), de nem tudták megtörni a spanyolok akaratát. A nép folytatta a harcot, és ez új helyzetet teremtett: a hadviselők (továbbra is két Clausewitz-i háromszög) nem tudtak győzni az újabb erőpróbában. A gerillák nem voltak elég erősek, hogy nyílt ütközetben győzzenek, de megfoghatatlan kísértékként egyszerre voltak mindenütt és sehol; rajtaütésekkel, vállalkozásokkal és lesállításokkal kifárasztották a megszálló hadsereget és megtörték erkölcsi tartását. Harceljárásaikkal szemben a franciák tehetetlenek voltak, ezért a népet sújtó intézkedésekkel próbálták megtörni a gerillák és a nép közötti kapcsolatot. Megtorló intézkedéseik egyre több spanyolt hajtottak a gerillák soraiba. Az antitézis gerillái és partizánjai még reguláris fegyveres erőket támogató, azokkal együttműködő, sok esetben azoktól függő erők. Műveleteik – elsősorban felderítés és szabotázs – hasznos segítség, de a végső erőpróbában egyértelműen a reguláris erők sikere vagy kudarca a meghatározó.⁶²

⁶¹ SMITH: i.m. pp. 29-150.

⁶² E szerepet 1808-14 között Spanyolországban az angol és portugál reguláris erők, a Közel-Keleten 1917-18-ban Allenby tábornok brit birodalmi csapatai, 1941-45-ben Kelet-Európában a szovjet csapatok, Nyugat-Európában a brit és amerikai csapatok játszották.

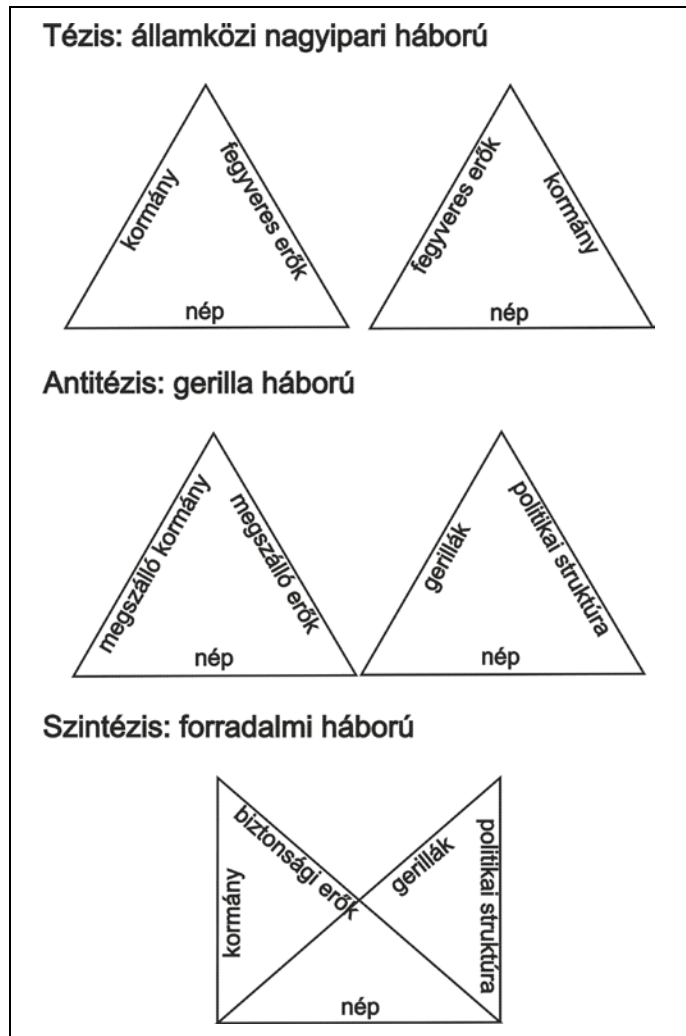
A *szintézis* a forradalmi háború – harc az állam reguláris erői és a polgárok (etnikai, vallási, társadalmi kisebbségek) fegyveres csoportjai között. A Clausewitz-i háromszögek egyik oldala (a nép) közös. Az egyik háromszöget a nép, a reguláris biztonsági erők és a kormány alkotják; a másikat a nép, a gerilla erők és a forradalmi politikai szervezet (és a harmadikat, negyediket, sokadikat is – egy belső konfliktusban több hadviselő is lehetséges). A hadviselők célja megszerezni a nép lehető legnagyobb hányadának támogatását és megbontani az ellenség kapcsolatát a néppel.

A forradalmi háborúval Smith tábornok is elérkezik a paradigmaváltáshoz. Az új paradigma jellemzőit – az állam szemszögéből – a következőkben látja:⁶³

1. A harc a nép között folyik. Első-

sorban, mert a hadviselők célja befolyásolni, megváltoztatni a nép akaratát. Másodszor, mert az ellenség a nép között rejtőzik; a néptől kap erkölcsi és anyagi támogatást és információt. Harmadszor, mert a nem-állami hadviselő eljárásai csak a nép jelenlétében működnek. Negyedszer, mert a médiumok útján a harc eljut minden otthonba, bárba, kávéházba, irodába és váróterembe.

2. A harcok célja megváltozik: a nagyipari háborúk világosan meghatározott céljait felváltják határozatlan, képlékeny, gyakran az állam szintje alatti társadalmakhoz szabott célok. A műveletek nagyrészt expedíciós műveletek, céljuk többnyire egy helyzet megteremtése – például lehetőséget teremteni politikai tárgyalások beindításához – semmint egy meghatározott végállapot fegyverrel történő kieroszakolása.

2. ábra. A Clausewitz-i „szentháromság” alakulása Rupert Smith szerint (rajzolta a szerző)

⁶³ SMITH: i.m. pp. 267-305.

3. A konfliktusok hosszú ideig elhúzódnak. A nagyipari háborút a lehető leggyorsabban be kellett fejezni, mert az lekötötte a társadalom és az állam minden erőforrását. Az új paradigmában a konfliktus egy a sok állami feladat között. Erőforrás-igénye viszonylag alacsony, ezért akár évekig is elhúzódhat.
4. Alapvetően fontos az erők és eszközök megóvása. Egyrészt hosszú időn át kell fenntartani a műveleteket, mert egyáltalán nem biztos, hogy a végállapot elérése egyértelműen lezárja a konfliktust. Másrészt az egyre kisebb védelmi költségvetések következtében a rendelkezésre álló erőket egyszerre több feladatra is kijelölik, és a prioritások változásával szükséges lehet az erők átcsoportosítására. Harmadrészt a modern nyugati társadalmak nehezen viselik az emberi veszteségeket.
5. Az új feladatokat régi eszközökkel kell végrehajtani: a nagyipari háború körülményeire tervezett nehéz fegyvereket kell a nép közötti háborúhoz adaptálni. Erre az eszközök gyakran alkalmatlanok, mert az ellenfél az erők alkalmazhatósági szintje alatt működik.
6. A hadviselők nem-állami szereplők: az egyik oldalon többnemzeti szövetség vagy koalíció – NATO, ENSZ vagy egy ideiglenes koalíció – áll, a másik oldalon nem-állami hadviselők csoportjai.

Lényeges különbség a két paradigma között, hogy a katonai erő immár nem a végső eszköz létfontosságú politikai viták eldöntésére és lezárására, hanem a stratégiai eredmény eléréséhez szükséges körülmények megteremtésének eszköze. A korábban megszokott béke → krízis → háború → megoldás → béke ciklus helyét átvette a szembenállás → konfliktus → szembenállás → konfliktus ciklus, melyben a katonai erő a cél más eszközökkel történő elérésének csak egyik támasza.

1.4. ÖTÖDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS – EGY TÚL KORAI ELMÉLET

A hadviselés generációinak elmélete viszonylag új, de máris történtek kísérletek továbbfejlesztésére. A negyedik generációs hadviseléshez vezető társadalmi és politikai trendek további alakulásában egyes kutatók már az ötödik generációs hadviselést vélik fölfedezni.⁶⁴ A könnyen hozzáférhető bio- és nanotechnológia új, nagy pusztító erejű fegyvereket ad a nem-állami szereplők kezébe. Egyre több az infrastruktúra alrendszerében dominó-hatást kiváltó támadás is: egy jól kiválasztott transzformátor állomás kiiktatása annyira túlterheli az elektromos hálózatot, hogy az összeomlik és áramszolgáltatás nélkül hagy nagy területeket. A hálózati szervezési modell további decentralizációja egyre lazább kapcsolatokat fenntartó, egyre

⁶⁴ REED, Donald J.: *Beyond the War on Terror: Into the Fifth Generation of War and Conflict*, in *Studies in Conflict and Terrorism*, London, Issue 31, 2008. pp 684-772. és HAMMES, Thomas X.: *Fourth Generation Warfare Evolves, Fifth Emerges*, in *Military Review*, Leavenworth KS, 2007. május-június, pp. 14-23.

kisebbségi csoportokhoz (szélsőséges esetben hadviselő egyénekhez) vezet. E titáni pusztító képességekkel rendelkező egyéni támadók (az eredeti kifejezés „*superempowered individuals*”), ott és akkor csapnak le, amikor akarnak, nem ismernek sem erkölcsi, sem technológiai korlátokat, felderíthetetlenek, kiszámíthatatlanok, megállíthatatlanok, kiengesztelhetetlenek. Más kutatók a kimerülő erőforrások fölötti ellenőrzéséért folytatott *élettér-háborúban* és a *természeti erők (meteorológia, geofizika) katonai alkalmazásában* vélik megtalálni az ötödik generáció alapjait.⁶⁵

Ezek az elképzelések nemcsak érdekesek és olvasmányosak, de nagyon hasznosak is, mert serkentik a vitát, nem engedik, hogy a generációs elmélet dogmává merevedjen. De Lind elméletének alapköve – a generációváltásokhoz vezető *dialektikus minőségi változás* – szigorú követelmény: ilyenek csak nagyon ritkán történnek, miután kisebb jelentőségű minőségi és mennyiségi változások felhalmozódnak és hatásuk összeadódik.⁶⁶ Az újabb technológiák terjedése, a hálózati szervezési modell további decentralizációja, a titáni erejű egyéni támadók megjelenése pontosan ilyen kisebb jelentőségű minőségi és mennyiségi változások – új fejlemények a már létező, aktív társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokban, de nem érik el a dialektikus minőségi változások színvonalát. Az élettér háború sem új jelenségek – csak a mai nemzetközi jogi és politikai rendszerben egy időre háttérbe szorultak. A természeti erők katonai alkalmazása már bizonyára megütné Lind mércéjét, de egyelőre csak a kutatóintézetekben és kísérleti laboratóriumokban létezik. Korai tehát arról beszélni, hogy elérkezett a modern hadviselés ötödik generációja.

1.5. A PARADIGMAVÁLTÁS GAZDASÁGI, POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI GYÖKEREI

A 19-20. század fordulóján a nemzetállam teljes felügyeletet gyakorolt az ország külpolitikai, belpolitikai és gazdasági élete fölött. Ha egy állam nem csatlakozott egy nemzetközi egyezményhez, az nem létezett számára. Az állam meghatározta, hogy üzletemberei mely más államokkal kereskedhetnek, előírta a nemzeti fizetőeszköz nemesfém tartalmát, a kamatokat, a vámtarifákat, az ipari szabványokat, és eldöntötte, hogy milyen gazdasági információkat hoz nyilvánosságra. Törvényeibe, igazságszolgáltatási eljárásaiba és a belső rend és biztonság fenntartásában alkalmazott eszközeibe nem tűrt beleszólást. A szuverenitás e jellemzői a má-

⁶⁵ FROLOV, V.S.: *Geofiziceszkaja vojna*, in Vojennaja Miszl, Moszkva, 2005/7. pp. 48-56., HOUSE, Tamzy J. – NEAR, James B., Jr. – SHIELDS, William B. – CELENTANO, Ronald J. – HUSBAND, David M. – MERCER, Ann E. – PUGH, James E.: *Weather as a Force Multiplier: Owning the Weather in 2025*, kutatói jelentés, US Air Force, kiadás helye nélkül, 1996. ISASZEGI János: *A természeti és a humán eredetű válságok: óvunk és/vagy pusztítunk?* előadás, Sopron, NYME, 2011.03.11.

⁶⁶ LIND, William S.: *War or Not War?*, Defense and the National Interest, 2008.02.19. <http://www.d-n-i.net/dni/2008/02/19/on-war-251-war-or-not-war/#more-104> (letöltve: 2010.03.20.)

sodik világháború óta egyre szűkebb korlátok közé szorulnak. A nemzetállam legitimációját és működőképességét külső és belső tényezők egyaránt korlátozzák.

A gazdasági és politikai integráció kívülről ássa alá az állam hatalmát és tekintélyét:

1. Nemzetek fölötti politikai és gazdasági intézmények (ENSZ, EU, NATO stb.) magukhoz ragadják az állami szuverenitás elemeit. Olyan döntéseket kényszerítenek a nemzeti kormányokra, amelyek korábban kizárólag az állam hatáskörébe tartoztak, és elvárják olyan nemzetközi egyezmények betartását is, amelyekhez az állam nem csatlakozott.⁶⁷
2. Megjelennek államoktól független, legális, félig legális és illegális nemzetközi szervezetek (multinacionális vállalatok, vallási mozgalmak, bűnszervezetek, csempész hálózatok, terrorista csoportok), melyek számára a nemzeti hovatartozás lényegtelen szempont. Külön említést érdemelnek a nem-kormány szervezetek (*Non-Governmental Organization – NGO*), melyek saját programjuk megvalósításán kívül nem törődnek semmivel – legkevésbé az érintett államok érdekeivel. Ha akaratuk nem teljesül, szembe szállnak a kormány akaratával, szabotálják intézkedéseit, és a nemzetközi közvélemény manipulálásával próbálják befolyásolni a világ kormányait.⁶⁸
3. A korábban abszolút sérthetetlennek vélt állami szuverenitás garanciáit új nemzetközi jogi elméletek írják fölül. A *védelmi felelősség (responsibility to protect – R2P) doktrínája* nemcsak korlátozza a kormány jogát, hogy erőt alkalmazzon belső ellenségeivel szemben, de külső erő alkalmazását is lehetővé teszi az állammal szemben, ha azzal meg lehet akadályozni emberi jogok megsértését.⁶⁹

Ugyanakkor – részben a fenti külső tényezők hatására – gyengül a polgárok haza és állam iránti hűsége is, ami az állam belső kohézióját kezdi ki.⁷⁰

1. A gyors és olcsó közlekedés, az internet és a műholdas TV csatornák tágítják a horizontokat. Határokat semmibe vevő, egymást átfedő üzleti, tudományos és társadalmi háló-

⁶⁷ A vesztfáliai béke óta a Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó, 1998-ban aláírt Római Statútum (*Rome Statute*) az első olyan nemzetközi egyezmény, amelyet létrehozói rá akarnak kényszeríteni az azt alá nem író államokra is. BEAULAC: i.m.

⁶⁸ Mint a legtöbb általánosítás, ez is bizonyos fokig túlzás: vitathatatlan, hogy számtalan NGO-ra ebből semmi nem igaz. De számos nagy és befolyásos – elsősorban politikai, jogvédő és környezetvédő – szervezet (például Human Rights Watch, Amnesty International, Greenpeace, Sea Shepherd, Red Barna, Free Gaza Movement) tevékenységét leginkább a fentiek jellemzik. *Watching the Watchers: The Politics and Credibility of Non-Governmental Organizations in the Arab-Israeli Conflict*, Jeruzsálem, NGO Monitor, 2008. <http://www.ngo-monitor.org/data/images/File/watchingthewatchers-small.pdf> (letöltve 2011.06.03.), O'GRADY, M. A.: *FARC's 'Human Rights' Friends*, in *The Wall Street Journal*, New York NY, 2008.07.07. <http://online.wsj.com/article/SB121538827377131117.html>, (letöltve 2011.06.03.) és O'GRADY, M.A.: *Friends of Terror in Peru*, in *The Wall Street Journal*, New York NY, 2008.04.28. http://online.wsj.com/article/SB120934263440048541.html?mod=todays_columnists, (letöltve 2011.06.03.),

⁶⁹ PERRITT, Henry H. Jr.: *Kosovo Liberation Army – the Inside Story of an Insurgency*, University of Illinois Press, Chicago, 2008. ISBN 13-978-025-03342-1 pp. 136-137.

⁷⁰ HAMMES: *The Evolution of War*.

zatok milliói jönnek létre. Azt a benyomást keltik, hogy az államra semmi szükség, mert a polgár minden információhoz, termékhez és szolgáltatáshoz gyorsabban és olcsóbban hozzájut e hálózatokon keresztül, mint az állam jelenlétével és közreműködésével.

2. Az állam egyre kevésbé képes garantálni a polgárok személyes biztonságát és tulajdonuk sérthetlenségét. A nyugati társadalmakban az elkövető jogait az áldozat jogai fölé helyező, büntetés helyett rehabilitációt erőltető jogi környezet gúzsba köti a rendészeti szerveket, ugyanakkor megtagadja a polgártól azt a lehetőséget, hogy maga gondoskadjon saját védelméről. Mésutt az igazságszolgáltatás fizetőképesség, vallási vagy nemzeti hovatartozás, családi és baráti kapcsolatok függvénye.
3. A demográfiai változások következtében az európai jóléti rendszerek jelen formájukban nem tarthatók fenn: az állam nem tudja beváltani a társadalmi szerződésben vállalt ígéreteit. De a polgárok hallani sem akarnak olyan reformokról, amelyek szerzett jogukat csorbítanák.
4. Az állam szuverenitásának egyre nagyobb részét ruházza át nemzetek fölötti intézményekre, és egyre kevésbé képes megóvni a társadalmat a gazdasági és politikai integráció negatív hatásaitól. A politikai elit magatartása sem az állam és a kormány iránti bizalom és elkötelezettség irányába befolyásolja a polgárokat.
5. Egyes etnikai és vallási kisebbségek elutasítják a többségi társadalom értékeit, szokásait, törvényeit, megtagadják a beilleszkedést, és harciasan keresik a konfrontációt. Egyéni vagy kollektív kiváltságokat, kulturális és – elkerülhetetlenül – területi autonómiát vagy teljes függetlenséget követelnek.

E külső és belső tényezők kölcsönhatása, hogy a Clausewitz-i nép – fegyveres erők – kormány egysége felbomlik: sokan nem hajlandóak fegyvert fogni hazájukért, de készek ölni és meghalni az államnál és hazánál kisebb, vagy azoknál nagyobb eszmékért: etnikai csoportért, vallásért, vagy akár az esőerdőkért. Egyes államokban e folyamat már odáig fejlődött, hogy a társadalomnak szembe kell néznie a belső háború lehetőségével. *De facto* autonóm területek alakultak ki, amelyek nem csak a többségi társadalom tagjai, de gyakran a törvény, a közszolgáltatások, a tömegközlekedés, a mentők és a rendőrség számára is tiltott zónák; helyi alternatív hatalmi központok kormányoznak, adót szednek, saját törvényeik szerint szolgáltatnak igazságot, és ha kell, erőszakkal kikényszerítik a helyi lakosság hűségét és támogatását.

A 20. század derekáig az aszimmetrikus kihívásokat a reguláris erők a kornak megfelelő eszközökkel és eljárásokkal, külön felkelés elleni doktrína nélkül fojtották el. Csak ritkán volt

szükség a helyi körülményekhez alkalmazkodó, ideiglenes és improvizált eljárásokra.⁷¹ A műveletek közös jellemzője a könyörtelen, ellenállhatatlan katonai erő gyors és határozott alkalmazása volt. Indokolt fölteni a kérdést, hogy ha az erő alkalmazása évszázadokon át bevált, mi változott – miért nem válik be ma is.

E kérdésre meggyőzőnek találtam Robert Taber válaszát, aki szerint a magyarázatot a modern profit-orientált árutermelésben kell keresni.⁷² Az ipari tömegtermelést folytató modern társadalmak kialakulását (többé-kevésbé az 1850-es éveket) megelőző időkben a politikai és gazdasági hatalom nagyon kevés kézben koncentrálódott. A középkori jobbágy egyetlen gazdasági erőforrása a munkaereje volt, és termelékenysége alig haladta meg az önellátó újratermelési szintet. Ha fellázadt és lemészárolták, senkinek nem hiányzott, mert könnyen lehetett pótolni egy másik jobbággal. Az iparosodás kezdeti fázisaiban hasonló volt a helyzet: a specializáció nélküli munkás kizsákmányolásának semmilyen korlátja nem volt, mert fizikai ereje volt egyetlen gazdasági erőforrása. Ha visszatartotta munkaerejét, éhezett – de ez senkit nem zavart, mert könnyen helyettesíteni lehetett egy másik munkással. Ha szervezkedett, csak a koldusok és bűnözők száma csökkent, amikor mozgalmát erőszakkal elfojtották és a túlélőket a gyarmatokra száműzték.

A profit-orientált nagyipari árutermelésben megváltozik a helyzet. Az ipari társadalom atomizálódása és összefonódó természete, a munkaerő specializálódása valamint a termelő folyamatok bonyolultsága felértékeli mind a fegyelmezett munkaerőt, mind a nagy fogyasztói piacot. A munkavállaló az ipari társadalomban egyszerre specializált termelő, elosztó és fogyasztó. Új szerepe gazdasági és politikai hatalmat jelent. Ha visszatartja munkaerejét, a gazdaság összeomlik; ha visszatartja vásárló erejét és nem fogyaszt, ugyanez történik. Erőszakkal történő kényszerítése – végső soron gazdasági megfontolások alapján – egész világra kiterjedő következményekkel jár.

A korszerű ipari társadalomban a kormány nem tud kormányozni a nép legalább passzív hozzájárulása nélkül: a legalapvetőbb gazdasági szempontok alapján népszerűnek kell látszania és kénytelen súlyos engedményeket tenni a demokráciáról és az igazságosságról alkotott nézeteknek. Ez az imázs-kényszer gúzsba köti és sebezhetővé teszi a kormányt a „háború a nép között” lélektani és gazdasági fegyvereivel szemben. A kormány kényszer-helyzetben

⁷¹ „Ideiglenes” és „improvizált” nem jelenti azt, hogy „felületes,” „átgondolatlan” vagy „kisléptékű.” Például a búr háború során alkalmazott eljárások és intézkedések (kiserődökkel fedezett szögesdrót akadályok, a mozgékony búr kommandókkal lépést tartani képes lovas lövész alakulatok, koncentrációs táborok, folyamatos katonai műveletekkel egyidejű politikai rendezési kezdeményezések) egy sikeres kísérleti folyamat eredményei voltak.

⁷² TABER: i.m., pp. 24-26.

van: minden áron fönn kell tartania a normalitás látszatát, mert csak így tudja működésben tartani a profit-termelő gazdaságot. Mozgástere korlátozott, mert nem lehet a helyzet követelményeinek megfelelően könyörtelen: bármennyire dühítő és kellemetlen is az ellenzék, nem lehet nyílt, nyers erővel elpusztítani.

Vitatkozhatunk Taber marxista-leninista ízű, „a lét határozza meg a tudatot” elemzésének kategorikus következtetéseivel, bírálhatjuk egyes részleteit, helyteleníthetjük a gazdasági tényezőkre helyezett túlzott hangsúlyt. De bármennyire nem tökéletes is Taber elemzése, nehéz jobb magyarázatot találni az állam legitimációs válságának kiváltó okára.

KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetállam legitimitását külső és belső gazdasági, társadalmi és politikai tényezők megkérdőjelezik, az egyre szűkebb korlátok közé szorul. Ez lehetőséget ad a nem-állami hadviselőnek, hogy egyre sikeresebben vegye föl a harcot az állam biztonsági erőivel. Egy paradigmaváltás tanui vagyunk: háttérbe szorul az a paradigma, amely mentén megvívták az első három generáció konfliktusait, és uralkodóvá válik a negyedik generációs paradigma. E paradigmaváltás nem végleges, és nem abszolút: az elmúlt hat évtized politikai, gazdasági és társadalmi változásai csökkentették ugyan, de nem zárják ki a nemzetállamok közötti hagyományos háború lehetőségét.

Az elmúlt fél évszázad történelme ugyanakkor azt mutatja, hogy nagyobb a negyedik generációs konfliktusok valószínűsége. Két hadviselési paradigma létezik tehát párhuzamosan, melyek eltérő doktrínákat, eltérő harceljárásokat, eltérő felkészítést, eltérő felszerelést igényelnek. Még fontosabb, hogy alapvetően eltérő gondolkodásmódot követelnek úgy a politikai döntéshozóktól, mint a biztonsági erők parancsnoki állományától és a társadalomtól.

A paradigmák között nagyon kevés az átjárás, ennek ellenére a biztonsági erőknek készen kell állniuk, hogy akár egyik, akár másik – de akár egyszerre mindkét – paradigma mentén kezeljék a biztonsági fenyegetéseket. Mint a generációs elméletet bevezető tanulmány szerzői megállapították: „*aki először ismeri föl, érti meg és alkalmazza a generációváltást, az meghatározó előnyhöz juthat. És fordítva: az a nemzet, amely későn alkalmazkodik a generációváltáshoz, katasztrofális vereség kockázatát vállalja.*”⁷³

⁷³ LIND et al: *The Changing Face of War*.

2. ESETTANULMÁNYOK

„Ne feledd, hogy az emberek, akikkel dolgozol van, honfitársaid; határozza meg magatartásodat e legfőbb szempont. Mindenképpen – még a művelet sikere árán is – el kell tehát kerülni az emberi jogok megsértését.”

Az indiai hadsereg doktrínája⁷⁴

A hagyományos és negyedik generációs konfliktusok között van egy alapvető különbség. Hagyományos háborúkban a hadműveletek nagyrészt függetlenek a háborút kiváltó és azt fenntartó politikai és társadalmi körülményektől – ezért a hagyományos háborúkban szerzett tapasztalatok gyakran közvetlenül hasznosíthatóak más hadszíntereken, vagy akár más háborúkban. Ez nem érvényes az aszimmetrikus hadviselésre: az eszközök és eljárások, amelyek beválnak egy hadszíntéren, súlyos kudarcokhoz vezethetnek más hadszíntereken.⁷⁵ Ez nem azt jelenti, hogy fölösleges más államok tapasztalatait vagy más hadszíntereken szerzett saját tapasztalatokat tanulmányozni. Ellenkezőleg: e tapasztalatok felbecsülhetetlen értékű nyersanyagok – de csak nyersanyagok. Az alábbiakban e nyersanyag egy kis részét mutatom be.

Minden fegyveres konfliktus egyedi és rendkívül komplex társadalmi jelenség. Egy államon belüli konfliktus – részben a kiváltó okok, részben a szembenálló felek közötti aszimmetriák következtében – különösen az. Teljes mélységben történő megértéséhez a társadalmi, gazdasági, politikai környezet és a szembenálló felek, a politikai manőverek és hadműveletek részletes, alapos és teljes körű bemutatására lenne szükség. A terjedelmi korlátok ezt nem teszik lehetővé, de a választott kutatási eljárás sem alkalmas erre: az esettanulmány lényege, hogy a hipotézisekre és kitűzött kutatási célokra összpontosítja a figyelmet, azok alapján történik az információgyűjtés, az elemzés és a következtetések megfogalmazása.⁷⁶ Mivel az ér-

⁷⁴ *Indian Army Doctrine* (Az indiai hadsereg doktrínája), Shimla, Headquarters Army Training Command, 2004. p. 71. http://wikileaks.org/wiki/Category:Series/Indian_Army_Doctrine_2004 (letöltve: 2008.03. 20.)

⁷⁵ KISS Álmos Péter: *Átvihető-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?* in *Hadtudomány*, Budapest, 2009. elektronikus szám, http://mhht.eu/hadtudomany/2009/2009_elektronikus/2009_e_8.pdf (letöltve 2011.04.23.) és STRACHAN: i.m. Ennek drámai példája „Che” Guevara sorsa. 1959-60-ban Castro oldalán nemcsak gyakorlatban látta és tapasztalta, hogy a „foco” elmélet működik, de személyesen is részt vett annak kidolgozásában és alkalmazásában. Mikor néhány évvel később megkísérelte az elméletet alkalmazni Bolíviában, teljes kudarcot vallott, mert a társadalmi körülmények mások voltak, mint Kubában. Az indián parasztok, akiknek érdekében a harcot indította, gyanakvással fogadták és hamarosan feladták a kormányerőknek. Guevarát a bolíviai különleges erők elfogták és rövid kihallgatás után a helyszínen kivégezték.

⁷⁶ YIN, Robert K.: *Case Study Research – Design and Methods*, London, Sage Publications, 2003. ISBN 0-7619-2553-8 és FLYVBJERG, Bent: *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, in *Qualitative Inquiry*, London, 2006. április, pp. 219-245.

tekezés hipotézisei és célkitűzései a kormány és az állam szemszögéből közelítik meg a negyedik generációs hadviselés problémakörét, elkerülhetetlenül úgy tűnhet, hogy az esettanulmányokban az államnak „szurkolok”. Ez egyáltalán nem állt szándékomban.

Az esetek kiválasztása során öt szempontot tartottam szem előtt:

1. adjanak egy kontinenseken átívelő képet (maximális variáció);
2. mutassák be a negyedik generációs hadviselés lehető legszélesebb spektrumát (maximális variáció);
3. bőségesen álljon rendelkezésre megbízható és könnyen hozzáférhető információforrás (információ-orientált választás);
4. az egyes konfliktusok során alkalmazott eljárások helyezték éles megvilágításba a felkelés elleni hadviselés alapelveit (információ-orientált választás);
5. a körülményeknek, eseményeknek, eljárásoknak legyen valami mondanivalójuk a mai európai biztonsági szakember számára (paradigmatikus esetek).

Az esetek leírása során egy *elemzési keretet* alkalmaztam, mely fegyelemre kényszeríti a kutató fantáziáját és kíváncsiságát, és lehetővé teszi a negyedik generációs konfliktusok általánosan jellemző vonásainak bemutatását és általános érvényű következtetések megfogalmazását. A keretet számos negyedik generációs konfliktus tanulmányozása és a szakirodalomban megjelenő szempontok alapján állítottam föl. Elemei a következők:

A *konfliktus háttere* röviden (valójában csak címszavakban) bemutatja azokat a körülményeket és eseményeket, amelyek a konfliktushoz vezettek.

A *tér-erő-idő-információ tényezők* ismerete – bármilyen konfliktust vizsgálunk – nélkülözhetetlen a folyamatok, események és eredmények megértéséhez.⁷⁷ Mivel a negyedik generációs konfliktus „háború a nép között,” a *fizikai tér* (a katonaföldrajzi jellemzők) bemutatása mellett fontosnak találtam két további környezeti tényezőt ismertetni: a *társadalmi teret* (az etnikai, demográfiai, gazdasági, politikai viszonyokat), és a *nemzetközi teret* (a konfliktust befolyásolni, vagy abba közvetlenül beavatkozni képes hatalmak magatartását, a nemzetközi közvélemény hozzáállását, illetve ezek változásait). Az *erők* – bármennyire is összemérhetetlenek – egy fegyveres konfliktus alapjai, nélkülük nincs konfliktus. Az értekezésben – mivel az már lezajlott események elemzése – az *idő* mint kihasznált vagy elszalasztott lehetőség jelenik meg. Az *információ* – a hatékony felderítő és elhárító tevékenység – a negyedik generációs konfliktusok éltető ereje.

⁷⁷ RESPERGER István: *A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra*, in RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés*, kézirat, Budapest, Zrínyi, 2012., szerkesztés alatt, pp. 7-28.

A hadviselők *vezetési és irányítási* alapelveinek ismerete alapvetően fontos egy aszimmetrikus konfliktus tanulmányozása során. A biztonsági erők általában jól követhető hierarchikus szervezeti modellje jelentősen torzulhat a katonai, rendészeti, közigazgatási, politikai és gazdasági intézmények tevékenységének integrálása következtében. A nem-állami hadviselő (vagy hadviselők) vezetési és irányítási rendszere egyes esetekben feltérképezhetetlen vagy – ha ismert – érthetetlen. De meg kell kísérelnünk megérteni, hogy megérthessük az események hátterét.

A mai negyedik generációs konfliktusokban különösen nagy szerepet játszik a *stratégiai kommunikáció*: a konfliktus sokkal inkább erőszakkal teli versenyszínház, semmint háború; a színpadon a szembenálló felek a hazai és a nemzetközi közvélemény támogatásáért játszanak. A fegyveres harc média-esemény: nem elég sikeres műveleteket végrehajtani – azokat sikeresen és meggyőzően kell kommunikálni a világ felé. Az esettanulmányokban összehasonlítom a szembenálló felek stratégiai kommunikációs tevékenységét és azok eredményességét.

Aszimmetrikus konfliktusokban a *jogi szabályozásra* gyakran jellemző bizonyos kettősség: elsősorban a saját nemzeti törvények a meghatározóak, de korlátozottan érvényesek lehetnek a hadviselés általánosan elfogadott nemzetközi szabályai is.⁷⁸ Vizsgálunk kell, hogy az érintett állam ragaszkodik-e a békeállapotban érvényes jogi keretekhez, vagy különleges törvényeket alkalmaz. Fontos tudni, hogy jog és valóság mennyire találkoznak: a törvények és az igazságszolgáltatás mennyire segítik vagy akadályozzák a biztonsági erőket, mennyire korlátozzák vagy garantálják a polgárok jogait.

Az események időrendjének – legalább vázlatos – ismerete nélkül nem érthetjük meg sem a kiváltó okokat, sem a végeredményt.

A szembenálló felek *doktrínái és eljárásai* megvilágítják, hogy az állam és a nem-állami szereplő milyen eszközökkel próbálja megvalósítani céljait.

Fegyveres konfliktusok – akár nemzetállamok között, akár nemzetállamokon belül zajlanak – politikai küzdelmek; a harc célja nem a harc, hanem egy jobb békeállapot elérése. Ezért fontosnak tartottam néhány szót szólni a *politikai rendezésről* és a konfliktus utóhatásairól is.

⁷⁸ Ha az érintett állam nem csatlakozott a Genfi Egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyvéhez, akkor csak a genfi egyezmények egyetlen pontja (a közös 3. bekezdés) alkalmazható egyértelműen a belső konfliktusokra. Ez nagyon szűkszavúan minimális védelmet ír elő foglyoknak, sebesülteknek, nem-harcolóknak. A nemzetközi közösség általában igyekszik rávenni a szembenálló feleket, hogy tekintsék önmagukra kötelezőnek a nemzetközi szabályokat.

2.1. RHODESIA, 1962-1980 – HARCÁSZATI SIKEREK, HADÁSZATI ÉS POLITIKAI KUDARC

A rhodesiai konfliktus úgy szerepel a köztudatban, mint az utolsó gyarmati nemzeti felszabadító háború. E kategorizálás téves. A Rhodesiában élő európaiak nagy része „valódi” rhodesiai volt: ott születtek, vagy bevándorlás után rhodesiai állampolgárok lettek. A fegyveres erők nem gyarmati csapatok voltak, hanem rhodesiaiakból szervezett, hazai erők. Nem nemzeti felszabadító háború volt tehát, hanem az ország jövőjéről eltérő nézeteket valló népcsoportok közötti polgárháború. Ezért a rhodesiai afrikai mozgalmakat nem „nemzeti felszabadító,” hanem „nacionalista” mozgalmaknak fogom nevezni.

A konfliktus háttere

A második világháborút követő két évtizedben a Brit Birodalom gyarmatai sorra elnyerték függetlenségüket. A folyamat az 1960-as évek elején többé-kevésbé rendszerben befejeződött, de Rhodesiában zátonyra futott. A brit kormány és az afrikai politikusok a függetlenséget többségi (értsd: afrikai) uralom alatt képzelték el. A rhodesiai európaiak⁷⁹ – látva a nemrég függetlenné vált afrikai államokban uralkodó anarchiát és az ottani európaiak bizonytalan helyzetét – ezt mereven elutasították, függetlenséget akartak többségi uralom nélkül. A brit kormánynak semmilyen eszköz nem állt rendelkezésére, amivel az európaiakat kényszeríteni tudta volna: Rhodesia „önkormányzó gyarmat” volt saját parlamenttel, kormánnyal és fegyveres erőkkel. Belső ügyeit London beleszólása nélkül maga irányította, gazdasága pedig szilárd alapokon állt.⁸⁰

A bizonytalan politikai helyzetet Rhodesia kormánya 1965. november 11-én rövidre zárta azzal, hogy a brit kormány akarata ellenére kihirdette függetlenségét. Az Egyoldalú Függetlenségi Nyilatkozat (*Unilateral Declaration of Independence – UDI*) kihirdetésével felszámolta a szuverenitás korlátait, de egyúttal zöld utat nyitott az afrikaiak fegyveres harcának is. Ghana, Algéria, Kuba, Egyiptom, a Szovjetunió, Kína és más államok fegyverrel, kiképzéssel, tanácsadókkal kezdték támogatni a nacionalista mozgalmakat. A kormány nem tudta a felkelők vitorláiból kifogni a szelet azzal, hogy felajánl valamilyen hatalommegosztást. Az európaiak e lehetőséget már elutasították, de a nacionalista mozgalmak vezetőit sem érdekelte: a fehérek részvétele nélkül akartak kormányozni.

⁷⁹ A rhodesiai alkotmányban, a közigazgatásban és a közbeszédben minden fehérbőrű személy „európai” volt – akkor is, ha Ausztráliából vagy Amerikából származott, és akkor is, ha elődei már 200 éve Afrikában éltek. *Act To provide for a new Constitution for Rhodesia* (Rhodesia Alkotmánya), 1969, VII. Fejezet, II. Rész, 92. Szakasz. http://www.worldstatesmen.org/Rhodesia_1969.pdf (Letöltve 2011.05.21.)

⁸⁰ JOYCE, Peter: *Anatomy of a Rebel – Smith of Rhodesia: a Biography*, Salisbury, Graham Publishing, 1974. ISBN 0 86921 000 9, pp. 261-272.

Tér-erő-idő-információ elemzés

Tér

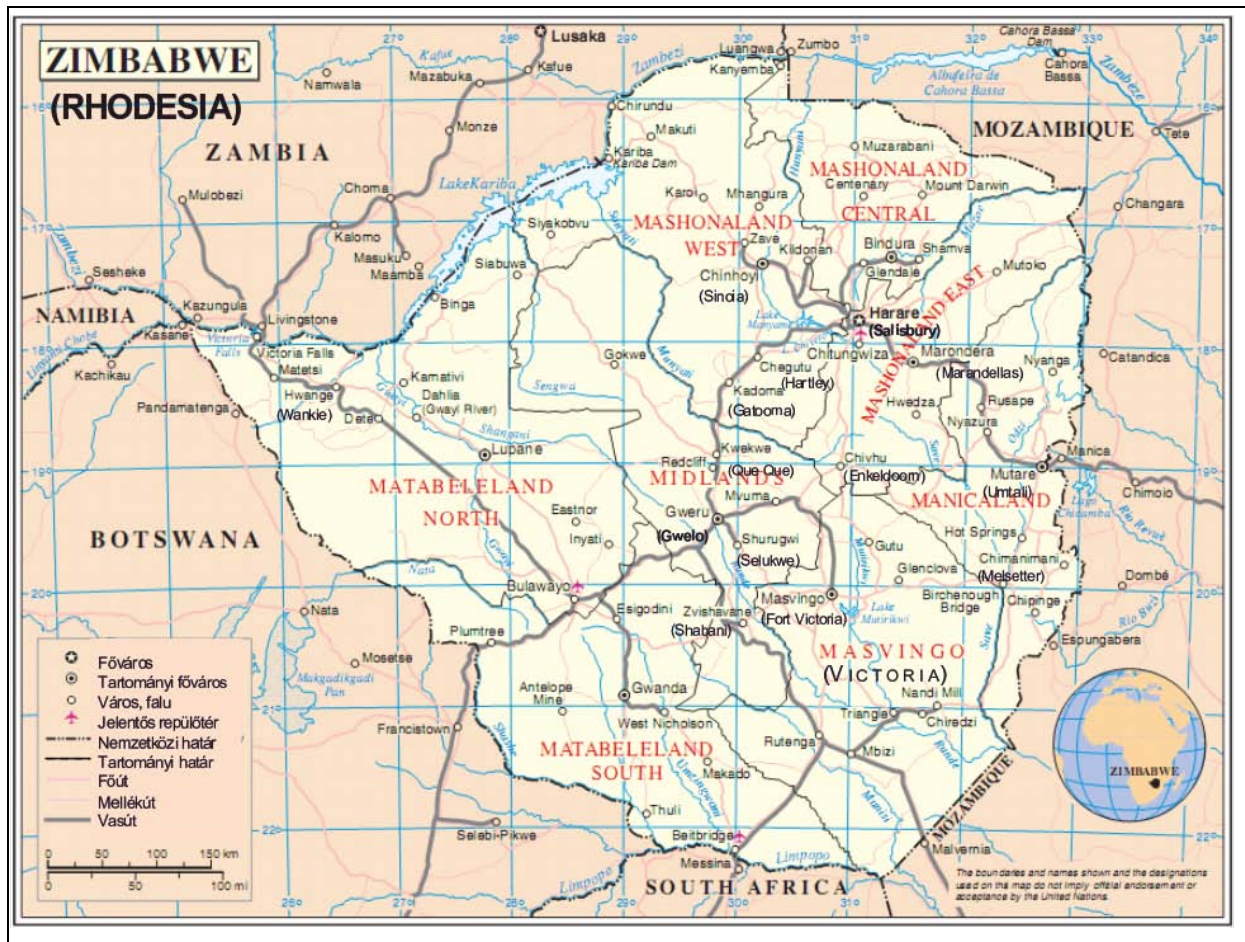
A fizikai tér nem ideális a gerilla hadviseléshez.⁸¹ Az ország Afrika déli szubtrópusi zónájában, a déli 16. és 22. szélességi fokok között fekszik. Észak-déli irányban 730 km, keletnyugati irányban 840 km széles, területe 389 000 km² (Magyarország területének kb. négyszerese). Rhodesia egy óriási vízválasztó fennsík a Zambézi és a Limpopo folyók között. Domborzata nagyrészt lankás dombvidék, kiemelkedő sziklával. A terep gyakorlatilag mindenütt és minden évszakban járható, csak a keleti határ mentén található járművel nehezen járható hegyvidék. Az esős évszakban a dús növényzet megnehezíti a légi megfigyelést és helyben maradó kis erőknek jó takarást nyújt. Mozdgó erők légi felderítése az évszaktól függetlenül könnyebb, mert a növénytakaró nem egybefüggő. Az időjárás, a növénytakaró és a domborzat sehol nem akadályozzák a felkelés elleni műveletekben leghasznosabb erők (heliokopterek, könnyűgyalogság, ejtőernyősök) alkalmazását. A zambiai határon az átkelés csak a Zambézi folyó két hídján és a Kariba gáton át, vagy hajóval lehetséges. A többi határ teljes hosszában átjárható. Két évszak váltja egymást: forró, esős nyár (október-március) és száraz, enyhe tél. A hosszú száraz évszakban a folyók nagy része kiszárad. (3. ábra)

A társadalmi tér kezdetben nem volt kedvező a nacionalista mozgalmak számára: a társadalmat nem kizárólag elnyomó, rasszista fehérek és öntudatos szabadságharcosok alkották. Az 1960-as évek elején még jelentős különbségek voltak az európaiak és az afrikaiak életszínvonalában, de a rhodesiai kormány számtalan lépést tett az afrikaiak gazdasági és politikai felzárkóztatása érdekében. A szegregációt egyéni meggyőződés (elsősorban az európaiak paternalizmusa, ami végtelenül irritálta az afrikaiak nagy részét) illetve a lassan oldódó társadalmi szokások és hagyományok tartották fenn. Az afrikaiak haszonélvezői voltak a korszerű, európai típusú állam szolgáltatásainak: a varázsló-orvosok „hagyományos gyógymódjainál” megbízhatóbb klinikáknak, az állatállomány elhullását mérsékelő állatorvosi szolgálatnak, a farmereket korszerű mezőgazdasági eljárásokra tanító vidékfejlesztési programoknak, valamint az iskolarendszernek, amely egyetemi szintig tanulási lehetőséget adott a tehetséges afrikaiaknak és szakmát adott a kevésbé tehetségeseknek. Léteztek közigazgatási megkülönböztetések az európaiak és az afrikaiak között, de nem volt a dél-afrikaihoz hasonló, ideológiával és törvényekkel körülbástyázott apartheid.⁸² A fegyveres erőkből az afrikaiak és az európaiak

⁸¹ WOOD, J.R.T.: *Rhodesian Insurgency*, internet publikáció, kiadás helye, éve és oldalszámok nélkül, <http://www.rhodesia.nl/wood1.htm> és <http://www.rhodesia.nl/wood2.htm> (letöltve 2011.05.24.)

⁸² Rhodesia első afrikai jogásza Herbert Chitepo (a későbbiekben az egyik nacionalista mozgalom vezetője) Londonban szerzett diplomát. Amikor 1954-ben visszatért Rhodesiába, az országgyűlés külön törvényt alko-

együtt harcoltak, az üzleti vállalkozások, áruházak, éttermek, szállodák és szórakozóhelyek nagy része nem tett különbséget az ügyfelek között, és az egyetemi oktatás teljesen integrált volt.⁸³ Kialakulóban volt egy afrikai középosztály, és egyre több afrikai jutott szavazati joggal. Ha az átlag afrikait egyáltalán érdekelte a *kraal* (hagyományos afrikai falu) határán túli világ, akkor inkább kormánypárti volt, semmint a nacionalista mozgalmak támogatója.

2. ábra. Rhodesia térképe a háború után helységnevekkel (zárójelben a régi helységnevek).⁸⁴

Az európaiak nem utasították el a többségi uralom⁸⁵ elvét – de azt alkotmányos alapon, egy evolúciós folyamatban akarták megvalósítani. Az 1961. évi alkotmány „színvak” volt, a sza-

tott, hogy az európai jogászokkal azonos feltételek mellett gyakorolhassa hivatását. Time Magazine, 1975.03.31.

⁸³ BRUTON, J.K.: *Counterinsurgency in Rhodesia*, in Military Review, Ft Leavenworth, KS, 1979. március. pp. 26-39.

⁸⁴ Forrás: ENSZ, 4210 Rev. 1 sz. térkép, a szerző kiegészítéseivel.

⁸⁵ Ian Smith, Rhodesia miniszterelnöke többször hangoztatta, hogy nem a többségi uralmat ellenzi, hanem a felelőtlen többségi uralmat. Az afrikaiak politikai egyenjogúságát csak gazdasági és társadalmi felzárkóztatásuk után tartotta megvalósítható célnak. JOYCE: i.m. pp. 79-80.

vazó jog feltételei az írástudás és a vagyoni/jövedelmi státusz voltak.⁸⁶ Az 1969-es alkotmány a három fő népcsoport (európai, shona, ndebele) parlamenti arányát a közterhek viselésében vállalt szerep (az államkincstárba befizetett jövedelemadók) alapján határozta meg, és előírta az arány évenként történő felülvizsgálatát.⁸⁷ A dinamikus gazdasági fejlődés és az afrikaiak felzárkózását célzó kormányprogramok eredményeként egyre több afrikai felelt meg a szavazati jogi követelményeknek, és egyszerű demográfiai tényezők garantálták, hogy fokozatosan, forradalmi változások, erőszak és pusztítás nélkül is megvalósul a többségi uralom.

Rhodesia lakossága 1965-ben kb. 3 000 000 volt – kevesebb, mint 300 000 európai, ázsiai és félvér, és több, mint 2 500 000 afrikai. Az afrikaiak nagy része (3 000 000) a törzsi rezervátumokon⁸⁸ kraalokban élt, a közvetlen irányítást törzsfőnökök (*tribal chiefs*) és falusi előljárók (*village headman*) gyakorolták. A domináns törzsek a shona (kb. 70%) és a ndebele (kb. 20%) voltak. A városokat övező, elsősorban afrikai lakosságú külvárosokban 500 000 – többnyire törzsi kötelékek nélküli – afrikai élt. A lakosság 1980-ra 6 500 000-ra nőtt, de az európaiak létszáma a háború gazdasági és várható politikai következményei miatti kivándorlás következtében 90 000 alá csökkent.⁸⁹

A gazdaság elég fejlett volt ahhoz, hogy tőzsdét és kereskedelmi banki szolgáltatásokat igényeljen. Alapja a háború kezdetén mezőgazdaság és bányászat volt, de az 1965 után bevezetett nemzetközi embargóval az ipar is gyors fejlődésnek indult.⁹⁰ Az infrastruktúra – az afrikai körülmények között – korszerű volt: ritka, de korszerű vasúthálózat, jó minőségű aszfalt főutak (az alacsonyabb rendű utak földutak voltak), megbízható hírközlő hálózat, melyet a telefon nélküli körzetekben rövidhullámú rádióhálózatok egészítettek ki.

A konfliktus kezdetén a nemzetközi tér nem volt kedvezőtlen Rhodesia számára. Nagy-Britannia, a szocialista országok és a harmadik világ retorikája és nyilvános tevékenysége kezdettől fogva ellenséges volt. A nemzetközi közösség nem ismerte el az ország függetlenségét, de a színpalak mögött számos ország jövedelmező kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn Rhodesiával. Dél-Afrika és Portugália kulcsfontosságú stratégiai szövetségesek voltak, közös problémákkal és többé-kevésbé közös célokkal.⁹¹ Az Egyesült Államok inkább partner volt,

⁸⁶ *The 1961 Constitution*, Legislative Assembly of Southern Rhodesia, Zimbabwe Parliament, <http://www.parlzim.gov.zw/inside.aspx?mpgid=3&spid=16> (letöltve: 2011.03.20.)

⁸⁷ *Act To provide for a new Constitution for Rhodesia*, II. Fejezet, III. Rész, 18. Szakasz.

⁸⁸ Tribal Trust Lands

⁸⁹ WOOD, J.R.T.: *Rhodesian Insurgency*, I. rész.

⁹⁰ JOYCE: i.m. pp. 261-321.

⁹¹ A rhodesiai hadi költségvetés jelentős hányadát Dél-Afrika fedezte; dél-afrikai rendőrök és repülőgépvezetők szolgáltak Rhodesiában, és egyes nagyobb műveleteket a dél-afrikai légierő helikopterei támogattak. WEITZER, Ronald: *Transforming Settler States: Communal Conflict and Internal Security in Northern*

semmint ellenség: meg akarta akadályozni a nacionalista mozgalmak győzelmét, mert az a Szovjetunió, Kína és Kuba újabb afrikai sikere lett volna.

E helyzet fokozatosan Rhodesia hátrányára változott. Egy virágzó, jól működő Rhodesia, ahol az afrikaiak és európaiak egyenrangú partnerek, magában rejtette a veszélyt, hogy az afrikai államok polgárai összehasonlítják a rhodesiai afrikaiak javuló helyzetét, emelkedő élet-színvonalát és az állami szolgáltatásokat a saját hazájukban uralkodó állapotokkal. Ezért Afrika politikai elitjei számára Rhodesia felszámolása létkérdés volt. E cél érdekében minden követ megmozgattak, támogatták a nacionalista szervezeteket és vállalták a hosszan elhúzódó háborúval járó súlyos gazdasági problémákat is. A portugál forradalom (1974. április) után egy évvel Mozambik elnyerte függetlenségét, ezzel a keleti határvidék is ellenséges területté vált. Az Egyesült Államok 1976-ban – Jimmy Carter elnökké választásával – egyértelműen ellenséggé vált. A legsúlyosabb csapás a Dél-Afrikai Köztársaság kormányának változó magatartása volt: a kezdeti majdnem teljes támogatás 1975-re véget ért – John Vorster miniszterelnök kiegyezést keresett az afrikai többséggel, és ennek érdekében feláldozta Rhodesiát.

Erők

A rhodesiai biztonsági erőket eredetileg három testület alkotta: a hadsereg (*Rhodesian Army*), a légierő (*Rhodesian Air Force*) és a rendőrség (*British South Africa Police*)⁹². A háború során további fegyveres testületek jöttek létre: a belügyminisztérium (*Internal Affairs – Intaf*) szakaszai, a Véderő (*Guard Force*) és egy afrikai milícia, a Nép Lándzsája (*Pfume re Vanhu*), mely angolul a Biztonsági Segéderők (*Security Force Auxiliaries – SFA*) nevet kapta.⁹³

A biztonsági erők alapp problémája az emberhiány volt. A kormány csak az európaiakra számított, ami erősen behatárolta a mozgósítható létszámot: a teljes európai lakosság soha nem érte el a 300 000-t. A fegyveres szolgálatra alkalmas európaiak (legfeljebb 30-35 000 fő) teljes mozgósítása megbénította volna az ország gazdasági életét. E létszám ráadásul 1977-től folyamatosan csökkent is, mert a háború miatt egyre több európai emigrált. A kis létszámú reguláris erők mellett egy svájci típusú milícia-rendszer működött: a fiatal európai férfiak hatetes kiképzést kaptak, majd tartalékos szolgálatot teljesítettek. A háború során a kötelező szol-

Ireland and Zimbabwe, Berkeley CA, University of California Press, 1990. ISDN 0-520-06490-9, pp. 87-88, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft2199n7jp/> (letöltve: 2011.03.20.) és CILLIERS, J.K.: *Counter-Insurgency in Rhodesia*, Beckenham, Croom Helm Ltd, 1985. ISBN 0-7099-3412-2 <http://www.iss.org.za/pubs/Books/rhodesia/complete.pdf>, (letöltve: 2011.03.20.) pp. 24, 32-33.

⁹² A többé-kevésbé általános nemzetközi gyakorlattal ellentétben rendőrséget is a fegyveres testületek közé sorolták. A BSAP volt a „senior service,” a legrégebb fegyveres testület. Történetét és hagyományait a gyarmat megalapításakor létrehozott önkéntes erőtől származtatta.

⁹³ ABBOTT, Peter – BOTHAM, Philip – CHAPPELL, Mike: *Modern African Wars (1) – Rhodesia 1965-1980*, London, Osprey Publishing, 1986. ISBN 0-85045-728-9, pp. 14-41.

gálati idő egyre hosszabb lett (1966: 35 hét; 1972: 12 hónap; 1977: 18 hónap). Megszüntették a bevándorlók és egyetemisták szolgálat alóli mentességét, és egyre gyakrabban mozgósítottak tartalékosokat hosszabb-rövidebb időre: 1979. januártól az 50 és 59 év közötti férfiakat is évi hathetes szolgálati kötelezettség terhelte.⁹⁴ A kézenfekvő megoldást – afrikaiak toborzásával kiegészíteni a létszámot és a rezervátumokban önvédelmi milíciákat szervezni – csak késve alkalmazták: a politikai elit és az európai közvélemény veszélyesnek tartotta fegyvert adni az afrikaiak kezébe.⁹⁵ A biztonsági erők inkább az afrikaiak kiképzését tartották nehéz és időigényes feladatnak.⁹⁶ Idővel mégis kénytelenek voltak engedni a háború követelményeinek: 1979-ben a hadsereg állománya már 40 százalékban, a rendőrsége 60 százalékban afrikaiakból állt.⁹⁷ Az afrikai belső ellenzékkel történt kiegyezés (1978. március) utáni változások (afrikai önvédelmi milíciák, afrikaiakra is vonatkozó hadkötelezettség, afrikai tisztek) enyhítették a létszámhiányt, de túl későn történtek ahhoz, hogy befolyásolják a háború kimenetelét.

A *hadsereg* (1978-ig három, 1978-tól négy dandár) lövész, páncélos, tüzér és műszaki alakulatokból állt, és rendelkezett minden szokásos szakszolgálattal. A fegyverembargó következtében a felszerelés nem volt korszerű, de a háború követelményeinek megfelelt. A hadsereg létszáma ereje csúcán 15 000 körül volt – 3 400 hivatásos, a többi sorállományú vagy mozgósított tartalékos. A felkelés elleni műveleteket a nagyrészt hivatásos katonákból álló lövész és különleges műveleti alakulatok hajtották végre.⁹⁸

A *légierő* (nyolc repülő zászlóalj) nagyrészt elavult – többnyire az 1950-es évekből származó – eszközökkel volt felszerelve: Hawker Hunter és Haviland Vampire vadászbombázókkal, Canberra bombázókkal, könnyű csapásmérő repülőgépekkel, kb. 50 Alouette III és (a háború végén) néhány Augusta-Bell 206 helikopterrel és 10-12 Dakota szállító repülőgéppel. A légierőt különösen súlyosan érintette a nemzetközi blokád, de a legtöbb problémát leküzdötte a helyi ipari termelés és az állomány leleményessége: a légierő képes volt 85 százalékos bevétési készenléletet fenntartani, hihetetlenül alacsony (25 fő/eszköz) létszámmal.⁹⁹

⁹⁴ Háború ide, egzisztenciális fenyegetés oda, a rhodesiaiaknak robusztus humorérzékük volt: a népnyelvben ez a korosztály volt a „Mashford's Militia” – egy jól ismert Salisbury-i temetkezési cég után.

⁹⁵ CILLIERS: i.m. pp. 203-204.

⁹⁶ Az afrikai katonák testi ereje, koordinációja, tűrőképessége és kitartása európai ember számára nehezen elképzelhető. Gyorsan elsajátítják a korszerű fegyverek kezelését, és bátorságuk, fegyelmük, hűségük az alakulathoz és a bajtársakhoz semmiben nem marad el az európaiakétól. Az európaiaktól eltérő kulturális háttérük következtében eltérő motiváló és fegyelmező eszközökre és folyamatos szinten tartó foglalkozásokra van szükség, és mivel gyakran iskolázatlanok, nehezebben fognak föl egyes elvontabb dolgokat (például ballisztika, térkép, rádió), amelyek európaiak számára egyértelműek. (J.K. volt rhodesiai tiszthelyettes személyes közlése.)

⁹⁷ MILLS, Greg – WILSON, Grahame: *Who Dares Loses?* in The RUSI Journal, London, 2007. dec. pp. 22-31.

⁹⁸ ABBOTT et al: i.m. pp. 14-24.

⁹⁹ ABBOTT et al: i.m. pp. 24-35.

A rendőrség létszáma a háború végén 40 000 fő fölött volt – 8 000 hivatásos, a többi tartalékos. A szokásos közbiztonsági, karhatalmi és bünyügyi nyomozó állomány mellett a rendőrség alá tartozott (de a központi hírszerző szervezet műveleti irányítása alatt állt) a belbiztonsági hírszerző és elhárító feladatokat ellátó *Special Branch* is. A rendőrség fő gerilla- és terrorista-vadász alakulatai a *Support Unit* (egy zászlóalj-méretű félkatonai erő) és a terrorista-ellenes alegységek (*Police Anti-terrorist Unit – PATU*) voltak. Légi felderítő, légi megfigyelő, futár és sebesültszállító feladatokra létezett egy repülőosztály (*Police Reserve Air Wing*).¹⁰⁰

Az afrikaiak jólétéért felelős *Belügyminisztérium* emberei képviselték a kormányt a tartományokban, és eredetileg a falvakba kihelyezett, fegyvertelen tisztviselők voltak. Körútjaikon gyakran elsőnek találkoztak a gerillákkal, és saját védelmük érdekében nagyon hamar félkatonai fegyveres erővé váltak. A védett falvak egy részét *Intaf szakaszok* biztosították, és a felkelőktől megtisztított körzetekben *Intaf adminisztratív szakaszok* (*Administrative Reinforcement Units – ARU*) állították helyre a közigazgatást.¹⁰¹

1976. februárban egy további önálló fegyveres erőt hoztak létre: a *Véderő* (*Guard Force*) feladata a védett falvak biztosítása volt, majd 1978-ban átvette a rendőrségtől az európai farmok és a kritikus infrastruktúra védelmét is. 1979 végén állománya már 7 000 fő volt.¹⁰²

A felkelők támadásainak és megfélemlítő tevékenységének ellenállni képes afrikai falusi milíciák felállítására (egy 1973-ban történt sikertelen kísérlet után)¹⁰³ csak 1978-ban került sor. A Msana rezervátumban 42 helyi emberből (részben a kormány oldalára átállt gerillákból) felállítottak egy szakaszt. A tapasztalatok alapján a programot fokozatosan bővítették, és az év végén már 2 000 fegyveres afrikai élt a Salisbury körüli rezervátumokban a helyi törzsi struktúrák részeként. Az új fegyveres testület a *Biztonsági Segéderők* (*Security Force Auxiliaries – SFA*) nevet kapta, és 1979. áprilisban már 10 000 főből állt.

Az *afrikai nacionalista szervezetek* az 1950-es években létrehozott első afrikai politikai mozgalmak sikerei és kudarcai, egyesülései és szétválásai során jöttek létre.¹⁰⁴ A mozgalmak eredetileg nem törzsi alapon jöttek létre, de a belső ellentétek, politikai csaták, szövetségek és árulások eredményeként egyre inkább azonosultak Rhodesia egyik vagy másik domináns törzsével. Két szervezet bizonyult életképesnek.

¹⁰⁰ ABBOTT et al: i.m. pp. 35-39.

¹⁰¹ ABBOTT et al: i.m. pp. 39-40.

¹⁰² CILLIERS: i.m. pp. 94-95 és ABBOTT et. al: i.m. pp. 40-41.

¹⁰³ CILLIERS: i.m. pp. 203-204.

¹⁰⁴ ABBOTT et al: i.m. pp. 8-10 és CILLIERS, pp. 4-7 és 32-33.

- Sona törzsek alkották a *Zimbabwe African National Union (ZANU)*¹⁰⁵. A mozgalom elsősorban Kínától kapott támogatást, és fegyveres ereje, a *Zimbabwe National Liberation Army (ZANLA)*, Mao Ce-tung gerillaháború elméletét követte. Támaszpontjai eredetileg Zambiában voltak, de 1969-70 során fokozatosan áttelepítette azokat Mozambikba, Rhodesia északkeleti határvidékére – a shona-lakta tartományok határait. A fegyveres harc terhéért jelentős részben a ZANLA vállalta.
- Ndebelékből állt a Szovjetunió támogatását élvező *Zimbabwe African People's Union (ZAPU)*. Támaszpontjai nagyrészt Zambiában, kisebb részben Botswanában voltak – a ndebele-lakta tartományok határain. Fegyveres ereje, a *Zimbabwe People's Revolutionary Army (ZIPRA)* hagyományos erőkkel vívott harcra készült, ezért csak kis erőkkel volt jelen Rhodesia területén.
- Rövid ideig (1970-1974) létezett egy harmadik szervezet is, a *Front for the Liberation of Zimbabwe (FROLIZI)*. A ZANU-ból és ZAPU-ból kivált politikai aktivisták és gerillák hozták létre. Csak minimális szerepet játszott és hamar megszűnt létezni.

Külföldi pártfogóik nyomására a mozgalmak 1976-ban létrehozta egy közös koordináló szervezetet, a *Hazafias Frontot (Patriotic Front – PF)*, de a mozgalmak közötti ellentétek megmaradtak: fegyveres erők időnként egymással is harcoltak.¹⁰⁶

A mozgalmak fegyveres erők állományát gyakorlatilag létezésük első napjától kezdve részben kényszerrel állították ki, eleinte a Zambiában, Tanzániában és Malawiban élő rhodesiaiakból, később Rhodesia területén elfogott fiatalokból. A kiképzés eleinte kezdetleges volt: alig volt több politikai indoktrinációnál és fegyverismeretnél. A kényszerrel toborzott gerillák gyakran megszöktek, vagy megragadták az első alkalmat, hogy megadják magukat, sőt önként átálltak a kormány oldalára.

A háború során a Hazafias Front erői óriási veszteségeket szenvedtek, mégis képesek voltak éveken át egyre nagyobb létszámban beszivárogni az országba. A sikeres felkelés elleni műveletek ellenére a határokon belül harcoló gerillák létszáma folyamatosan nőtt (3. táblázat). A tűzszünet aláírásakor (1979. dec.) 12 500 aktív ge-

1974. július	350-400
1976. március	700
1977. április	2 350
1977. november	5 600
1978. március	6 500
1979. január	11 200
1979. december	12 500

3. táblázat. A nacionalista erők létszámának alakulása Rhodesia határain belül, 1974-79.

¹⁰⁵ A nacionalista mozgalmak a középkori Nagy Zimbabwe Királyság (13-15. század) nevét vették föl, ezzel is hangsúlyozva a fehér ember érkezése előtti afrikai gyökereiket.

¹⁰⁶ CILLIERS: i.m., pp. 33-34.

rilla volt az országban és további 38 000 a határokon túl, a nacionalista szervezetek táborai-
ban.¹⁰⁷

Idő

A nacionalista szervezetek és közvetlen támogatóik (Zambia, Botswana, Mozambik – a front-államok) sem egyenként, sem együtt nem voltak elég erősek, hogy nyíltan szembeszálljanak a rhodesiai biztonsági erőkkel – nem volt más választásuk, mint a hosszú ideig elhúzódó gerilla háború. Rhodesia ereje sem volt elég ahhoz, hogy akár az országon belüli felkelést rövid idő alatt fölszámolja, akár a szomszéd államokat rákényszerítse, hogy adják föl a mozgalmak támogatását – kénytelen volt vállalni a hosszan elhúzódó háborút. A kormány folyamatosan kereste a kiegyezés és a politikai megoldás lehetőségét, de sem a front-államokat, sem a nacionalista szervezeteket nem sürgette az idő: úgy érezték, velük van a „kor szelleme”. Számításuk helyes volt: sikerült ellensúlyozniuk Rhodesia kezdeti előnyeit, túléltek a rhodesiai biztonsági erők nyomasztó harcászati fölényét, megakadályozták a belső megegyezés alapján létrejött többségi uralom nemzetközi elismertetését, és 1980-ban gyakorlatilag teljes győzelmet arattak.

Információ (felderítés és elhárítás)

A miniszterelnöki hivatal részeként működő Központi Hírszerző Szervezet (*Central Intelligence Organisation – CIO*) felügyelt minden hírszerző és elhárító tevékenységet. A belbiztonsági hírszerzés két intézmény feladata volt: a Special Branch fizetett informátorok hálózatán és a helyi lakossággal fenntartott rutinszerű rendőrségi kapcsolatokon keresztül gyűjtött információkat, a Belügyminisztérium pedig a kerületi megbízottak (*District Commissioners*) jelentéseiből követte nyomon a rezervátumokban uralkodó helyzetet, a lakosság hangulatát és magatartását. A hadsereg és légierő a háború kezdetén a hagyományos katonai területekre koncentrált: légi felderítés, rádió-felderítés, harcászati felderítés; e tevékenységek azonban fokozatosan bővültek. A hírszerzési tevékenység három periódusra osztható:

1957 és 1968 között a hírszerző szerveknek könnyű dolguk volt. A felkelők eljárásai kiforratlanok és primitívek voltak. Sok kényszerrel toborzott gerilla megszökött; ezektől és a helyi törzsi lakosságtól bőven állt rendelkezésre információ a felkelők mozgásáról és tevékenységéről. A biztonsági erők könnyen megtalálták és fölszámolták a Zambiából beszivárgó fegyveres csoportokat, még mielőtt azok a célterületükre értek volna.

1969 és 1972 között a nacionalista szervezetek új stratégiát dolgoztak ki, ami elkerülte a hírszerző szervezetek figyelmét: nem figyeltek föl arra, hogy ZANU áttelepült Mozambikba,

¹⁰⁷ MILLS – WILSON: i.m.

és Rhodesia keleti – nagyrészt shona-lakta – tartományaiban kiterjedt infrastruktúráját épített ki.¹⁰⁸ Mivel a kormány informátor hálózatait a felkelők megsemmisítették, az 1972-ben kiújuló harcok kezdetén a biztonsági erők süketek és vakok voltak.¹⁰⁹

1972 és 1980 között a hírszerző szervek újjáépítették hálózataikat, és új, sikeres eljárásokat vezettek be. Figyelemre méltó volt a Selous Scouts vegyes európai-afrikai különleges hadműveleti zászlóalj tevékenysége, aminek következtében egyre nagyobb lett a valódi gerilla csoportok közötti bizalmatlanság és gyanakvás, egyre nehezebbé vált a nagyobb műveletekhez erőket összevonni. Olyan körzetekben, ahol mind ZANLA, mind ZIPRA erők jelen voltak a bizalmatlanság nem egyszer fegyveres összecsapásokhoz vezetett.¹¹⁰

Mindvégig súlyos hiányosságok mutatkoztak az elhárításban. A rhodesiaiak általában félvállról vették a biztonság kérdését, minden fehér arcban megbíztak, akár rhodesiai volt, akár idegen. A fegyveres erőkben külföldi önkéntesek is szolgáltak; a Special Branch képtelen volt ezek közül kiszűrni az idegen hírszerző szervezetek ügynökeit. Nem tudták titokban tartani a határon túli műveletek előkészületeit sem. Nem fordítottak figyelmet például arra, hogy titokban tartsák, amikor egy nagyobb műveletet megelőzően a kulcsszerepet játszó döntéshozók összegyűltek az Összhaderőnemi Műveletek Parancsnokságán. A tartalékosok behívása, a szállító repülőgépek összevonása is a társasági beszélgetések témája volt.

Vezetés és irányítás

Egy 1977-ben végrehajtott átszervezés után az Összhaderőnemi Műveletek Miniszter (*Minister of Combined Operations*)¹¹¹ feladata volt a felkelés elleni harc koordinálása. Elnöksége alatt működött a Haditanács (*War Council*), mely a politikai szintű döntéseket hozta. Ülésein a biztonsági erők parancsnokai, az Összhaderőnemi Műveleti Parancsnok (*Commander, Combined Operations*) és hírszerzési főnök a tanács civil tagjaival (pénzügyminiszter, védelmi miniszter, belügyminiszter, belügyminiszter-helyettes, igazságügy miniszter) egyenrangú fél-

¹⁰⁸ Részletesebben lásd *Az események időrendje* fejezetét.

¹⁰⁹ CILLIERS: i.m. p. 220. Ez rávilágít a rhodesiai hírszerzés hiányosságaira – a hírszerző tiszteknek föl kellett volna figyelniük arra, hogy megbízható forrásaik sorban elhallgatnak.

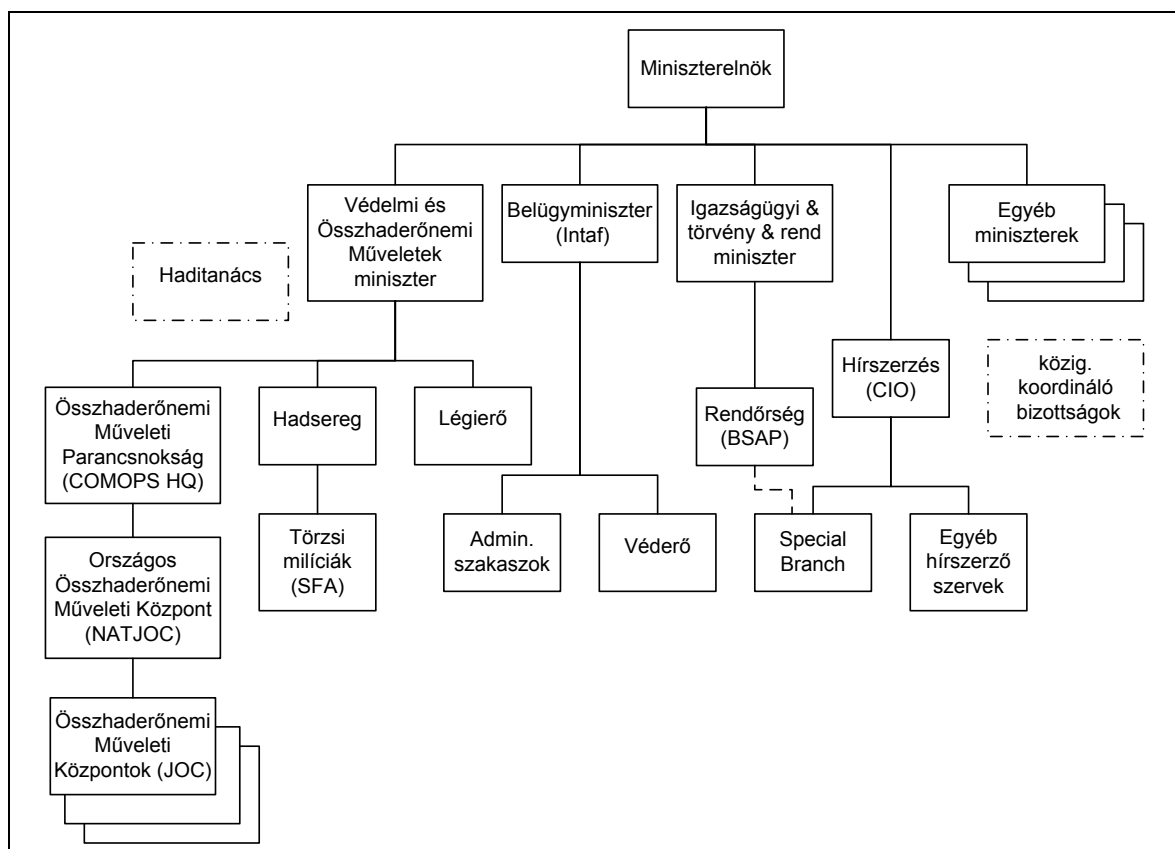
¹¹⁰ A Selous Scouts gerilla alakulatoknak álcázott felderítő alegységei behatoltak a célterületekre, elfogadtatták magukat a helyi lakossággal és a területen működő gerillákkal, meghatározták a gerilla-erők pontos helyét, és rájuk vezették a fegyveres erők alakulatait. Gerilla-vadász alegységei Mozambikba visszatérő gerilláknak adták ki magukat, végigmentek egy korábban felderített beszivárgási útvonalon és likvidálták a befelé tartó gerillacsoportokat, amelyekkel találkoztak. REID DALY, Ron: *Selous Scouts – Top Secret War*, Alberton, Galago Publishing, 1982. ISBN 0-620-06674-1 és CLINE, Lawrence E.: *Pseudo Operations and Counterinsurgency: Lessons from Other Countries*, Carlisle Barracks PA, Strategic Studies Institute, 2005. június. <http://www.carlisle.army.mil/ssj> (letöltve: 2011.03.20.).

¹¹¹ A rhodesiai fegyveres erők számára „combined” és „joint” többé-kevésbé azonos – „összhaderőnemi” – jelentéssel bírt. A két kifejezés között éles különbséget tevő NATO-doktrína csak évekkel később jelent meg.

ként vettek részt, és ha a tanács olyan döntést hozott, amellyel nem értettek egyet, közvetlenül a miniszterelnökhöz fordulhattak végső döntésért.

A stratégiai irányítás és a hosszú távú tervezés az Országos Összhaderőnemi Műveleti Központ (*National Joint Operations Centre – NATJOC*) feladata volt, melynek elnöke az Összhaderőnemi Műveleti Parancsnok volt, tagjai a hadsereg és a légierő főparancsnokai, a rendőrfőkapitány és a hírszerzési főnök voltak. E katonai irányító és koordináló testület civil megfelelője a miniszterelnöki hivatal felügyelete alatt működő koordinációs bizottságok voltak, melyek a civil minisztériumok háborút támogató tevékenységét hangolták össze.¹¹²

A felkelés elleni műveletek – elsősorban a különleges erők műveleteinek – stratégiai irányítása és koordinálása az Összhaderőnemi Műveleti Parancsnokság (*Combined Operations Headquarters – COMOPS HQ*) feladata volt. A műveleteket a COMOPS HQ felügyelete alatt a tartományi és alacsonyabb szintű Összhaderőnemi Műveleti Központok (*Joint Operations Centre – JOC*) tervezték, de magukat a műveleteket nem irányították: a tervek végrehajtása szigorúan az érintett testületek hatásköre maradt. (4. ábra)

4. ábra. A rhodesiai vezető és irányító rendszer 1977 után (rajzolta a szerző¹¹³)

¹¹² CILLIERS: i.m. pp. 60-66.

¹¹³ CILLIERS: i.m. pp. 60-78. alapján.

A rhodesiai vezető és irányító struktúra elméletileg működőképes lehetett volna: garantálta a fegyveres erők fölötti politikai felügyeletet, ugyanakkor egy kézben összpontosította a háború megvívásához szükséges katonai és polgári erőforrásokat illetve döntési jogköröket. A rendszer mégsem működött jól, mert volt két gyenge pontja: egyrészt hiányosságok voltak a politikai irányításban, másrészt a döntési jogkörök összpontosítása csak papíron létezett. A rendőrségnek és a hadseregnek eltérő nézetei voltak a felkelés elleni harcról – de a hadseregen belül sem volt egyetértés arról, hogy hogyan is kell egy felkelést elfojtani. A szűk intézményi érdekek, még szűkebb hatalmi harcok és kicsinyes személyes ellentétek megakadályozták egy összhaderőnemi vezérkari főnök vagy főparancsnok kinevezését. Az Összhaderőnemi Műveletek Parancsnoka első volt az egyenlők között – nem tudta utasítani sem a haderőnemek parancsnokait, sem a hírszerzést.¹¹⁴ Így az Összhaderőnemi Műveletek Minisztere (aki civil lévén kevés katonai tapasztalattal rendelkezett) egyetlen (feladatkörök szerint specializált, de összetartó és egymást támogató haderőnemekből álló) fegyveres erő helyett gyakorlatilag négy egymással rivalizáló, egymást akarva-akaratlanul akadályozó szervezetet próbált kézben tartani és egy irányba terelni. Ugyanezek a problémák léteztek a hírszerző szervezetek között is: a CIO csak nevében volt „központi:” a valóságban a rendőrség, a belügyminisztérium és a fegyveres erők hírszerző szervezetei rivalizáltak egymással – és gyakran akadályozták egymás működését.¹¹⁵

A nacionalista szervezetek vezető-ellenőrző rendszerére – a jelentős kommunista befolyás ellenére – az erős decentralizáció volt a jellemző. Valójában a szervezeteknek nem volt választási lehetőségük: a műveleti területeken a kommunikációs hálózat fejletlen volt, az elektromágneses spektrumot pedig a rhodesiai biztonsági erők ellenőrizték és azonnal felismerték, ha egy új rádióadó kezdett forgalmazni. Mikor egy gerilla-alkulat átlépte Rhodesia határát, gyakorlatilag magára volt utalva: sem híreket, sem utasítást, sem felderítői információkat, sem támogatást nem várhatott a front-államokból, és ha erejét meghaladó vállalkozást akart végrehajtani, ahhoz magának kellett megtalálnia a partnereket.¹¹⁶

Stratégiai kommunikáció

A kormánynak öt célcsoportot (saját európai polgárokat, saját afrikai polgárokat, ellenséget, brit közvéleményt, nemzetközi közvéleményt) kellett megszólítani és meggyőznie. A hatékony kommunikáció érdekében létrehoztak egy információs minisztériumot, amely jelentős

¹¹⁴ CILLIERS: i.m. pp. 68-69.

¹¹⁵ CILLIERS: i.m. pp. 234-235.

¹¹⁶ CLINE: i.m. p. 35.

mennyiségben állított elő kommunikációs anyagokat, ellenőrizte a rádió- és TV-csatornákat, a sajtót és a könyvkiadást, zavarta a külföldi rádióadásokat, deportáltatta a kormány politikáját nyilvánosan kritizáló idegeneket. A minisztérium gyakorlatilag minden más üzenethordozó felületet is cenzúrázott, a könyvektől a póló-feliratokig.¹¹⁷

A saját európai polgárok meggyőzésében a stratégiai kommunikáció sikeres volt. Az európaiak tisztában voltak az afrikai nacionalista mozgalmak fenyegetésével, a háború tényével, a biztonsági erők veszteségeivel és sikereivel, és nap mint nap érezték a nemzetközi embargó hatásait. A kis európai közösségekben ezeket az információkat és tapasztalatokat nem lehetett sem propagandával szépíteni, sem cenzúrával eltitkolni. De az európaiak a háború utolsó hónapjaiig nem voltak tisztában a fenyegető veszély valódi mértékével, és mindenben támogatták a Rhodesia Front kormányt.¹¹⁸

Az afrikai polgárok (különösen a rezervátumokban élők) megszólítására a rádió és a film volt a két legalkalmasabb médium. Óriási mennyiségben gyártottak olcsó tranzistoros rádiókat, és mozgó filmszínházak járták az országot.¹¹⁹ De az európaiak paternalista magatartása rányomta bélyegét az afrikaiak felé irányuló propagandára, és hiteltelenné tette a kormány üzeneteit. A műsorszerkesztők – mind európaiak – nem hallgattak afrikai beosztottaik tanácsaira (akik jobban ismerték a cél-közönséget, tudták, hogy mi érdekli, mit fog elhinni, mit nem). Volt néhány hatékony és meggyőző rádióműsor és film, de általánosságban az afrikai polgárok felé irányuló kommunikáció nem volt sikeres. A kormány valójában csak fél szívvel próbálta megnyerni a habozó afrikaiakat egy alternatív jövőkép széleskörű népszerűsítésével.¹²⁰ Ez súlyos mulasztás volt, mert az alternatív jövőkép létezett.

A kormány propagandája a brit és a nemzetközi közvélemény meggyőzésében sem volt sikeres: az átlag angol, átlag amerikai vagy átlag európai talán némi együttérzéssel figyelte az eseményeket (ha figyelte egyáltalán), de az együttérzés nem volt elég erős, hogy akár egyes személyek, akár szervezetek megpróbálják kormányuk politikáját Rhodesia javára befolyásolni. A kormány propagandája a nacionalista szervezetek harcosait következetesen „kommunista terroristáknak” (communist terrorists – CT) nevezte, és nagyon alaposan dokumentálta az anyagi, katonai és erkölcsi támogatást, amit a szervezetek kaptak a Szovjetuniótól, Kínától és más szocialista országoktól. A stratégiai kommunikáció azt hangoztatta, hogy Rhodesia Afrika védőbástyája a kommunizmus ellen. Ez sem ingatta meg a nyugati kormányokat.

¹¹⁷ HENDRIKSE, Julie: *None but Ourselves – Masses vs. Media in the Making of Zimbabwe*, Harare, OTAZI, 1982, ISBN 0-7974-0961-0, pp. 24-30.

¹¹⁸ WEITZER: i.m. p. 90.

¹¹⁹ HENDRIKSE: i.m. pp. 93-99.

¹²⁰ WEITZER: i.m. pp. 89-92.

A nacionalista szervezeteknek könnyebb dolguk volt: csak két cél-közönséggel kellett foglalkozniuk: a rhodesiai afrikaiakkal, és valamennyire a nemzetközi közvéleménnyel – bár utóbbiról nagyrészt gondoskodtak támogatók: a Szovjetunió, Kína, az Egyesült Királyság, a front-államok, de a liberális beállítottságú nyugati sajtó is. Az afrikaiak befolyásolásának három eszköze volt: a rádió, a tömeggyűlés és a kényszer.

A front-államokból sugárzó *Voice of Zimbabwe* rádió műsorideje csak napi 1-2 óra volt, de nagyon jó zenét és minden afrikait érdeklő híreket sugárzott. A reggae-szerű *chimurenga* dalok a mai napig népszerűek.¹²¹

Az afrikaiak indoktrinációját – összetartozás, afrikai öntudat, fehérek iránti irigység és gyűlölet növelését – leginkább a tömeggyűlések (*pungwe*) szolgálták, melyeket vagy a faluban, vagy valahol a falu közelében jól rejtett, védett helyen rendeztek a környéken rejtőző gerillák.¹²² Énekekkel, tánccal, sörivással kombinált, órákig (gyakran egész éjjel) tartó politikai szemináriumok voltak. A meggyőző érvelés mellett jelentős szerepet játszott a kényszer és a megfélemlítés is: a részvétel mindenki számára kötelező volt (ennek a kommunikációs szempontok mellett biztonsági okai is voltak). Az indoktrináció nagyon fontos eleme volt rákényszeríteni a lakosságot, hogy szóval és tettel is segítsék a harcot és azonosuljanak a gerillákkal. E célt szolgálta a *pungwe* egyik fontos eleme, a leleplezett informátorok fölötti ítélezés. Az informátorokat nem a gerillák döntése, hanem a közösség ítélete alapján végezték ki (más ítélet ritkán volt).

Ahol rádió, zene, ének, tömeggyűlések, rábeszélés és fenyegetés nem bizonyultak elegendőnek, ott a gerillák habozás nélkül kényszert – gyakran látványosan brutális erőszakot – alkalmaztak.¹²³

Jogi szabályozás

Kezdetben a kormány a felkelést ideiglenes szükségállapotként kezelte; az elfogott felkelők közönséges bűnözőkként kerültek bíróság elé. Ezzel a kormány elkerülte a felkelés legitímálást – és elkerülte a külföldi befektetések kivonását és a biztosítási díjak emelését is – ami minden bizonnyal megtörtént volna, ha a problémát háborúként kezeli. A helyzet 1960-ra elég komollyá vált ahhoz, hogy bevezessenek több különleges törvényt, amelyek biztosították a kormány és a biztonsági erők számára a felkelés elfojtásához szükséges jogosítványokat.¹²⁴

¹²¹ HENDRIKSE: i.m. pp. 100-110.

¹²² HENDRIKSE: i.m. pp. 56-62.

¹²³ WEITZER: i.m. pp. 85-86.

¹²⁴ HOFFMAN, Bruce – TAW, Jennifer M. – ARNOLD David: *Lessons for Contemporary Counterinsurgencies – The Rhodesian Experience*, Santa Monica CA, RAND Corporation, 1991. pp. 38-42. és WEITZER: i.m. pp. 92-97.

- *A Törvényellenes szervezetek törvény (Unlawful Organisations Act)* betiltott egyes afrikai politikai szervezeteket és lehetővé tette további szervezetek betiltását, ha azok várhatóan megzavarják a közrendet és a nemzet nyugalalmát, veszélyeztetik az alkotmányos kormányt, rosszindulatot vagy ellenségeskedést szítanak a fajok között.
- *A Megelőző fogvatartás törvény (Preventive Detention Act)* engedélyezte olyan személyek ideiglenes fogvatartását, akik potenciális veszélyt jelenthetnek a közrendre.
- *A Bennszülöttügyi törvény módosítása (Native Affairs Amendment Act)* engedélyhez kötötte 11-nél több afrikai gyülekezését, és megtiltotta a kormánytisztviselők, törzsfőnökök vagy más előljárók tekintélyét aláásó kijelentéseket vagy magatartást.
- *A Törvény és rend (fenntartása) törvény (Law and Order (Maintenance) Act)* bűntényként kategorizálta a felforgató kijelentéseket és megfélemlítést. Engedélyezte kiadványok betiltását, gyűlések indoklás nélküli betiltását, személyek mozgásának korlátozását, a parancs nélküli házkutatást és letartóztatást. Megtiltotta valótlan hírek közlését, a bojkottot, elégedetlenség szítását a rendőrség soraiban, illetve az erőszakot, szabotázszt és terrorizmust. Feljogosított egyes minisztereket, hogy kijárási tilalmat, kollektív büntetést, cenzúrát és hadiállapotot előíró rendeleteket adjanak ki.
- *A Jogosítványok szükségállapotban törvény (Emergency Powers Act)* felhatalmazta a kormányt, hogy rendeleteket hozzon a közrend, biztonság, béke és bármely fontos szolgáltatás fenntartása érdekében, illetve felfüggeszzen vagy módosítson bármely törvényt. Engedélyezte gyorsított eljárásban a letartóztatást, fogvatartást és a mozgáskorlátozást.
- *A Büntetlenség és kárpótlás törvény (Indemnity and Compensation Act)* megvédte a biztonsági erőket a jóhiszemű intézkedéseikből eredő sérelmek utáni polgárjogi vagy büntetőjogi felelősségre vonástól, egyben a tevékenységükből eredő anyagi károk azonnali pénzbeli megváltását is garantálta.¹²⁵
- *A katonai közigazgatást (martial law)* 1977 elején vezették be egyes műveleti körzetekben, 1979-re pedig gyakorlatilag az egész országra kiterjesztették. A biztonsági erők amúgy is széleskörű jogosítványai ellenére is fontos intézkedés volt ez, mert széles körben alkalmazhatóvá tette a halálbüntetést.
- *Pénzügyi rendszabályok* korlátozták a kivihető pénz, később pedig a kivihető áruk mennyiségét, ezzel megnehezítették az európaiak kivándorlását és a külföldi tőke kivonását.

A törvények alapján megvádolt személyek fölött különleges bíróságok ítéleztek. A törvények tartalmaztak visszaéléseket korlátozó mechanizmusokat. A Büntetlenség és kárpótlás

¹²⁵ WEITZER: i.m. pp. 95.

törvény például előírta a biztonsági erők ellen irányuló panaszok ügyészégi kivizsgálását. Ennek ellenére a biztonsági erőket számtalan vád érte, hogy törvényellenes eljárásokat alkalmaznak. E vádak egy része Rhodesia-ellenes propaganda volt, de korántsem volt mind alaptalan: a háború során a rendőrség bűnügyi osztálya például a Selous Scouts és a Special Branch számos tagja után kezdeményezett nyomozást gyilkosság ügyében.¹²⁶

Események időrendje

A háború négy jól elkülöníthető szakaszra osztható.

1957-65. Az első szakasz a polgári engedetlenségi mozgalmakkal kezdődött 1957-ben, és a Hazafias Front mozgalmainak létrehozásáig tartott. A mozgalmak kezdeti tevékenysége – utcai zavargások, sztrájkok és afrikaiakat megfélemlítő akciók – inkább a közbiztonságot fenyegető rendvédelmi és igazságszolgáltatási problémának tűntek, semmint szervezett felkelésnek, ezért a felkelés-elfojtó eljárások is csak késve jelentek meg.

1965-69. A második szakasz az Egyoldalú Függetlenségi Nyilatkozattal (1965. nov. 11) kezdődött, és 1966-an fegyveres harccal folytatódott.¹²⁷ Fegyveres csoportok (elsősorban ZANLA) szivárogtak be Zambiából, rajtaütöttek magányos farmokon, aknákat telepítettek a földutakon. E szakaszban a biztonsági erők olyan sikeresen szálltak szembe a felkelőkkel, hogy a mozgalmak 1969 végén kénytelenek voltak szétvert erőik demoralizált maradványait kivonni a határokon túlra, és újragondolni stratégiájukat.

1969-78. A harmadik fázis a FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique – Mozambiki Felszabadítási Front*) és ZANU közötti stratégiai szövetséggel kezdődött. ZANU áttelepítette erőit a FRELIMO ellenőrzése alatti mozambiki területekre, ahonnan azok könnyen elérhették Rhodesia shona-lakta tartományait. A korábbi kudarcból okulva a határvidékre beszivárgó gerillák a kormány helyi informátorhálózatait felszámolták, kiépítettek egy gerilla infrastruktúrát, és 1972. decemberben újra kezdték a fegyveres harcot. A biztonsági erők alkalmazkodtak az új eljárásokhoz és súlyos veszteségeket okoztak a gerilláknak, de a ZANU pótolni tudta a veszteségeket, határokon belüli erői folyamatosan nőttek, így egyre nagyobb területekre terjesztette ki befolyását.

A biztonsági erők 1976-tól folyamatosan rajtaütéseket hajtott végre a határokon túl. Ezek eleinte a gerillák támaszpontjai ellen irányultak, de hamarosan a gerilláknak menedéket nyújtó államok infrastruktúrája is célponttá vált. Létrehoztak és támogattak egy mozambiki gerilla

¹²⁶ CILLIERS: i.m. pp. 128-129.

¹²⁷ A biztonsági erők és felkelők közötti első fegyveres összecsapás 1966. április 28-án történt Sinoia közelében. Ma *Chimurenga Day* (*Szabadságharc Napja*) néven Zimbabwe nemzeti ünnepe.

mozgalmat is (*RENAMO – Resistência Nacional Moçambicana – Mozambiki Nemzeti Ellenállás*), amely a FRELIMO ellen harcolt, és elvonta annak erőforrásait. A harmadik szakasz 1978. márciusban ért véget: a kormány kiegyezett a belső ellenzékkel; létrejött egy ideiglenes kormány afrikai miniszterelnökkel (Abel Muzorewa) és részben afrikai, részben európai miniszterekkel, valamint megkezdték az általános választások előkészítését.

1978-80. A Hazafias Front mozgalmi nem ismerték el az új kormányt, így a háború folytatódott. A gerillák látványosan véres akciókat hajtottak végre civil célpontok ellen. A biztonsági erők 1979 tavaszán közel 65 000 embert mozgósítottak, és több nagy léptékű határon túli rajtaütésben támadták a felkelők támaszpontjait valamint rombolták a határ menti zambiai és mozambiki infrastruktúrát. A mozgósítás és a támadások célja az 1979. áprilisra tervezett általános választások biztosítása volt. A választások rendben lezajlottak, és július 1-jén létrejött Zimbabwe-Rhodesia, de a várt nemzetközi elismerés elmaradt, a háború folytatódott.

Zambia és Mozambik az összeomlás szélére kerültek a rhodesiai csapások alatt, de kitarítottak a PF mozgalmak mellett. Nyilvánvaló volt, hogy nemzetközi elismerés és a dél-afrikai kormány támogatása nélkül Zimbabwe-Rhodesia nem tud hosszú ideig fennmaradni. A kormány 1979 végén beletörődött az elkerülhetetlenbe: fegyverszünetet kötött és beleegyezett újabb általános választásokba. A választások 1980. áprilisban a ZANU győzelmét hozták.

Doktrínák

*A biztonsági erők doktrínája és eljárásai*¹²⁸

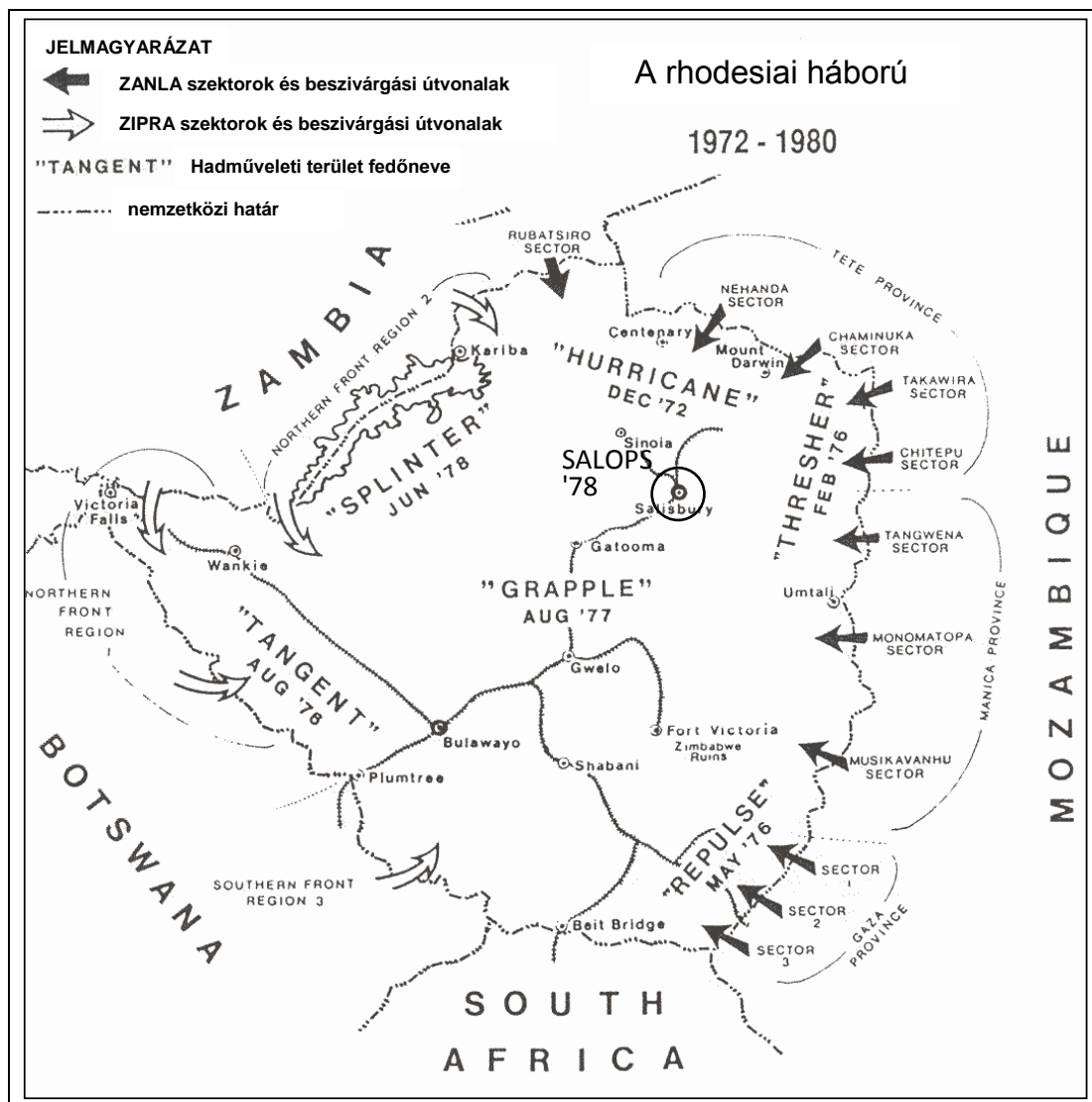
A rhodesiai fegyveres erők részt vettek a Brit Birodalom felkelés elleni műveleteiben. Repülő zászlóaljok szolgáltak Kelet-Afrikában, a Mediterrán-medencében és az Arab-félszigeten. A malaysiai felkelés során rhodesiai önkéntesekből szervezték a brit Special Air Service (SAS) különleges ezred egyik zászlóalját,¹²⁹ és 1956 és 1958 között egy lövész zászlóalj szolgált Malaysiában. Kenyában rhodesiai tisztek tanulmányozták a Mau-Mau lázadás előzményeit és kiváltó okait, a felkelők és a biztonsági erők harceljárásait, a felkelés elfojtásában alkalmazott eszközöket és eljárásokat. E tapasztalatok és kutatások alapján az 1950-es évek végén módosították a kiképzést; a légierő számára felkelés elleni harcra alkalmas (francia gyártmányú Alouette III) helikoptereket és könnyű csapásmérő repülőgépeket szereztek be;

¹²⁸ Anekdotajellegű érdekesség, hogy a rhodesiai miniszterelnök, Ian D. Smith is rendelkezett némi aszimmetrikus hadviselési tapasztalattal. Smith a második világháborúban századosként szolgált egy rhodesiai repülőezredben. Miután repülőgépet 1944 júniusban a Liguriai Alpok fölött lelőtték, egy különösen agresszív partizán alakulathoz csatlakozott, és afféle műveleti tisztként az év végéig ő dolgozta ki a német csapatok elleni rajtaütések terveit. JOYCE: i.m. pp. 53-58.

¹²⁹ A zászlóalj első parancsnoka (Peter Walls őrnagy) a rhodesiai felkelés idején a hadsereg főparancsnoka, majd az összhaderőnemi hadműveleti parancsnokság (COMOPS) parancsnoka volt.

létrehoztak egy tartalékos-rendőri hálózatot, és számos más intézkedéssel felkészültek a nacionalista mozgalmak elleni harcra.

A felkelés első és második fázisában, ha valahol felkelő tevékenységet észleltek, a biztonsági erők és a hírszerzés helyi parancsnokai ideiglenes bizottságot alakítottak és közösen dolgozták ki a fenyegetés elhárításához szükséges lépéseket. A harmadik fázisban (1972 után) a bizottsági rendszert intézményesítették: ha egy körzetben jelentős gerilla-tevékenységet észleltek, létrehoztak egy összhaderőnemi műveleti központot (Joint Operations Centre – JOC) a hadsereg, a rendőrség, a légierő, a Special Branch és a belügyminisztérium helyi képviselőivel, a rangidős tiszt parancsnoksága alatt. (5. ábra).

5. ábra. A hadműveleti területek a létrehozás idejével és a felkelők beszivárgási útvonalaiival.¹³⁰

¹³⁰ Forrás: CILLIERS: i.m. p. 29 és ABBOTT és BOTHAM: i.m. p. 7., a szerző kiegészítéseivel.

A JOC alá rendelt csapatok felszámolták a gerilla erőket és helyreállították a helyi lakosság fölötti ellenőrzést. E tevékenységek során az alábbi eljárásokat alkalmazták:

- járőrökkel, légi megfigyeléssel és a határ mentén telepített műszaki zárral, akadályozták további gerilla erők beszivárgását;
- az afrikai lakosságot védett falvakba költöztették, hogy elszigeteljék a gerillák befolyásától, és egyben a gerillákat is elvágják a nép támogatásától;
- járőrökkel és felderítő eljárásokkal felkutatták és megsemmisítették a már Rhodesiában tartózkodó gerilla erőket;
- a gerilláknak menedéket nyújtó szomszédos államok (Zambia, Mozambik) területén végrehajtott rajtaütésekben pusztították a kiképzés alatt álló vagy pihenő gerilla erőket.

Az intézkedések részben sikeresek voltak és lelassították a gerilla erők beszivárgását, de nem tudták azt megállítani. A biztonsági erők létszáma nem volt elegendő sem a határok megbízható lezárásához, sem a gerilláktól megtisztított területek folyamatos ellenőrzéséhez. Mozambik függetlenné válásával a mozambiki határ teljes hossza veszélyeztetett területté vált, így a biztonsági erők újabb műveleti területeket hoztak létre – a háború végén már hét műveleti terület létezett, melyek lefedték az ország teljes területét.

Beszivárgás megakadályozása

A zambiai határon a Zambézi folyó, a Kariba tó és tőlük délre a széles, ritkán lakott, növénytakaróval alig fedett sáv, a *lowveld* (alföld) lelassította a beszivárgó gerillákat – itt nem volt szükség különösebb műszaki zárra. A mozambiki határ mentén, ahol a növénytakaróval borított terep jó beszivárgási út volt, jelzőberendezésekkel ellátott műszaki zárat (*Cordon Sanitaire – Corsan*) hoztak létre, de ez nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A létszámhiány következtében a biztonsági erők nem tudták járőrökkel és megfigyelőkkel kellően lefedni a határzárát, és a jelzőberendezések riasztására sem tudtak időben válaszolni – különösen mert a jelzőberendezéseket állatok is működésbe hozták, így sok volt a téves riasztás. Az esők felszínre hozták vagy elmosták az aknákat, ráadásul a karbantartás is nagyon költséges volt.¹³¹ A beszivárgás megakadályozásának más eszközei (járőrök és légi megfigyelés) sem bizonyultak sokkal sikeresebbnek. A rendelkezésre álló erők létszáma egyszerűen nem volt elegendő a határvidék óriási területeinek megbízható lefedésére. Kis alakulatok beszivárgását megakadályozni leginkább a tú szénakazalban történő kereséséhez hasonló feladat. Rhodesiában a szénakazal túl nagy, a tú túl sok és túl kicsi, a kereső állomány túl kevés volt.

¹³¹ CILLIERS: i.m. 104-107.

A civil lakosság elszigetelése a gerilláktól

A hatóságok tisztában voltak azzal, hogy a gerilla mozgalmakat úgy tudják legyőzni, ha megteremtik a civil lakosság fölötti ellenőrzést és elszigetelik azt a gerilláktól. Először folyamatos járőr-tevékenységgel, a gyanús személyek szigorú ellenőrzésével, megfélemlítő és megtorló eljárásokkal próbálták fenntartani a civil lakosság fölötti kontrollt. Ahol valamilyen jelét látták, hogy a civilek segítik a gerillákat, ott kollektív büntetést alkalmaztak – kijárási tilalmat vezettek be, felfüggesztettek állami szolgáltatásokat elkobozták az állatállományt, bezárattak üzleteket és darálóüzemeket. Ezek az eljárások a várttal ellenkező hatást értek el: a felkelők oldalára állították a civilek nagy részét.¹³²

A megtorló eljárások kudarca után 1974. júliustól az érintett területeken (az északkeleti határ mentén) a civil lakosságot fokozatosan védett falvakba telepítették, ahol elméletileg az eredeti lakóhelyükhöz képest jobb körülmények közé kerültek (villanyvilágítás, folyóvíz stb.), a biztonsági erők állandó védelmét élvezték, és gazdasági lehetőségeket is találtak. 1976. márciusban 200 000, egy évvel később már 260 000 ember élt 180 védett faluban. A háború végén a falvak lakossága már 700 000 körül volt, ember élt több száz védett faluban.¹³³

A védett falvak a felkelés elleni műveletek szempontjából sikeresek voltak. A falvakban a biztonság lényegesen jobb volt, mint a kraalokban. A felkelők nem tudtak kapcsolatot teremteni a civilekkel, nem jutottak ellátmányhoz és információkhoz, így tevékenységük jelentősen visszaesett. Társadalmi szempontból azonban a falvak zsákutcák voltak. A lakosság kényszerű koncentrációjával potenciális városközpontok jöttek létre, de az állandó pénzhiány (és egyes tisztviselők szüklátókörsége) miatt az afrikai lakosságot nem vonták be a falvak védelmébe, és fejlesztésüket elhanyagolták. A falvakban a gazdasági fejlődés és a szolgáltatások színvonalja bizonytalan volt, a lakosság életkörülményei semmivel nem voltak jobbak (és sok esetben rosszabbak voltak), mint a kraalokban, ahonnan kitelepítették őket.¹³⁴

Fireforce

A biztonsági erők nem tudták lefedni és ellenőrizni az ország teljes területét, de folyamatos járőr tevékenységgel, felderítő munkával, ál-gerilla műveletekkel, légi megfigyeléssel, kutyás nyomkeresőkkel, rejtett megfigyelőkkel és egy hatékony riadóhálózattal a gazdasági és politikai szempontból legfontosabb területeken (elsősorban az európai farm-övezetekben) többé-kevésbé lépést tartottak a gerillákkal. A felderített gerilla csoportokat többnyire Fireforce (tűz

¹³² WEITZER: i.m. pp. 92-93.

¹³³ CILLIERS: i.m. pp. 88-89 és WEITZER: i.m. p. 93.

¹³⁴ CILLIERS: i.m. pp. 81-82. és pp. 93-96.

erő)¹³⁵ támadásokban semmisítették meg. A Fireforce műveleti eljárás maximálisan kihasználta a biztonsági erők előnyeit (kiképzés színvonala, mozgékonyság, híradó hálózat) és a minimumra csökkentette gyenge pontjaikból adódó hátrányaikat (állandó létszámhiány).

Általában három Fireforce állt készenlétben, három egymástól távoli repülőtéren, hogy le tudják fedni az egész műveleti területet. Egy-egy Fireforce két elemből állt. A légi szállítású *első hullám* a riasztás után percekben belül indult, és a lehető legrövidebb időn belül fölvette a harcérintkezést a gerillákkal. A teherautókon szállított *második hullám* további lövész alegységekből állt és a lőszerutánpótlást és a helikopterek feltöltéséhez szükséges üzemanyagot is szállította. Az első hullámban 3-4 Alouette III helikopter kirakta a lövészrajokat a gerillák várható menekülési útvonalain (ezek voltak a „stop”-ok).¹³⁶ További 4-5 raj ejtőernyővel ugrott. A deszantokat a gerillák közvetlen közelében rakták ki, mert azok nem rendelkeztek légvédelmi eszközökkel, és harcászati kiképzésük színvonala is alacsony volt. Földet érve az ejtőernyősök csatárláncba fejlődtek, és néhány alapvető harcászati rendszabály¹³⁷ betartásával a stopok felé hajtották a gerillákat. A Fireforce parancsnoka egy légi vezetési pontnak átalakított Alouette III fedélzetéről irányította a műveletet. Szükség esetén a parancsnoki helikopter 20 mm géppuskája, a szállító helikopterek géppuskái és egy merevszárnyú könnyű csapásmérő repülőgép tűztámogatást nyújtott a csapatoknak.

Országhatáron túli műveletek

A biztonsági erők 1969-től rendszeresen hajtottak végre műveleteket Mozambik területén, majd 1979 után Zambia területén is.¹³⁸ A műveletek célja eleinte csak a gerilla erők pusztítása volt: a kormány el akarta kerülni a nemzetközi komplikációkat, és megtiltotta a helyi fegyveres erők elleni támadásokat. A határokon túli rajtaütések óriási veszteségeket okoztak a felkelőknek, a zambiai és mozambiki táborokban mégis egyre több újoncot képeztek ki, és egyre több felkelő szivárgott át a határokon – a mozgalmak ereje a veszteségeket meghaladó ütemben nőtt. Rhodesiai szempontból ígéretesebb volt a front-államok infrastruktúrájában okozott

¹³⁵ WOOD, J.R.T.: *Fire Force – Helicopter Warfare in Rhodesia: 1962-1980*, internet publikáció, kiadás helye, ideje és oldalszámok nélkül, http://www.jrtwood.com/article_fireforce.asp (letöltve: 2011.03.20.), HAJDÚ Péter: *Fire Force – gerillaellenes helikopteres egység Rhodesiában*, in Haditechnika, Budapest, 2003/4 pp. 36-42; és COCKS, Chris: *Fireforce – One Man's War in the Rhodesian Light Infantry*, Johannesburg, Galago Publishing, 1988, ISBN 0-9584890-9-2. A „Fireforce” – „Tűz Erő” műveleti eljárás, nem összekeverendő a „firepower” – „tűzerő” kifejezéssel. A háború során az eljárást fokozatosan tökéletesítették – az itt ismertetett változatot 1977-79-ben alkalmazták. (Az 1979-ben bevezetett „Jumbo Fireforce” csak az erők nagyságában különbözött.) A forrásokban „Fire Force” és „Fireforce” egyaránt szerepel.

¹³⁶ A rhodesiai légierő Alouette III helikopterei négy főszerelt katonát tudtak szállítani, ezért volt egy raj létszáma négy fő: rajparancsnok, két lövész, egy géppuskás. A rajparancsnok kezelte a rádiót, és az egyik lövész jól képzett egészségügyi volt. WOOD: i.m. és COCKS: p. 31.

¹³⁷ Bozót felől a nyílt terep felé, magaslatról lejtőn lefelé hajtani. A Nap irányába nem hajtani.

¹³⁸ CILLIERS: i.m. pp. 172-201.

pusztítás. A rhodesiai csapatok 50-100 km mélységben hajtottak végre rajtaütéseket és leromboltak több hidat – az infrastruktúra kulcsfontosságú szűk keresztmetszeteit. Zambia és Mozambik a teljes összeomlás szélére kerültek e csapások alatt.

A felkelők doktrínája és eljárásai

A két nacionalista mozgalom az első szakaszban (1965-1968) hasonló elvek alapján harcolt: 20-30 fős (de esetenként lényegesen nagyobb, 100-130 fős), könnyű fegyverzetű kommandó alakulatok keltek át a határon, a célterület közelében szétváltak, végrehajtottak előre kijelölt feladatokat (szabotázs, farmok elleni támadások, aknatelepítés), majd visszatértek Zambiába. E szakasz gyakorlatilag teljes vereséggel végződött: a biztonsági erők könnyen felszámolták a beszivárgó alakulatokat. A vereség elemzése alapján a két mozgalom eltérő következtetésekre jutott, és új, alapjaikban eltérő stratégiákat dolgoztak ki.

A szovjet befolyás alatt álló ZAPU továbbra is a határon túlról beszivárgó kommandó alakulatokkal harcolt. A kiképzés színvonala jobb volt, mint korábban, és műveleteket alaposabban előkészítették – a biztonsági erők a ZIPRA agresszív, jól felkészült harcosait komoly ellenfélnek tekintették. A ZIPRA azonban kevés műveletet hajtott végre és harcosainak nagy részét Zambiában tartotta: a hangsúly a gerillák reguláris hadsereggé szervezésén volt. 1979-80-ban már 20 000 jól felszerelt, jól kiképzett ember állt készen egy szárazföldi támadásra.¹³⁹

Ezzel szemben a ZANU Mao Ce-tung és vietnami kommunisták többfázisú gerilla-háború elméleteire alapozta új stratégiáját: ösztönzőkkel és kényszerrel fokozatosan megnyerte a mozambiki határ menti shona törzsek támogatását és kiépített egy terjedelmes támogató hálózatot, felszerelést halmozott föl, és kis alegységeket szivárogtatott be. Mikor újra kezdte a fegyveres harcot (1972. december), a biztonsági erők új helyzettel találták szembe magukat. A gerillák nem bozót-táborokból támadtak, ahol a biztonsági erők előbb-utóbb a nyomukra bukkanhattak volna, hanem rejtkehelyet, ellátást és információkat kaptak a helyi lakosságtól. A biztonsági erők – korábbi tapasztalatukkal ellentétben – csak vakon vagdalkoztak, mert semmilyen információhoz nem jutottak az alaposan indoktrinált lakosságtól. A biztonsági erők alkalmazkodtak az új körülményekhez, de a ZANLA folyamatosan pótolni tudta veszteségeit, egyre nagyobb erőkkel volt jelen az ország határain belül, és egyre nagyobb területeken vált bizonytalanná a kormány hatalma. A ZANLA három műveleti irányvonalat követett:¹⁴⁰

- Szétzilálni és akadályozni a közigazgatást és kormányszolgáltatásokat. A rezervátumokban a klinikák, iskolák, szarvasmarha fürdetők és a keresztény missziók mind cél-

¹³⁹ WOOD: *Rhodesian Insurgency*, II. rész.

¹⁴⁰ BRUTON: i.m.

pontokká váltak. A fegyveres erők járőr-tevékenysége soha nem ütközött akadályba, de mivel nem tudták fenntartani a kormány állandó jelenlétét az ország teljes területén, nem tudták megakadályozni a gerillák indoktrinációs és szabotázs-tevékenységét.

- Indoktrinálni az afrikai lakosságot. Bár a nemzetközi hírmédiumok figyelme nagyrészt az európai személyek, létesítmények és intézmények (köztük a Nemzetközi Vöröskereszt csoportok), misszionáriusok, polgári repülőjáratok elleni támadásokra irányult, az erőszak áldozatainak 90 százaléka afrikai volt – és az erőszakot középkori gyakran kegyetlenséggel alkalmazták. Az erőszakkal párhuzamosan folyamatos agitációs és stratégiai kommunikációs munkát végeztek, és némi ösztönzőket is ajánlottak.
- Olyan költségessé tenni a felkelés elleni műveleteket, amit a kormány nem tud fedezni. Támadásaik következtében az európai farmerek 10 százaléka feladta farmját; a közúti forgalomban be kellett vezetni a konvoj rendszert. Az áruszállítás akadályozása következtében visszaesett a kereskedelem, számos iparágban csökkent a kereslet, ezért csökkent a haszon és csökkentek az adóbevételek, miközben a hadigépezet működtetésének költségei fokozatosan nőttek.

Ezek az eljárások a társadalmi Stockholm-szindróma kialakulásához vezettek: a törzsfőnökök tekintélye csökkent, a törzsi szervezet felbomlott; a kollektív büntetések, a védett falvak és a biztonsági erők magatartása azt jelezték, hogy a kormány az afrikaiakat egytől egyig elenségnek tekinti. A kraalok lakossága két malomkö között őrlődött, és inkább engedett a kegyetlenebb, nagyobb félelmet kiváltó hadviselőknél, csak legyen már vége a háborúnak.

A politikai rendezés

A zimbabwe-rhodesiai kormány számára gyakorlatilag minden manőverezési lehetőség megszűnt 1979-re: elmaradt a várt nemzetközi elismerés, Zambia és Mozambik kitartottak a PF mozgalmak mellett, Dél-Afrika ultimátum-szerűen követelte a kiegyezést a nacionalista mozgalmakkal. A kormány 1979 végén beletörődött az elkerülhetetlenbe: fegyverszünetet kötött a nacionalistákkal, elfogadta a függetlenség egyoldalú kikiáltása előtti állapot (a brit gyarmati uralom) ideiglenes visszaállítását, és beleegyezett az újabb általános választásokba. A választások 1980. áprilisban a ZANU győzelmét hozták.

A háború kiegyezéssel és megbékéléssel ért véget – látszólag. Létrejött a Zimbabwei Nemzeti Hadsereg (*Zimbabwe National Army*), melyben a kormányerők és a ZANLA (shona) és ZIPRA (ndebele) gerillák együtt szolgáltak. A folyamat tele volt buktatókkal, melyeket az új miniszterelnök (Robert Mugabe) mesteri módon kihasználta. A Zimbabwei Nemzeti Hadsereg négy dandára mellett közvetlenül a miniszterelnöki hivatal alárendeltségében – gyakorlatilag

a miniszterelnök magánhadseregeként – létrehozta az 5. dandárt, melyben csak shonák szolgáltak. Politikai manőverekkel és nyílt erőszakkal fokozatosan kiszorította a ndebeléket a politikai életből és a fegyveres erőkből. Válaszként a volt ZIPRA gerillák fellázadtak, és 1980-81-ben súlyos fegyveres összecsapásokra került sor, melyek során az 5. dandár „rendet csinált” a ndebele-lakta vidékeken. Ez volt a *gukurahundi* – „a korai eső, amely a tavaszi esők előtt elmosza a pelyvát.” Az 5. dandár katonái 20 000 ndebele civilt öltek meg – férfiakat, nőket, fiatalokat, öregeket, gyerekeket. A kínzásokat, nemi erőszakot, csonkításokat nem számolta senki.¹⁴¹

Néhány évvel később a Zimbabweban maradt európaiakra került sor: 1997-ben megkezdődött az európai farmok kisajátítása – eleinte kompenzációval, majd 2000 után erőszakkal. Rhodesia az 1960-as években „Afrika ékszere” volt, és 15 év háború sem tudta tönkretenni. Ma a zimbabwei lakosság nagy része éhezik, de Mugabe hatalma szilárd.

¹⁴¹ *Report on the 1980's Disturbances in Matabeleland & The Midlands*, Harare, Catholic Commission for Justice and Peace in Zimbabwe, 1997, www.rhodesia.nl/Matabeleland%20Report.pdf (letöltve 2011.05.25.)

2.2. PUNJAB 1980-1994 – FELKELÉS-ELFOJTÓ MODELL EURÓPA SZÁMÁRA

E közel két évtizeddel ezelőtt lezárt konfliktus jobban modellezi az európai államokkal szembeni potenciális negyedik generációs kihívásokat és azok kezelését, mint akár az előzőekben ismertetett rhodesiai felkelés, akár a mai Afganisztán, vagy Irak. A biztonsági erők India egységét és demokratikus hagyományait védték egy radikális kisebbség függetlenségi törekvéseivel és teokratikus diktatúra-kísérleteivel szemben. Indiai (elsősorban punjabi) biztonsági erők harcoltak a punjabi felkelőkkel, és magatartásukat ugyanazok a helyi törvények szabályozták, mint a civilekét. Európa potenciális aszimmetrikus konfliktusaiban a tét szintén az állam egységének és demokratikus hagyományainak megőrzése. A konfliktusokat szintén saját biztonsági erőkkel, saját törvények alapján kell megvívni, mert a legtöbb európai államban az idegen csapatok pusztája jelenléte is érzékeny kérdés – ha harctevékenységet is folytatnak, az alkotmányos válsághoz is vezethet.

A konfliktus háttere

A felkelés kiváltó okairól több elemzés született:¹⁴² a „zöld forradalom”¹⁴³ negatív gazdasági és társadalmi hatásai, a vallási fundamentalizmus feléledése, a szikh vallás átpolitizálása, a punjabi Akali Dal párt és a szövetségi kormányban domináns Kongresszus Párt harca, a miniszterelnök (Indira Gandhi) machinációi; a szövetségi kormány központosítási törekvései, az európai, kanadai és amerikai szikh diaszpóra uszítása, valamint Pakisztán területi ambíciói. Komplex társadalmi jelenségek nagyon ritkán vezethetők vissza egyetlen tényezőre – ez alól a punjabi felkelés sem kivétel: a fenti okok mindegyike hozzájárult valamennyire ahhoz, hogy az 1970-es évek végére a szövetségi kormány és szikh politikai elit között mindennapossá vált a kölcsönös vádaskodás, az ellentétek áthidalhatatlanná váltak, és napirendre került a szuverén

¹⁴² GILL, Kanwar Pal Singh: *Endgame In Punjab: 1988-1993*, South Asia Terrorism Portal, 2001. internet kiadvány, oldalszámok nélkül: <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume1/Fault1-kpstext.htm> (letöltve 2011.03.11.), GILL, Kanwar Pal Singh: *The Knights of Falsehood*, New Delhi, Har-Anand Publications, 1997, ISBN 8-1241-0569-3, internet változat oldalszámok nélkül, <http://satp.org/satporgtp/publication/nightsoffalsehood/index.html> (letöltve: 2011.03.11.); KANG, Charanjit Singh: *Counterterrorism: Punjab, a Case Study*, Burnamby Mountain BC, Simon Fraser University, 2005. <http://ir.lib.sfu.ca/dspace/retrieve/726/etd1604.pdf> (letöltve 2011.03.11.); MAHADEVAN, Prem: *The Gill Doctrine – A Model for 21st Century Counter-terrorism?* New Delhi, Faultlines, 2008. április, <http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume19/Article1.htm> (letöltve 2011. 03. 11.)

¹⁴³ A 20. század közepétől új növényfajtákkal és korszerű termesztési eljárásokkal elért jelentős – 1960 és 1990 között 1 000%-os – mezőgazdasági termelékenység-növekedés, ami a fejlődő országokban az éhezés 20%-os csökkenéséhez, az étkezési kalória-fogyasztás 25%-os növekedéséhez és jelentős jövedelem-növekedéshez vezetett. Mindez azonban társadalmi polarizációt is eredményezett: a szükséges befektetésekre sok családi gazdaságnak nem volt lehetősége – a farmerek egy része meggazdagodott, mások annyira elszegényedtek, hogy földjüket is elvesztették. KOHLI, Deepali Singhal – SINGH, Nirvikar: *The Green Revolution in Punjab, India: The Economics of Technological Change*, New York NY, Columbia University, 1997. www.people.ucsc.edu/~boxjenk/greenrev.pdf (letöltve 2011. 03. 11.)

szikh állam (Khalistan) gondolata. A szikhek egy kis csoportja hangosan követelte Punjab függetlenségét, és erőszakot alkalmazott azokkal szemben, akik ellenszegültek.

Tér-erő-idő-információ elemzés

Tér

Punjab *fizikai tere* nem kedvezett a gerilla hadviselésnek, de a korlátozott urbanizáció miatt a városi gerilla hadviselésnek sem. Az állam területe 50 362 km², nagyrészt síkság. Csak északkeleten van lankás dombvidék – a Himalája hegység első lejtői. A növénytakaró nagyrészt intenzív mezőgazdasági művelés eredménye, csak 3 000 km²-t borít erdő.¹⁴⁴

A *társadalmi tér is* mostoha környezet volt a felkelés számára. A lakosság 60% szikh, 37% hindu, a fennmaradó 3% keresztény, muszlim és dzsajini volt. A népszámlálási adatok szerint a lakosság a konfliktus elején valamivel 17 millió fölött, a végén valamivel 20 millió fölött volt – ennek kevesebb, mint harmada (28-29%) élt az állam kb. 150 városában. Három város lakossága 1 millió körüli, kilencé 100 000 fölötti volt.¹⁴⁵ Az út- és vasúthálózat – általában az infrastruktúra – a legjobb Indiában. (6. ábra)

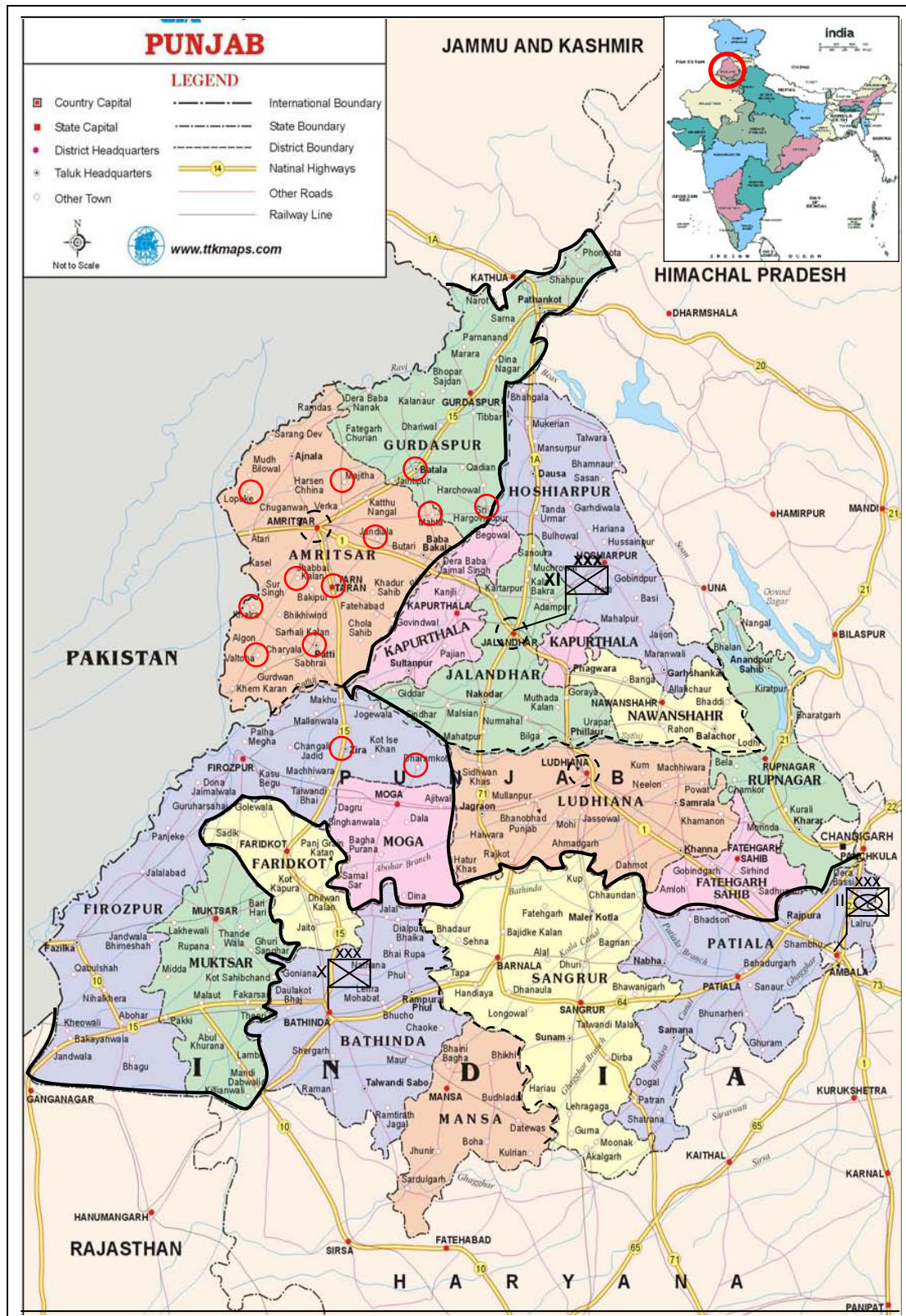
India különleges politikai környezet: a korszerű, demokratikus intézmények mellett léteznek ősi társadalmi jelenségek (kasztok, kényszerházasság, vallási alapú kivétel a törvény alól), és nem ritka a mesterségesen szított politikai erőszak a vallási közösségek, etnikai csoportok és kasztok között. Ez a szikheket éppannyira érintette, mint bármelyik másik közösséget – de nem sújtotta őket diszkrimináció sem Punjabban, sem másutt: vallásukat szabadon gyakorolhatták, templomaik voltak India valamennyi városában és a legtöbb faluban. Józan életű, keményen dolgozó, takarékos emberek lévén szerte Indiában szívesen alkalmazták őket bármilyen munkakörben. Punjabban a hindu-szikh kapcsolatok általában jók voltak, ami megnehezítette a Khalistan-mozgalom agitátorainak dolgát.

A *nemzetközi tér* egyértelműen Indiának kedvezett. A Gandhi-féle politikai idealizmus öröksége és az el nem kötelezett országok között betöltött vezető szerepe olyan nemzetközi politikai presztízst jelentettek, amely automatikusan semlegesített gyakorlatilag minden kritikát. Pakisztán jelentette az egyetlen nemzetközi kihívást: fegyverrel, kiképzéssel, menedékkal támogatta a Khalistan-mozgalmat, de ez inkább kellemetlenség volt, mint valódi veszély.

¹⁴⁴ *Punjabi Cultural Orientation*, Monterey CA, Defense Language Institute, 2006.
http://fieldsupport.dliflc.edu/products/punjabi/co_pj/Punjabi.pdf (letöltve 2011.05.26.)

¹⁴⁴ GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁴⁵ <http://www.citypopulation.de/India-Punjab.html> (letöltve 2011.05.26.)

6. ábra. Punjab térképe a rendőrségi zóna- és körzethatárokkal, hadtestparancsnokságokkal és az 1989 végén leginkább érintett városokkal (Amritsar, Jalandhar és Ludhiana városok külön körzeteket alkottak).¹⁴⁶

¹⁴⁶ Forrás: newKerala.com, <http://maps.newkerala.com/punjab-travel-map.php>, a szerző kiegészítéseivel.

Erők

A felkelés elleni műveletekben a 2/3 részben szikh állományú *punjabi állami rendőrség* játszotta a legnagyobb szerepet. A konfliktus során a szervezet létszámát közel háromszorosára fejlesztették, híradó eszközeit és jármű állományát korszerűsítették, tüzerejét jelentősen növelték.¹⁴⁷

Az állami rendőrség támogatására (és bizonyos fokig ellenőrzésére is) a központi kormány *szövetségi belbiztonsági erőket* rendelt Punjabba – például a Központi Rendőrségi Tartalék Erők (*Central Police Reserve Force – CPRF*) és a Határbiztonsági Erők (*Border Security Force – BSF*) alakulatait. Ezek létszáma az aktuális politikai széljárástól függően változott.

A rendőrség tevékenységét – különösen a helyi biztonság fenntartásában – helyi milíciák segítették. Létszámuk a felkelés során nulláról közel 40 000-re nőtt.

Az államban települt *katonai alakulatok* feladata egy pakisztáni támadás visszaverése volt, de 1991 után részt vettek a felkelők elleni műveletekben is. Nagy létszámuk különösen hasznos volt a területi dominancia megteremtése során és a kordon-és-kutatás műveletekben.

A biztonsági erők és lakosság aránya a konfliktus végén 1/70 fölé emelkedett az egész államban (4. táblázat). Mivel a felkelés nem egyformán érintette az állam valamennyi körzetét, a kormány megtehetette, hogy a biztonsági erők ideiglenes helyi összevonásával elérje vagy túllépje a kívánt arányt.

Biztonsági erők	1981-84	1989	1990	1991	1994
helyi rendőrség	28 000	52 000		60 000	70 000
szövetségi erők	70 000	25 000-40 000 (?)		190 000 (?)	
helyi milíciák	-	-	25 000	38 000	38 000
felkelők	4 000-5 000	1 200	5 000	10 000	200-300 (?)
biztonsági erők/ lakosság aránya	1/170	1/260	1/170	1/69	1/69

4. táblázat. Erők összehasonlítása (összeállította a szerző¹⁴⁸)

¹⁴⁷ A felkelés kezdetén a rendőrség fegyverei a gyarmati időkből származó forgó-tolózáras puskák és forgópisztolyok voltak. A felkelők 1987. májusától kezdtek pakisztáni forrásokból szerzett gépkarabélyokat használni, ami a rendőrség fegyverzetének lecseréléséhez vezetett. Először ideiglenes megoldásként az őrsöket és járműveket ellátták könnyűgéppuskákkal, majd a személyi fegyvereket fokozatosan gépkarabélyokra cserélték. GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁴⁸ Forrás: KANG: i.m., GILL, *Endgame in Punjab*, és WEISS, Meredith: *The Khalistan Movement in Punjab*, New Haven CT, Yale University, 2002 alapján.

A felkelők toborzási bázisa (az indiai szikhek) és külső támogatásuk (Pakisztán és a szikh diaszpóra) korlátozott volt. A mozgalom fegyveres erőinek létszámát nehéz megbecsülni, de a felkelés csúcspontján sem haladta meg a 10 000 főt. A mozgalom több frakcióra oszlott (számuk 1990-ben elérte a 160-t), melyek egymással is harcoltak. E szétforgácsolódás megnehezítette a mozgalom koordinálását, de megnehezítette a biztonsági erők felderítő tevékenységét is, mert erőforrásaikat meg kellett osztaniuk. A felkelők korszerű lövészfegyvereket (elsősorban AK-47-t), RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetőt, és szabvány katonai robbanóanyagokat használtak, eszközeik forrása nagyrészt Pakisztán és Afganisztán volt.¹⁴⁹

A földalatti mozgalmak aktív harcosainak tevékenységét számos legális tömegszervezet támogatta, például az Össz-Indiai Szikh Diákszövetség (*AISSF – All-India Sikh Student Federation*), melynek 1981-ben 300 000 tagja volt.¹⁵⁰ E szervezetek nagy tömegeket mozgató tevékenysége (sztrájkok, tüntetések, utcai zavargások) kiegészítette a fegyveres harcot.

Idő

A punjabi felkelés egy erőszakos és népszerűtlen kisebbség mozgalmaként indult és részben az egymást követő állami és szövetségi kormányok elhibázott intézkedései következtében kapott erőre és tartott 13 évig. Túlzott erő alkalmazásával és keménykezű rendőri intézkedésekkel számtalan habozó szikhet a felkelők oldalára állítottak, majd sorra leállítottak sikeres felkelés-ellenes műveleteket, mert minél előbbi „politikai megoldást” akartak találni – amire a felkelők válasza az erőszak további eskalálása volt. Mikor hatalomra került egy határozott és eltökélt kormány, mely egyértelmű útmutatást és határozott politikai támogatást tudott adni a biztonsági erőknek, azok néhány hónap alatt megtörték a felkelés erejét és lendületét, és alig több, mint két év alatt fölszámolták azt.

Információ (felderítés és elhárítás)

A Khalistan-mozgalom céljai közismertek voltak, és vezetőit sem volt nehéz azonosítani. De a biztonsági erőknek lényegesen több és lényegesen részletesebb információra volt szükségük a mozgalom felszámolásához: ismerniük kellett a fegyveres csoportok vezetőit és tagjait, kapcsolataik és magánéletük legkisebb részleteit, a helyi informátorokat és támogató hálózatokat, a lakosság fölötti kontroll eszközeit és eljárásait, a fegyvercsempészési útvonalakat, az illegális fegyveres szervezetek és a legális politikai szervezetek közötti kapcsolatokat, és ezer más részletet. A központi hírszerző és nemzetbiztonsági szervezetek ilyen részletes informá-

¹⁴⁹ WEISS: i.m. p. 14.

¹⁵⁰ WEISS: i.m. p. 9.

ciókat nem tudták szolgáltatni, de helyi felderítő apparátus sem létezett. Ezért a biztonsági erők 1984 szeptemberében egy több lábon álló helyi felderítő és elemző létesítettek, melynek működtetésében a rendőrség, a hadsereg és a félkatonai erők egyaránt részt vettek. Az információk „nyersanyag” legfontosabb forrásai a következők voltak:

- a *thanák* (helyi rendőrőrsök) rendszeresen beküldött jelentései;
- a terrorista incidensekről készült részletes dokumentáció;
- az elfogott felkelők és a támogató infrastruktúrát működtető személyek kihallgatása;¹⁵¹
- műszaki eszközök (lehallgatás, távoli megfigyelés stb.);
- a felkelő csoportokba beépült ügynökök;
- a helyi lakosság között toborzott informátorok;
- a kormányerők oldalára átállt felkelők.¹⁵²

Az adatok gyors elemzése és terjesztése lehetővé tette a műveletek közel valós idejű információk alapján történő tervezését és sebészeti pontossággal történő végrehajtását.

Információk tekintetében a felkelők helyzete a fentiek ellentéte volt. A felkelés elején megbízható információkkal rendelkeztek a biztonsági erők tevékenységéről, létszámáról, mozgásáról, a parancsnoki állományról, szándékaikról. A rendőrségnél szolgáló titkos szimpatizánsok jelentették egyik legfontosabb információforrásukat. A felkelés előrehaladtával ezek sorra eltűntek: nem voltak látványos letartóztatások és kirakat-perek – akire a gyanú árnyéka vetődött, azt nagyon gyorsan olyan beosztásba helyezték, ahol nem fért hozzá műveleti információkhoz.¹⁵³ A felkelők másik fő információforrása a helyi lakosság volt. Ahogy a biztonsági erők megteremtették a területi uralmat, e forrás is egyre inkább elapadt.

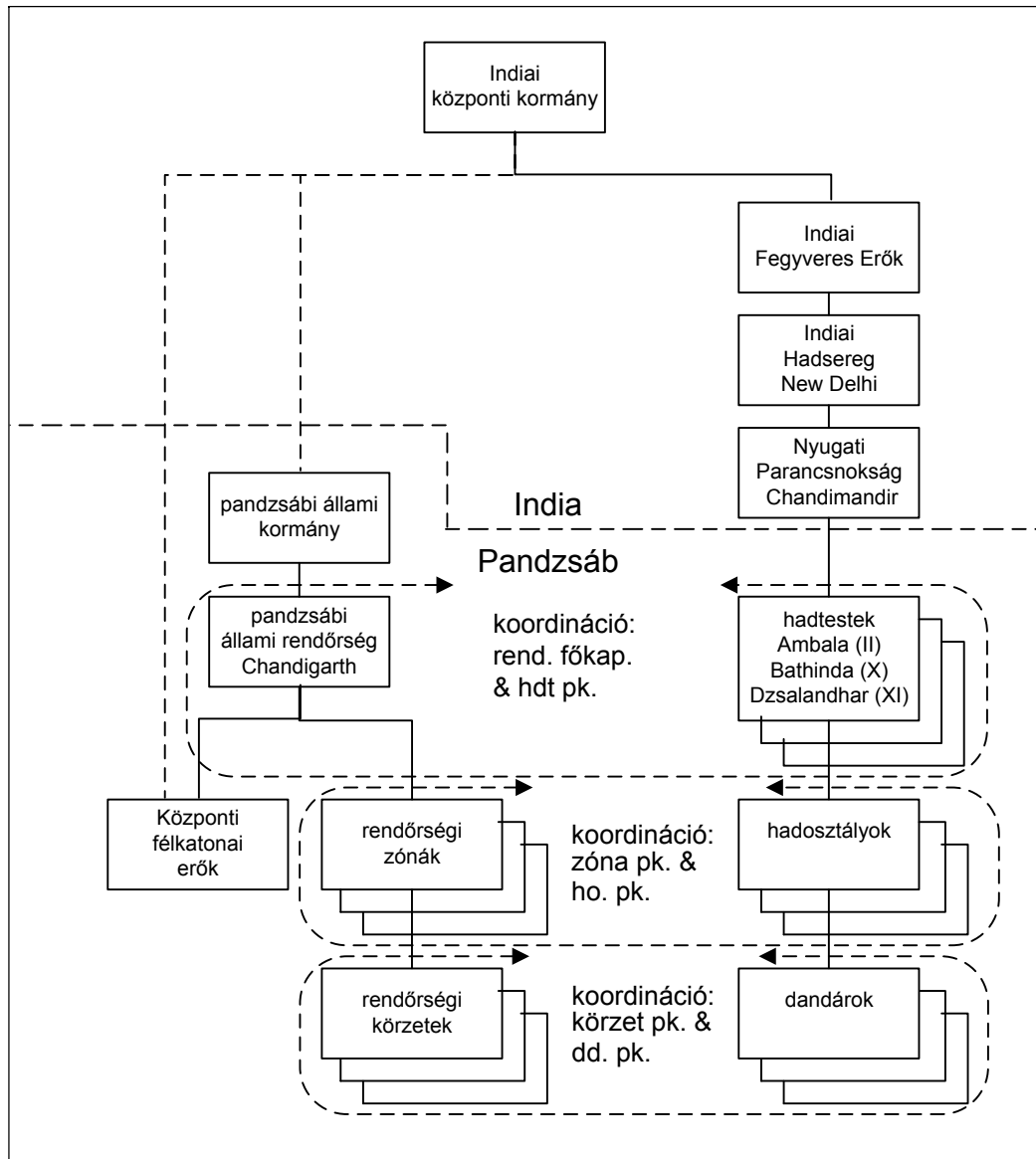
¹⁵¹ A biztonsági erőket számos vád érte, hogy a kihallgatások során lélektani és fizikai kényszert alkalmaztak. Tizenhat év távlatából, egy másik kontinensről lehetetlen megállapítani, hogy e kérdésben az embejogi szervezetek, az állítólagos áldozatok, vagy a kényszervallást tagadó rendőrök mondanak-e igazat. De egy kihallgatásnak ellenálló, erősen motivált személyt kényszerítő eszközök nélkül lehetetlen szóra bírni. A kihallgató felkészültségétől és tapasztalatától függ, hogy e kényszer alig észrevehető lélektani nyomás, brutális fizikai erőszak, vagy e két végpont között valami más.

¹⁵² Kényszerítő és ösztönző eszközökkel (például korábbi tevékenységért súlyos büntetés – vagy együttműködés esetén pénzzutalom és büntetlenség ígéretével) számos elfogott felkelőt sikerült rávenni, hogy ne csak információt szolgáltatson, de vállalja az aktív felderítő és harci tevékenységet is a biztonsági erők oldalán. Ezeket „macskáknak” nevezték, az angol népi bölcsesség (*set a cat to catch a mouse – egérfogáshoz használj macskát*) alapján. A „macskák” egy része a felkelés során bekerült a rendőrség aktív állományába. Mások új személyazonosságot kaptak és India más államaiban vagy a tengerentúlon telepedtek le. MAHADEVAN, Prem: *Counter Terrorism in the Indian Punjab: Assessing the ‘Cat’ System*, New Delhi, Faultlines, 2007. január, <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume18/Article2.htm>. (letöltve 2011.03.24.)

¹⁵³ Ezzel megfosztották a felkelőket egy hatékony propaganda fegyvertől: nem tudták a „lelkiismeretükre hallgató” tisztok utáni hajtóvadászat és boszorkányüldözés ürügyén tüntetéseket szervezni. MATHUR, Anant: *Secrets of Coin Success: Lessons from the Punjab Campaign*, Maxwell AFB AL, Air Command and Staff College, 2008. p. 17. https://www.afresearch.org/skins/rims/q_mod_be0e99f3-fc56-4ccb-8dfe-670c0822a153/q_act_downloadpaper/q_obj_871b3765-5017-40f6-a466-18310df6496b/display.aspx?rs=enginespage (letöltve 2010.03.24.)

Vezetés és irányítás

Hivatalosan, formálisan, papírra leírva vagy rendeletben rögzítve nem valósult meg a vezetés egysége, a biztonsági erők mégis elkerülték a haderőnemek közötti hatásköri és a tisztek közötti rangidősségi vitákat. Az állam rendőrfőkapitánya (K.P.S. Gill altábornagy) egy „együtműködő vezetési-irányítási rendszert” (*cooperative command*) hozott létre, melyben a hangsúly inkább az együtműködésen, semmint az irányításon volt. (7. ábra)

7. ábra. A punjabi „együtműködő vezetési-irányítási rendszer” (rajzolta a szerző¹⁵⁴)

A Punjabban szolgáló három hadtest parancsnokaival maga Gill altábornagy egyeztetett, minden hadosztálynál egy-egy rendőr vezérőrnagy, minden dandárnál egy-egy rendőr ezredes

¹⁵⁴ GILL: *Endgame in Punjab* alapján.

szolgált összekötő tisztként, és minden zászlóaljhoz beosztottak egy-egy rendőr századot. Ennek tükörképeként a rendőrségi irányító központokban viszont katonai összekötő tisztek szolgáltak. E szervezeti séma egyesítette a hierarchia és a hálózat előnyeit, és valamennyire kiküszöbölte hátrányait. Az alakulatok azonnal megoszthatták a birtokukban jutott információkat egymással és a helyzet alakulásának megfelelően közvetlenül tudták koordinálni tevékenységüket, ugyanakkor megtartották megszokott szolgálati útjukat.

A Khalistan-mozgalom vezetési-irányítási rendszerére leginkább az anarchia volt a jellemző. Ereje csúcán a mozgalom körülbelül 160 földalatti szervezetből állt, melyek nemcsak rivalizáltak, de gyakran fegyveres harcot is vívtak egymással. A mozgalom legmagasabb szintű – többnyire száműzetésben, Pakisztánban, Kanadában élő – politikai vezetői csak általános irányelveket adtak, amiket aztán a harcosok és front-szervezetek vagy betartottak, vagy nem. A politikai vezetők tekintélye a harcok intenzitásával fordított arányban változott, és 1984-86 körül minden ellenőrzésüket elvesztették a fegyveres csoportok fölött.

Stratégiai kommunikáció

Más pártok dominálták az állami és más pártok a szövetségi törvényhozást illetve kormányt – ami a várható ellentmondásokhoz vezetett a kommunikációban. A szövetségi kormány számára Punjab csak a számos sürgős tennivaló egyike volt; az állami kormánynak is volt a Khalistan-mozgalom mellett sok más problémája – és egyáltalán nem volt világos, hogy az állam politikai elitje el akarja-e egyáltalán fojtani a felkelést, vagy inkább meg akarja lovalogni azt saját céljai érdekében. Így a kormányok üzenetei zavarosak, félreérthetőek, gyengék és gyakran egymásnak ellentmondóak voltak. Ezzel szemben a felkelőknek egyetlen ügyük, egyetlen céljuk, egyetlen üzenetük volt – Khalistan függetlensége. Az egész államot lefedő cenzúra valamennyire tompította Khalistan hangját, de a cenzúra egy negatív eszköz, mely nem helyettesítheti a pozitív üzenetet. Ezen túlmenően a cenzúrát föl kellett oldani – de legalább enyhíteni kellett – azokban az időszakokban, amikor a kormány politikai megoldást és kiegyezést keresett. Ez lehetőséget adott a felkelőknek, hogy az üzenetüket hangoztassák.

A kor szelleme a felkelők oldalán volt: forradalmárok, lázadók, felkelők nem tehettek semmi rosszat a véleményformálók szemében. Elkövethettek kimondhatatlan atrocitásokat, félrevezethették a sajtót, manipulálhatták a közvetítőket, megfélemlíthették a segélyszervezetek dolgozóit és „független megfigyelőket” – jóhiszeműségük mégsem szenvedett csorbát. Legalapvetőbb emberi normákat sértő tevékenységekre is született mentség és magyarázat. Az

események kormánytól származó változatát (különösen, ha az a biztonsági erőktől származott) mindig kétségekkel fogadták, még akkor is, ha az újságírók korlátlan hozzáférést kaptak.¹⁵⁵

A V.P. Singh- és Chandra Shekar-kormányok két éve (1989-91) különösen tanulságos: a Khalistan-mozgalom a fokozatosan növekvő terrorizmussal párhuzamosan egy mesteri információs hadjáratot indított. A hadjárat sikere és az állami és központi kormányok határozatlansága következtében a felkelők közel álltak a győzelemhez:

- A felkelők kiadták a „*panth* magatartási szabályzatát” a hírmédiák számára.¹⁵⁶ Ez megtiltotta bizonyos kifejezések (például *atankvadi* – terrorista punjabi nyelven) használatát és betiltotta a nem-punjabi nyelvű adásokat. A mozgalmak sajtóközleményeit és kommunikációs anyagait módosítás nélkül kellett közölni. Változtatásokat kellett végrehajtani a személyi állományban és a programokban, a női TV bemondóknak pedig el kellett takarniuk a hajukat. A szabályzatot erőszakkal hajtották végre: szerkesztőket, újságírókat, TV-bemondókat, utcai újságárusokat gyilkoltak meg, gyakran látványos (és a szikh társadalmi hagyományok szerint szokatlan) brutalitással. Az elkövetők gyakran fogságba estek vagy meghaltak a rendőrséggel folytatott harcban, de a médiumokat sikerült megfélemlíteni: egy ideig szigorúan tartották magukat a szabályzathoz.¹⁵⁷
- A front-szervezetek polgári engedetlenségi és öntudatfejlesztő mozgalmakat indítottak.¹⁵⁸ Mindennapos események voltak a városok életét megbénító, vasúti és közúti forgalmat akadályozó tiltakozó sztrájkok. Aktivisták csoportjai *gherao*val válaszoltak minden rendőri intézkedésre, minden letartóztatásra: körbevették, a rendőrörsöket, zaklatták a tiszteket (és igyekeztek kiprovokálni a letartóztatást).¹⁵⁹ Közös öntudat ébresztését és növelését szolgálták az elesett felkelők emlékére tartott ima-gyűlések, a „mártír” évfordulók, az elesett felkelőknek állított emlékművek. Az események építőkövek voltak az önfeláldozás és mártíromság mitológiájában, melyet minden elesett felkelő halála köré szöttek.

¹⁵⁵ GILL: *Endgame in Punjab*

¹⁵⁶ A „*Panth*” a szikhek közössége szerte a világon – olyasmi mint a muszlimoknak az *umma*.

¹⁵⁷ Egyetlen média-csoport, a Hind Samachar Group tagadta meg az engedelmességet. Védelmére a kormány nagy erőket (esetenként akár két rendőr zászlóalj is) mozgósított. A csoport súlyos árat fizetett elvű magatartásáért: 62 tagját gyilkolták meg, köztük a tulajdonost, szerkesztőket, újságírókat, de utcai árusokat is. SAHNI, Ajai: *Free Speech in an Age of Violence – The Challenge of Non-governmental Suppression*, in GILL, K.P.S. – SAHNI, Ajay (szerk.): *Terror and Containment – Perspectives of India's Internal Security*, New Delhi, Gyan Publishing House Ltd, 2000. ISBN:81-212-0712-6 internet változat oldalszámok nélkül <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume2/Fault2-AjaiF.htm> (letöltve 2011.05.23.)

¹⁵⁸ GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁵⁹ A *gherao* bengáli szó, jelentése bekeríteni, körbevenni. A dél-ázsiai utcai politizálás és tiltakozás egyik gyakori eljárása. A *gherao* célpontját (általában közéleti személyt) aktivisták csoportja utcán vagy más nyilvános helyen körbeveszi, kíséri és hangosan követeli a figyelmét (valójában sokkal inkább a közvélemény figyelmét). Természetesen a feladat sokkal egyszerűbb, ha a célpont mozdulatlan – mint például egy rendőr.

Az események súlyához szükséges tömegeket kényszerrel mozgósították: minden falu tanácsa parancsot kapott, hogy állítson ki egy bizonyos számú résztvevőt, a szállításhoz buszokat és teherautókat foglaltak le, a *gurudwarák* (a szikh templomok) hangszórói közölték, hogy hol és mikor kell gyülekezni és világosan tudtul adták, hogy az engedetlenség súlyos következményekkel jár. Az üzenet világos volt – nem volt engedetlenség.¹⁶⁰

- A front-szervezetek működésének élénkülésével elmosódott a határ a törvényes és törvényellenes között. Körözés alatt álló felkelők, fittyet hányva a hatóságoknak, nyíltan látogatták a tömeggyűléseket, mert a rendőrség nem tudta fölvenni a harcot a polgárok tömegében elvegyülő kis létszámú felkelővel. Ha mégis megtették, a szervezők a lehető legmagasabb politikai szinteken hangosan tiltakoztak a „rendőri zaklatás” ellen.
- A tömegmozgósító programokat egy emberi jogi kampány egészítette ki, melyben a front-szervezetek aktivistái mellett sokan politikai opportunizmusból vettek részt, másokra inkább a lenini „hasznos idióták” kifejezés illet. Felkelőket pártoló közéleti személyekből tényfeltáró bizottságok alakultak és minden rendőri intézkedést megvitattak, kivizsgáltak – és mindet indokolatlannak találták. A felkelők havonta 200 embert öltek meg, de a bizottságok csak a rendőrség intézkedéseiben láttak elítélni valót. Hamarosan a punjabi (valamint az indiai, és nemzetközi) sajtó tele volt rendőri brutalitásról szóló jelentésekkel; minden esetben „tudott dolog” volt, hogy „egy közeli faluban” vagy hasonló, pontosabban meg nem határozható helyen történtek, és az esemény „szavahihető tanúja” egyetlen esetben sem az elbeszélő volt.¹⁶¹
- A tömeggyűlések és polgári engedetlenség sok rendőr jelenlétét igényelte, ami jelentősen csökkentette a műveleti feladatokra vezényelhető létszámot. A műveletek csökkenő intenzitása új lehetőségeket teremtett a felkelők fegyveres szervezetei számára is. A politikai erőszak (ami 1988 végén már csak a pakisztáni határ mentén három körzetben jelentett problémát) ismét megjelent és nőtt szerte az államban. Az új erőszakhullám egyik nyugtalanító eleme az volt, hogy a biztonsági erők családtagjai ellen is irányult.¹⁶²

A felkelők üzenete világos volt: Khalistannak nincs alternatívája; sem a kormány, sem a biztonsági erők nem tudják megakadályozni az állam megteremtését; aki útjába áll, az meghal. A stratégiai kommunikáció és az összpontosított erőszak összekapcsolása sokkal hatékonyabban közvetítette az üzenetet, mint akár egyik, akár másik alkotóeleme tette volna.

¹⁶⁰ Mindez nem jelenti azt, hogy a mozgalomnak nem volt tömegtámogatása. Ellenkezőleg, a vallás és politika összemosására, a tömeggyűlések szónoklataira a falusiak pozitívan reagáltak. Gill: *Endgame in Punjab*.

¹⁶¹ GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁶² GILL: *Endgame in Punjab*.

Sem az állami, sem szövetségi kormány nem tudta megtalálni azt a metanarratívát,¹⁶³ amivel semlegesíteni tudta volna a khalistani függetlenség ideálját. Lehengerlő erővel végrehajtott katonai műveletek; szikh vezetők fogvatartása; különleges rendőri jogosítványok; vádemelés nélküli fogvatartás; különleges bíróságok egyszerűsített bizonyítási szabályokkal; bizonyos szabadságjogok felfüggesztése és a cenzúra – mindezek talán szükségesek voltak. De ezt nagyon rosszul kommunikálták a nép felé: ügyes propagandisták kezében az intézkedések a kormány szikhekkal szembeni ellenséges szándékainak, a demokratikus alapelvektől a zsarnokság felé történő elmozdulásának további bizonyítékaiként szolgáltak. Egyben ellehetetlenítették a mérsékelt szikh politikusok helyzetét is a radikalizálódó szikh társadalomban.

A Khalistan-mozgalom volt önmaga legnagyobb ellensége az információs szférában, mert az aktivisták erőszakos tevékenysége ellentmondott a mozgalom üzenetének. Nehéz volt megmagyarázni a buszokon és vonatokon legyilkolt hindu utasokat, a politikai kampányok jelöltjeinek meggyilkolását, a felkelőknek menedéket nyújtó falvakban nők megerőszakolását, erőszakos megtorlást mindenki ellen, aki nem követte mindenben a mozgalom utasításait. Nehéz volt összeegyeztetni a khalistani erőszak szikh áldozatainak nagy számát azzal az üzenettel, hogy a mozgalom a szikh vallás nevében és minden szikh érdekében tevékenykedik. Az üzenet és a valóság közötti eltérés 1991-92-re elidegenítette a mozgalom támogatóinak nagy részét.

Jogi szabályozás

Indiában a belső fegyveres konfliktusok következtében a helyzethez igazított különleges törvények alkotása parlamenti rutinnak számít. A punjabi felkelés leküzdése során a biztonsági erők tevékenységét hat szövetségi törvény segítette:

- *A Nemzetbiztonsági törvény – National Security Act (1980)* felfüggesztette a biztonsági erők tevékenységének egyes alkotmányos korlátait és lehetővé tette „India védelme szempontjából káros” tevékenységet folytató személyek őrizetbe vételét és legfőlőbb két évig tartó megelőző fogvatartását.¹⁶⁴
- *A Fegyveres erők (Punjab és Chandigarth) különleges jogosítványai törvény – Armed Forces (Punjab and Chandigarth) Special Powers Act, (1983)* felhatalmazta a fegyveres erőket, hogy a közrend fenntartása érdekében lőfegyvert vagy más halálos eszközt alkal-

¹⁶³ A metanarratíva – „a nagy történet” – a stratégiai kommunikáció fontos alapeleme: a célcsoport tudatában gyökerező (valós vagy vélt) eseményeket, élményeket összefogó történetek egybefüggő rendszere, mely magyarázattal szolgál egy adott problémára és alkalmas a célcsoport motiválására vagy meggyőzésére.

¹⁶⁴ *The National Security Act*, New Delhi, 1980, <http://www.helplinelaw.com/docs/THE%20NATIONAL%20SECURITY%20ACT,%201980> (letöltve: 2011.03.20.)

mazzanak, gyanúsítottakat letartóztassanak, a felkelők infrastruktúráját rombolják, és parancs vagy engedély nélkül házkutatást tartsanak.¹⁶⁵

- *A Punjab zaklatott területek törvény – Punjab Disturbed Areas Act (1983)* ugyanezeket a jogosítványokat biztosította a rendészeti erők számára.¹⁶⁶
- *A Repülőgép-eltérítési törvény – Anti-Hijacking Act (1982)* szigorú büntetést – akár életfogytiglant – írt elő repülőgép eltérítésért. A törvény és az azzal egy időben bevezetett repülés-biztonsági rendszabályok visszaszorították a szikh légi terrorizmust.
- *A Terrorista és felforgató tevékenységek (megakadályozása) törvény – Terrorist and Disruptive Activities (Prevention) Act (1987)* új hatásköröket adott a biztonsági erőknek, létrehozott egy új jogi apparátust terrorista tevékenység üldözésére, leegyszerűsítette a bizonyítási eljárást. Meghosszabbodott a vádemelés nélküli rendőri őrizet, a zárt tárgyalás során a tanúk személyazonossága titokban maradt. A kiszabható büntetési tételek jelentősen megnöttek (halálbüntetés, életfogytiglan).¹⁶⁷
- *A Vallási intézmények (helytelen használatának megelőzése) törvény – Religious Institutions (Prevention of Misuse) Act (1988)* megtiltotta a templomok, szent helyek, zarándokhelyek harcálláspontként, fegyverraktárként vagy erődként történő használatát.¹⁶⁸

A jogi szabályozás mentesítette a biztonsági erőket a törvények hatálya alapján jóhiszeműen tett intézkedéseik miatti jogi felelősségre vonás alól. Ez nagymértékben hozzájárult hatékonyságukhoz – de utat nyitott a törvényekkel szemben megfogalmazott kritikáknak is. Az immunitással párosított különleges jogosítványok tág lehetőséget nyújtottak a törvényszegő magatartásra, amit csak a fegyelem és felelősségteljes parancsnoki magatartás tudott ellensúlyozni, de sem a fegyelem, sem a parancsnoki felügyelet nem volt mindig tökéletes.

Események időrendje

1970-es évek.

1966-ban létrejött ugyan a szikh állam, és a szikheknek kevésbé kellett aggódniuk, hogy a többségben levő hindu vallás és kultúra asszimilálja őket. De a szövetségi kormány központosítási törekvései, a szikh politikai elit opportunizmusa, a modernizáció és a „zöld forradalom”

¹⁶⁵ *Armed Forces (Punjab and Chandigarh) Special Powers Act*, New Delhi, 1983.
<http://punjabrevenue.nic.in/armsact.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

¹⁶⁶ *The Punjab Disturbed Areas Act*, New Delhi, 1983, <http://www.vakilno1.com/bareacts/Laws/The-Punjab-Disturbed-Areas-Act-1983.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

¹⁶⁷ *Terrorist and Disruptive Activities (Prevention) Act*, New Delhi, 1987
<http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/document/actandordinances/TADA.HTM>

¹⁶⁸ *Religious Institutions (Prevention of Misuse) Act*, New Delhi, 1988
http://www.lawyersclubindia.com/bare_acts/details_section.asp?mod_id=30691 (letöltve 2010.06.10.)

által felszínre hozott társadalmi és gazdasági problémák termékeny talajt szolgáltatottak a „viszsa a gyökerekhez” típusú radikális agitátorok számára.

1980-83. Eszkaláció.

A vallási megújulást hirdető mozgalom középpontjában egy radikális prédikátor, Jarnail Singh Bhindranwale állt. A hindu elnyomásról, a szövetségi kormány és a miniszterelnök sötét machinációiról, a szikhek sanyarú sorsáról, a modern világ és az asszimiláció veszélyeiről, a független szikh állam erőszakkal történő megteremtéséről tartott beszédei sok szikh képzeletét megragadták. Az ellentmondókkal szemben Bhindranwale hívei erőszakot alkalmaztak. A rendőrség nem tudott úrrá lenni a helyzeten. A mozgalom lassan megbénította az államot, majd átvette az állam fölötti ellenőrzést. Bhindranwale az amritsari Aranytemplomban, a szikh vallás legszentebb helyén rendezte be mozgalma központját. Fegyvereket és lőszert halmozott föl és nyíltan dacolt az állami és szövetségi kormányokkal. A rendőrség nem mert behatolni a templom-együttesbe, mert nem akarta provokálni a szikheket.¹⁶⁹

1984. A Kékcsillag és Erdei Rózsa hadműveletek.

Bhindranwale hívei 1984 tavaszán már naponta tucatnyi embert öltek meg Khalistan nevében, és elkezdődött egy spontán népcseres is: hinduk és más kisebbségek egyre nagyobb számban hagyták el Punjabot, a szikhek egyre nagyobb számban költöztek vissza Punjabba. Bármely percben várható volt a függetlenség kikiáltása: már nyomtatták az új khalistani bankjegyeket, Pakisztán pedig pénzzel és fegyverekkel támogatta a felkelőket, és várható volt, hogy ha az államot kikiáltják, Pakisztán azonnal elismeri azt, és a határt átlépve „garantálja” biztonságát.¹⁷⁰

A hadsereg Indira Gandhi miniszterelnök utasítására 1984. június 5-én a Kékcsillag műveletben (*Operation Bluestar*) megszállta az Aranytemplomot. A harcokban meghalt Bhindranwale és a Khalistan-mozgalom számos vezetője – de meghalt sok civil is: a zarándokokat Bhindranwale élő pajzsként használta.¹⁷¹ Ezzel egy időben az Erdeirózsa műveletben

¹⁶⁹ Az indiai biztonsági erők nem ijedősek, de ha egy templomba nem hívőként, hanem hivatalos minőségükben lépnek be, ha nem imádkozni, hanem intézkedni akarnak, akkor könnyen rájuk sütik, hogy megszenstégtelenítenek egy szent helyet, és hogy konfliktust szítanak a vallások között.

¹⁷⁰ DIWANJI, Amberish K. – BAJWA, Apar Singh – ATHALE, Anil A.: *Operation Bluestar, 20 Years on*, Mumbai, Rediff, 2004. június 3, internet kiadvány, oldalszámok nélkül, <http://www.rediff.com/news/2004/jun/03spec.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

¹⁷¹ A támadást nem lehetett váratlan rajtaütésként végrehajtani: az Aranytemplomban tartózkodó 2 000-3 000 fegyveres felkelő leküzdéséhez szükséges erőt nem lehetett titokban, váratlanul összevonni. Ostrom és a kiéheztetés nem volt reális alternatíva: az Aranytemplom egy óriási épületkomplexum kutakkal, mesterséges tóval, a zarándokok ellátására létesített élelmiszerraktárral. Egy fegyelmezett helyőrség hónapokig tudta volna tartani magát – ami biztos kudarc lett volna: a szikhek harcias nép (az indiai fegyveres erők legjobb, legfe-

(*Operation Woodrose*) megkezdték a Khalistan-mozgalom támogató hálózatának felszámolását. Több ezer embert állítottak elő, nagyrészt találmra, mert sem a rendőrség, sem a szövetségi erők nem rendelkeztek megbízható információkkal a mozgalomról.

A Kékcsonk és Erdeirózsák műveletek óriási felháborodást keltettek a szikhok között – Bhindranwale-t kevesen gyászolták, de elfogadhatatlannak tartották az Aranytemplom megszenteltetését. A szikh zászlóaljok föllázadtak, és sok szikh katona dezertált. Közéleti személyek visszaadták kitüntetéseiket, magas beosztású köztisztviselők lemondtak. A fiatal férfiak ezrével szöktek át Pakisztánba, hogy csatlakozzanak a Khalistan-mozgalomhoz. Indira Gandhi miniszterelnököt saját szikh testőrei meggyilkolták, ami további olaj volt a tűzre: szerette Indiában szikh-ellenes pogromok törtek ki, melyek több ezer áldozattal jártak.

1984-86. Politikai megoldás keresése.

Az új miniszterelnök (Rajiv Gandhi, a meggyilkolt Indira Gandhi fia) kivonta a szövetségi erőket és megpróbált alkut kötni a szikh politikai elittel. Az alku létre is jött (Rajiv-Longowal megegyezés, 1985. július 26). A szikh közvélemény örömmel fogadta a megegyezést, de a felkelők más véleményen voltak, és a politikai elit nem tudott semmiféle befolyást gyakorolni rájuk. A terrorista támadások folytatódtak; magát a megegyezést aláíró Harcharan Singh Longowal is meggyilkolták, a kormány pedig képtelennek bizonyult az erőszak megfékezésére. A felkelők 1986-ban rövid időre még az Aranytemplom fölötti ellenőrzést is visszaszerezték.

1986-89. Sikeres felkelés elleni műveletek.

Gandhi belátta, hogy terve kudarcot vallott, és visszatért a felkelés elleni műveletekhez. A biztonsági erők tevékenysége sikeres volt. A Fekete Mennydörgés műveletben (*Operation Black Thunder*) 1988. áprilisában a felkelőket ismét kiszorították az Aranytemplomból.¹⁷² A Julio Ribeiro rendőr altábornagy (állami rendőrfőkapitány) és Kanwar Pal Singh Gill rendőr vezérőrnagy¹⁷³ irányításával végrehajtott műveletek eredményeként a felkelést egyre kisebb területre korlátozták: 1989. januárban már csak három körzetben (Amritsar, Ferozepur, Gurdaspur) volt számottevő felkelő tevékenység a pakisztáni határ mentén. A felkelők egyre nagyobb veszteségeket szenvedtek, és veszteségeiket egyre nehezebben tudták pótolni. Erkölcsi tartásuk megingott, egyre többen keresték a kiegyezés lehetőségét.

gyelmezettebb, legbátrabb alakulatai a szikh zászlóaljok) – az ostrom hírére 48 órán belül tízezrével tódultak volna Amritsarba, hogy megakadályozzák a templom megszenteltetését. DIWANJI et al: i.m.

¹⁷² A műveletet a – Kékcsonk művelettel ellentétben – megfelelő mennyiségű és minőségű információ alapján a rendőrség és a félkatonai belbiztonsági erők hajtották végre, áldozatok nélkül. GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁷³ J. Ribeiro Director General of Police volt, K.P.S. Gill Inspector General of Police. Az indiai rendőrség rendfokozati rendszerében ezek altábornaggyal, ill. vezérőrnaggyal azonos rendfokozatok. Giltt 1988-ban előléptették és átvette Ribeiro-tól az állami rendőrfőkapitányi beosztást.

1989-91. Politikai megoldás keresése.

A Rajiv Gandhit követő kormányok (Visvanatah Pratap Singh és Chandra Shekar) ismét a „politikai megoldás” keresésével próbálkoztak. Leállították a biztonsági erők felkelés elleni műveleteit, közvetlen tárgyalásokat kezdeményeztek a felkelőkkel, és gyenge pozícióból akartak megegyezésre jutni. A felkelők ismét erőre kaptak – új tagokat toboroztak, új eszközöket hoztak be, erőszakos tevékenységük ismét nőtt – úgy érezték, hogy nyeresre állnak, és képviselőik csak a függetlenségről voltak hajlandók tárgyalni.

1991-94. Határozott felkelés elleni politika.

Az 1991-ben hivatalába lépő új miniszterelnök, Narashima Rao, a punjabi kérdés politikai megoldására nem látott esélyt: a helyi politikai elitnek nem volt befolyása a felkelőkre, és a számtalan kisebb-nagyobb felkelő szervezet között sem volt olyan, amely a többi nevében kötelezettségeket tudott volna vállalni. Rao az erő alkalmazásában látta a probléma egyetlen megoldását. Felhatalmazta a biztonsági erőket, hogy alkalmazzanak bármekkora erőt a felkelők leküzdéséhez. Ehhez jelentősen megnövelte a szövetségi erők létszámát, és – szakítva a korábbi kormányok gyakorlatával – megtiltotta a politikai beavatkozást a műveletekbe. E határozott támogatás eredményeként a biztonsági erők néhány hónap alatt helyreállították a területi dominanciát és a nép fölötti kontrollt, valamint súlyos veszteségeket okoztak a felkelőknek. Sikereikre építve a kormány 1992-ben amnesztiát ajánlott, amelyet a harcosok közel 10 százaléka elfogadott. A felkelés vezetői és ideológusai Pakisztánban találtak menedéket, maradék erőiket a biztonsági erők a következő két év során felszámolták.

Doktrínák

A biztonsági erők doktrínája és eljárásai

India története gyakorlatilag a függetlenség elnyerésétől (1948-tól) kezdve szinte szünet nélküli negyedik generációs konfliktusok története is:¹⁷⁴ fegyveres függetlenségi mozgalmak, többé-kevésbé baloldali lázadások, maoista felkelés. E konfliktusokban az indiai biztonsági erők tiszteletet parancsoló sikereket értek el. Az indiai tisztek között az 1970-es években alakult ki az a vélemény, hogy az európai államok felkelés-elfojtó eljárásait indiai erők nem alkalmazhatják saját adót fizető és szavazó honfitársaik, gyakran saját barátaik és testvéreik el-

¹⁷⁴ A független India első háborúja – amely gyakorlatilag a függetlenség első napján tört ki – egy felkelés volt Kasmírban, melyet Pakisztán szított. A felkelés hagyományos háborúvá fejlődött a két új állam között és Jammu és Kashmir máig tartó felosztásához vezetett. KISS Álmos Péter: *Az első india-pakisztáni háború, 1947-48*, in *Hadtudomány*, Budapest, 2010. elektronikus szám, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_16.pdf (letöltve 2011.04.11.)

len.¹⁷⁵ Mint jelen fejezet mottója mutatja, ez az alapelv ma az indiai hadsereg doktrínájának szerves részévé vált. Az indiai kormány célja ma a felkelések „elfojtása” helyett inkább azok „megoldása;” állami hatalom fegyveres erőszakkal történő érvényesítése helyett államkonszolidáció. India felkelés-megoldó doktrínája négy lábon áll:

1. A felkelés belbiztonsági probléma, amelyet a helyi hatóságoknak és rendészeti erőknek kell megoldaniuk. Szükség esetén a szövetségi kormány segítségként: katonai és belbiztonsági¹⁷⁶ alakulatokat vezényel az érintett térségbe és gazdasági segítséget nyújt. Csak ritkán kerül sor „elnöki kormányzásra” (*presidential rule*), melynek során a szövetségi kormány átveszi az állam kormányzását, és minden lényeges döntést Delhiben hoznak.
2. Jelentős fegyveres erő a biztonság és a stabilitás megteremtése érdekében. A biztonsági erők elszigetelik a népet a felkelőktől és helyi milíciákat szerveznek, hogy bevonják a népet a felkelés elleni harcba. A határok lezárásával megteremtik a területi ellenőrzést. Folyamatosan támadják a felkelők erőit és a műveletek során igyekeznek elkerülni a járulékos pusztítást.
3. A helyi politikai struktúrák megerősítésével meggyőzik a népet, hogy a politikai rendszeren belül sokkal többre számíthat, mint azon kívül. E célt szolgálják a helyi választások, melyeket a felkelők fenyegetései ellenére is megtartanak. A politikai rezsim és a fegyveres erők közötti kapcsolatban az utóbbiaknak jut az alárendelt szerep – akkor is, ha a politikai döntések károsan befolyásolják a műveletek hatékonyságát (például leállítanak folyamatban levő műveleteket), vagy elszalasztanak súlyos áldozatok árán kivívott lehetőségeket (például elszegélyezett politikai alkut kötnek a felkelőkkel).
4. Az érintett területek gazdasági fejlesztésével igyekeznek felszámolni a felkelés társadalmi-gazdasági gyökereit (munkanélküliséget, földrajzi távolságot és elszigeteltséget, elmaradottságot, primitív infrastruktúrát, fejlesztési támogatás hiányát). Ezekkel az eljárásokkal bizonyos fokig megkísérlik „kivásárolni” a felkelés társadalmi hátterét – elsősorban a felkelés ideológiai alapjait kidolgozó és hirdető helyi értelmiséget.

Téves elemzés, elhibázott döntések vagy parancsnoki hibák következtében az indiai biztonsági erők gyakran követtek el hibákat felkelés elleni műveleteik során. De eddig mindig

¹⁷⁵ Jafa, Vijendra Singh: *Counterinsurgency Warfare – The Use and Abuse of Military Force*, in *Faultlines*, New Delhi, 1999/3, ISBN 81 87553 02 2, internet változat, oldalszámok nélkül <http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume3/Fault3-JafaF.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

¹⁷⁶ A hivatalos indiai terminológia szerint ezek félkatonai (paramilitary) erők. Részben a belügyminisztérium, részben a védelmi minisztérium felügyelete alá tartoznak. A három legnagyobb az Asszam Lövészek, a Rastrija Lövészek és a Határbiztonsági Erők (Assam Rifles, Rashtriya Rifles, és Border Security Force) – összesen 300 zászlóalj. A zászlóaljak hat lövész századból állnak (a szokásos négy helyett), és nincsenek aknavetőik és páncéltörő fegyvereik.

megtalálták a katonai erő és a nem-katonai intézkedések helyes kombinációját, illetve az ösztönző, kényszerítő, jutalmazó és megtorló intézkedések közötti helyes arányt.

Az 1980-as évek elején a punjabi rendőrségnek nem voltak felkelés-kezelési tapasztalatai – e hiányosság viszonylag gyorsan orvosolható lett volna, de az állami politikai és értelmiségi elit nem adott egyértelmű útmutatást: egyáltalán nem volt világos, hogy akár az állami kormány, akár az ellenzék kívánatosnak tartja-e a felkelés elfojtását, vagy inkább politikai céljaik megvalósítása érdekében meg akarják lovagolni azt. A szövetségi félkatonai belbiztonsági erők felkelés elleni műveletekben jelentős tapasztalatokkal rendelkeztek, de nem ismerték a helyi viszonyokat, és a Khalistan-mozgalomról semmilyen hasznos információval nem rendelkeztek. Ez vezetett a Kékcsillag és az Erdei Rózsa hadműveletek hibáihoz.

A két hadművelet után három hónappal a helyzet alapjaiban változott meg: Kanwar Pal Singh Gill rendőr vezérőrnagyot áthelyezték Punjabba. Gill zseniális választás volt – a helyzetnek legjobban megfelelő ember került a megfelelő helyre, a szükséges pillanatban. Félelmet nem ismerő, erős, karizmatikus vezető, valamint tapasztalt, kiváló szakember volt, jelentős felkelés elleni tapasztalatokkal.¹⁷⁷ E személyes és professzionális tulajdonságain túlmenően mélyen vallásos jat¹⁷⁸ szikh volt. Teológiai kérdésekben nem lehetett megvezetni, mert legalább annyira ismerte vallása előírásait, mint bárki más, de azt sem lehetett ráfogni, hogy idegen helytartó. Gill teljes mértékben azonosult az indiai felkelés-ellenes doktrína alapelveivel, de a részletekben és a végrehajtás tekintetében saját elképzelései voltak:¹⁷⁹

- Egy felkelést politikai, gazdasági, jogi eszközökkel kell kezelni, de e nem-katonai eszközök csak akkor működnek, ha olyan területeken alkalmazzák őket, amelyeket a biztonsági erők uralnak és folyamatosan ellenőriznek. Ellenkező esetben semmit nem érnek: nem érik el a kívánt célt és hasznukat nem az élvezzi, akinek azt szánták. Ezért az első feladat megteremtteni a biztonságot és meggyőzni a népet, hogy a biztonság állandó lesz. Csak ezután van értelme a nem-katonai eszközök alkalmazásának.
- A felkelés valódi támogatottsága kisebb, mint amit a számok és események mutatnak. A felkelés támogatása a felkelők kényszerítő eljárásaira adott társadalmi önvédelmi mechanizmus, társadalmi Stockholm-szindróma. A helyi biztonság megteremtésével, a felkelők

¹⁷⁷ Kanwar Pal Singh Gill punjabi volt, de húsz éven át Asszam államban szolgált és a helyi felkelő mozgalmak elleni harcokban szerzett széleskörű tapasztalatokat. GILL: *Knights of Falsehood* és MATHUR: i.m.

¹⁷⁸ Sem a szekuláris India, sem a szikh vallás nem ismeri a kasztok intézményét – kasztok mégis léteznek, és a legtöbb indiai figyelmet fordít rájuk. A jat az egyik magasabb rendű kaszt.

¹⁷⁹ GILL: *Endgame in Punjab* és MAHADEVAN, Prem: *The Gill Doctrine*.

semlegesítésével és elszigetelésével a felkelés támogatottsága jelentősen csökken, a kormány és a biztonsági erők támogatottsága jelentősen nő.

- A felkelés és a terrorizmus a hadviselés formái, nem rendészeti vagy igazságszolgáltatási problémák – ezért a felkelőket nem is lehet a szokásos rendészeti eszközökkel leküzdeni. Újra kell gondolni a rendőrség erőalkalmazási doktrínáját: az erőnek arányosnak kell lennie a fenyegetéssel, és akkor kell alkalmazni, amikor az a leghatékonyabb, nem pedig utolsó lehetőségként. Ugyanakkor mindenáron el kell kerülni a járulékos veszteségeket.
- Minden felkelő mozgalom gyenge pontja a veszteségek pótlása – ha a toborzás nem tart lépést a harcokban elszenvedett veszteségekkel, a mozgalom elsorvad. Ezért a mozgalom fegyveres erejét olyan ütemben kell pusztítani, ami meghaladja regeneráló képességét – olyan ütemben, ami a felkelők számára elviselhetetlen, a kormány számára viszont politikai szempontból még kezelhető. A „politikai szempontból kezelhető” követelmény első sorban azt jelenti, hogy a biztonsági erők ne sértsék az emberi jogokat, és műveleteiknek ne legyenek civil áldozatai – e két feltételt leginkább megbízható helyi felderítési információkkal és a biztonsági erők fegyelmezett magatartásával lehet kielégíteni.
- A politikai elit elszánt és határozott támogatása nélkülözhetetlen a sikerhez. Elfogadni a „kiváltó okokat” az erőszakos tevékenység mentségeként, mindenáron „politikai megoldást” keresni, sikeres felkelés-ellenes műveleteket leállítani, engedményeket tenni a felkelőknek, tárgyalások kezdeményezni gyenge pozícióból – ezek a kudarchoz vezető út jelzőtáblái.
- Felkelés elleni műveleteket nem lehet hátulról irányítani – a biztonsági erők parancsnokai kénytelenek bizonyos időt légkondicionált irodában tölteni és a rendelkezésre álló erőket papíron irányítani. De emellett vállalniuk kell ugyanazokat a kockázatokat, mint a beosztottaik, akik naponta szállnak szembe a felkelőkkel. Időt kell szakítani arra, hogy kimenjenek a terepre, értékeljék a helyzetet és találkozzanak a leginkább érintett emberekkel: a biztonsági erők és a felkelők malomkövei között őrlődő helyi civilekkel.

A fenti „Gill-doktrína” alapelveinek megfelelően a biztonsági erők létrehozta egy helyi felderítő rendszert, ami a sikeres, sebészeti pontosságú műveletek kulcsa volt. A műveletek első célpontjai a legaktívabb, legagresszívebb vezetők voltak – ezek letartóztatása vagy halála gyorsan lerontotta a fegyveres csoportok harcképességét, szétzilálta a csoportok közötti kapcsolatokat, és megingatta a felkelők – különösen a még aktív vezetők – erkölcsi tartását. Az ismert felkelőket A-tól C-ig kategorizálták. A legelszántabbak, legveszélyesebbek „A” minősítést kaptak. Ezeknek különleges figyelmet szenteltek, de letartóztatásukkal nem nagyon kísérleteztek: a „semlegesítés” többnyire egy halálos kimenetelű tűzharcban történt. A kevésbé

elkötelezett „B” és „C” kategóriákat megkísérelték elfogni és „meggyőzni,” hogy segítsék a biztonsági erőket bajtársaik semlegesítésében.

A felőrlő eljárások sikere érdekében folyamatosan fönnt kellett tartani a műveletek gyors tempóját. Ehhez nagy létszámú állományra volt szükség – ami rendelkezésre is állt, részben a rendőrség feladatainak átrendezése, létszámának növelése és milíciák toborzása útján, részben a katonai és a félkatonai alakulatok bevonásával. A rendőri, katonai és félkatonai erők illetve a helyi milíciák együttműködése kihasználta mindegyik testület előnyeit és lehetővé tette az erőforrások helyes allokációját.¹⁸⁰

A rendelkezésre álló létszám lehetővé tette a területi dominancia megvalósítását. A rendőri erők reakció-ideje (részben a fegyveres erők támogatásának köszönhetően) a városokban 3-5 percre, a vidéki körzetekben 15-20 percre csökkent. Az 1992-es választások során minden jelölt mellé ki tudtak jelölni egy teljes szakaszt, amely gondoskodott a jelölt és családja biztonságáról. Mindig meg volt a lehetőség a lehengetlő erő összpontosítására – például a felkelők bizonytalanságát nagymértékben növelő „összpontosított járőrözésre:” (*focused patrolling*) váratlanul jelentős erőket és járműveket vontak össze olyan körzetekben, ahol különösen élénk volt a felkelő tevékenység. Az erőösszevonással nem akartak feltétlenül elérni bármi hasznosat: a kiváltó ok lehetett akár egy kihelyezett vezetői értekezlet is, amelyre minden tiszt hivatalos volt. De a minden elképzelhető irányból érkező járművek, a levegőben köröző helikopterek, a sebtében felállított ellenőrzőpontok, a biztonsági erők állandó mozgása (különösen éjszaka) azt a benyomást keltették, hogy a valóságosnál jóval nagyobb, rendkívül aktív és agresszív erő van jelen. Hasonló célt szolgáltak az „éjjeli uralom” műveletek (*night dominance operations*): folyamatos éjszakai járőrözéssel, ellenőrzésekkel és rajtaütésekkel a biztonsági erők nem értek el minden nap konkrét eredményt, de visszaragadták a felkelőktől az éjszakát – ami hagyományosan a gerillák ideje.

A megbízható helyi információk lehetővé tették, hogy a felkelés-ellenes műveletek csak az aktív felkelőket és a támogató infrastruktúrát érintsék. A civil lakosság kívülállóként szemlélhette az eseményeket, életét csak ritkán befolyásolta a biztonsági erők tevékenysége.¹⁸¹ Így fokozatosan sikerült elszigetelni a felkelőket a néptől olyan körzetekben is, ahol a biztonsági erők vagy milíciák nem tudtak állandóan jelen lenni. A nép biztonságérzetének növekedését mutatta a biztonsági erőkhez áramló információ – ami további sikeres műveleteket tett lehetővé. A felkelő mozgalom gyengítését, a mozgalmon belüli széthúzás növelését szolgáltatta az am-

¹⁸⁰ GILL: *Endgame in Punjab*.

¹⁸¹ Ennek az értékelésnek számos forrás ellentmond: nemcsak az emberi jogi szervezetek jelentései és a szikh diaszpóra honlapjai, de a felkelést tudományos igénnyel elemző tanulmányok is, például KANG: i.m. pp. 143-145.

nesztia, amelyet csak a felkelés-ellenes műveletek kezdeti sikerei után ajánlott föl a kormány. Ez a külföldre menekülés, letartóztatás és halál mellett egy negyedik alternatívát jelentett és a felkelők számára megnyitotta a társadalomba visszatérés felé vezető utat.

A pakisztáni határon telepített műszaki zárral, a határrendészeti állomány létszámának növelésével és fegyelmének megszilárdításával megakadályozták (valójában inkább csak kritikus mértékben lassították) az újoncok kiáramlását a kiképző táborokba, a fegyverek és robbanóanyagok becsempészését, a kiképzett terroristák beáramlását.

A felkelők doktrínája és eljárásai

A felkelés két párhuzamos szálon futott: a fegyveres erőszak és a támogató tömegszervezetek legális tevékenysége kiegészítette és erősítette egymást. A felkelők célja világos volt: megteremteni a független, szuverén Khalistant, ahol a szikh vallás, kultúra és nyelv dominál. A célhoz vezető utat az anarchiában vélték felfedezni: terroristatámadásokkal, féktelen erőszakkal, tömegek mozgósításával hosszú időn át a lehető legnagyobb káoszt okozni, Punjabot kormányozhatatlanná tenni, amíg az indiai társadalom és kormány belefáradnak a harcba és elfogadják Khalistan függetlenségét, vagy a nemzetközi közösség belefárad a Punjabból naponta érkező rossz hírekbe és rákényszeríti Indiát, hogy járuljon hozzá a függetlenséghez.

A fegyveres csoportok tevékenysége négy kategóriába osztható:

- A tömeges megfélemlítést és a hinduk kiűzését szolgálták a sok áldozatot követelő, véletlenszerű, váratlan támadások. Hindu vallási ünnepeken gránátokat dobtak a tömegbe; motorkerékpáros lövészek a piacokon a tömegbe lőttek; ipari és üzleti központokban a munkások (különösen a más államokból Punjabba vándorlók) és üzletemberek ellen hajtottak végre fegyveres vagy pokolgépes támadásokat; vonatokon és távolsági buszokon kivégezték a hindu utasokat.
- Célzott likvidálás áldozatai lettek azok, akiket a mozgalom szempontjából veszélyesnek tartottak, vagy a khalistani függetlenség akadályának tekintettek. Sorra megölték a mérsékelt szikh vezetőket, a hindu politikusokat, azokat a szerkesztőket és újságírókat, akik nem engedelmeskedtek a mozgalom által támasztott követelményeknek. A biztonsági erők és a falusi milíciák tagjai, az igazságszolgáltatás kulcsfontosságú személyei (bírók, ügyészek) szintén állandó célpontok voltak.
- A kormány és a biztonsági erők tehetetlenségét a civil infrastruktúra támadásával bizonyították. Pályaudvarok, vonatok, busz-járatok, középületek ellen pokolgéppel és gyújtóbombával végrehajtott támadásokkal fokozták az általános bizonytalanságot.

- A bűnöző tevékenység (bankrablás, ékszerüzletek kirablása, pénzbehajtás) részben a mozgalom finanszírozását szolgálta, részben a polgárok védtelenségét bizonyította.

A *legális front-szervezetek* agitációval (és gyakran fenyegetéssel) mozgósították a népet, tüntetéseket és polgári engedetlenségi kampányokat szerveztek, és megszervezték közéleti személyek és intézmények hangos és állandó zaklatását (gherao). Stratégiai kommunikációs tevékenységük hangsúlyozta a szikh vallást és kultúrát fenyegető veszélyeket, a szikhek elnyomását és sérelmeit, dicsőítette a mozgalom mártírjait. A sajtó és az emberi jogi szervezetek manipulálása útján sikerrel démonizálták a biztonsági erőket.

Politikai rendezés

A punjabi felkelést nem zárta le olyan esemény, amihez a politikai rendezés köthető lenne – fokozatosan, de rövid idő alatt egyszerűen megszűnt az ellenállás, a Khalistan-mozgalom a biztonsági erők csapásai alatt 1994-re gyakorlatilag megszűnt létezni. A mozgalom hívei meghaltak, integrálódtak az indiai társadalomba, vagy emigráltak – Khalistan hívei ma nagyrészt Pakisztánban, Európában és Kanadában élnek. Punjab ma jól működő demokrácia. A politikai erőszak nem szűnt meg teljesen, de nem haladja meg az indiai átlagot. Egy újabb felkelés nem valószínű, de nem is zárható ki: a pakisztáni kormány továbbra is támogat khalistani mozgalmakat, de ezek aktivitása minimális. Mindez igazolja K.P.S. Gill elméletét: egy felkelés valódi támogatottsága kisebb, mint amit a számok és események mutatnak, támogatottsága valójában egy társadalmi önvédelmi mechanizmus, melyet a felkelők semlegesítésével, a helyi biztonság megteremtésével vissza lehet fordítani.

Ugyanakkor vannak negatívumok is. A politikai elit magatartása nem változott. Az egymást váltó kormányok továbbra sem mentesek a korrupciótól és az opportunizmustól. A külföldről büntetlenül visszatérő terrorista vezetők újraírják a felkelés történetét, és ebben bőkezű segítséget kapnak az emberi jogi aktivistáktól.¹⁸² Az új narratívában a felkelést elfojtó biztonsági erőknek nagyrészt negatív szerep jut. Folyamatban van egy politikai boszorkányüldözés, melynek fő témája a biztonsági erők démonizálása – és ebben az érintett személyek (elsősorban a punjabi rendőrség tagjai) gyakran csak magukra számíthatnak: sem a rendőrség, sem az állami, sem a szövetségi kormány nem nyújt semmiféle jogi vagy politikai védelmet.

¹⁸² SWAMI, Praveen: *Inventing Genocide*, in Frontline, Chennai, 2003/22, október 25-november 7, <http://www.hinduonnet.com/fline/fl2022/stories/20031107003902500.htm> (letöltve 2011.05.11.)

A konfliktus háttere

A szerb nemzeti tudatot fél évezreden át formálta és éltette a középkori Koszovó-mítosz, mely szerint Szent Lázár fejedelem a Rigómezőn 1389-ben „föladta a földi királyságot a mennyeiért”: a várható kudarc ellenére is vállalta a harcot a török sereggel, és a vereségben is megdicsőült. E mítoszra épült a 19. századi nemzeti-romantikus elmélet. A szerbek ragaszkodnak Koszovóhoz, mert nemzeti örökségük részének tekintik – ősi hazájuk, a nemzet lelke és szülőhelye. A túlnyomó többségben levő albánok egyszerűen demográfiai alapon követelik maguknak Koszovót: évtizedek óta egyre növekvő a népességbeli arányuk.¹⁸⁴ A két nép nehezen fér meg egymással – közös történelmüket elnyomással és féktelen erőszakkal teli időszakok tarkítják.¹⁸⁵

Koszovó az első balkáni háború (1912) után Szerbia része lett. Alkotmányos helyzetében közel 90 éven át kevés jelentős változás történt: a két világháború éveit leszámítva 1999-ig (Szerbia álláspontja szerint a mai napig) több-kevesebb autonómiával Szerbia tartománya volt.¹⁸⁶ Jugoszlávia felbomlásával megérett a helyzet egy újabb szerb-albán konfliktusra: a koszovói albánok függetlenségi ambíciói erősödtek, de erősödött a szerb nacionalizmus is. Az albánoknak elegendő volt a szerb uralomból és készek voltak „clausewitz-i” eszközöket is alkalmazni; a szerbek türelme viszont fogytán volt az albánok makacssága miatt, és Slobodan Milosević (Szerbia új erős embere) kihasználta e türelmetlenséget, hogy saját hatalmát növelje. A nyugati hatalmak (különösen az Egyesült Államok és Németország) némi habozás után úgy látták, hogy érdekeiket az szolgálja, ha beavatkoznak a konfliktusba. Oroszország (Szerbia hagyományos szövetségese) túl gyenge volt ahhoz, hogy befolyásolja az eseményeket.

¹⁸³ E fejezet rész megírásához segítséget kaptam Dr. Srdja Trifkovićtól, (Lord Byron Foundation for Balkan Studies, Chicago), valamint a szerb fegyveres erők egyes tisztjeitől, akik – tekintettel aktív szolgálati viszonyukra – kérték, hogy nevüket ne hozzam nyilvánosságra.

¹⁸⁴ Létezik egy albán eredetű legenda is, mely szerint az albánok a nyugati Balkán őslakosai (az illír nép leszármazottai), de ez nem játszik különösebb szerepet az albán igények megformálásában. Dr. Trifković személyes közlése.

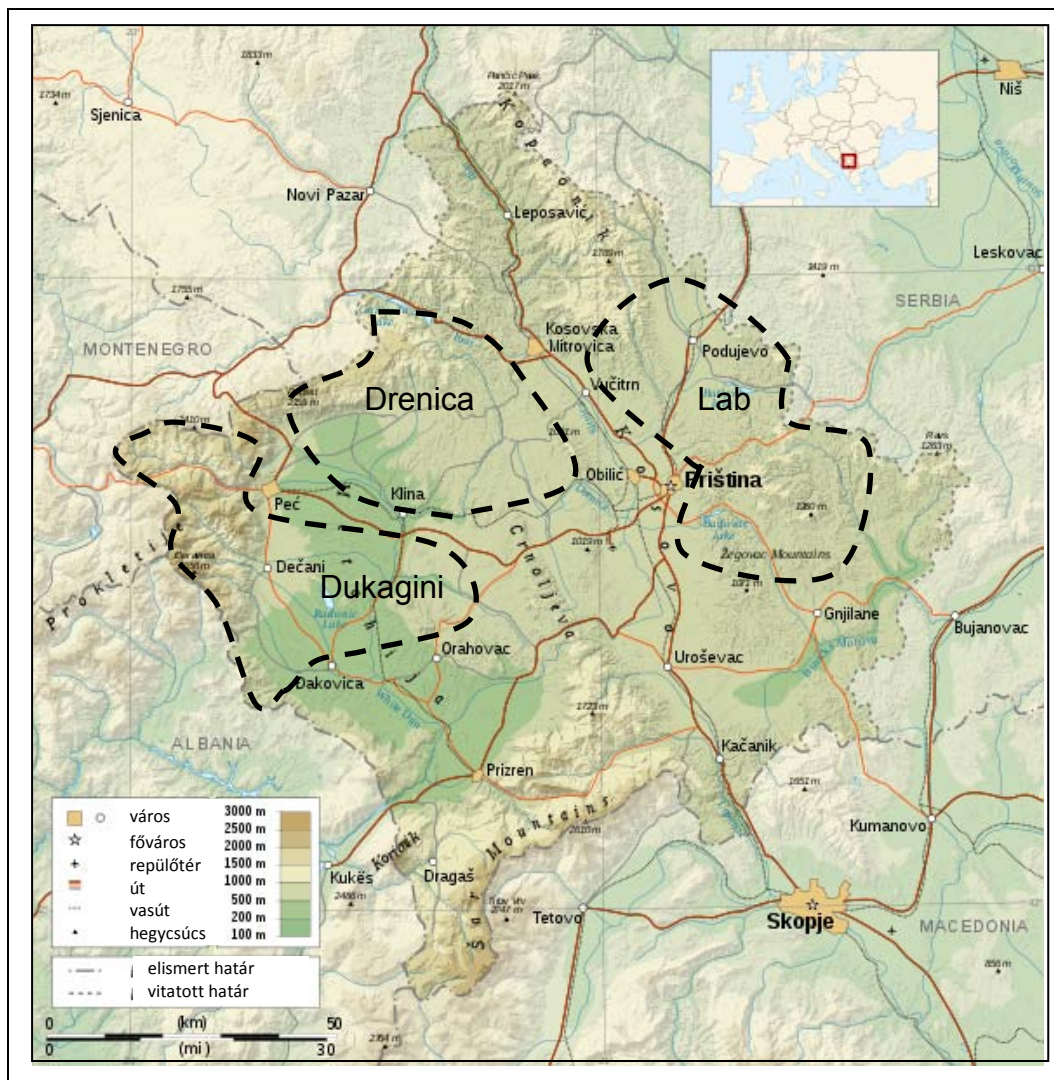
¹⁸⁵ Elnyomók és áldozatok többször szerepet cseréltek. Az 500 éves török uralom idején az elnyomók az iszlám hitre áttért albánok voltak. Ahogy az ottomán birodalom visszahúzódott a Balkánról, az albánok váltak az elnyomás áldozataivá. A két világháború során az albánok keményen megbosszúzták valós és vélt sérelmeiket, de a békeévekben (1918-41 és 1945-99) megint a szerbek kerekedtek fölül. JUDAH, Tim: *Kosovo – War and Revenge*, Yale University Press, New Haven CT, 2002. ISBN 978-0-300-09725-2, pp. 1-17.

¹⁸⁶ A szerb uralom ellen az albánok a két világháború között folyamatos alacsony intenzitású fegyveres harcot vívtak, a szocialista Jugoszlávia éveiben pedig félig-meddig titkos mozgalmak politikai ellenállást szerveztek és felforgató tevékenységet folytattak. Függetlenségi törekvéseiket a jugoszláv és szerb kormányok – bármi is volt az éppen aktuális politikai rendszer – következetesen üldözték, legfeljebb némi autonómiát voltak hajlandóak elfogadni. BEKAJ, Armend: *The KLA and the Kosovo War – From Intra-State Conflict to Independent Country*, Berlin, Berghof Conflict Research, 2010, ISBN 978-3-941514-02-7 pp. 9-12, és JUDAH: i.m. pp. 17-60.

Tér-erő-idő-információ tényezők

Tér

A *fizikai tér* többnyire dombvidék – legelők, gyümölcsösök, gabonaföldek. A tartomány középső része két nagy medencére osztható: keleten Kosovo Polje és Gnjilane (összesen 1 000 km²), nyugaton Metohija (600 km²). A medencéket a Drenica dombvidék választja el egymástól. Csak a határok mentén vannak nehezen járható hegyvidékek (Kopaonik, Prokletije és Šar hegyláncok). A tavak és folyók nem hajózhatóak. Koszovó volt Jugoszlávia legkevésbé fejlett régiója. Infrastruktúrája alig érte el a 20. századi színvonalat – és ami volt (különösen az energiaellátás és a kommunikáció) nagyrészt Szerbiától függött. Az Albániába (egy etnikai alapú felkelés természetes kiindulási területére) vezető utak – egy kivételével – inkább csak hegyi ösvények voltak. (8. ábra)

8. ábra. Koszovó térképe az UÇK műveleti területek határaival.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Forrás: Wikimedia Commons http://en.wikipedia.org/wiki/File:Kosovo_map-en.svg, letöltve 2011.05.11. (a szerző kiegészítéseivel).

A határvidék nehezen járható terepe jó környezetnek bizonyult az albán gerillák számára. A szerb hatóságok nehezen tudták lezárni és ellenőrizni a magas hegyláncokat, ahol a gerillák menedéket találtak üldözőik elől. A hegyi ösvényeken az utánpótlás viszonylag egyszerű (bár emberigényes) feladat volt: mindent hadianyagot gyalog vagy öszvérháton kellett behozni. Az erők utánpótlása ugyanezekben az ösvényeken történt – és menet közben az állomány egy kis hasznos erőnléti fölkészítést is kapott.

A *társadalmi tér* jó talajt biztosított a kormány hatalma elleni erőszakos tevékenységnek. Koszovóban az albánok évtizedek óta többségben voltak, de az 1970-es években még a lakosság kb. 20 százaléka szerb, montenegrói és egyéb nemzetiségű volt. Európában a koszovói albánok között volt a legmagasabb a születési ráta, emellett nagyon magas volt Albániából a legális és illegális bevándorlás is, ugyanakkor a szerbek létszáma fokozatosan csökkent, mert részben az albán többség nyomására, részben gazdasági szempontok alapján egyre nagyobb számban vándoroltak el Szerbia más tartományaiba, Jugoszlávia más köztársaságaiba és Nyugat-Európába. Az 1980-as években már a 2 milliós lakosság 90 százaléka albán volt, a többi nagyrészt szerb. A lakosság nagyrészt falvakban és kisvárosokban élt. Priština (100 000), Prizren (70 000), Peć (60 000), Kosovska Mitrovica (58 000), Đakovica (46 000) és Gnjilane (40 000) voltak a nagyobb városok.

Az 1990-es évek elejére a lakosság etnikai törésvonalak mentén polarizálódott, és két elkülönült társadalmat alkotott, melyek között kevés kapcsolat volt. A jugoszláv és szerb hatóságok az 1990-es évek derekán sok albánt elbocsájtottak a tartományi adminisztrációból,¹⁸⁸ erősen visszafogták a közintézmények (köztük az iskolák) állami finanszírozását és korlátozták Koszovó autonómiáját. Az albánok, látva a maguk és a szerbek közötti áthidalhatatlan erőkülönbséget, eleinte erőszakmentes, passzív ellenálláshoz folyamodtak. Egy óriási léptékű nemzeti ellenállás keretében létrehoztak egy „virtuális államot” a függetlenség jelképeivel (és bizonyos fokig tartalmával is). A szerbeket kikiáltották idegen megszállóknak és amennyire csak lehetett, figyelmen kívül hagyták a szerbiai intézményeket és törvényeket. Megalkották saját, párhuzamos politikai, gazdasági és társadalmi intézményeiket: létrehoztak egy parlamentet és választásokat tartottak, kormányt alakítottak elnökkel és miniszterekkel, szakszervezeteket hoztak létre és fenntartottak egy oktatási és egy egészségügyi rendszert, amelyek alapszolgáltatásokat nyújtottak. Az elkülönülés korántsem volt teljes, de elég volt ahhoz, hogy fölkeltse a nemzetközi közösség figyelmét.¹⁸⁹

¹⁸⁸ A közalkalmazottaknak alá kellett írniuk egy hűségnyilatkozatot – aki erre nem volt hajlandó, elbocsájtották. Aki aláírta, maradhatott.

¹⁸⁹ JUDAH: i.m. pp. 68-72 és BEKAJ, i.m. pp. 12-14.

A szerb hatóságok nem ismerték el, de többé-kevésbé túrték ezeket az intézkedéseket. Ibrahim Rugova, az albánok vezető politikusa (és a virtuális állam elnöke) ragaszkodott az erőszakmentességhez. Meggyőződése szerint a demográfiai tények idővel arra fogják majd kényszeríteni Szerbiát, hogy adja föl Koszovót. Az albánok nagy része elfogadta ezt – egészen a daytoni megegyezésig. Dayton lezárta a bosznia-hercegovinai háborút, és a bosnyákok majdnem mindent követelését teljesítette,¹⁹⁰ de figyelmen kívül hagyta Koszovót.

A nemzetközi tér évtizedeken át kedvező környezet volt Jugoszlávia számára: Josip Broz Tito hírneve mint vezető államférfi, és Jugoszlávia szerepe az el nem kötelezett országok mozgalmában óriási nemzetközi presztízst eredményezett. Mire Koszovó nemzetközi problémává vált, e presztízsz nagyrészt elfogyott. Slobodan Milosević elhasználta azzal, hogy először erőszakkal próbálta megakadályozni Jugoszlávia felbomlását, majd amikor az lehetetlennek bizonyult, a szerbek számára lehető legjobb alkura törekedett – és különösebben nem válogatott az eszközökben. A nemzetközi emberi jogi mozgalmak nagyobb befolyása, valamint az előző 30 évben a nemzetközi jogban bekövetkezett változások sem kedveztek Jugoszláviának.¹⁹¹

Jugoszlávia csak két támogatóra számíthatott: Görögországra és Oroszországra. Néhány európai állam (elsősorban azok, amelyek maguk is problémának tekintették saját nemzeti kisebbségeiket) valamennyire rokonszenvezett Jugoszláviával. A kritikus időszakban (1999 tavaszán, a Jugoszlávia elleni NATO-támadás során) sem a támogató, sem az „együttérző” államok nem nyújtottak aktív támogatást.

A Jugoszláviával szembeni nemzetközi ellenérzés nem jelentette a független Koszovó ügyének automatikus támogatását. Területi szuverenitás és a nemzetközi határok sérthetatlensége a vesztfáliai rendszer sarokpontjai. Hozzájuk képest a nemzeti önrendelkezés elve a nemzetközi jog viszonylag új eleme, sokkal kevésbé fontos, és nem jelent feltétlenül függetlenséget. Ezen túlmenően az albán gerilla szervezetet (UÇK – Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Koszovói Felszabadító Hadsereg) nemzetközi megítélése sem volt pozitív: a nemzetközi kö-

¹⁹⁰ A bosnyákok elérték legfontosabb háborús céljukat – létrejött a független, szuverén Bosznia-Hercegovina – de nem tudták megvalósítani az egységes, erősen központosított államot (melyet létszámuknál fogva uralnának). A szerbek csak másodlagos céljaikat tudták megvalósítani: megtartották Bosznia szerb lakosságú területeit, és (mivel jelentős mértékű autonómiát harcoltak ki) nem élnek muszlim fennhatóság alatt. Legfontosabb háborús céljukat – a szerb nép éljen egy államban – nem érték el. A boszniai horvátok jártak a legrosszabbul: a muszlimokkal egy szövetségi államba kényszerültek, mint állandó kisebb partner. TRIFKOVIC, Srdja: *Causes and Legacy of the Bosnian War*, in *Saving Peace in Bosnia – Myths, Challenges, Opportunities*, Chicago, Lord Byron Foundation for Balkan Studies, 2010. ISBN 978-892478-07-8, pp. 80-90., GLENNY, Misha: *The Balkans 1804-1999 – Nationalism, War and the Great Powers*, London, Granta Books, 1999. ISBN 1-86207-073-3, pp. 644-645., továbbá Dr. Trifković személyes közlése. Alárendelt helyzetükön a horvátok az értekezést megalapozó kutatás lezárásával egyidőben próbálnak változtatni egy horvát állam létrehozásával. E tervet a bosnyákok és a nemzetközi közösség ellenzik. F.Z. őrnagy személyes közlése.

¹⁹¹ PERRITT: i.m. pp. 136-137.

zösség még 1998. februárban is terrorista szervezetnek tekintette.¹⁹² Ez a szervezet tagjai és támogatói számára megnehezítette pénzgyűjtést és a hozzáférést a politikai döntéshozókhoz.

Erők

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság és Szerbia Koszovóban szétbontakoztatott biztonsági erői minden mérce szerint tiszteletet parancsoló, jól kiképzett, jól vezetett, jól felszerelt erők voltak, amelyek képesek voltak fölvenni a harcot a legmerészebb gerillákkal is. Ahogy nőtt a konfliktus intenzitása, úgy nőtt a biztonsági erők létszáma.¹⁹³

- *A jugoszláv hadsereg (Vojska Jugoslavije, VJ):* a priština 52. hadtest öt dandárral, egy katonai rendész és három határőr zászlóaljjal, repülőezreddel és szakcsapatokkal. Az állomány 1998. nyarán 12 000 fő volt, 1999. tavaszra 20 000 főre nőtt.
- *A szerb belügyminisztérium (Ministarstvo Unutrasnjih Poslova, MUP)* alá tartozó rendőrség létszáma, mely 1998 nyarán 11 000 fő volt, 1999 tavaszra 16 000 főre nőtt.
- *Az állambiztonsági erők* létszámáról nincs pontos adat, de valószínűleg több ezer fő volt.
- *Az önkéntes milíciák* létszáma 5 000 fő körül volt. A felkelés elleni műveletek általános gyakorlatával szemben a milíciák nem helyben toborzott, helyi önvédelmi erők voltak, hanem a tartományon kívülről jöttek, és rohamcsapatokként alkalmazták őket.

A biztonsági erők lakossághoz mért aránya 1999-ben elérte az 1:49-et, és ahogy az albánok egy része a határokon túlra menekült, ez az arány tovább javult. De a csapatok és rendőrök nagyrészt más tartományokból kerültek átvezénylésre – nem rendelkeztek semmilyen helyismerettel és nem beszéltek albánul, így nem tudták eredményesen kihasználni nagy létszámukat.

Az albán felkelők erői ehhez képest nagyon gyengék voltak. A konfliktus kezdetén a jugoszláv/szerb uralmat ellenzők három kategóriába tartoztak:¹⁹⁴

- A biztonsági erők hatékonyságát és nyomasztó túlerejét látva úgy tűnt, hogy Ibrahim Rugova programja (Koszovót a demográfia útján elragadni a szerbektől) az egyetlen járható út. Pártja, az LDK (*Lidhja Demokratike e Kosovës – Koszovói Demokratikus Liga*) jelentős támogatást élvezett mind Koszovóban, mind a virtuális állam infrastruktúráját finanszírozó diaszpórában. A koszovói albánok csekély nemzetközi támogatása is nagyrészt Rugovának és „kormányának” jutott. A konfliktus során az LDK is létreho-

¹⁹² BEKAJ: i.m. p. 21.

¹⁹³ PERRITT: i.m. pp. 48-49.

¹⁹⁴ PERRITT: i.m. pp. 13-24.

zott egy fegyveres testületet, a FARK-ot (*Forcat e Armatosura të Republikës së Kosovës – a Koszovói Köztársaság Fegyveres Erői*).

- Bár a diaszpóra a fegyveres harcot tartotta a helyes útnak, eleinte Rugova virtuális állama volt a szerb uralomnak történő behódolás egyetlen alternatívája. Az 1990-es évek elején ezen változtatott az LPK (*Lëvizja Popullore e Kosovës – Koszovói Nép Mozgalom*), mely eredetileg egy külföldön szervezett, alig ismert kis párt volt. Azért vált a diaszpóra domináns szervezetévé, mert nemcsak programjában hirdette a fegyveres harcot, de aktívan szervezte is azt. Pénzt gyűjtött, finanszírozta az ígéretesebb jövőbeni vezetők tanulását, katonai kiképző programokat finanszírozott, fegyvereket és lőszert vásárolt és létrehozta az UÇK-t. Az UÇK kis szervezetként indult: 1993-ban még csak 150 embere volt Koszovóban – és nem sokkal több Koszovón kívül, de néhány év alatt a jugoszláv hatalmat kihívó gerillahadsereggé nőtt. Létrejöttek más szervezetek is, például 1993-ban az LKÇK (*Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës – Nemzeti Mozgalom Koszovó Felszabadításáért*), de nem tudtak versenyre kelni az UÇK-val, és fokozatosan beolvadtak abba.
- Belső fegyveres ellenállás mindig létezett, de jelentéktelen volt, és nem különösebben sikeres. A szerb biztonsági erők többnyire letartóztatták vagy megölték az ellenállás új tagjait, mielőtt azok befejezték kiképzésüket és átlépték a Koszovó-Albánia határt. Néhány csoportnak és egyénnek azonban sikerült bejutnia és rejtékhelyet találtak a tartomány belsejében, ahol nehéz volt felkutatni őket, amíg végre nem hajtották első rajtaütésüket. A konfliktus folyamán ez a belső ellenállás fokozatosan összeolvadt a harmadik kategóriával, a diaszpórából visszatérőkkel.

Mindenki egyetértett a végső célban (függetlenség), de nem volt egyetértés a célhoz vezető útban. Még akkor is jelentős volt a széthúzás, amikor a nemzeti ellenállás már háborúvá fejlődött. Az LPK-UÇK és az LKÇK nem értettek egyet a nép politikai indoktrinációja és a fegyveres harc közötti helyes sorrendben és a két tevékenység közötti arányokban – ugyanakkor a két szervezet fegyveresei jól együttműködtek a harctéren.¹⁹⁵ Az LDK „kormány”, mint a nép akaratának legitim képviselője, próbálta befolyásolni az eseményeket, próbálta visszafogni az UÇK-t – sikertelenül. Az LPK és az UÇK e kísérleteket nem vették figyelembe: álláspontjuk szerint a diplomácia kudarcot vallott, a békés rendezés nem lehetséges, csak fegyverrel lehet kivívni a függetlenséget.¹⁹⁶ Az LDK-FARK és az LPK-UÇK között nyílt politikai ellenségeskedés volt, de ez nem vezetett említésre méltó fegyveres összetűzéshez. Ugyanakkor az UÇK

¹⁹⁵ BEKAJ: i.m. p. 17.

¹⁹⁶ BEKAJ: i.m. p. 20.

nem túrt riválisokat: a FARK egyes tagjait likvidálta, másokat albániai börtön-táborokban hosszabb-rövidebb ideig fogva tartott.¹⁹⁷

Koszovó esetében a nemzetközi fegyveres erők sokkal nagyobb szerepet játszottak, mint a jelen értekezésben vizsgált más felkelések során. Egyes nemzetközi szervezetek (EBESZ, ENSZ) megfigyelői jelen voltak a műveleti területen (és magatartásuk nem mindig volt összeegyeztethető a semleges megfigyelőktől elvártakkal). Albánia eleinte mérsékelt lelkesedéssel támogatta a felkelést: elsősorban kiképzési lehetőséget és védelmet nyújtott. A konfliktus későbbi szakaszaiban aktívabb szerepet vállalt – például tűzérési tűzzel támogatta a határhoz közeli UÇK védőállásokat.¹⁹⁸ A rambouillet-i tárgyalások kudarca után (1999. február) néhány héttel a NATO aktívan beavatkozott a konfliktusba az UÇK oldalán. A szövetség légi fölényének Jugoszlávia nem tudott hosszú ideig ellenállni – a konfliktusban e nemzetközi beavatkozás bizonyult a meghatározó tényezőnek.

Idő

Negyedik generációs konfliktusok vagy nagyon rövid idő alatt véget érnek a felkelők teljes megsemmisítésével, vagy éveken – esetleg évtizedeken – át elhúzódnak. A koszovói konfliktus is beleillik e modellbe. A szerb uralommal szembeni albán ellenállás a legbékésebb időszakokban sem volt túl mélyen a felszín alatt. A komoly fegyveres ellenállás 1990 körül, röviddel Koszovó alkotmányos státuszának megváltoztatása után kezdődött. Eleinte az ellenállás spontán volt: a véletlenül adódó lehetőséget megragadó orvlövészek, erőszakos ellenállás a letartóztatásnak. Az UÇK kezdeti akciói (az első rajtaütést 1996. áprilisban hajtották végre) nem tűntek sokkal súlyosabb eseteknek, mint a korábbiak.

A jugoszláv és szerb kormányok súlyos mulasztása volt, hogy nem ismerték föl a helyzet változását, nem mozgósítottak időben elég erőt a fegyveres ellenállás leverésére, és nem mozgósítottak elég erőforrást és politikai tőkét, hogy visszanyerjék a koszovói társadalom egyes kulcsfontosságú rétegeinek támogatását. E mulasztás eredhetett a szerb belbiztonsági felderítés hiányosságaiból, de eredhetett Slobodan Milosević tévhitéből is, hogy a daytoni megállapodással „megvásárolta” a nyugat türelmét, és van ideje az ellenállást lassan és fokozatosan elfojtani egy alacsony intenzitású konfliktusban – ami várhatóan kevesebb Szerbia-ellenes nemzetközi visszhanggal jár majd, mint egy nagy intenzitású hadjárat. Az albánok megnyerése, ami már 1996 előtt is bizonytalan és kevés sikert ígérő próbálkozás volt, 1996 után re-

¹⁹⁷ *Koszovó CIMIC kézikönyve*, Budapest, Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Hadműveleti Központ, 2006, és MARTY, Dick: *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo*, Strasbourg, Council of Europe, 2010. pp. 19-20.
http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf (letöltve 2011.05.20.)

¹⁹⁸ JUDAH: i.m. p. 283.

ménytelenné vált: az UÇK következetes leszámolásai megfélemlítettek mindenkit, aki hajlamos lett volna az együttműködésre.¹⁹⁹

Miután az UÇK számottevő erővé vált és kezdett nemzetközi támogatást vonzani, már túl késő volt. A biztonsági erők még 1998 őszén is képesek lettek volna néhány hét alatt fölszámolni az ellenállást, de a nemzetközi figyelem és beavatkozás miatt lehetetlen volt alkalmazni a szükséges kényszerítő, ösztönző és kontroll eljárásokat. Három év alatt (1996. április és 1999. március között) az UÇK olyan körülményeket teremtett, amelyek a nemzetközi közösséget arra késztették, hogy beavatkozzon és egy olyan megoldást kényszerítsen ki, amelyben a felkelők majdnem mindent megkaptak, amit akartak, a kormány pedig a semminél alig többet kapott. A felkelők később fokozatosan megszerezték azt is, amit nem kaptak meg, a kormány pedig jórészt elveszítette azt a keveset is, amit kapott.

Információ (felderítés és elhárítás)

A felkelés elleni műveletek éltető eleme a felderítés, de Koszovóban nagyon nehéz és hátlátlan feladat volt információkat gyűjteni. Ha a nyelvi korlátokat le is lehetett küzdeni, egy sokkal komolyabb akadály volt a koszovói albán társadalom titkolózó, gyanakvó, zárt és törzsi természete. A biztonsági erők (főleg a különleges rendőrség és az állambiztonsági szervek) nem voltak minden eszköz híján. Kiadhattak vagy megtagadhattak útleveleket, engedélyeket, jogosítványokat, letartóztathattak vagy elengedhettek kisebb bűnözőket, vádat emelhetek vagy megszüntethettek nyomozást, és elbocsájthattak vagy alkalmaztathattak embereket. E kényszerítő és ösztönző eszközökkel egyes albánokat rávehettek információ szolgáltatására, és voltak olyan albánok is, akik önként együttműködtek a biztonsági erőkkel, mert valóban Szerbia részeként látták Koszovó jövőjét. A konfliktus során e források fokozatosan elapadtak, mert az UÇK különös (és halálos) figyelmet fordított a hatóságokkal együttműködő albánokra. A biztonsági erők információforrásai egyre inkább a járőrökre, a lehallgatásra és egyéb elektronikai eszközökre szűkültek.

A felkelők jobb helyzetben voltak, hogy információkat gyűjtsenek a biztonsági erőkről. Alacsonyszintű forrásokban nem volt hiány: önként vagy kényszer hatására minden albán potenciális megfigyelő, ügynök vagy futár volt. A célpontokat is könnyű volt azonosítani: ha a rendőrök nem is viseltek mind egyenruhát, beszédük és általános magatartásuk elárulta őket. Nehezebb feladat volt magasabb szintű információkhoz (például tervezett nagyléptékű műveletek részleteihez) hozzájutni, de pénzért vagy zsarolás útján a biztonsági erők állományától részben azt is meg tudták szerezni.

¹⁹⁹ Dr. Trifković személyes közlése.

Hasonló okokra vezethető vissza az elhárításban mutatkozó különbség. A biztonsági erők elsősorban az állomány hivatástudatára számítottak a műveleti biztonságban – és ez időnként kevésnek bizonyult. Ezzel szemben az UÇK számíthatott a hallgatás és a kívülállókkal szembeni bizalmatlanság régi és nagyon erős hagyományára. Az UÇK több alakulatát egymással rokoni kapcsolatban álló emberek szervezték; a rokoni szálak mellett kötötte őket a *besa* (hűségeskü) is, amit az albánok szigorúbban vesznek, mint a legtöbb európai.²⁰⁰ E belső motivációs tényezőket kiegészítette a félelem a büntetéstől: az informátorokat nem volt nehéz földeríteni, az UÇK pedig nem igényelt különösebb bizonyítási eljárást, mielőtt lecsapott.

Vezetés és irányítás

A jugoszláv hadsereg szolgálati útja világos és egyértelmű volt. A helyi parancsnokok az 52. hadtest priština parancsnokságának jelentettek, amely a 3. hadsereg (Niš) szervezetébe tartozott. A 3. hadsereg parancsnoka a vezérkarnak jelentett. A VJ főparancsnoka és a Legfelső Védelmi Tanács elnöke Slobodan Milosević, Jugoszlávia elnöke volt.²⁰¹

A szerb belügyminisztérium vezető és irányító mechanizmusa kevésbé világos, mert a *de jure* struktúra nem feltétlenül tükrözi a valóságot. A MUP erők tevékenységében megfigyelhető volt a központi irányítás a jugoszláv és szerb kormányok részéről (amelyeket viszont szilárdan a kezében tartott Milosević), de a különleges csoportok helye a minisztériumon belül nem világos.²⁰²

Az önkéntes milíciák a kormány jóváhagyásával működtek, politikai védelmet és logisztikai támogatást kaptak, valamint tevékenységüket egyeztették a biztonsági erőkkel (bár nem olvadtak be a rendőrség vagy a hadsereg alakulataiba). De összetételük és helyük a szervezeti struktúrában nem ismert.²⁰³

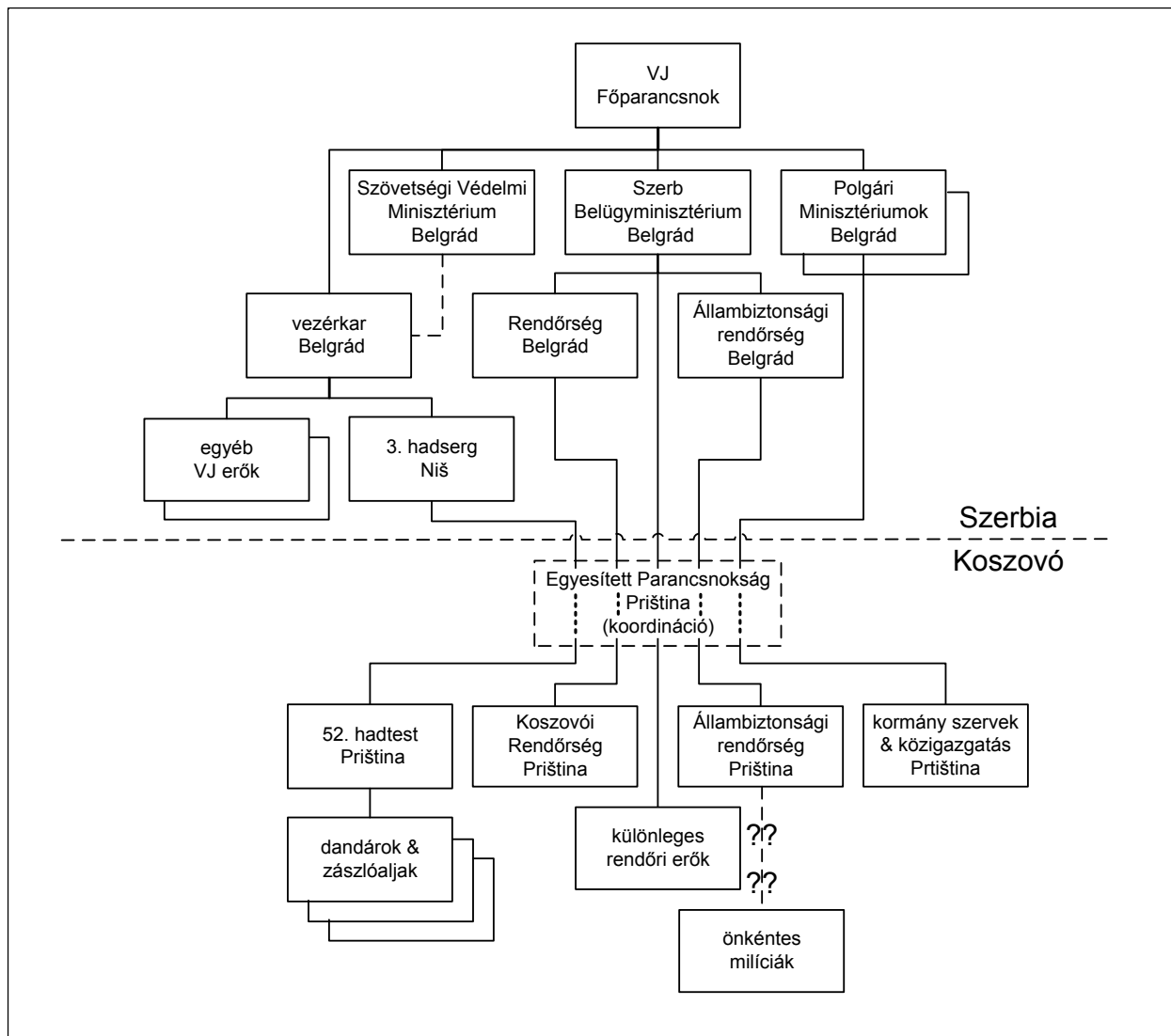
A MUP és a VJ közötti együttműködés eljárásai és az alá- és fölérendeltségi kapcsolatok nem eléggé ismertek. 1998-ban létrehoztak egy tartományi szintű „Közös Parancsnokságot” (*objedinjeno komandovanje*), amely valójában nem katonai parancsnokság volt (parancsnokkal, törzssel, állománytáblával), hanem egy koordináló testület, melyben a priština hadtest parancsnoka, a tartományi MUP parancsnok és a civil közigazgatás vezetői kaptak helyet. A későbbiekben e koordináció alacsonyabb szinteken is megvalósult. (9. ábra)

²⁰⁰ JUDAH: i.m. p. 99.

²⁰¹ *Under Orders: War Crimes in Kosovo*, New York NY, Human Rights Watch, 2001. pp. 61-74.
<http://www.hrw.org/legacy/reports/2001/kosovo/> (letöltve 2011.05.10.)

²⁰² *Under Orders*, pp. 75-86.

²⁰³ *Under Orders*, pp. 86-91.

9. ábra. A jugoszláv biztonsági erők vezetési-irányítási rendszere (rajzolta a szerző²⁰⁴)

Az UÇK vezetése és irányítása – egy gerillaszervezethez illően – sokkal decentralizáltabb és sokkal kevésbé formális volt, mint a biztonsági erőké. A harcászati döntések és a legtöbb hadműveleti döntés a helyi parancsnok jogkörébe tartozott. De az UÇK nemzeti érdekekért harcoló nemzeti hadsereggént akart megjelenni a világ közvéleménye előtt. Ennek érdekében a legbefolyásosabb parancsnokok megteremtették egy reguláris hadsereg alapjait és külső ismérveit (például egyenruhák, alakiság, vezérkar). E változások túl korán történtek, amikor az UÇK még messze nem volt elég erős ahhoz, hogy nyílt ütközetekben fölvegye a harcot a jugoszláv biztonsági erőkkel. A harcokban elszenvedett veszteségek következtében ismét decentralizálni kellett és vissza kellett térni a gerilla harceljárásokhoz.

²⁰⁴ *Under Orders*, pp. 61-92 alapján.

Stratégiai kommunikáció

A koszóvíi konfliktusnak négy főszereplője volt:

- a jugoszláv és szerb kormányok,
- Ibrahim Rugova és az LDK virtuális állama,
- az LPK és az UÇK,
- a nyugati hatalmak.

E szereplők egy bonyolult körtáncot lejtettek. Tevékenységüket és a világnak szánt üzeneteiket az adott pillanat célszerűsége határozta meg.

A jugoszláv kormány nagy figyelmet és komoly erőforrásokat fordított a hazai közvélemény formálására. Mivel szilárdan kézen tartotta a tömegtájékoztatási médiumokat (és befolyásolta a kevés független médiumot is), a társadalom pedig az évek során megszokta és elfogadta a kormány üzeneteinek fő elemeit, ez nem volt különösebben nehéz feladat. Mikor a NATO légi hadjárat megkezdődött, a rendkívüli állapottal egy időben bevezetett cenzúra a hírmédiumok tevékenysége fölötti további ellenőrző és irányító eszköz volt. A kormány hazai közvélemény-formáló tevékenysége hatékony volt: a szerb társadalom a NATO-légihadjárat által okozott nehézségek ellenére támogatta tevékenységét.²⁰⁵

A külföldi sajtó tudósítóit az akkreditáción és a vízumrendszeren keresztül ellenőrizte a kormány. 1999. márciustól közvetlen ellenőrzést gyakorolt jelentéseik fölött is, de nem tudta befolyásolni, hogy a tudósítókat delegáló a határokon túl mit közölnek. És a világ egy nagyon negatív képet kapott: Jugoszláviának és a szerbeknek egyre rosszabb hírnevük volt.²⁰⁶ A jugoszláv kormány hiába kísérelte meg áttörni az elszigetelés és démonizálás e falát: vagy a narratívája nem volt meggyőző, vagy a választott hírcsatornák nem voltak elég hatékonyak, vagy a kormány hangja nem volt elég erős, hogy túlkiabálja ellenségeit. Bármi volt az oka, a kevés kommunikációs-siker nem tett mély benyomást a nemzetközi közösségre.

A kormány metanarratívája (a szerbek saját országukban a több évtizedes albán megfélemlítés áldozatai) igaz lehetett az ellenséges albán tengerben elszigetelt egyénekre vagy kis csoportokra, de nem egyezett azzal, amit a világ látott a TV híradókban és a napi sajtóban: állig fölfegyverzett rendőrök, harckocsik, páncélos járművek és lövegek százai az egyik oldalon, égő falvak, menekültek ezrei a másikon. És nem egyezett a modern európai kormány képzeté-

²⁰⁵ LARSEN, Wayne A.: *Serbian Information Operations during Operation Allied Force*, Maxwell AFB AL, Air University, 2000.
<http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&requesttimeout=500&folder=4&paper=927> (letöltve: 2011.03.20.)

²⁰⁶ E rossz hírnév részben indokolt lehet, de pártatlan megfigyelő számára a részrehajlás és az egyensúly hiánya szembeötlő.

vel, amely helyre akarja állítani az alkotmányos rendet egy lázongó tartományban – a képek inkább egy megszálló hadseregére emlékeztettek, amely az ellenséges területet pusztítja. Az 1998. nyári hadműveletek során olyan eljárásokról érkeztek hírek (és képanyag), amelyek arra ösztönözték a világot, hogy tegyen valamit. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kormány nem tudta saját céljainak megfelelően befolyásolni a nemzetközi közvéleményt.

A kormány stratégiai kommunikációja nem befolyásolta az UÇK-t, és csak minimális hatása volt a koszovói albánokra – annak ellenére, hogy Rugova virtuális kormánya (legalábbis a konfliktus korai szakaszaiban) hallgatólagos szövetségese volt. Rugova minden fegyveres ellenállást ellenezett: attól tartott, hogy az erőszak még keményebb elnyomáshoz, még rosszabb körülményekhez vezet. Ezért stratégiai kommunikációs erőforrásait a fegyveres ellenállást hirdető ellen fordította és igyekezett hitelteleníteni azokat, akik mégis ellenálltak. E hasznos segítség ellenére a kormány stratégiai kommunikációja nem tudta meggyőzni az ellenséget, hogy adja föl a harcot.

Ezzel szemben az UÇK stratégiai kommunikációja egy jól integrált program volt, amely egy egyszerű, érthető és következetes üzenetet közvetített a kulcsfontosságú célcsoportok felé és jól támogatta az UÇK stratégiai céljait. A program két ágon futott: tömegtámogatást teremteni Koszovóban és meggyőzni a nemzetközi közösséget, hogy avatkozzon be az UÇK oldalán. A szerbekre (a harmadik célcsoportra – az ellenségre) alig fordítottak figyelmet: Szerbiát az UÇK kommunikáció nem tudta elérni, a falhoz szorított koszovói szerbeket pedig nem lehetett rávenni, hogy föladják a harcot, de kis létszámuk és csekély katonai erejük következtében amúgy sem voltak döntési helyzetben.

Az UÇK narratívája három részből állt:

- a koszovói albánok a brutális szerb uralom, elnyomás és megkülönböztetés áldozatai;
- mivel békés eszközökkel nem tudtak eredményt elérni, készek erőszakot alkalmazni, hogy helyzetükön változtassanak;
- a konfliktusnak nem lesz vége, amíg az albánok meg nem kapják, amit akarnak – a biztonsági erők kivonását Koszovóból és egy függetlenséghez vezető folyamatot.

Nem voltak zökkenők vagy elvarratlan szálak: üzenet és valóság – vagy amit a világ valóságként látott – tökéletesen illettek egymáshoz. Az UÇK csak Koszovó határain belül harcolt és nem hajtott végre olyan műveleteket, amelyekre rá lehetett volna fogni, hogy válogatás nélküli terrorista támadások (vagy nagyon odafigyelt, hogy az ilyen műveleteket ne jelentse senki). Kerülte (vagy titokban tartotta) az iszlámista befolyást. Ha kapott is a bűnszervezetektől pénztámogatást, az láthatatlan volt. A potenciálisan kínos eseményeket (az UÇK katonái által elkövetett atrocitásokat, az UÇK saját etnikai tisztogató programját – titokban tartották.

Ha mégis nyilvánosságra került valami, azt azonnal szerb propagandának bélyegezték, vagy sajnálatos, de elszigetelt egyedi esetnek állították be. A sikeres stratégiai kommunikáció eredményeként az UÇK szabadságért harcoló, igazi – bár kis létszámú és könnyű fegyverzetű – hadseregeként jelent meg.

Az UÇK sikeresen kihasználta a diaszpóra nyújtotta lehetőségeket is. Mint feljebb már szó esett róla, a nemzetközi közvélemény Jugoszlávia-ellenessége nem jelentette a koszovói függetlenség automatikus támogatását: a világot meg kellett győzni. Az Európában, Kanadában és az Egyesült Államokban élő koszovói albánok nemcsak pénzt adtak, hanem felhasználták politikai kapcsolataikat is a befogadó államokban, hogy a döntéshozókat a beavatkozás mellé állítsák. Egy idő után a kitartó lobbizás, a hivatásos PR-cégek szolgálatai és a rendszeres kapcsolat a nyugati sajtóval megteremtették a rokonszenvező közvéleményt.

Mikor az UÇK hitelt érdemlő katonai erőként megvetette a lábát Koszovóban, néhány nyugati kormány mellé állt. Részvételük eleinte fedett volt úgy a helyszínen, mint a hírmédiákban, de több mint 100 sajtócikk és tudományos tanulmány tartalmi elemzése alapján Mark A. Wolfgram azonosította azokat az eljárásokat, amelyeken keresztül egyes kormányok manipulálták a médiumokat és fölkészítették a közvéleményt a Szerbia elleni katonai beavatkozásra.²⁰⁷ A légi hadjárat megkezdése előtt (1998 őszétől) szemképráztató állítások jelentek meg atrocitásokról és veszteségekről. Elnökök, miniszterelnökök, miniszterek és tábornokok nyilatkoztak nemi erőszakra szakosodott táborkokról, fosztogatásról, otthonukban élve megégett emberekről, tömegsírokról, 100 000 halotról.²⁰⁸ E nyilatkozatok széles nyilvánosságot kaptak, hihetőbbnek tűntek, mint a szerb cáfolatok, és meggyőzték a nemzetközi közvéleményt, hogy támogassa – vagy legalább ellentevékenység nélkül fogadja el – Szerbia megtámadását.

A hadjárat során a NATO stratégiai kommunikációs programja nehezen indult, de néhány héten belül ugyanolyan ellenállhatatlanná vált a vélemények, érvek és meggyőzés hadszínte-

²⁰⁷ WOLFGRAM, Mark A.: *Democracy and Propaganda – NATO's War in Kosovo*, in *European Journal of Communication*, 2008. június, pp. 153-171. <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/2508/wolfgram.doc>, (letöltve 2011.05.21.) Wolfgram következtetéseit mások is megerősítik, például a békefenntartó műveletekben különösen sok tapasztalattal rendelkező kanadai Lewis Mackenzie vezérőrnagy és James Bissett, Kanada volt jugoszláviai nagykövete. MACKENZIE, Lewis: *We bombed the wrong side?* in *National Post*, Ontario, 2004. április 6. és BISSETT, James: Canadian Hellenic Federation of Ontario gyűlésén tartott beszéd, 2000. május 19-21. <http://emperors-clothes.com/articles/bisset/claims.htm>, (letöltve 2011.05.10.)

²⁰⁸ A háborút követő hónapokban világossá vált, hogy az atrocitásokról, áldozatokról keringő hírek nagyrészt megalapozatlanok voltak. A háború áldozatainak száma (albán, szerb és más nemzetiségű civilek, UÇK harcosok, jugoszláv katonák, szerb rendőrök együtt) kevesebb, mint 14 000. Tömegsírok valóban léteztek, de közel sem olyan léptékben, mint amit az UÇK és nemzetközi propaganda állított – és az oda temetett áldozatok jelentős részéről kiderült, hogy szerb polgári személyek. *Kosovo Memory Book*, Humanitarian Law Center, Belgrád, folyamatos frissítés <http://www.hlc-rdc.org/stranice/Linkovi-modula/Kosovo-Memory-Book.en.html> (letöltve 2011.06.26.) és *Under Orders*, p. 7.

rén, mint a NATO légiuralom a levegőben. A MOC (*Media Operations Centre – Média Műveleti Központ*) egy koordinációs testületként működött NATO katonai és politikai struktúrái, valamint a NATO-fővárosok között, hogy a szövetség egy hangon, egy üzenettel szólaljon meg. A MOC hat fő feladatot látott el:²⁰⁹

1. „megszállni a média-teret” (eligazítások, interjúk, beszédek folyamatos közvetítése);
2. folyamatosan információkkal „táplálni” a sajtót (sajtótájékoztatók, interjúk);
3. szervezni és összehangolni a sajtó-eseményeket;
4. figyelemmel kísérni a szövetségesek és Jugoszlávia hírcsatornáit;
5. cáfolni és megválaszolni NATO céljaival és érdekeivel ellentétes állításokat;
6. cikkeket, kutatási anyagokat és elemzéseket közölni.

A „média-tér megszállása” kihasználta a 24-órás TV-hírcsatornák szenzáció-éhségét, és a NATO kezébe adta a médiumok napirendje fölötti ellenőrzést: tennivalót adott a riportereknek, és kevesebb időt engedett nekik, hogy más hírek után érdeklődjenek. A kísérlet bevált: az MOC hangereje túlkiabálta mind az események Jugoszlávia szerinti változatát, mind az egyes kételkedők jelentéseit (akik elhallgatott – és gyakran nagyon kellemetlen – híreket ástak elő).

Jogi szabályozás

Az 1992. évi jugoszláv alkotmány²¹⁰ értelmében minősített helyzetek (szükségállapot, háború közeli állapot, hadiállapot) bevezetése a szövetségi országgyűlés hatásköre volt. A fegyveres erők békeállapotban történő alkalmazása tekintetében sem az alkotmány, sem alacsonyabb rendű szabályozás (például a hadseregről és védelemről szóló törvények) nem adott egyértelmű útmutatást. A vezérkaron belül nem volt egyetértés: a vezérkari főnök szerint az csak a minősített helyzetben volt törvényes, más tisztek (és Milosevic elnök) ezzel nem értettek egyet. A fegyveres erők egyre nagyobb mértékben történő alkalmazása tehát bizonytalan jogi környezetben történt.²¹¹ Nem találtam magyarázatot arra, hogy a jugoszláv hatóságok miért nem vezettek be szükségállapotot. Ez megoldotta volna a vezérkaron belüli nézeteltérést és

²⁰⁹ RIEGERT, Kristina: *The Struggle for the Information Space in NATO's War for Kosovo*, Institute of Communications Studies, University of Leeds, Leeds, <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/602/reigert.pdf> (letöltve: 2011.03.20.)

²¹⁰ *A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmánya*, (angol ford.), http://www.worldstatesmen.org/Yugoslav_Const_1992.htm (letöltve: 2011.03.20.)

²¹¹ VASILJEVIĆ, Aleksandar tanúvallomása, Hága, ICTY (Nemzetközi Törvényszék a volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek felelősségre vonására – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), Šainović és társai büntető eljárás (IT-05-87), 2007.01.18. <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Transcript/NotIndexable/IT-05-87/TRS5910R0000184998.doc> (letöltve 2011.03.11.)

számos jogosítványt adott volna a biztonsági erőknek a felkelés leküzdésére. A harcok intenzitása alapján legkésőbb 1998. tavaszától ez a lépés mindenképpen indokolt lett volna.

A fegyveres erők alkalmazása körüli jobbizonytalanságnál sokkal súlyosabb probléma volt a műveleti területen uralkodó jogtalanság. Gyakoriak voltak a súlyos jogsértések (fosztogatás, rablás, erőszak, kivégzések), melyekben a Szerbiából áttelepült önkéntes milíciák különösen nagy szerepet játszottak. Mivel gyakran rendőregyenruhát viseltek, tevékenységükért a helyi lakosság a rendőrséget hibáztatta. Ez önmagában még nem lett volna kezelhetetlen. Minden konfliktusban történnek jogsértések. A kérdés az, hogy a parancsnoki állomány mit tesz, amikor ezekre fény derül: megkeresi és felelősségre vonja az elkövetőket, hősnek kiáltja ki őket, vagy igyekszik eltitkolni az ügyet. A jugoszláv és szerb hatóságok az utóbbi gyakorlatot követték: a parancsnokok a műveleti területen elkövetett jogsértéseknek csak egy töredékét jelentették, a katonai ügyészségek a jelentett eseteknek csak egy töredékét vizsgálták ki, és a kivizsgált eseteknek csak egy töredékében történt felelősségre vonás. A parancsnokok próbálták megfélemlíteni azokat az ügyészeket, akik komolyan vették felelősségüket.²¹²

Így ahelyett, hogy kiszámítható és igazságos jogi környezetet teremtettek volna, a jugoszláv és szerb erők magatartása tovább rontotta a jobbizonytalanságot, és sok olyan albánt is az UÇK oldalára hajtott, akik Koszovó jövőjét Szerbia tartományaként látták.

Események időrendje

1993-1998. március

Az UÇK-t 1993-ban jött létre, első dokumentált fegyveres akciójára 1996. áprilisban került sor. Bombatámadások, lesállítások és rajtaütések sorozatát hajtották végre szerb rendőrök, rendőrőrsök, laktanyák ellen, és megölték számos albánt, akik együttműködtek a hatóságokkal. Ezen túlmenően megfenyegették a koszovói albán politikai vezetőket, hogy ne bocsátkozzanak olyan tárgyalásokba, amelyekkel veszélyeztethetik Koszovó függetlenségét.

A konfliktusnak ebben a szakaszában a VJ erők fő feladata a macedóniai és albániai határ biztosítása volt, a felkelés elleni műveletekben minimális (elsősorban támogató) szerepet játszottak. Az UÇK támadásaira MUP erők válaszoltak. Falvakat lőttek tüzérséggel, tömeges le-tartóztatásokat hajtottak végre, gyanúsítottakat végeztek ki, és megkezdték egy alacsony intenzitású etnikai tisztogató program végrehajtását. E műveletekben részt vettek az önkéntes milíciák is. Ők voltak a felelősek az albánokat ért sérelmek nagy részéért. E szakasz emblematikus eseménye a Jašari-klán tanyájának ostroma volt 1998. februárban. A rendőrség és az

²¹² DOROVIĆ Lakić tanúvallomása, Hága, ICTY, Šainović és társai büntető eljárás (IT-05-87), 2007.03.12. <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Transcript/NotIndexable/IT-05-87/TRS6116R0000189416.doc> (letöltve 2011.03.11.)

UÇK közötti tűzharc egy kis csatává eszkalálódott, melyben a Jašari-klán tagjai is részt vettek. A rendőrség megadásra szólította föl a Jašariakat, de azok visszavonultak a tanyájukra és egy héten át ellenálltak. Mikor a harc véget ért, 58 albán halottat számoltak meg, köztük 18 nőt és 10 gyereket. Költséges – és pürroszi – győzelem volt a rendőrség számára: Jašari a koszovói függetlenség mártírja lett, és halála több önkéntest vonzott, mint a leghatékonyabb UÇK toborzóprogram.²¹³ A nehézkezü eljárások és a járulékos pusztítás újabb sérelmekkel gyarapították a felkelők kommunikációs-eszköztárát, tovább rombolták Jugoszlávia nemzetközi megítélését, és Koszovóra vonták a nemzetközi közvélemény figyelmét.²¹⁴

A felkelés kezdete óta először elég fegyver és lőszer állt rendelkezésre az önkéntesek számára: 1997 tavaszán az albániai társadalmat lázban tartó piramis játékok összeomlottak, a kormány minden tekintélyét elvesztette, Albánia általános káoszba süllyedt. Az albán fegyveres erők raktárait kifosztották, és a katonai felszerelést fillérekért árulták szerte az országban (például AK-47 karabélyokat öt dollárárért árusítottak). Az UÇK pénzemberei kihasználták a lehetőséget, amit csak lehetett fölvásároltak.

1998. április -1999. február

Nagy mennyiségben áramlott fegyver és lőszer az országba, és összecsapások zajlottak Koszovó több régiójában. Az albán határ mentén az UÇK elfoglalt több várost, Mališevoban ideiglenes fővárost és katonai főparancsnokságot hozott létre. A határ menti területeket „felszabadított zónáknak” nyilvánítottak, más területeket nappal a biztonsági erők ellenőriztek, éjszaka az UÇK. A felszabadított zónákban néhány szerbet elraboltak vagy megöltek, hogy a többi távozásra kényszerítsék. Az év derekán az UÇK már a tartomány 25-30%-át ellenőrizte, és sikerült elvágnia több fő útvonalat; további 15% UÇK ellenőrzés alatt volt, állandó erők jelenléte nélkül. A tartomány területének kb. 20%-át lefedő városi és ipari területek továbbra is a kormány ellenőrzése alatt voltak.

A helyzet 1998. áprilisában megváltozott. Az UÇK offenzívájára a MUP és VJ erők 1998. májustól több egyidejű offenzívával válaszoltak, melyekben visszafoglalták az UÇK által ellenőrzött területeket és visszaállították a kormány uralmát. Több ezer UÇK-harcost és polgári személyt űztek a környező hegyek közé, leromboltak falvakat, foglyokat végeztek ki – és kis híján sikerült teljesen felszámolniuk az UÇK-t. A műveleteket továbbra is a MUP irányította, de a VJ egyre nagyobb szerepet játszott. A műveletekre a NATO a Koszovói Nyilatkozattal és

²¹³ A Jašari tanya ma nemzeti zarándokhely. Az épületeket nem hozták rendbe, hanem tetőt építettek fölé, hogy a zarándokok érintetlen környezetben tekinthessék meg a hős házat. A háztól nem messze a harcban meghalt albánok sírkertje ugyancsak zarándokhely. F.Z. örnagy személyes közlése.

²¹⁴ BEKAJ: i.m. pp. 23-24.

a *Determined Falcon* légi hadművelettel reagált: 85 harci repülőgépet küldött Albánia és Macedónia légterébe. A „Balkáni Légiparádé” gúnynévvel illetett műveletnek nem volt katonai jelentősége, de olyan politikai állásfoglalás volt, amiből a NATO nem tudott kihátrálni.

A NATO döntéshozó testületei próbálták eldönteni, hogy mi lenne a beavatkozás leghelyesebb módja: egy korlátozott légitámadás vagy egy fokozatosan eszkalálódó légi hadjárat. Az emblemikus incidens, amely a Szövetséget cselekvésre kényszerítette a „*račaki incidens*” volt, Koszovó déli részén. Račak egy részben elhagyott falu volt, környékén egy különösen aktív UÇK-csoport működött. A biztonsági erők egy UÇK-támadásra (1999. január 8-10) válaszként körülférték a területet és megkezdték a felkelés elleni műveletek végrehajtását, melyekben 45 ember halt meg (1999. január 15), köztük három nő és egy 12 éves fiú. A biztonsági erők azt állították, hogy ezek felkelők voltak és tűzharcban estek el; az albánok azt állították, hogy polgári személyek voltak és a biztonsági erők lemészárolták őket. A kérdést a mai napig nem sikerült eldönteni (és az azóta nyilvánosságra került közvetett bizonyítékok inkább a szerbeket igazolják, mint az albánokat).²¹⁵ Az események idején a nemzetközi megfigyelők és a hírmédia számára nem volt kérdéses, hogy biztosan mészárlás történt, amelyet a szerb biztonsági erők vagy félkatonai alakulatok hajtottak végre. Valójában a nemzetközi közvélemény „formálása” történt, hogy elfogadjon egy későbbi beavatkozást.

Ráčak után a szembenálló feleket Rambouillet-be, Franciaországba hívták, egy újabb tárgyalás-sorozatra. A tárgyalások kudarcba fulladtak: Jugoszláviának olyan feltételeket szabtak, amiket egy háborúban le nem győzött szuverén állam nem fogadhat el.²¹⁶ Mikor Slobodan Milosević elutasította ezeket – és ellenjavaslatot tett, amit viszont a tárgyaló partnerek nem tudtak elfogadni – megnyílt az út a fegyveres beavatkozás előtt.

1999. március-június

Az utolsó, meghatározó szakaszban megindult az *Allied Force* hadművelet (1999. március 23). A NATO hadászati terve az volt, hogy ellenállhatatlan légi hatalmával elfojtja a szerb védelmet, elszigeteli a tartományban szétbontakoztatott biztonsági erőket, fölmorzsolja csapás-

²¹⁵ RAINIO, J. – LALUA, K. – PENTTILA, A.: *Independent forensic autopsies in an armed conflict investigation of the victims from Račak, Kosovo*, in *Forensic Science International*, Shannon, 116 (2001) pp. 171–185. Mikor Slobodan Milosevićet Hágában bíróság elé állították, a račaki mészárlás volt az egyik vádpont. De annyi kétség merült föl (például a bonctani vizsgálatok, bár nem voltak teljesen egyértelműek, inkább a szerb változatot támasztották alá, mint az albánt), hogy az ügyészség végül ezt a vádpontot visszavonta.

²¹⁶ A feltételek értelmében Jugoszlávia gyakorlatilag elvesztette volna Koszovó fölötti szuverenitását, és egyben idegen megszállás alá is került volna: az egyezmény a NATO-erőknek korlátlan mozgásszabadságot és jugoszláv törvények alóli mentességet adott volna Jugoszlávia teljes területén. *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo*, http://www.state.gov/www/regions/eur/ksvo_rambouillet_text.html (letöltve 2011.06.28.)

mérő erejüket, és Szerbia kritikus infrastruktúrájának bombázásával ráerőlteti Jugoszláviára a békefeltételeket.

A VJ átvette a felkelés elleni műveletek irányítását. A biztonsági erők alkalmazkodtak a NATO ellenállhatatlan légi uralmához, a légicsapások ellenére folytatták műveleteiket az UÇK ellen, és nagy létszámban kényszerítettek albánokat otthonaik elhagyására. A háború végén már közel 900 000 ember (a lakosság közel 40 százaléka) menekült a szomszédos államokba. További több százezer ember a tartományon belül keresett menedéket. A jugoszláv kormány álláspontja szerint nem volt semmiféle kormányprogram az albánok eltávolítására, a civilek a NATO-bombázások elől menekültek biztonságosnak ígérkező területekre. Szerb források szerint a menekültáradatban az UÇK kulcsszerepet játszott: sok embert kényszerítettek otthonuk elhagyására, mert egy humanitárius krízist akartak teremteni (amiért aztán Szerbiát lehetett hibáztatni). Így akarták növelni ügyük iránt a nemzetközi együttérzést, és így akarták elérni, hogy a NATO folytassa Szerbia támadását, amíg az föladja a harcot.²¹⁷

A rendelkezésre álló információk alapján arra a következtetésre jutottam, hogy – a szerb állítások ellenére – valóban volt egy kormányprogram a lakosság eltávolítására bizonyos körzetekből, de nem azzal a szándékkal, hogy minden albánt (vagy nagy többségüket) kiűzzék Jugoszláviából. E következtetést alátámasztja az a tény, hogy a biztonsági erők csak azokból a körzetekből távolították el a lakosságot, ahol kemény harcok folytak az UÇK ellen.²¹⁸ Inkább hadműveleti eljárás volt, részben szabad tüzelési zónák létrehozása céljából (ahol aztán járulékos pusztítás nélkül lehet támadni az UÇK erőket), részben azért, hogy az ismeretlen környezetbe áttelepített, állandóan mozgásban tartott civil lakosság ne tudjon rejtekhelyet, ellátást és információkat adni a felkelőknek. Ha valóban ez volt a biztonsági erők szándéka, a végrehajtásban elkövetett hibák²¹⁹ ellenére a művelet sikeres volt: 1999. májusában a biztonsági erők ismét közel jártak az UÇK teljes felszámolásához.

²¹⁷ A szerb álláspontot alátámasztja, hogy albánok és szerbek kb. azonos arányban menekültek el, és nagyon sok albán Szerbiába és Montenegróba menekült. Ugyanakkor NATO-tisztviselők tagadják ezt a lehetőséget, és az albán menekültekkel készített interjúk is azt támasztják alá, hogy egy nagy léptékű, tervezett etnikai tisztogatás történt. Mindhárom főszereplő (Szerbia, NATO, UÇK) érdekelt abban, hogy saját változatát fogadja el a nemzetközi közvélemény. Az igazságra valószínűleg csak a távoli jövőben derül majd fény, amikor a levéltári anyagok hozzáférhetőek lesznek.

²¹⁸ RON, James: *Frontiers and Ghettos – State Violence in Serbia and Israel*, Berkeley CA, University of California Press, 2003. ISBN 0–520–23080–9 pp. 100-101.

²¹⁹ Egyes milícia-erők saját kezdeményezés alapján üztek el embereket, amit a hatóságok nem akadályoztak meg. A hatóságok nem gondoskodtak az elűzött lakosság elszállásolásáról és ételmezéséről sem – persze ennek az éremnek a másik oldala az, hogy a gondoskodás valószínűleg csak menekült táborokban lett volna lehetséges. Csak spekulálni lehet, hogy mi lett volna a nemzetközi reakció, ha a jugoszláv kormány őrzött táborokba tereli a menekülteket.

Jugoszlávia 11 hétig állta a légitámadásokat, de végül elfogadta a NATO követeléseit; 1999. június 10-én az ENSZ BT 1244 számú határozatával a harcok véget értek.

Doktrínák

A biztonsági erők doktrínája és eljárásai

Jugoszlávia szétesése során a háborúkat többnyire reguláris erők vívták. Horvátországban és Boszniában még az önkéntes milíciák is egyenruhát viseltek és reguláris alakulatok részeként harcoltak. Ennek megfelelően a jugoszláv biztonsági erők felkelés elleni műveletekkel kapcsolatos kiképzése és tapasztalatai korlátozottak voltak: a műveletek elemzése azt mutatja, hogy jól harcoltak – de valójában a harcon kívül máshoz nem nagyon értettek. A felkelés elfojtásához szükséges feladatok²²⁰ végrehajtásához elegendő létszámmal és erőforrásokkal rendelkeztek, de csak a felkelők katonai erejének pusztítására voltak valamennyire felkészülve, nem tudták elválasztani a felkelőket a néptől, improvizáltak a társadalmi rend és a kormány hatalmának helyreállításában, és a közvélemény meggyőzésében nem voltak sikeresek.

A biztonsági erők létszáma nagy volt, de nem rendelkeztek helyismerettel, nem ismerték a társadalmi környezetet, és nagyon kevesen beszéltek albánul. Az állambiztonsági szervek hatékonyan működtek, és volt tapasztalatuk fölforgató mozgalmak felderítésében és fölszámolásában – de egy felkelés elfojtása más ismereteket és más eljárásokat követelt. Ennek következtében, mint láttuk, súlyos hiányok mutatkoztak a felderítésben. Így lehetetlen feladatnak bizonyult felismerni a felkelőket a földeken dolgozó parasztok, a piaci vásárlók, egy busz utasai, vagy egy forgalmas utca járókelői között. Így számos gerilla elkerülte a letartóztatást. A helyismeret hiánya számtalan más negatív következménnyel is járt: válogatás nélküli fogvatartás és kényszervallatás, járulékos rombolás és embervesztések, emberölés.

Nem kevésbé voltak súlyosak a hiányosságok politikai téren: a civil lakossággal a lövészek és közrendőrök vannak mindennapi kapcsolatban, és tevékenységük támogathatja a főparancsnok terveit, vagy egyetlen rossz döntéssel megghiúsíthatja azokat.²²¹ Az események azt sejtetik, hogy Koszovóban nagyon sok helytelen döntésre került sor.

A konfliktus korai szakaszában, amikor az UÇK még gerillaeljárásokat követett, a biztonsági erők – a fokozott rendőri és felderítő tevékenység mellett – járőr- és kordon-és-kutatás tevékenységet folytattak, rajtaütéseket és lesállításokat hajtottak végre (utóbbiakat elsősorban az

²²⁰ Pusztítani a felkelők katonai erejét – elválasztani a felkelőket a néptől – helyreállítani a társadalmi rendet és a kormány hatalmát – meggyőzni a hazai és nemzetközi közvéleményt. Részletesen lásd a következő fejezetben.

²²¹ KRULAK, Charles C.: *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*, in *Marines Magazine*, Quantico, VA, 1999. január, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm (letöltve: 2011.03.20.)

albán határon átvezető ösvények mentén), valamint állandó és mozgó ellenőrző pontokat működtettek. 1993-ban letartóztatták az Albániából katonai kiképzésről Koszovóba visszatérő aktivisták több, mint felét. Több, mint száz UÇK-harcost és vezetőt tartóztattak le vagy öltek meg 1997. januárban. A Jašari-tanya ostromával egy időben (1998. február) más műveletekben a tartomány más régióiban sok UÇK-harcost és vezetőt tartóztattak le vagy öltek meg. Ezekkel az eljárásokkal a jugoszláv biztonsági erők többször is közel jártak az UÇK megsemmisítéséhez.

Mikor az UÇK kezdett felszabadított zónákat létrehozni (1997 vége), a biztonsági erők eljárásai igazodtak az ellenség természetében bekövetkezett változásokhoz. A VJ alakulatai nagy tüzerőt koncentráltak és átvették a műveletek irányítását. Az UÇK-zónákat 1998. októberre néhány kis szigetszerű területre szűkítették. A NATO kikényszerített egy tűzszünetet, ami időt adott az UÇK-nak, hogy magához térjen. A tűzszünet végén a biztonsági erők műveletei folytatódtak, és a NATO légitámadásai során nemcsak nem álltak le, de egyre nagyobb intenzitással folytak, és 1999. júniusában ismét közel jártak az UÇK megsemmisítéséhez.

Az albán civil lakosság elűzése a második feladatkört szolgálta (elválasztani a lakosságot a gerilláktól). Szélsőséges, de hatékony eljárás volt, de súlyosan visszaütött. A NATO a „fenyegető humanitárius katasztrófával” indokolta a légi hadjáratot.

A felkelők doktrínája és eljárásai

Vagy ösztönösen, vagy a különböző kiképzési programok eredményeként (és ez utóbbi a valószínűbb) az UÇK vezetői tisztában voltak az aszimmetrikus hadviselés alapelveivel. Integrálták katonai műveleteiket a stratégiai kommunikációval és a belső és nemzetközi politikai tevékenységgel. A felkelés első napjától tisztában voltak azzal, hogy a jugoszláv katonai erőkkel és szerb rendőrséggel szemben nem járhatnak sikerrel, ezért nem katonai győzelemre törekedtek, hanem arra, hogy rávegyék a nemzetközi közösséget, az ő oldalukon avatkozzon a küzdelembe – de ehhez először egy felkelést kellett szítani.

A felkelés kis dolgokkal kezdődött: alkalomszerű orvlövészek, lesállítások különösen keménykezű rendőrök ellen, letartóztatás során fegyveres ellenállás. Az ellenszegülés egyéni példái ellenére mindenki tisztában volt az állam ellenállhatatlan túlerejével, és az erőszakos fegyveres ellenállásnak nagyon kicsi támogatottsága volt. Az UÇK a tömegtámogatást harc közben teremtette meg: akcióival naponta bizonyította, hogy a fegyveres ellenállás lehetséges és hatékony, hogy az állam csak korlátozottan tud visszavágni. Egyben a sikert is va-

lószerűsítette azzal, hogy éveken át túlélte a biztonsági erők csapásait.²²² Castro és „Che” Guevara „*foco*” elmélete volt ez, a gyakorlatba átültetve.

Az UÇK-nak 1996-ban már 300 embere volt Koszovóban. Fegyelmük és szervezethezük eredményeképpen a szórványos támadások lassan gerillaháborúvá fejlődtek: 3-5 fős csoportok, egyedül vagy más csoportokkal összefogva lesállításokat hajtottak végre rendőr menetszlopok vagy járőrök ellen; rajtaütéseket hajtottak végre rendőrőrsök ellen; támadták a kritikus infrastruktúra elemeit; informátorokat öltek meg, de szinte soha nem támadtak mindennapi polgári célpontokat.²²³ A gerillatámadásokkal szemben a biztonsági erők nagyrészt tehetetlenek voltak és súlyos rendőri elnyomással válaszoltak – ami az albán társadalmat még inkább elválasztotta a kormánytól és növelte az UÇK népszerűségét.

Az UÇK 1997 végén „felszabadított területeket” hozott létre parancsnokságokkal, kiképző központokkal, egészségügyi létesítményekkel, raktárakkal. Egyenruhát rendszeresített, erőit szakaszokba, századokba, zászlóaljakra és dandárokba szervezte – próbált reguláris hadsereggé válni. Ez logikus lépés Mao gerillaháború elméletében, de az UÇK elszette a dolgot: a biztonsági erőknek felismerhető, könnyen azonosítható és támadható célpontokat nyújtott, de még sem létszámban, sem tűzerőben nem volt elég erős, hogy nyílt harcban szembeszálljon a kormány erőivel. Reguláris erőként a hagyományos gerilla hadviselési eljárásokat sem alkalmazhatta, mert meg kellett védenie területét, helyhez kötött katonai infrastruktúráját és – ami még fontosabb – a terület lakosságát. Ha viszont nyílt harcban szembeszállt a jugoszláv erőkkel, csak kudarcra és nagyon súlyos veszteségekre számíthatott.

Az eredmény egy közel végzetes vereség volt: 1998 nyarán és őszén a biztonsági erők néhány hét alatt visszafoglalták az előző másfél év alatt kemény harcok árán megszerzett területeket, és kis híján megsemmisítették magát az UÇK-t is. A Dukagini-körzetben Ramush Haradinaj 8 000-10 000 fős csapatából 60 ember maradt. Rrustem Mustafának kevesebb, mint 100 embere maradt a Lab körzetben. A Drenica-körzetben is csak egy maréknyi harcos maradt.²²⁴

Egy rövid ideig tartó tűzszünet (az 1998. októberi Milosevic-Holbrooke megegyezés) lehetőséget adott az UÇK-nak, hogy visszanyerje egyensúlyát. A fegyverszünet betartása helyett megmaradt erőivel visszatért a gerilla eljárásokhoz, mialatt Albániából új erőket és eszközö-

²²² PERRITT: i.m. pp 25-45 és p. 64.

²²³ PERRITT: i.m. pp. 73-74. Más források (például JUDAH, pp. 130-131) ezt az állítást egyáltalán nem támasztják alá, és szerb források pontosan ennek az ellenkezőjét állítják.

²²⁴ Elképzelhető, hogy az UÇK veszteségei magasak voltak (az albánok bátor, harcias nép hírében állnak), de a legtöbb katona – a gerillák évezredek hagyományainak megfelelően – egyszerűen eltűnt a hegyekben és erdőkben, vagy elrejtette fegyverét, rejtékhelyet talált a városokban és falvakban, és készen állt, hogy ismét harcoljon, amikor a körülmények kedvezőbbek lesznek.

ket hozott be. A fegyverszünet kudarcát (1998. december) követő harctevékenység ugyanilyen eredménnyel járt. A gerillák valamennyire sikeresek voltak, de a nyílt ütközeteket az UÇK sorra elveszítette.

A sorozatos vereségek ellenére az UÇK elérte célját. Felhívta a világ figyelmét, hogy Koszovóban egy egyenlőtlen küzdelem folyik, és néhány hónap alatt sikerült rávennie a NATO-t, hogy beavatkozzon a konfliktusba.

Politikai rendezés

Jugoszlávia elfogadta a NATO követeléseit, és az ENSZ Biztonsági Tanács 1244 számú határozatának megfelelően kivonta erőit Koszovóból. Helyüket átvették a NATO szárazföldi csapatai és az UÇK megmaradt erői.

Mozgékonyosságuk és nagy létszámuk ellenére a NATO-erők nem tudták megakadályozni az albánok „történelmi igazságszolgáltatását,” nem tudták garantálni a civilek biztonságát. Az albánok közel 200 000 szerbet és más nem-albán kisebbséget elűztek, házaikat kifosztották és fölgyújtották, templomaikat lerombolták; csak kb. 60 000 szerb maradt északon, Mitrovica körzetében és kisebb zárványokban.

Az UÇK átalakult politikai szervezetté, parancsnokai uralják Koszovó politikai életét. Koszovó 10 éven át NATO-protektorátus volt, majd 2008-ban – Szerbia hangos tiltakozása ellenére – kihirdette függetlenségét, de a mai napig nem vált olyan virágzó demokráciává, amit nyugati támogatói ígértek.

A konfliktus hosszabb távú hatása valószínűleg messze Koszovó határain túl is érezhető lesz. A NATO beavatkozása egy szuverén állam határain belül dúló polgárháborúba, és az állam jelentős területének elszakítása – bármennyire indokoltnak tűnt akkor, vagy indokoltnak tűnik utólag – olyan alapvető változásokat hozott a nemzetközi jogban, amelyek következményeit egyelőre csak sejthetjük.

2.4. FRANCIAORSZÁG, 2005 – EGY VALLÁSI/ETNIKAI FELKELÉS ELSŐ FELVONÁSA

A 2005. október-novemberi franciaországi események elemzése meglepő választásnak tűnhet ebben az értekezésben: csak zavargások sorozata volt, nem fegyveres harc, három hét után minden visszatért a normális kerékvágásba, az áldozatok száma is minimális volt. A választást mégis indokoltnak tartom:

- A konfliktus valójában nem 2005. október 28-án kezdődött, és nem ért véget három héttel később: észrevétlenül kezdődött sokkal korábban, és gyakorlatilag ma is tart.
- Az eseményekre illenek a felkelés jellemzői (10-11. oldal): hosszú ideig tartó, vélt vagy valós igazságtalanságok, etnikai vagy vallási sérelmek, valamennyire szervezett, erőszakos politikai küzdelem, politikai változásokat kieroszakolni akaró kisebbségi csoport tevékenysége, felforgató tevékenység, ami stratégiai kommunikáció és erőszak útján széles tömegeket győz meg (vagy félemlít meg), hogy azok elfogadják a változásokat.
- A nem-állami fél kihasználta a megtámadott társadalom minden gyengeségét, és nem követett sablont, precedenst vagy szabályt. A politikai tevékenység, utcai erőszak és bűnözés határterületén, az állam erőinek és eszközeinek alkalmazhatósági szintje alatt maradván működött, és mindig a számára legelőnyösebb arcát mutatta a világ felé.
- A zavargások három hét után véget értek, de nem oldódtak meg az azokat kiváltó társadalmi feszültségek – a „francia intifáda”²²⁵ folytatódik.

Az érintett peremvárosokra jellemző volt, hogy lakosságuk többsége muszlim, ezért az események első napjától kezdve vita tárgya volt, hogy az eseményekben játszik-e valamilyen szerepet az iszlám. A muszlim vallási és politikai vezetők, a közélet meghatározó alakjai, a francia sajtó, a nemzetközi sajtó és számos társadalomtudós elvetik ezt a lehetőséget, és mélységesen elítélik az intifáda megnevezést. Véleményük szerint az iszlámnak semmi köze nem volt az eseményekhez; a zavargások spontán robbantak ki és szervezetlenek voltak.²²⁶ Ezzel szemben konzervatív politikusok, publicisták és a nemzetközi közvélemény egy jelentős

²²⁵ A zavargásokat a nemzetközi szakirodalomban és publicisztikában gyakran „francia intifádának” nevezik. Az „intifáda” arab szó, eredeti jelentése kb. „lerázás,” de valódi jelentése inkább „felkelés,” „lázadás” vagy „ellenállás.” Magyarországon a köztudatban azonosan egyenlő a palesztinok Izrael elleni lázadásaival, de valójában egy tágabb kategória (Márciusi Intifáda, Bahrein, 1965, Zmla Intifada, Spanyol Szahara, 1970).

²²⁶ *Riots in France*, Social Science Research Council, Brooklyn, NY, <http://riotsfrance.ssrc.org/> (letöltve: 2011.02.20.) és VAISSE, Justin: *Unrest in France, November 2005: Immigration, Islam and the Challenge of Integration*, Brookings Institution, 2006.01.10-12, http://www.vaisse.net/BiblioJustin/Interviews/BiblioJustin-Unrest_in_France-Talking_Points_Staffers-10-janv-2006.pdf (letöltve: 2011.05.23.) és DYER, Gwynne: *Rioting kids of all colours*, New Zealand Herald, Auckland, 2005.11.08. internet kiadvány, oldalszámok nélkül, http://www.nzherald.co.nz/multiculturalism/news/article.cfm?c_id=58&objectid=10354041 (letöltve: 2011.03.20.).

szegmense – valamint a zavargásokat elemző szakemberek egy része is – határozottan állítja, hogy az események alakulásában meghatározó szerepet játszottak a radikális iszlám agitátorai: akár volt szerepük az első napok eseményeiben akár nem, felismerték és kihasználták a zavargásokban rejlő lehetőségeket.²²⁷

A konfliktus háttere

A második világháború utáni újjáépítés óriási bevándorlási hullámot indított a gyarmatokról (majd a birodalmak immár független utódállamaiból) és Európa peremvidékeiről Nyugat-Európa felé. Az 1960-as és 1970-es években e hullám áradattá vált: a bevándorlók és leszármazottaik aránya ma Nyugat-Európában (országtól függően) 6% és 20% között van. Beilleszkedésüket sehol nem szorgalmazták. A befogadó államok kormányainak rövidtávú (és irreális) tervei voltak: a „vendégmunkások” dolgozzanak néhány évig, majd megtakarításaikkal térjenek vissza hazájukba, és ott teremtsenek jobb életet maguknak és családjuknak. E modell csak az európai vendégmunkások esetében működött egy ideig. Az alacsony felkészültséget igénylő munkahelyek az 1970-es évektől sorra megszűntek, de aki elvesztette munkáját, az nem tért haza (mert otthon semmilyen munkalehetőség nem volt), hanem a segélyen élők létszámát növelte – a családegyesítési programok keretében időközben betelepedett feleségével (vagy feleségeivel), gyermekeivel és új hazájában született gyermekeivel együtt.

A bevándorlók beilleszkedése mindenütt probléma,²²⁸ de Franciaországban még nehezebb, mint másutt Európában.²²⁹ Az ideális francia állampolgár (akár francia, akár bevándorló) internalizálta a francia történelmi narratívát és eszméket, melyeket a *liberté, égalité, fraternité* (szabadság, egyenlőség, testvériség) jelszavak, az erősen központosított állam, valamint a valóság és állam közötti éles választóvonal (*laïcité*) testesítenek meg. Ha egyéniségének vannak nem-francia elemei, azokról le kell mondania, mert a franciák (állam, jog, közjogi intézmények, hatóságok, hagyományok, polgárok – az egész francia társadalom) nem ismerik a kollektív jog fogalmát, és a közéletben nem tűrik a vallási dimenziót.²³⁰

Ez magas mérce egy muszlim bevándorló számára, mert ellentmond az iszlám alapvető tanításainak. Az iszlám nem ismeri el, hogy akár a közéletnek, akár a magánéletnek létezhetnek

²²⁷ E nézetet magam is osztom. KISS Álmos Péter: *Hálózatarc*, European Police College (CEPOL) e-library, 2008.02. <https://www3.cepol.europa.eu/dspace/handle/123456789/4607#cima>

²²⁸ KISS: *Islám fundamentalizmus és politikai erőszak Európában*.

²²⁹ *l'Islam dans la République*, Haut Conseil à l'intégration, 86 p. 2000. november, http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/cgi-bin/brp/telestats.cgi?brp_ref=014000017&brp_file=0000.pdf (letöltve: 2011.02.20.)

²³⁰ GORDNER, Matthew: *Challenging the French Exception: 'Islam' and 'Laïcité'*, in *In-Spire Journal of Law, Politics and Societies*, 2008/2. pp. 72-87.

olyan területei, amelyeket a vallás nem ural, elutasítja a nemzetállamot, a szabadságot és az egyéni jogokat alárendeli a hit tanításainak és az iszlám közösség (*umma*) érdekeinek. Kevesen hajlandóak lemondani vallásuk tanításairól, inkább az elkülönülést választják. Elutasítják a francia értékeket, erkölcsöket, törvényeket. Elutasítják azt az oktatási rendszert, amely gyermekeiknek lehetőséget adna az érvényesülésre.²³¹ A második, harmadik generációs lezármazottakra ez az elkülönülés még határozottabban jellemző.²³² Az elutasító, elzárkózó magatartás öngerjesztő folyamat: a befogadó társadalom is elzárkózik, elutasítóvá válik, és azok számára is megnehezíti a beilleszkedést, akik azt megkísérlik.

Ugyanakkor a francia állampolgárság alapja a „*jus soli*”: aki Franciaországban születik, az (minimális kivételekkel) automatikusan francia állampolgár. A bevándorlók második és további generációi tehát francia állampolgárok, akár internalizálták a francia nemzeti ethosz alapelemeit, akár nem, akár a Francia Köztársasághoz hűek, akár egy nemzetek és államok fölötti eszméhez, akár a köztársaság törvényeinek engedelmeskednek, akár a *sarijának*²³³. Ez magában hordozza a veszélyt, hogy a társadalom egyre nagyobb hányada afféle „ötödik hadoszlopot” alkot az ország szívében.²³⁴

Tér-erő-idő-információ elemzés

Tér

A zavargások *fizikai tere* szinte kizárólag sűrűn beépített városi környezet volt – a francia nagyvárosok egyes peremkerületei, a *banlieue-k*,²³⁵ az 1950-es, 1960-as és 1970-es években modern tömeggyártási technológiával épült óriási lakótelepek (*grands ensembles*), amelyekkel az egymást követő francia kormányok a második világháborút követő lakásigényt próbálták kielégíteni. Többnyire sivár, lélektelen falanszterek, toronyházakkal, széles utakkal, a szupermarketeket leszámítva minimális kereskedelmi tevékenységgel, korlátozott szórakozási le-

²³¹ KISS: *Iszlám fundamentalizmus és politikai erőszak Európában*

²³² 2004-ben országszerte legalább 300 muszlim közösség „visszavonult” – jellemzőjük a fundamentalizmus, antiszemitizmus, erőszak, Franciaország és a nyugati világ gyűlölete. VINOCUR, John: *Frenchness: Riots show one size doesn't fit all*, in New York Times, 2005.11.10. internet változat, oldalszámok nélkül <http://www.nytimes.com/2005/11/10/world/europe/10iht-assess.html> (letöltve 2011.06.23.)

²³³ A saríja a Koránból levezetett, isteni eredetű törvények.

²³⁴ Más európai államokban a „*jus sanguinis*” – a szülők hovatartozása – a legfontosabb tényező az állampolgárság meghatározásában. Török szülőktől Németországban született gyermekek török állampolgárok, és ott született unokáik is azok – akkor is, ha soha nem látták Törökországot. A német állampolgárságot kérni kell, és odaítélése egyáltalán nem automatikusan történik. Elméletileg akár a második vagy harmadik generációs török stb. bevándorlókat is ki lehet utasítani, ha jelenlétük elviselhetetlen problémává válik.

²³⁵ A „banlieu” eredetileg (100-120 évvel ezelőtt) ugyanazt jelentette a franciáknak, mint az angoloknak a „suburb,” vagy magyarul a „kertváros:” kertes családi házakat és a középosztály szerény kényelmét. Ezek ma is léteznek (*banlieue aisée – kényelmes külváros*). A szót ma egyre inkább olyan külvárosokra alkalmazzák, amelyekben magas a munkanélküliség, magas a bűnözés, és a lakosság nagy része idegen eredetű (*banlieue défavorisée - hátrányos helyzetű külváros*).

hetőségekkel, elhanyagolt parkokkal és a gazdagabb negyedeknél lényegesen alacsonyabb színvonalú szolgáltatásokkal és infrastruktúrával.

E peremvárosokból az 1970-es években a középosztály családi házakba vagy felújított belvárosi lakásokba költözött, helyükre bevándorlók és családjaik költöztek, és a környékek fokozatosan etnikai/társadalmi gettókká váltak, ahol a társalmi indexek lényegesen rosszabbak, mint az országos átlag: 2005-ben a munkanélküliség 21%, a szegénységi ráta 27%, a háztartások egy szülővel 15% volt (az országos átlagok 10%, 6% és 8%). Franciaországban a szegénység és munkanélküliség nem egyenlő az éhezéssel és hajléktalansággal: a jóléti állam bőkezűen támogatja a társadalom lemaradó tagjait. A segélyek (lakbértámogatás, egészségügyi ellátás, ingyenes oktatás, családi pótlékok és egyéb jövedelem kiegészítő juttatások) összeadva majdnem elérik a minimálbért. E gettók lakossága volt a zavargások *társadalmi tere*.

A banlieue-k kilátástalanságában sok egészséges és erős fiatal férfi a bűnözés „párhuzamos gazdaságában” – kábítószer-kereskedelemben, prostitúcióban, védelmi pénzekben, utcai rablásban stb. – találta meg az érvényesülési lehetőséget: Franciaország népessége 1959. óta 20%-kal, a jelentett bűnesetek száma viszont közel 700%-kal (600 000-ról 4 millióra) nőtt. A peremvárosok e növekvő bűnözés forrásai, de jelentős részben helyszínei is. Az engedékeny bírói magatartás ellenére a francia börtönökben a rabok fele muszlim. E karrier-választást az állam is támogatni látszik: a banlieue-kben a rendőri jelenlét minimális, a rendfenntartó rendőri intézkedés ritka. Ha mégis letartóztatnak valakit, azt az engedékeny bíróságok néhány napon belül szabadon engedik.

Más peremvárosi fiataloknak a radikális iszlám adja meg, amit a francia társadalomban hiába keresnek. Méltóságot, fegyelmet, struktúrát, jelentést ad az egyébként sivár életnek, magyarázatot ad a pillanatnyi helyzetre, a kilátástalanságra, a társadalom megvetésére, igazolja az ezért érzett tehetetlen dühöt és megmutatja a bosszúállás útját, egyben legitimálja is a hitelennel szembeni erőszakot. Az iszlám szervezetek a szekuláris Európa számára aggasztó doktrínát hirdetnek: a muszlimok ne hazájuk, nemzetiségük alapján határozzák meg önmagukat, hanem vallásuk alapján. Önálló társadalmat, vallási, kulturális, jogi, és – elkerülhetetlenül – területi autonómiát akarnak megvalósítani, államot az államban, olyasmit, mint a *millet* rendszer volt az ottomán birodalomban.

A radikális iszlám és a szervezett bűnözés közötti ellentét inkább látszólagos, mint valós. Jól megférnek egymás mellett, mert nemcsak versengenek egymással a banlieue-k elidegenedett ifjúságának lelkéért, de gyakran erősítik is egymás hatását, és a francia társadalommal szembeni konfrontációban gyakori közöttük az átjárás. A bűnözőkhöz fűződő kapcsolataikon keresztül a radikális iszlám szervezetek pénzalapokhoz, fegyverekhez és egyéb eszközökhöz

jutnak, és legtermékenyebb toborzóterületük a börtönök világa. Egymásra hatásuk eredője, hogy a muszlim negyedek gettókká válnak: tiltott zónák a nem-muszlimok számára, ahova a rendőrség is csak megerősített járőrökkel merészkedik.²³⁶

A nemzetközi tér e rövid konfliktus során nem játszott szerepet. Franciaország Európa és a világ egyik vezető állama – az ENSZ BT állandó tagja, nukleáris hatalom. Szövetségesei és partnerei – de még ellenségei is – joggal feltételezik, hogy belső társadalmi problémáit képes rövid idő alatt, civilizált normák mentén megoldani. A pusztítás sem volt elég látványos ahhoz, hogy különösebb nemzetközi figyelmet vonzzon: nem voltak több tucat áldozatot követelő bombatámadások, nem voltak kilótt katonai járművek, és a biztonsági erők intézkedései nem okoztak „járulékos veszteségeket”. A több ezer fölgyújtott gépkocsi, autóbusz és épület jelentős anyagi kárrá adódott össze, de a személyi sérülések és halálesetek messze a nemzetközi közvélemény ingerküszöbe alatt maradtak.

Francia és idegen közírók „a kibicnek semmi sem drága” elv alapján vagy azért bírálták Franciaországot, mert túl keményen, vagy azért, mert nem elég keményen válaszolt a rendbontók kihívására. A külföldi sajtóban szép számmal jelentek meg kárörvendő kommentárok, melyek meglelégedéssel nyugtázták, hogy a korábban gögös és kioktató francia kormány kellemetlen helyzetbe került. De mind a világ politikai döntéshozói, mind a véleményformálók tisztában voltak azzal, hogy egy nagy és erős ország belügyeibe beavatkozni (vagy akár csak beleszólni) egyáltalán nem olyan egyszerű, mint egy kicsi és gyenge államéba.

Erők

A zavargások során alkalmazott biztonsági erők négy testülethez tartoztak.²³⁷

- *Városi rendőrség (police municipale)*, melyet a városok és nagyobb falvak tartanak fön, és elsősorban a helyi közbiztonságért és akadálymentes közlekedésért felel.
- *Az országos rendőrség (police nationale)*, mely közvetlenül a belügyminiszter alá tartozik. A városi rendőrségekkel egyeztetett módon felel a városokban, falvakban a közbiztonságáért.
- *Készletlenti rendőrségi századok (CRS – Compagnies Républicaines de Sécurité)*. Olyan zavargások esetén, amelyeket a városi rendőrség vagy országos rendőrség helyi erői

²³⁶ Ez Nyugat-Európa más államaiban is jellemző egyes muszlim negyedekre. Néhány kirívó példa: Rosengard (Malmö, Svédország), Gellerup (Aarhus, Dánia), Small Heath (Birmingham, Egyesült Királyság), Bury Park (Luton, Egyesült Királyság), Marxloh (Duisburg, Németország).

²³⁷ LAWDAY, David: *Policing in France and Britain – restoring confidence locally and nationally*, London, Franco-British Council, 2001. pp. 21-26., www.franco britishcouncil.org.uk/data/files/reports/policing.pdf (letöltve 2011.05.21.)

nem tudnak kezelni, rendelkezésre áll 60 bárhol bevethető, tömegoszlatásra és rendfenn-tartásra kiképzett

- A kis falvakban, a határokon és a vidéki körzetekben a *csendőrség (gendarmerie nationale)* felel a közbiztonságért. Katonai szervezet, mely adminisztráció szempontjából a védelmi miniszter alá tartozik, de műveleti irányítása a belügyminiszter jogköre. A csendőrség csapaterős bevetésre mozgósítható ereje a *123 készenléti csendőrségi század, az EGM (Escadrons de Gendarmerie Mobile)*.

A zavargások során mozgósítani kellett mind CRS és EGM alakulatokat, mind a tartalékos rendészeti erők egy részét (a mozgósított állomány létszámáról nincsenek megbízható nyilvános adatok). Több fórumon is elhangzott, hogy be kellene vetni a hadsereget is. Erre nem került sor, de legalább egy forrás szerint készenlétkébe helyezték a hadsereg két (felkelés elleni műveletekben jelentős tapasztalatokkal rendelkező) zászlóalját.²³⁸

A felkelők oldalán a zavargások kemény magját a banlieue-k 16-35 év közötti fiatal férfi lakossága adta, elsősorban a kisebb-nagyobb helyi bűnbandák tagjai. Ezek valójában inkább a törvénynek fittyet hányó, kisstílű fiatal bűnözőkből összeverődött, erőszakra hajlamos ifjúsági klubok, semmint valódi bűnszervezetek. Erőszakkal uralják saját területüket és gyakran súlyos bűntényeket is elkövetnek, de korántsem olyan fegyelmezettek és könyörtelenül erőszakosak, mint a hasonló amerikai gengék, és messze nem olyan hatékonyan működnek, mint a dél-olaszországi vagy balkáni bűnszervezetek.

Idő

A biztonsági erők pánikszerű kapkodás nélkül (egy-egy vélemények szerint nem elég gyorsan) mozgósítottak és vontak össze erőket az érintett negyedekben.²³⁹ Egy-egy negyedben átlag négy napra volt szükségük, hogy összevonják a szükséges erőket, járőrökkel lefedjék a negyedet és helyreállítsák a rendet. A rendbontók igazodtak ehhez a menetrendhez: mihelyt a biztonsági erők tevékenysége kezdett hatékonyá válni az adott negyedben, a zavargások véget értek és más negyedekben lobbantak lángra.

Az aszimmetrikus konfliktusok jellemzője, hogy a nem-állami hadviselő igyekszik minél hosszabb ideig elhúzni a konfliktust, és fokozatosan megtörni a megtámadott társadalom ellenállását. Ez a franciaországi eseményekre nem volt jellemző: a zavargások a szükségállapot bevezetése (november 8, az események 11. napja) után fokozatosan megszűntek. Ugyanakkor

²³⁸ RIGOUSTE, Mathieu: *Waging War at Home: On the Police/Military Control of Popular Neighborhoods*, in The Carceral Notebooks Project, Chicago IL, 2009. <http://www.thecarceral.org/journal-vol5.html> (letöltve: 2011.02.20.)

²³⁹ PESCA, Mike: *France Slow to Counter Rioting*, rádióprogram, NPR, Washington DC, 2005.11.09. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5005772> (letöltve 2011.06.30.)

a francia társadalom és a muszlim bevándorlók közötti konfrontáció nem ért véget, csak egy alacsonyabb intenzitású fázisba ment át.

Információ (felderítés és elhárítás)

A rendőrséget nem érték váratlanul az események. A banlieue-kben az 1980-as évek óta rendszeresen törtek ki zavargások, kezelésükben a biztonsági erőknek rutinja volt. A csalódottság, tehetetlen düh és elégedetlenség légkörével mindenki tisztában volt. De pontos előrejelzés híján csak találgatni tudtak, hogy mikor és hol tör ki a következő. Ami meglepte a hatóságokat, az a zavargások hosszan elhúzódó időtartama és területi kiterjedése volt.

Mint a legtöbb felkelés során, a hatóságok hátrányban voltak, mert nem rendelkeztek megbízható információ-forrásokkal a rendbontók soraiban. Csak reagálni tudtak, mert nem tudták, hogy mikor és hol kerül sor a következő incidensre, és nem ismerték a zavargásokat irányító személyeket. A készenléti rendőröknek és csendőröknek, akiket más városokból vontak össze, még a bevetés helyszínéről sem volt előzetes információjuk. A három hét alatt a rendőri felderítés valamennyire javult, de elsősorban a járőrök megfigyeléseire alapult – valós idejű információkat gyakorlatilag az utolsó napig nem tudtak szerezni. A kezdeményezés mindvégig a rendbontók kezében maradt.

Sokkal jobb helyzetben voltak a rendbontók. Az incidensek helyi kezdeményezésre történtek, a résztvevők mind helybeliek voltak, kiválóan ismerték saját lakóhelyük környékét, a megközelítési és menekülési utakat és potenciális rejtkehelyeket. Különösebb célfelderítésre sem volt nagyon szükség: az utcák tele voltak fölgújítható gépkocsikkal, az iskolák, garázsok, üzletek, középületek már évek (vagy évtizedek) óta a környék részei voltak, és mindenki ismerte őket. A legfontosabb felderítési információ a biztonsági erők tevékenysége volt. Ezeket megfigyelők nyomon követték és mozgásukról, a veszélyes és biztonságos területekről kézi rádió-adóvevőn vagy SMS-üzenetekben tájékoztatták az aktív rendbontókat.

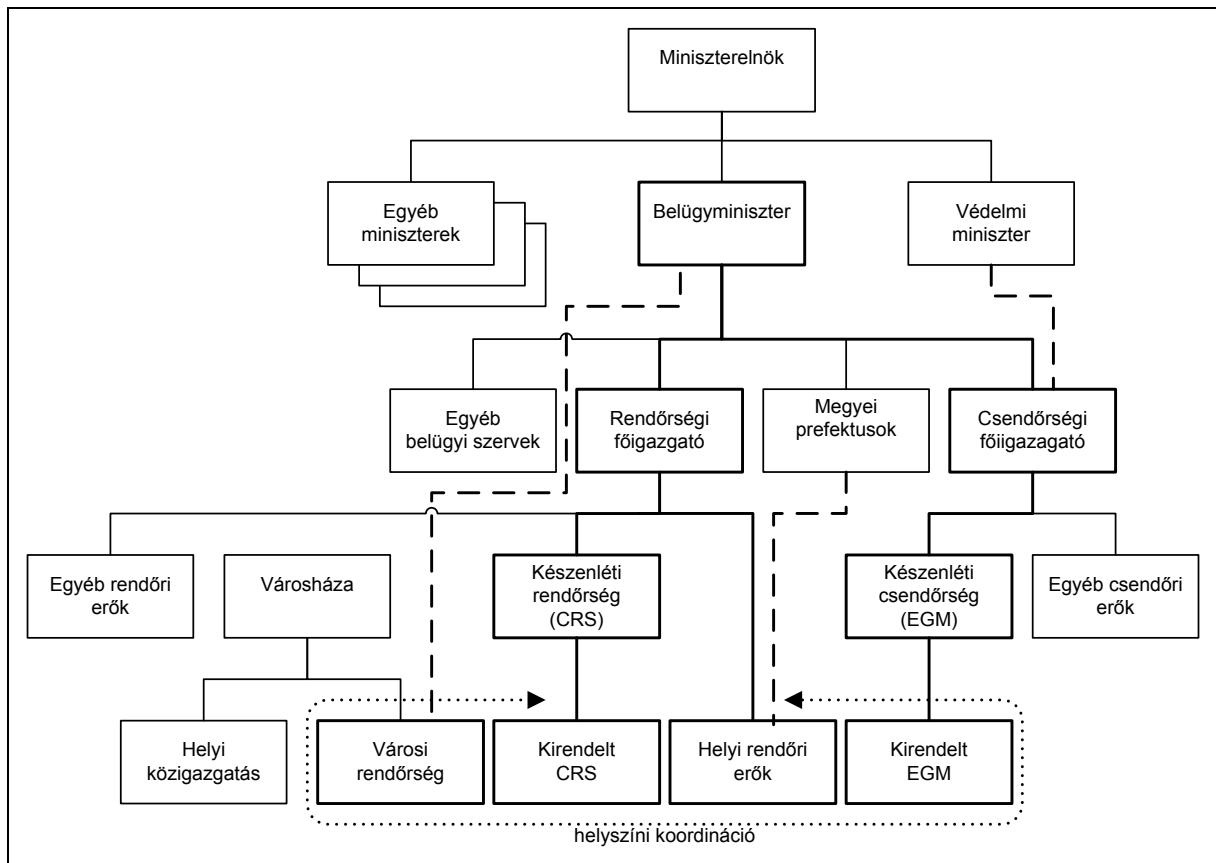
Vezetés és irányítás

A francia biztonsági erők vezetési és irányítási rendszere világos és egyértelmű: erősen központosított rendszer, melyben minden szál a belügyminiszter kezében fut össze. A városi rendőrséget a polgármesterek, az országos rendőrséget és a csendőrséget főigazgatók (*directeur général de la police nationale – DGPN; directeur générale de la gendarmerie nationale – DGGN*) vezénylik. Valamennyi fölött a belügyminiszter gyakorol felügyeletet.²⁴⁰ (11. ábra)

Sokkal nehezebb feladat a rendbontók vezetési és irányítási rendszerét föltérképezni. Korábbi zavargásokhoz képest az intifáda hatékonyabb, alaposabb tervezést és egy jól átgondolt

²⁴⁰ LAWDAY: i.m. pp. 21-26 és <http://www.police.online.fr> (letöltve 2001.04.11.)

erőszak-alkalmazási doktrínát sejtet – de a mai napig csak sejtet: a könnyen hozzáférhető források között nem akadtam vezetésre és tervezésre utaló határozott, megbízható információra. Ha a francia hatóságok rendelkeznek ilyen információkkal, azokat eddig nem hozták nyilvánosságra. A nemzetközi sajtó és számtalan közíró a mai napig ragaszkodik ahhoz, hogy a zavargások szervezetlenek voltak és spontán módon robbantak ki, mert a banlieue-k lakosságának türelme elért egy töréspontot.

10. ábra. A francia rendészeti szervek vezető és irányító rendszere a 2005. őszi zavargások idején (rajzolta a szerző²⁴¹)

Az első órákra, vagy az első két-három napra akár igaz is lehet ez a magyarázat. De a szervezetségre utal, hogy a zavargások három hétig tartottak, Párizsból kiindulva az ország egyik végétől a másikig terjedtek, és néhány nap után tengeren túli megyéket is érintettek. Valószínűtlen, hogy elégedetlenségből fakadó, spontán rendbontás ilyen életképes legyen. A biztonsági erők is megfigyeltek számos szervezetségre utaló jelet. A zavargások során rádióval és mobil telefonnal fölszerelt emberek intézkedtek a háttérben. Molotov-koktélos palackokat a néhány percre helyszínre érkező gépkocsikból osztottak ki a tüntetőknek, majd a gépkocsik eltűntek. Nem lehetett azonosítani sem a gépkocsikat (levett vagy letakart rendszámot),

²⁴¹ LAWDAY: i.m. pp. 21-26 és <http://www.police.online.fr> (letöltve 2001.04.11.) alapján.

sem a vezetőket és utasokat (sí maszk vagy csuklya). A rendőrség Molotov-koktél „üzeme-
ket” számolt föl. Internet honlapok szítottak rendbontást még érintetlen körzetekben. A rend-
bontók harceljárásaiban, a választott célpontokban és a zavargások időzítésében és intenzitá-
suk változásaiban is felismerhető volt a céltudatos szervezés.

A „szervezetlen, spontán megmozdulás” nézetet támasztja alá, hogy bár a zavargások ki-
terjedtek az egész országra, és sok résztvevőjük volt, mégsem volt azonosítható vezetési és
irányítási struktúrájuk. Senki semmilyen követelést nem fogalmazott meg a kormánnyal
szemben, és ha a kormánynak szándékában állt volna tárgyalni, nem lett volna kivel: a rend-
bontók közül nem emelkedtek ki vezetők, akik a többiek képviselői lehettek volna.

Az események elemzése alapján az tartom a legvalószínűbb forgatókönyvnek, hogy a za-
vargások valóban spontán módon törtek ki. A radikális iszlám agitátorai felismerték a lehető-
séget, hogy nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen társadalmi tényezőnek és a muszlim közös-
ség legitim képviselőinek tüntessék fel magukat, közvetítő szerepet játsszanak, és engedmé-
nyeket csikarjanak ki a francia államtól. Országos hálózataikon keresztül további zavargáso-
kat szítottak az ország más városaiban, és végsőkéig decentralizált „feladat-orientált vezeté-
ssel” a háttérből befolyásolták az eseményeket (például célpontokat javasoltak). Ezen túlmenő
vezetési és irányítási tevékenységre valójában nem is volt szükség: a peremvárosi fiatalok
számára a zavargások „harcfeladatai” (vandalizmus, korlátozott erőszak) rutin feladatok.²⁴²

Számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy ami külső megfigyelő számára tudatos veze-
tésnek és irányításnak tűnt, az valóban spontán tevékenység volt. Az utcai zavargások egy-
szerű harceljárásokat kívánnak: rendőröket kövekkel dobálni, támadó rendőrök elől mene-
külni, gépkocsit, szeméttárolót fölgyújtani, kirakatot beverni, utcára merészkedő polgárt meg-
verni. A résztvevők magatartását a közvetlen környezettől és más résztvevőktől kapott infor-
mációk határozzák meg: a sűrű könnygázfelhő és villogó rendőrlámpák irányába nem menni,
abba az irányba menekülni, amerre mindenki más, csatlakozni azokhoz, akik kövel dobálják a
rendőröket. E viszonylag egyszerű magatartásformák összessége egy globálisan intelligens
magatartás kialakulásához vezethet – a *falka-intelligencia* megjelenését láthatjuk.²⁴³

²⁴² A rendbontásnak kidolgozott koreográfiája van a banlieue-kben: a kiváltó esemény (például sérüléssel vagy halálesettel járó rendőri intézkedés – akárki volt is a hibás) feltüzeli az érzelmeket a negyedben, este össze-
gyűlik egy tömeg, szitkokat és jelszavakat kiabál, és összecsap a kivezényelt rendőrökkel. Közben az áldozat
közvetlen hozzátartozói nyugalomra és békére hívnak föl mindenkit (sikertelenül). Az erőszak korlátozott: a
rendbontók kövel, palackokkal megdobálják a rendőröket, amire azok könnygázzal és gumibottal válaszol-
nak. A rendbontás során felgyújtanak néhány gépkocsit és középületet, esetleg kifosztanak egy-két üzletet és
megvernek néhány kívülállót. Két-három nap alatt az érzelmeik lehiggadnak, minden visszatér a szokásos ke-
rékvágásba. LAPEYRONNIE, Didier: *Révolte primitive dans les banlieues françaises. Essai sur les émeutes
de l'automne 2005*. Déviance et Société, Chêne-Bourg, No. 30, pp. 431-448.

²⁴³ Részletesebben lásd a következő fejezetben.

Stratégiai kommunikáció

A kormány a zavargások kezdeti szakaszában láthatóan megosztott volt, ezért aztán nem is tudott egy következetes információs programot megvalósítani. A franciák a köztársasági elnöktől várják az ilyen krízishelyzetekben az útmutatást, de a köztársasági elnök hallgatott. A miniszterelnök próbálta nyugtatni a kedélyeket, és a több miniszterrel együtt visszafogottságot, megértést követelt és a „kiváltó okok” kezelését ígérte. Ugyanakkor a belügyminiszter csöcseléknek (*racaille*) nevezte a lázadókat, a „nincs türelem” (*tolérance zéro*) doktrína alkalmazását javasolta, és figyelmeztette a rendbontókat, hogy mire számíthatnak, ha a biztonsági erők elfogják őket. Ezt a polgárok nagy része helyeselte, de a francia értelmiség körében nagyon népszerűtlen álláspont volt. E megosztottság elbizonytalanította a társadalmat, lovat adott a rendbontók alá, és egyáltalán nem győzte meg azokat, akik a banlieue-kben éltek, de nem vettek részt a zavargásokban. Csak a második héten sikerült valamennyire egységes kormányálláspontot kialakítani, amely a törvény és rend helyreállítását és a biztonsági erők tevékenységének jogszerűségét hangsúlyozta.²⁴⁴

Maguk a rendbontók nem foglalkoztak a szó hagyományos értelmében kommunikációs tevékenységgel, de a közös tapasztalatok alapján az évek során kialakult egy metanarratíva, amelyet lépten-nyomon hangoztattak, és amellyel legitimálták tevékenységüket. Ez két elem-ből állt:²⁴⁵

- A nem-európai bevándorlók és leszármazottaik mások, mint a franciák; más szokásokat, más vallást, más erkölcsi normákat követnek. Felháborító, hogy a francia hatóságok beavatkoznak a bevándorló-közösségek életébe, francia értékeket, magatartást, törvényeket akarnak rájuk kényszeríteni. A franciákat csak így, erőszakkal, rombolással lehet rákényszeríteni, hogy hagyják a közösségeket a maguk módján élni és fejlődni.
- A nem-európai bevándorlók, de különösen leszármazottaik akkor is franciák, ha más szokásokat, más vallást, más erkölcsi normákat követnek. Felháborító, hogy a rasszista francia társadalom lenézi, megveti, elhanyagolja, a társadalmi élet peremére szorítja őket és nem törődik problémáikkal. A franciákat csak így, erőszakkal, rombolással lehet rákényszeríteni, hogy odafigyeljenek, és végre tegyenek valamit.

E két elem – a köztük lévő alapvető ellentmondás ellenére – nagyon jól megfért egymással, mert mindenki azt az elemet (vagy a kettőnek azon kombinációját) értette önmagára érvényesnek, amely a saját méltóságához, önbecsüléséhez és vélt helyzetéhez leginkább illett.

²⁴⁴ Egyáltalán nem segített a helyzeten, hogy a miniszterelnök és a belügyminiszter politikai riválisok voltak: mindketten indulni készültek a közelgő elnökválasztáson.

²⁴⁵ KISS: *Hálózat*

A szélesebb tömegek (a francia és a nemzetközi közvélemény) tájékoztatásáról a rendbontók részvétele nélkül is gondoskodott a nemzetközi sajtó: amikor világossá vált, hogy ez alkalommal nem egy 3-4 napos eseményről van szó, naponta jelentek meg interjúk, helyszíni jelentések, elemzések. A helyszíni tudósításokban naponta megjelentek a zavargásokban részt vevő „ifjak”, akik áldozati státuszukat hangoztatták, és azzal kérkedtek, hogy visszavágásként ki hány gépkocsit, hány épületet gyújtott föl.²⁴⁶ A nemzetközi hírmédiumokon keresztül világgá kürtölt áldozati narratíva jelentős nemzetközi rokonszenvet is ébresztett.

A hírmédiumok mellett az internet is szerepet játszott a rendbontók üzenetének terjesztésében. Honlapokon és blogokon népszerűsítették a felkelést és próbálták akcióba hívni a még érintetlen körzeteket; nyilvános és zártkörű blogokon buzdították egymást.

A stratégiai kommunikáció része volt az iszlám szerepének tagadása. Francia muszlim vezetők minden lehetséges fórumon nyilatkoztak, tagadták az iszlám szerepét az eseményekben, sérelmezték, hogy a zavargásokért sokan az iszlám befolyást hibáztatták, és felhívták a figyelmet a növekvő iszlám-ellenes hangulatra. Sok rendbontó, úgymond, muszlim családból jöhetett, de a zavargásokban nem az iszlám, hanem a munkanélküliség, a rossz lakhatási lehetőségek és az idegen származás miatti megkülönböztetés voltak a motiváló tényezők.

Vitathatatlan tény, hogy az események során a vallási vezetők következetesen, minden helyszínen és minden fórumon próbálták csillapítani az indulatokat, nyugalomra intették az érintett banlieue-k lakosságát; az egyik iszlám szervezet²⁴⁷ egy *fatwában* (vallásjogi döntésben) megtiltotta muszlimok részvételét a zavargásokban. Ezek az intelmek és tilalmak semmi hatást nem gyakoroltak a rendbontókra. A vallási vezetők intelmei a részvételt tiltó fatwa, és az a tény, hogy a rendbontók mind az intelmeket, mind a fatwát semmibe vették, kérdéssé teszi az iszlám befolyását. De az iszlám nem egységes: nincs egy központi tekintély, akinek az útmutatása meghatározó és kötelező a hívők számára. Valójában az intelmek és fatwák csak azt bizonyítják, hogy az azokat megfogalmazó személyek elleneztek a rendbontást.

Jogi szabályozás

A Francia Köztársaság normális békeállapotra írt törvényei nem bizonyultak elegendőnek a zavargások megfékezéséhez, ezért 2005. november 8-án a kormány a szükségállapot (*état d'urgence*) bevezetése mellett döntött. A törvény 12 napig széles hatásköröket ad a civil hatóságoknak és a biztonsági erőknek: bevezethetnek kijárási tilalmat, házkutatásokat tarthatnak,

²⁴⁶ A tudósítások egyik mellékhatásaként az egyes helyszínek versenyezni kezdtek: mindenki igyekezett a többi-eket túlszárnyalni, több és nagyobb kárt okozni.

²⁴⁷ UOIF – Union des organisations islamiques de France – Franciaországi Iszlám Szervezetek Egyesülete

elrendelhetnek házi őrizetet, korlátozhatják a gyülekezési jogot, lezárhatnak gyülekezésre alkalmas helyszíneket, elrendelhetik a cenzúrát. A 12 nap lejárta után a szükségállapotot csak akkor lehet meghosszabbítani, ha erre a parlament külön törvényt hoz. Ez 2005. november 16-án megtörtént – a szükségállapotot 2006. február 12-ig meghosszabbították.

A bíróságok gyorsított eljárásban több száz ítéletet hoztak. Ezek végrehajtásáról, a fellebbezésekről, idő előtti szabadlábra helyezésekről nem találtam megbízható információt. A belügyminiszter az események korai szakaszában javasolta a zavargásokban letartóztatott bevándorlók deportálását. Ezt a törvények csak korlátozottan tették lehetővé, így csak nagyon korlátozottan valósult meg a belügyminiszter terve, hogy több száz rendbontót kitoloncoltat.

Események időrendje

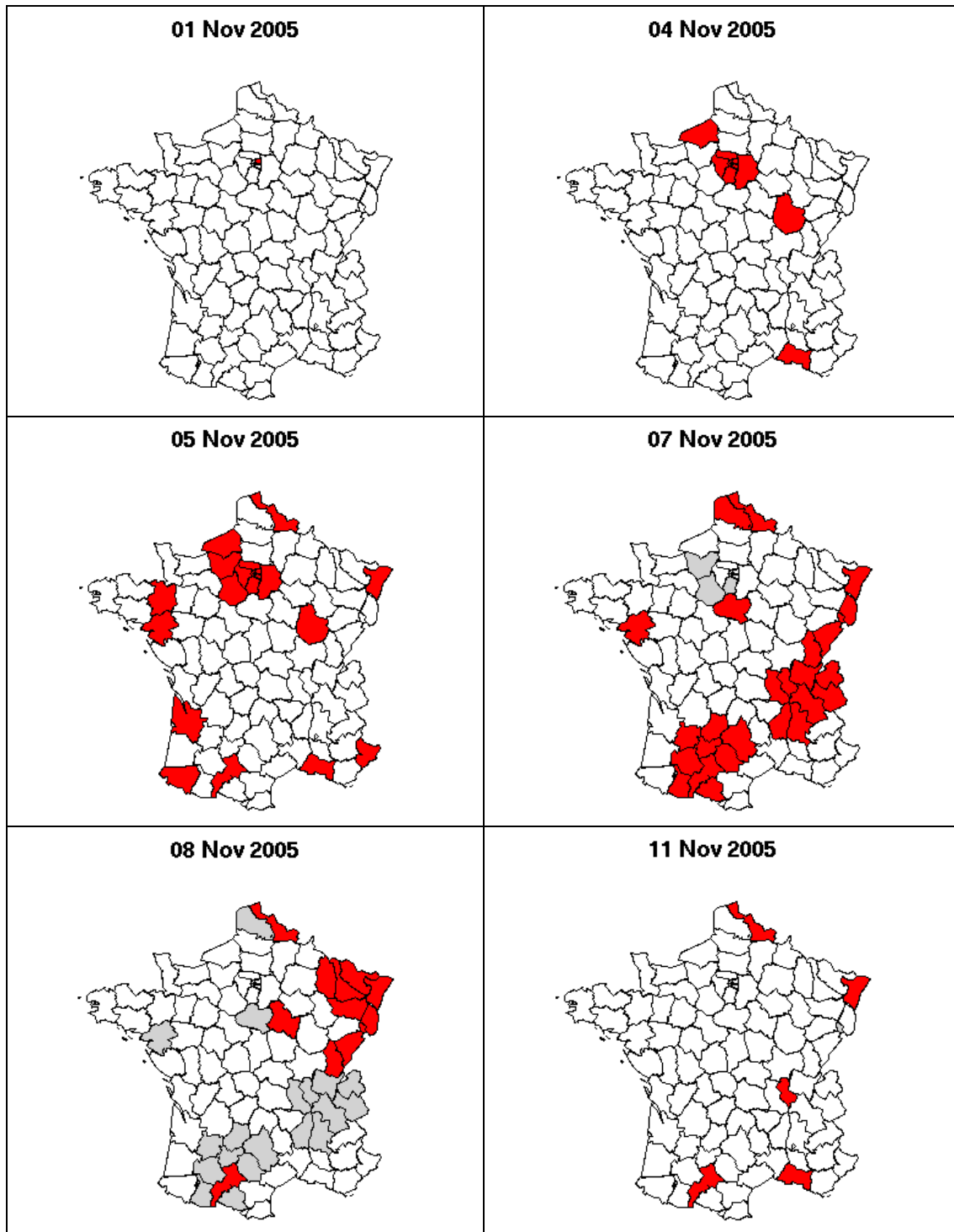
2005. október 27. A banlieue-k puszkaporos levegőjéhez egy rendőrségi intézkedés szolgáltatva a szikrát Clichy-sous-Bois-ban, egy párizsi peremvárosban: két francia-arab tinédzsert az intézkedő rendőrök előli menekülés során áramütés ért és meghaltak. Halálhírukra a környék feldühödött fiataljai 23 gépkocsit gyújtottak föl, épületeket vandalizáltak, kövekkel és palackokkal dobálták meg a kivezényelt rendőröket és tűzoltókat. A rendőrség könnygázzal válaszolt, és letartóztatott kb. 30 embert.

2005. október 28-november 1. A zavargások a következő napokban folytatódtak, és áterjedtek néhány szomszédos banlieue-re. A hatóságok egyre nagyobb rendőri erőket mozgósítottak, de azok könnygáz és gumilövedékek használatával sem tudták megfékezni a rendbontást. A rendbontók iskolákat, postahivatalokat, üzleteket, autóbuszokat, gépkocsikat, szeméttárolókat gyújtottak föl és egyre nagyobb károkat okoztak. A hat nap során közel 500 gépkocsit és számos épületet gyújtottak föl.

2005. november 2-november 7. A zavargások már 22 Párizs körüli banlieue-re terjedtek ki. Ismeretlen tettesek rálöttek az intézkedő rendőrökre – ez volt az első löfegyverhasználat a rendőrséggel szemben. Egy rendőrörsöt Molotov-koktélokkal támadtak. A zavargások áterjedtek Franciaország más városaira (Dijon, Rouen, Avignon, Nantes, Lille, Cannes, Nizza, Toulouse). A rendőrség Évryben (Párizstól délre) fölfedezett egy Molotov-koktél készítő üzemet, ami azt jelezte, hogy a zavargások kezdete előtt már történtek előkészületek. Több városban iskolákat gyújtottak föl és akadályozták a mentési munkát. A zavargások a hét végére már mind a 15 nagyvárosi agglomerációt érintették. (11. ábra.)

November 6-án első alkalommal gyújtottak föl gépkocsikat Párizs belvárosában. Súlyosan bántalmaztak több sajtótudósítót. Ismét rálöttek a rendőrökre és három rendőrt súlyosan, több rendőrt könnyebben megsebesítettek. Első alkalommal történtek Molotov-koktél támadások

keresztény templomok ellen; a támadások három különböző városban gyakorlatilag egy időben történtek, ami valószínűsíti az összehangolt tervezést. A zavargások rövid időre áttejedtek Belgiumra és Németországra is: gépkocsikat gyűjtöttek föl több városban. Ezek az utánzó akciók csak néhány napig tartottak.

11. ábra. A zavargások terjedése, november 1. és november 11. között²⁴⁸

²⁴⁸ Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/File:2005france_riot_map.png (letöltve 2011.03.10.)

2005. november 8-14. A köztársasági elnök kihirdette a szükségállapotot (nov. 8.), de a zavargások folytatódtak. Kijárási tilalmat vezettek be 38 körzetben – ezután a zavargások intenzitása jelentősen csökkenni kezdett. A hét nap alatt közel 3 000 járművet gyűjtöttek föl.

A köztársasági elnök november 14-én (18 nappal az első zavargások után) szólott először az országhoz. Beszédében elítélte a rasszizmust, és sok mindent ígért: a törvény és rend fenntartását, az illegális bevándorlás korlátozását, oktatási programokat és egyéb lehetőségeket a banlieue-k munkanélküli ifjúságának. A beszédnek nem volt különösebb hatása.

2005. november 15-18. A parlament három hónapra meghosszabbította a szükségállapotot. A zavargások intenzitása tovább csökkent, és november 18-ra visszatér a normális állapot: országsszerte csak 98 gépkocsit gyűjtöttek föl, ami a szokásos napi átlag.

A zavargások 300 városnegyedre érintettek. A rendbontók 10 346 gépkocsit gyűjtöttek föl, 22 autóbust és vasúti kocsit rongáltak meg, 7 autóbuszgarázst, 233 középületet, 255 iskolát, 18 vallási helyszínt és 74 magántulajdont rongáltak meg. A hatóságok 3 000 embert tartóztattak le, ezek közül a bíróságok 763-at ítélték el. Az események során 271 rendőr és csendőr sérült meg.

Doktrínák

A biztonsági erők doktrínája és eljárásai

A biztonsági erők számára eleinte nehézséget okozott a különböző erők koordinációja, mert a központi irányító szerv és a végrehajtó alakulatok közötti szolgálati utak között nem volt átjárás. Több alkalommal megtörtént, hogy az egy helyszínre vezényelt alakulatok nem tudtak egymásról, mert bevetésük előtt nem történt meg a hatáskörök és feladatok egyeztetése. E problémákat a helyszíni parancsnokok gyorsan rendezték. További – és az események végéig csak részben megoldott – problémát jelentett, hogy a központi irányítás alá eső CRS és EGM alakulatok (a rendbontókkal ellentétben) nem ismerték a bevetési helyszíneiket, eltévedtek, késve érkeztek, elvesztették az érintkezést a rendbontókkal.²⁴⁹

A zavargásokat a biztonsági erők először csapaterős eljárásokkal válaszoltak, de azok hatástalannak bizonyultak, mert a rendbontók kerültek a közelharcot: gépkocsikat gyűjtöttek föl, épületeket rongáltak meg, kövekkel, palackokkal megdobálták a rendőröket, majd könnyedén elfutottak a védőfelszerelés súlya alatt lassan mozgó rendőrök elől. Mikor világossá vált, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a zavargásoknak nem lesz vége 3-4 nap után, a rendészeti erőket jelentősen megerősítették, és a második héttől új eljárásokat vezettek be. A cél a zavar-

²⁴⁹ ROCHÉ, Sebastian – MAILLARD, Jacques de: *Crisis in Policing: The French Rioting of 2005*, in Policing, 2009/1, Oxford, pp. 34-40.

gások „korlátozása” volt (megakadályozásuk vagy felszámolásuk helyett), és kerülni kellett az erőszak eskalálódásához vezető helyzeteket, például a fegyverhasználatot, de a nagyobb létszámmal lehetőség nyílt a felkelők eljárásait semlegesítő rendszabályok bevezetésére.

Egyszerre több, kb. szakasz-erejű járőrrel lefedték az érintett területeket. A járőrök jelenlétükkel valamennyire megnyugtatták a lakosság egy részét, információkat gyűjtöttek, és néhány letartóztatást foganatosítottak. A járőrök túl erősek voltak ahhoz, hogy megtámadják őket, és útvonalaik koordinálása semlegesítette a rendbontók mozgékonyt: egy járőr elől könnyen elfutottak, de 4-5 jól koordinált járőr már valószínűsítette, hogy előbb-utóbb csapdába kerülnek. A rendbontók mobiltelefonos információ-hálózatai nem tudtak lépést tartani a növekvő információ-mennyiséggel, amit a sok egyszerre mozgó járőr jelentett. A rendészeti erők továbbra sem használták lőfegyvereiket, de a könnygáz gránátok és gumilövedékek hatékony válasznak bizonyultak a rendbontók utcaköveire és palackjaira. Az emeletokról ledobott tárgyakra viszont (és ez nem egyszer mosógépet vagy hűtőszekrényt jelentett) a zavargások végéig nem találtak hatékony választ.

A felkelők doktrínája és eljárásai

A rendbontók kis létszámú, nagy területen szétszóródott, gyorsmozgású csoportokban portyáztak. A portyázók egy ponton gyorsan összegyűltek, végrehajtottak egy néhány percig tartó rajtaütést – kövekkel, palackokkal, Molotov-koktéllal, a *péntaque* játékhoz használt acélgolyókkal²⁵⁰ megdobáltak egy rendőrszárművet, fölgyűjtöttek egy-két gépkocsit, üzletet, vagy középületet – és mielőtt a rendőrség reagálni tudott szétszóródtak, majd egy másik ponton megint gyülekeztek. A rajtaütéseket mobiltelefonokból és kézi rádió-adóvevőkből álló híradó hálózatokon hangolták össze, egy-egy akció után a következő színhelyét gyakorlatilag futás közben, SMS-üzenetekben koordinálták. A biztonsági erők csak reagálni tudtak a kiszámíthatatlan időben és helyen gyorsan lezajló rajtaütésekre. Egyik helyről a másikkra kergették, de nem tudták megfogni a tornacipős rendbontókat. Ezek a sivatagi nomádok nagyvárosi betonsivatagba átültetett *falka-harcászati* eljárásai.²⁵¹

Figyelemreméltó az időtényező alkalmazása, függetlenül attól, hogy ösztönösen vagy megfontolt tervezés eredményeként történt-e. Mihelyt a biztonsági erők tevékenysége kezdett hatékonyra válni egy-egy érintett negyedben, a zavargások gyorsan megszűntek és más helyszíneken törtek ki. Ez megkövetelte a biztonsági erők létszámának folyamatos növelését, mert az

²⁵⁰ Ez nem triviális kockázat a dobálás célpontja számára: egy péntaque golyó tömege 650 és 800 g között van..

²⁵¹ Részletesebben lásd a következő fejezetben.

éppen lecsendesített negyedekből – a rend fenntartása érdekében – az erőknek csak egy kis részét helyezhették át más területekre.

A rendbontók az erőszak intenzitását a francia társadalom ingerküszöbe alatt tartották. A gyűlölt francia civilek és még gyűlöltebb rendőrök és csendőrök helyett inkább értékeket, tulajdont és a köztársaság tekintélyét megtestesítő jelképeket – rendőrörsöket, közhivatalokat – támadtak. A több ezer gépkocsi és autóbusz mellett fölgyújtottak üzletet, raktárt, rendőrörsöt, transzformátor-állomást, valamint azokat a helyi infrastruktúra-elemeket, amelyek a leginkább alkalmasak lennének a gettóból történő kitörés létrafokainak: iskolát, óvodát, ifjúsági központot, könyvtárat. Az erőszak korlátozása nem mindig járt sikerrel, de az áldozatok száma nagyságrendekkel alacsonyabb, mint amelyet egy hasonló eseménysorozat produkálna az Egyesült Államokban, ahol az érintett körzetek lakossága gyorsan (és többnyire legálisan) fegyvert fog saját testi épsége és tulajdona megóvása érdekében.

Politikai rendezés

A biztonsági erők alkalmazása valójában nem volt eredményes: a zavargások véget értek ugyan, de nem politikai rendezés és nem a rendőri intézkedések, hanem a gettó-agitátorok döntése eredményeként. A zavargások kiváló lehetőséget adtak a muszlim szervezeteknek, hogy közvetítő szerepük hangoztatásával befolyásukat növeljék mind a muszlim közösségben, mind a francia hatóságok felé. A vélt vagy valós kirekesztettség és diszkrimináció nem csökkent számottevően – de a muszlimok kivételezett státuszra vonatkozó igénye sem mérséklődött. Újabb és újabb igazságtalanságokat, etnikai és vallási sérelmeket fedeznek föl, amelyekkel aztán zsarolják a helyi hatóságokat vagy a nemzeti kormányt. A muszlim negyedek gyakorlatilag „felszabadított zónákká” váltak, ahol a központi kormánynak nincs hatalma, a köztársaság törvényei nem érvényesülnek, és egész háztömbök lakói zúdulnak az utcára, hogy megakadályozzák egy-egy „közülük való” letartóztatását. Időnként újabb zavargások törnek ki, melyekben a kivezényelt rendőröket gyakran életveszélyes támadások érik

A jelek szerint a köztársaság vesztett: a francia hatóságok félnek a muszlimok féktelen erőszakától, a muszlim gettók gyakorlatilag a *dár al-izlám*²⁵² részeivé, miniatűr autonóm iszlám köztársaságokká váltak, melyek a környező *kufir* (hitetlen) világon – a befogadó társadalmon – élőködnek.

²⁵² A radikális iszlám a világot két részre osztja. A *dár al-izlám*ban (az engedelmesség v. behódolás háza), már érvényesül Allah törvénye. A *dár al-harbban* (a háború háza) a hitetlenek élnek, és Allah törvényét még érvényre kell juttatni. KISS Álmos Péter: *A hadviselés szabályai és a nemzetközi terrorizmus*, in Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2005.10. pp. 107-119.

KÖVETKEZTETÉSEK

Mint az esettanulmányok mutatják, a negyedik generációs konfliktusok a nehezen kezelhető rendészeti problémától (Franciaország) alacsony intenzitású terrorizmuson át (Punjab illetve Rhodesia) a hagyományos háborúhoz vezető, magas intenzitású konfliktusig (Koszovó) széles spektrumot fedhetnek le. Nagy kihívást jelent a biztonsági erők számára, hogy a konfliktus – a szembenálló felek közötti aszimmetriák következtében – valójában két háború:

„A legtöbb háborúban azonos törvényszerűségek és alapelvek érvényesek mindkét szembenálló félre. Ami eltérő, az a mód, ahogy az ellenfelek azokat alkalmazzák képességeik, adott helyzetük, egymáshoz viszonyított erejük szerint. A hagyományos háborúk ebbe a kategóriába tartoznak. Ezzel szemben a forradalmi háború egy különleges eset (...), mert az egyik félre érvényes szabályok nagy része nem válik be a másik fél számára. (...) Tér és idő szempontjából ugyanazt a háborút vívja mindkét fél, mégis két különböző hadviselési módot látunk: a forradalmi és – mondjuk – az ellenforradalmi háborút.”²⁵³

E kettősség megfigyelhető az esettanulmányokban. Részben e kettősség következtében a kormány és a biztonsági erők gyakran csak lassan és nehezen találják meg a nem-állami hadviselő leküzdésére legalkalmasabb eszközöket és eljárásokat. Még a „demokratikus jogállam” kategóriától távolosó kormányokat is kötik valamennyire a jogi keretek, az állami feladatok és – az utóbbi 15-20 év új fejleményeként – a nemzetközi közösség magatartása: nem alkalmazhatnak bármekkora erőt és bármilyen eszközt.²⁵⁴ Ezzel szemben a nem-állami hadviselő magatartását nem korlátozza az állami léttel járó felelősség. Nemcsak elutasít minden korlátot, amely tevékenységét bármennyire is korlátozná, de az általánosan elfogadott normák lehető legfeltűnőbb megsértésével éri el a legnagyobb stratégiai kommunikációs sikereit.

Mint a koszovói példa mutatja, ahogy a nem-állami hadviselő megerősödik és kezd kialakulni a szembenálló felek közötti erőegyensúly, e kettősség lassan feloldódik. Ezzel a biztonsági erők könnyebb helyzetbe kerülnek, mert immár érvényesíteni tudják eszközökben, erőforrásokban, felkészültségben mutatkozó erőfölényüket. Ugyanakkor a nemzetközi közösség várható beavatkozása nagy mértékben korlátozza a biztonsági erőket az erő alkalmazásában.

²⁵³ Az eredeti szövegből világos, hogy e bekezdésben a szerző a "szabályok" kifejezés alatt nemcsak a törvényeket és nemzetközi egyezmények előírásait érti, hanem a "törvényszerűségeket és alapelveket" is. GALULA, David: *Counter-Insurgency Warfare – Theory and Practice*, New York NY, Praeger, 1964., pp. x-xi.

²⁵⁴ Szíriában a rezsím-elleni zavargások elfojtására tett kísérletek eddig (2011. augusztus) 2 000 halálos áldozattal jártak. A műveletekkel egyidőben a rezsím folyamatosan tesz kiegyezést kereső gesztusokat (melyek egy része valószínűleg az idegen megfigyelőknek szóló látszattevékenység). Ezzel szemben 1982-ben, Responsibility to Protect doktrína megjelenése előtt) Hafiz al-Asszad, Szíria akkori elnöke (a jelenlegi elnök, Bashar al-Asszad apja) a fegyveres erők teljes tűzerejének bevetésével, három hét alatt 20 000 halálos áldozat árán fojtotta el a Muszlim Testvériség hamai felkelését, és nem látott szükségesnek semmiféle kiegyező gesztust (vagy annak látszatát).

3. A NEGYEDIK GENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az előző két fejezet alapján *meghatározhatóak a negyedik generációs konfliktusok fő jellemző vonásai*. Ezek ismertetése során követem az előző fejezetben alkalmazott elemzési keretet – egy kivétellel: az események időrendje annyira egyedi és helyzetfüggő, hogy nem láttam értelmét általános érvényű következtetéseket keresni. Bár az esettanulmányok lefedik a negyedik generációs hadviselés széles spektrumát, mégsem adnak teljes képet, ezért esetenként a következtetéseimet olyan konfliktusokból vett példákkal is alátámasztom, amelyeket a kutatás során részletesen tanulmányoztam ugyan, de terjedelmi korlátok miatt nem kerültek be az esettanulmányok közé.

3.1. A KONFLIKTUS HÁTTERE

A részletesen elemzett négy esetből arra következtethetünk, hogy a konfliktusok kiváltó okát a vallási vagy etnikai identitásban (esetleg egyszerre mindkettőben) kell keresnünk. Ezek kétségtelenül nagyon erős motiváló tényezők, és ha áttekintjük a negyedik generációs konfliktusok történetét, azt látjuk, hogy sok esetben valóban ezek voltak – együttesen vagy külön-külön – a kiváltó okok. De a belső konfliktusok komplex társadalmi jelenségek, ritkán vezethetőek vissza egyetlen kiváltó okra. Az etnikai vagy vallási identitás mellett működhetnek más kiváltó okok is (idegen megszállás, szegénység), amelyeket célszerű azonosítani.

Szerepet játszik a „kor szelleme” is: a két világháború után számos (nagyrészt sikertelen) kommunista felkelés tört ki. A gyarmati felszabadítási mozgalmak 1947 körül kezdődtek és a portugál birodalom felszámolásáig (1974-ig) tartottak. Ma a radikális iszlám a fő motiváló tényező. Megnehezíti az elemzést, hogy a szembenálló felek stratégiai kommunikációs tevékenysége torzíthatja, elfedheti, vagy egyenesen előállíthatja a kiváltó okokat. Erre figyelmeztet a Punjab esettanulmány: a valós és vélt sérelmek felnagyításával, az áldozati státusz és szenvedés hangsúlyozásával, a biztonsági erők démonizálásával és egy szebb, jobb, igazságosabb jövő ígéretével egyes propagandisták mesterségesen tudtak kiváltó okokat gerjeszteni egy olyan országrészben, ahol a legkevésbé tűnt indokoltak az állam elleni erőszakos felkelés.

3.2. TÉR-ERŐ-IDŐ-INFORMÁCIÓ TÉNYEZŐK

Tér

A mai aszimmetrikus konfliktusokban a *fizikai tér* domborzati, éghajlati és egyéb katonaföldrajzi tulajdonságainak – különösen a konfliktus kezdetén – minimális jelentősége van. A biztonsági erők akkora erőfölénnyel rendelkeznek, hogy (mérsékeltlen hozzáértő parancsnokok és valamennyire motivált állomány esetén) bárhol, bármikor, bármilyen terepviszonyok

között találkoznak is a gerillákkal, fölül tudnak kerekedni. A nem-állami hadviselő viszont annyira gyenge, hogy kedvező terepviszonyok között sem képes területet foglalni és megvédeni azt a biztonsági erőkkel szemben. A fizikai teret mégsem lehet figyelmen kívül hagyni: a végső sikert a fizikai és társadalmi tér fölötti egyidejű, teljes ellenőrzés megteremtése jelenti.

A nem-állami hadviselő tisztában van ereje korlátaival, ezért a nép fölötti befolyás megteremtésére és fenntartására összpontosítja erőforrásait. A fizikai tér fölötti kontrollt a *társadalmi tér fölötti kontroll* megteremtésével szerzi meg. Alkalmazkodik a körülményekhez, kaméleonként beolvad a környezetbe és csak akkor vállalja a fegyveres harcot, ha garantálnak látja a sikert. Erőinek rejtett és ideiglenes jelenléte is elég ahhoz, hogy stratégiai kommunikációval, erőszakkal, megfélemlítéssel, kényszerrel és ösztönzőkkel befolyásolja a nép magatartását, kikényszerítse a támogatását vagy (ami majdnem ugyanolyan fontos) hallgatását.

Az állam feladataiból és kötelezettségeiből adódóan egészen más a biztonsági erők helyzete.²⁵⁵ Legfontosabb feladatuk ugyanaz, mint a nem-állami hadviselő erőinek: megteremteni a nép fölötti kontrollt. Ehhez – a nem-állami hadviselővel ellentétben – ideiglenes jelenlétük nem elegendő. Az állami hatalom *állandó jelenlétével és vitathatatlan területi kontrollal* kell megteremteniük és megtartaniuk a társadalmi tér fölötti kontrollt. Nem lehetnek hiányosságok a közbiztonságban és a közellátásban; a gyerekeknek iskolába kell járniuk; a tisztviselőknek zavartalanul kell mozogniuk és intézkedniük; az állami szolgáltatások és közigazgatás valamennyi elemének működnie kell, az utcai világítástól a személyszállításon át a telekkönyvig.

Nem ritka jelenség, hogy a hatóságok sincsenek tisztában azzal, hogy amit ellenőrzött, biztosított területnek hisznek, azt a valóságban már részben az ellenség uralja. Rhodesiában a hírszerző szervezetek nem figyeltek föl az 1969 és 1972 között kiépített ZANU-infrastruktúrára, mert informátor-hálózataikat a felkelők megsemmisítették. A felkelés korábbi szakaszában a lakosság rendszeresen jelentette a biztonsági erőknek a gerillák jelenlétét, de 1972 után erre már nem lehetett számítani: a ZANU agitátorai olyan alapos munkát végeztek, hogy a biztonsági erők süketek és vakok voltak.²⁵⁶ E bizonytalan állapotnál sokkal jobb eljárás az olajfolt (vagy tintafolt) stratégia: a kormány a biztonsági erőforrásokat a legfontosabb területekre (fővárosba, ipari területekre, kikötőkre) összpontosítja és szánt szándékkal *ideiglenesen* föladja azokat a területeket, ahol várhatóan nem tudja megteremteni az állandó jelenlétet és

²⁵⁵ DEBRAY: i.m. p. 74.

²⁵⁶ Hasonló helyzetet dokumentált Bernard B. Fall Észak-Vietnamban 1953-ban. A térképek szerint a francia erők szilárdan tartották a Vörös folyó deltáját (Hanoit, Haiphongot, több nagyobb várost és több száz falut), ugyanakkor Fall felmérése szerint a falvak 85%-a nem fizetett adót a gyarmati kormánynak, és az iskolákban a tanítói állások nagy része betöltetlen volt: az adót a Viet Minh (a felkelők szervezete) szedte be, az iskolákban Viet Minh káderek tanítottak. FALL, Bernard B.: *Counterinsurgency: The French Experience*, Washington DC, Industrial College of the Armed Forces, 1963. január, pp. 11-13.

vitathatatlan területi kontrollt. Ahogy javul az ellenőrzött területek biztonsága, úgy tud egyre több erőforrást összpontosítani a vitatott területek visszaszerzésére, és fokozatosan ki tudja terjeszteni hatalmát és tekintélyét az állam egész területére, mint ahogy az olajfoltok fokozatosan elterülnek, és lassan összeérnek a víz felszínén.

A területi kontroll eleme a megbízható *határelőrzés*: a négy esettanulmány közül háromban a nem-állami hadviselő számára létfontosságú volt az átjárható határ, amelyen keresztül külföldre jutottak az újoncok és beáramlottak a kiképzett harcosok, a fegyver és az anyagi erőforrások.²⁵⁷ Punjabban sikerült lezárni a határt és folyamatos felmorzsoló, kifárasztó műveletekben fölszámolni a Khalistan-mozgalmat. A rhodesiai és jugoszláv biztonsági erők nem tudták megbízható módon lezárni a határokat – bármilyen sikeresek voltak is a felkelők elleni harcban, a határokon túlról az ellenség folyamatosan pótolni tudta veszteségeit.

A területi kontroll megteremtésével megvalósítható *a nép és a nem-állami hadviselő elválasztása*, amihez a *kontroll, kényszer és ösztönzők* közötti helyes egyensúlyt kell megtalálni. A gyarmati háborúkban (de Rhodesiában is) az elválasztás nagyrészt kontrollal és kényszerrel történt: az érintett területek lakosságát védett falvakba telepítették és mozgásukat szigorúan korlátozták. Az ösztönzők – jobb körülmények, jobb ellátás, biztonság – másodlagos szerepet játszottak, és gyakran beváltatlan ígéretek maradtak. Ez az eljárás egy modern ipari állam nagyrészt városi környezetében nem alkalmazható: a mozgás (forgalom) korlátozása nagyon rövid időn belül a gazdasági élet teljes összeomlásához vezetne. Más módszereket – elsősorban adminisztratív eljárásokat – kell tehát alkalmazni.

E „más módszerek” *kontroll és kényszer* elemeit nem nehéz felsorolni: kijárási tilalom, mozgó ellenőrző pontok, kiszámíthatatlan járőrök, razziák, kordon-és-kutatás műveletek, a gettók felszámolása, adminisztratív elkülönítő eszközök, szigorú büntetés a felkelők támogatásáért. A leghatékonyabb adminisztratív elkülönítő eszközök (személyi igazolvány, bejelentett lakóhely, a gépkocsi nyilvántartás, társadalombiztosítás, telekkönyv, szakmai névsor, adónyilvántartás) Európában már régóta elfogadott és jól működő intézmények. A felkelés elleni műveletek követelményeinek megfelelően kötelezővé lehet tenni az adatok egyeztetését a központi adatbázissal minden hatósági intézkedés, minden banki vagy postai pénzügyi tranzakció és minden egészségügyi szolgáltatás során. A korszerű információ-technológia lehetővé teszi a biometrikus információk (ujjlenyomat, írisz és retina jellemzők) elektronikus rögzítését

²⁵⁷ A kivétel a 2005. október-novemberi franciaországi zavargások, melynek során a nem-állami hadviselőnek nem volt szüksége határon túli kiképzőbázisokra és fegyver szállítmányokra, mert a konfliktus rövid idő alatt véget ért és nem eszkalálódott a fegyveres harcig.

és – akár mozgó járőrök számára is – azonnali összehasonlítását a központi adattárban őrzött adatokkal és az eljárás alá vont személy tulajdonságaival.

Nehezebb feladat az *ösztönzők* kategória elemeinek megfogalmazása: helyi körülmények, nemzeti sajátosságok, a konfliktus kiváltó okai határozzák meg, hogy mi fog működni, mi nem. Általában jó kiindulási pont a biztonság (személyi, vagyon és jogbiztonság) megteremtése – különösen akkor, ha a nép már egy ideig tapasztalta, hogy mit is jelent a valóságban a „forradalmi törvényesség” vagy „történelmi igazságtétel.” Mint a bevezetésben utaltam rá, felkelések nem maguktól törnek ki, ezért a kiváltó okok kezelésére tett lépések is jó ösztönzők. Az érintett területek gazdasági fejlesztése még akkor is ösztönző lehet, ha egyébként a konfliktus kiváltó okai között a gazdasági hátrányok nem szerepelnek: a jól fizető munkalehetőségekkel gyakorlatilag „ki lehet vásárolni” úgy a felkelés ideológiai alapjait kidolgozó és hirdető értelmiséget, mint mind az erős, fiatal embereket, akik a katonai, fizikai erőt adják.

A fizikai tér katonaföldrajzi jelentősége akkor nő meg, amikor a nem-állami szereplő megerősödik és kezd nagyobb létszámú, nehéz fegyverekkel ellátott alakulatokat kiállítani, amelyek már föl tudják venni a harcot a biztonsági erőkkel és meg tudnak tartani területeket. Ezután a harc egyre inkább hagyományos eszközökkel és eljárásokkal folytatódik, és a terepviszonyoknak ugyanolyan szerep jut, mint reguláris erők harcában. A négy elemzett konfliktusban ez az átmenet csak Koszovóban történt meg – és annyira elsietett lépésnek bizonyult, hogy kis híján az UÇK felszámolásához vezetett. Rhodesiában a nacionalista mozgalmak – folyamatosan növekvő létszámuk ellenére – nem jutottak el ebbe a fázisba, de nem is volt szükség erre: folyamatos felmorzsoló, kifárasztó eljárásaik és a nemzetközi helyzet változásai következtében a rhodesiai kormány végül kénytelen volt kapitulálni. Punjabban a felkelők tisztában voltak az indiai fegyveres erők erőfölényével, és egyáltalán nem állt szándékukban reguláris erőket létrehozni. Általános káosz teremtésével kormányozhatatlanná akarták tenni Punjabot, és így akarták rákényszeríteni Indiát, hogy járuljon hozzá a függetlenséghez.

Jelen értekezésben (a választott esettanulmányok jellemzői következtében) kevés szó esett az *elektronikus tér* szerepéről, de mai fontosságát nehéz lenne túlhangsúlyozni. A mobiltelefonok, e-mail, internet honlapok és chat-szobák jelentősen csökkentik a kommunikáció költségeit és idő-igényét, sokszorosára növelik a továbbítható információ mennyiségét, és lehetővé teszik, hogy ne csak névtelenségbe burkolózzon a kommunikáló, de még akkor is elérhetően maradjon, ha kilétére fény derül. Ez a negyedik generációs hadviselő egyik manőver-tere, amit az itt részletesebben nem elemzett radikális iszlám csoportok különösen ügyesen kihasználnak. Az internet virtuális világában hangolják össze a politikai irányelveket. A közlemények és hírlevelek saját honlapokon vagy tömeges e-mailen keresztül jutnak el a célközön-

séghez. Az interneten történik a toborzás, a harcászati oktatás és a kommunikációs tevékenység jelentős része. Itt történik a műveleti koordináció is: a harctéri tapasztalatok ismertetése, újabb támadások tervezése, célpontok kijelölése, tevékenységek koordinációja.

Új fejleménynek kell tekintenünk, hogy meghatározó fontosságúvá vált a *nemzetközi tér*. A nemzetállami szuverenitás eróziójának egyik jele, hogy a nemzetközi közösség egyre gyakrabban avatkozik szuverén államok belső ügyeibe. Kívülálló számára e beavatkozás humanitárius vagy más szempontok alapján indokolt lehet, de az érintett állam kormánya számára (és gyakran az érintett nép számára is) súlyos csapás: a „nemzetközi közösség” – valójában a beavatkozást végrehajtó néhány erős állam – általában más értékeket, más érdekeket tart szem előtt, mint a megtámadott társadalom.

Ez Jugoszlávia esetében mutatkozott meg legélesebben. A koszovói felkelés közvetlenül fenyegette Jugoszlávia területi egységét, amit a szövetségi kormánynak nemcsak joga, de alkotmányos kötelessége is volt akár fegyveres erővel is megvédeni. A nemzetközi közösség nevében fellépő NATO először fenyegetéssel (Koszovói Nyilatkozat) és erődemonstrációval (Determined Falcon) akarta a kormányt megállásra kényszeríteni. Mikor e kísérletek sikertelennek bizonyultak (és a jugoszláv biztonsági erők közel jártak az UÇK megsemmisítéséhez), a NATO kiereszkolt egy tűzszünetet (1999. február). Ez lehetőséget adott az UÇK-nak, hogy visszanyerje egyensúlyát, új erőket és eszközöket hozzon át a határon és folytathassa a harcot. Amikor néhány hét múlva a jugoszláv erők ismét közel jártak a felkelők megsemmisítéséhez, a NATO fegyveres erővel avatkozott a konfliktusba az UÇK oldalán (1999. március-június), megszállta Koszovót és szabad kezet adott a felkelőknek, hogy végrehajtsák a tartomány etnikai megtisztítását és átrajzolják a sérthetetlennek és garantálnak hitt nemzetközi határokat.

A beavatkozás mértéke és természete nyilván a körülményektől függ. Szerepet játszik az érintett államot támogató stratégiai szövetséges, az állam gazdasági és politikai súlya, a földrajzi távolság – de az is, hogy az állam mennyire hagyja befolyásolni magát. Milliós fegyveres erői és nukleáris arzenálja védelmében, saját hadiiparával, a Szovjetunió biztos támogatásával és az el nem kötelezett országok között betöltött szerepéből adódó politikai presztízsével India megtehetette, hogy figyelmen kívül hagyja a nemzetközi közvéleményt (amely amúgy sem figyelt különösebben a punjabi eseményekre).

Sri Lanka példája azt mutatja, hogy szilárd politikai vezetéssel,²⁵⁸ egy megbízható stratégiai szövetséggel²⁵⁹ és hatékony stratégiai kommunikációval Indiánál nagyságrendekkel ki-

²⁵⁸ A politikai vezetés szilárdságát a vezető politikusok szoros családi és baráti kapcsolatai garantálták. Az elnök (Mahinda Radzsapaksze) öccse (Gotabhaja Radzsapaksze) volt a védelmi miniszter, a legidősebb Radzsapaksze testvér (Csamal) képviselőházi tag volt. Két unokatestvér nagykövetségként szolgált Washington-

sebb állam is semlegesíteni tudta a nemzetközi közösség befolyását. Sri Lankában a fegyveres erők 2006 és 2009 között kemény harcokban egyre kisebb területre szorították vissza a Tamil Tigrisek (LTTE) erőit. A műveletek során az ENSZ és egyes európai államok folyamatosan követelték, hogy a kormány függessze föl a műveleteket, kössön újabb fegyverszünetet a Tigrisekkel, és folytassa a félbeszakadt „békefolyamatot”. E követeléseket a kormány határozottan visszautasította. Az elnök azzal vádolta a nemzetközi közösséget, hogy az a „terrorizmus fölötti győzelmet akadályozza”, a védelmi miniszter kijelentette, hogy a kormány célja a Tamil Tigrisek mozgalmának elpusztítása.²⁶⁰

A kormány szilárd magatartása kiterjedt az információs térre is. Egyrészt a hatóságok korlátozták a nemzetközi sajtó mozgását – a hadműveleti területről származó jelentések egyedüli forrása a kormány volt. Másrészt egy stratégiai kommunikációs hadjárat megkérdőjelezte az európai nem-kormány szervezetek (és áttételesen az európaiak, általában a nyugat) jóhiszeműségét: a Sri Lankában évtizedek óta működő NGO-kat azzal vádolta a sajtó, hogy humanitárius tevékenységük fedezete alatt fegyvereket és elektronikai eszközöket csempésznek az LTTE-nek és ellátják őket járművekkel és nagy teljesítményű építőipari gépekkel.

A 2011. tavaszi-nyári afrikai események azt mutatják, hogy a nemzetközi közösség egyre kevésbé habozik fegyverrel is beavatkozni más államok belső konfliktusaiba. A beavatkozásra immár nem a békefenntartó vagy béketeremtő szereppel járó pártatlanság jellemző, hanem a nyílt részrehajlás. *Líbiában* az amerikai, francia és brit erők (és a kisebb szerepet vállaló európai és közel-keleti államok) a felkelőket támogatják, és Muammar Khaddafi eltávolítása érdekében az ENSZ Biztonsági Tanács 1973. számú határozat korlátait figyelmen kívül hagyva pusztítják a kormány ellenőrzése alatti területek infrastruktúráját. *Elefántcsontparton* az ENSZ Alassane Ouattarát nyilvánította a 2010. évi választások győztesének – annak ellenére, hogy Ouattara nem felel meg a választási törvény előírásainak, így nem is jelöltethette volna magát.²⁶¹ Ouattarát végül az országban „békefenntartó feladatot teljesítő” francia csapatok segítették hatalomra 2011. áprilisában.

ban illetve Moszkvában. A vezérkari főnök (Szarath Fonszeka tábornok) a védelmi miniszter közeli barátja volt.

²⁵⁹ Kína következetesen megakadályozta, hogy a nyugati kormányok Sri Lankát elmarasztaló határozatokat javasoljanak az ENSZ BT-ben. SMITH, Neil A.: *Understanding Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers*, in Joint Force Quarterly, Washington DC, 2010/4. pp. 40-44.

²⁶⁰ SHASHIKUMAR, V.K.: *Lessons from the War in Sri Lanka*, Indian Defence Review on the Net, 2009. szept. New Delhi, <http://www.indiandefencereview.com/2009/10/lessons-from-the-war-in-sri-lanka.html> (letöltve: 2011.03.20.) és FULLER, Thomas: *Europeans Fail to Get Sri Lanka Truce*, New York Times, 2009.04.29. http://www.nytimes.com/2009/04/30/world/asia/30lanka.html?_r=1 (letöltve: 2011.03.11.)

²⁶¹ Az 1995-ben hozott törvény megköveteli, hogy elnöki választások jelöltjének mindkét szülője elefántcsontparti legyen. Ouattara apja *burkinabé* volt (Burkina Fassóból származott). MANBY, Bronwen: *Struggles for citizenship in Africa*, London, Zen Books, 2009. p. 10.

Erők

Egy negyedik generációs konfliktus elemzése során az erők és eszközök összehasonlítása torz képet ad a valóságról. A konfliktus kezdeti fázisában a nem-állami hadviselő fegyveres erői minden katonai értékelési mutató (létszám, eszközök, kiképzés színvonala, vezetés, hadrafoghatóság, harcképesség stb.) szempontjából nagyságrendekkel gyengébbek, mint a biztonsági erők. Általában azt is nehéz meghatározni, hogy egyáltalán kit sorolhatunk a felkelők közé, kit az aktív támogatók közé, kit a kényszerített támogatók közé. De ha e kategóriákat összeadjuk, akkor is csak nagyon kis számokat kapunk egy konfliktus korai szakaszában.

A nem-állami hadviselő helyzete – fegyveres erőinek gyengesége ellenére – egyáltalán nem reménytelen. A biztonsági erőknek a kritikus infrastruktúra ezer sebezhető pontja és ezer jelkép-célpont védelme mellett valamilyen biztonságot kell nyújtaniuk a polgári lakosságnak is. Ez óhatatlanul az erők szétforgácsolásához vezet. Ezzel szemben a nem-állami hadviselő védelmet igénylő infrastruktúrája – különösen a konfliktus kezdeti fázisában – minimális (és többnyire a határon túl, a biztonsági erők számára elérhetetlen területen van). Kezében van a kezdeményezés: ha előkészítő tevékenységét titokban tudja tartani, kevés erejét összevonva túlerővel támadhat értékes, látványos vagy jelképszerű célpontokat.²⁶²

Egy aszimmetrikus kihívás kezeléséhez a biztonsági erők szükséges létszáma – a hagyományos katonai logikával szemben – nem elsősorban az ellenség erejétől függ, hanem a műveleti terület lakosságának létszámától.²⁶³ A biztonsági erők és lakosság helyes arányát a konfliktus sajátosságai határozzák meg, de iránymutató adatok léteznek. Békeállapotban a normális arány valahol 1:500 és 1:200 között van; minősített helyzetben ez fölmehet 1:100-ra, és egy felkelés során elérheti az 1:50-t.²⁶⁴ Az elemzett konfliktusok ezt nagyrészt igazolják. Rhodésiában a biztonsági erők és a lakosság aránya 1:300 és 1:200 között volt, és csak 1979 tavaszán, az általános választások előtti mozgósítás idején emelkedett 1:92-re. Mivel a kor-

²⁶² E mondat azt sejteti, hogy a nem-állami hadviselő ugyanolyan hierarchikus, fegyelmezett és egyszemélyi vezetéssel irányított szervezet, mint egy reguláris hadsereg, csak nem visel egyenruhát. Ez bizonyos esetekben valóban így van (például Hezbollah, Tamil Tigrisek), de a mai negyedik generációs konfliktusokra ez többnyire nem igaz: a nem-állami hadviselő szervezeti modellje általában az önszervező hálózatok hálózata.

²⁶³ Nyilvánvaló, hogy a felkelő erők létszáma, az érintett terület nagysága, népsűrűsége, infrastruktúrája és etnikai térképe, a földrajzi adottságok sem elhanyagolható tényezők, de mindenképpen másodlagosak. Például T. E. Lawrence (Lawrence of Arabia) becslése szerint 1917-ben az 1. világháború technológiájával felszerelt török hadseregnek 600 000 emberre lett volna szüksége, hogy megteremtse a területi dominanciát az Arab félszigeten: a 300 000 km² területen átlag 10 km²-ként kellett volna egy helyőrség, legalább 20 emberrel. LAWRENCE, T. E.: *The Evolution of a Revolt*, Ft Leavenworth KS, Combined Arms Research Library, internet változat oldalszámok nélkül, <http://www-cgsc.army.mil/carl/resources/csi/Lawrence/lawrence.asp> (letöltve 2006.01.20.) A 21. század technológiájával felszerelt, korszerű biztonsági erők a sivatagot tizedannyi, vagy még kevesebb emberrel is le tudják fedni – de a lakott területen a személyi állomány technológiával történő kiváltásának ma is magas korlátai vannak.

²⁶⁴ QUINLIVAN, James T.: *Force Requirements in Stability Operations*, in Parameters, Carlisle Barracks PA, 1995, tél, pp. 59-69, <http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/1995/quinliv.htm> (letöltve: 2010. 02.18.)

mány nem tudta fönntartani állandó jelenlétét az északkeleti és keleti határvidéken, nem tudta akadályozni a gerillák indoktrinációs tevékenységét sem. Punjabban az arány 1:270 és 1:69 között ingadozott; a felkelés sikeres felszámolása idején 1:69 volt. Koszovóban a biztonsági erők és nép aránya 1998 végén 1:48 volt, és ahogy az albánok jelentős része elmenekült, az arány fokozatosan nőtt. A biztonsági erők gyakorlatilag megnyerték a háborút, és csak a NATO fegyveres beavatkozása fordította meg a helyzetet. A francia zavargások esetében ilyen számok nem állnak rendelkezésre.

Más, itt nem elemzett aszimmetrikus konfliktusok megerősítik a fentieket (5. táblázat). *Algírban* 1957-ben (az „algíri csata” idején) a francia erők és a lakosság aránya 1:33 volt (ez a város teljes arab és európai lakosságát jelenti);²⁶⁵ ezzel az aránnyal a franciák sikeresen felszámolták az felkelők algíri erőit. Az 1980-as években *Észak-Írországnak* a brit biztonsági erők és lakosság aránya 1:65 volt²⁶⁶ (ez megint a teljes lakosságot jelenti, felekezettől és politikai meggyőződéstől függetlenül); ezzel az aránnyal (és az alkalmazott eljárásokkal) sikerült az ír felkelő szervezeteket a tárgyalóasztalhoz kényszeríteni. *Bászrában* 2003 és 2007 kö-

konfliktus	biztonsági erők és nép aránya	eredmény a kormány szempontjából
Algír, 1957. jan-okt az „algíri csata”	1:33	siker
Rhodesia, 1972-78	1:300-1:200	kudarc
Rhodesia, 1979 tavasz	1:92	kudarc
Észak-Írország, 1980-as évek	1:65	siker
Punjab, 1991-94	1:69	siker
Koszovó, 1998-1999	1:48	siker
Koszovó, 1999 NATO-megszállás	1:50	kudarc
Bászra, 2003	1:300	kudarc
Franciaország, 2005. okt-nov	n/a	kudarc
Bagdad, 2007. feb-nov Baghdad Security Plan	1:50	siker

5. táblázat. A biztonsági erők és a nép aránya néhány aszimmetrikus konfliktusban (összeállította a szerző)

zött az 5 000-6 000 fős brit erő (1:300 arány) fokozatosan elveszítette az ellenőrzést Bászra fölött és kiszorult a városból.²⁶⁷ *Bagdadban* 2007. február és november között az iraki és koalíciós erők 110 000-140 000 fős erőkkel (1:50 arány) állították helyre a rendet és biztonságot.

²⁶⁵ PIERRE, Hervé: *Gathering of Human Intelligence in Counter-Insurgency Warfare: The French Experience During the Battle of Algiers (January – October 1957)*, Marine Corps University, Quantico VA, 2009. pp. 3,8.

²⁶⁶ KNIGHTS, Michael – WILLIAMS (szerk.): *The Calm before the Storm – The British Experience in Southern Iraq*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington DC, 2007. feb.

²⁶⁷ KISS Álmos Péter: *Bászra 2003-07 – A politikai felügyelet kudarca*, in *Sereg Szemle*, Székesfehérvár, 2010./3. pp 136-147, http://www.hm.gov.hu/files/9/14046/sereg_szemle_2010_3.pdf (letöltve 2011.03.10.)

A tények azt mutatják, hogy a biztonsági erők valószínűleg kudarcot fognak vallani, ha létszámuk nem ér el egy bizonyos *kritikus tömeget*: egyszerűen nincs elég emberük, hogy föntartsák a területi uralmat. Ugyanakkor Koszovó megszállásakor (1999. június) a NATO erők és lakosság aránya 1:50 volt, a megszálló csapatok mégsem tudták megakadályozni a leszámolásokat és a szerbek tömeges kiűzését. Lényegesen többről van tehát szó, mint számokról: a kritikus tömeg mellett szükség van politikai akaratra és határozott politikai útmutatásra is.

A békeállapotra tervezett biztonsági erők meg sem közelítik az ilyen arányokhoz szükséges létszámot. Ha a felkelés csak néhány várost vagy tartományt érint, a szükséges létszámnövelés ideiglenesen megoldható erők átcsoportosításával – de ennek korlátai vannak. Továbbra is biztosítani kell a még érintetlen területeket, és el kell látni mindenütt a szokásos rendészeti alapfeladatokat (idegenrendészet, büntetés-végrehajtás, bűnügyi nyomozás stb.). A fegyveres erők egy részét továbbra is készenlétben kell tartani potenciális külső fenyegetések elhárításra és a nemzetközi szövetségből eredő kötelezettségek teljesítésére. Ha nem sikerül a felkelést a kezdeti fázisban, rövid idő alatt elfojtani, a tényleges létszámnövelésnek nincs alternatívája.

A létszámnövelés két hagyományos útja a hivatásos állomány létszámának növelése és a katonaköteles korú polgárok mozgósítása. Mindkét megoldás súlyos gazdasági – és nem elhanyagolható politikai – terheket ró a társadalomra. De létezik egy harmadik lehetőség is: helyi önkéntes önvédelmi erőket (milíciákat) toborozni, melyek tagjai lakóhelyük közvetlen környezetén, polgári foglalkozásuk mellett adnak rendszeres fegyveres szolgálatot.²⁶⁸ A milícia *erőtakarékossági lehetőség*: a rendelkezésre álló erőforrásokkal nagyobb létszámot lehet kiállítani és a nagy katonai felkészültséget nem igénylő feladatok (például közigazgatási épületek és a kritikus infrastruktúra őrzése) alól mentesíteni lehet a reguláris erőket. A milícia afféle *társadalmi barométerként* is szolgál: az önkéntesek létszáma és magatartása mutatja, hogy a társadalom mennyire bíz a kormány sikerében. De a *nép és a felkelők elválasztásának* is kiváló eszköze: aki fegyvert fog a kormány oldalán, az kevésbé valószínű, hogy átáll a felkelőkhöz. A milicisták lakóhelyük környezetén szolgálnak; szolgálatban és szolgálaton kívül is állandóan jelen vannak, rövid idő alatt mozgósíthatóak, családjuk és javaik biztonsága érdekében vállalják a szolgálatot. E három tényező – *helyismeret, állandó jelenlét, motiváció* – el-lensúlyozzák képességeik korlátait (kiképzés színvonala, fegyelem, fizikai erő, állóképesség).

Előnyei mellett a milícia kockázatot is rejt. Az első mindjárt a megbízhatóság. Egy karizmatikus vezető hatása alatt a milícia öntörvényű magánhadsereggé válhat, melynek további tevékenysége sértheti az állam érdekeit. De az egyéni megbízhatóság is figyelmet igényel. A

²⁶⁸ KISS Álmos Péter: *Milícia – kétélű kard a felkelés elleni harcban*, in Sereg Szemle, Székesfehérvár, 2011./1. szám, pp. 68-88.

nem-állami hadviselő megkísérelheti embereit bejuttatni a milícia soraiba. Így fegyverekhez, lőszerhez és más eszközökhöz jut, valamint információkat szerez a biztonsági erők képességeiről és szándékairól. A családtagokon keresztül gyakorolt nyomással kényszerítheti a milícia tagjait, hogy szolgáltassanak információkat, vagy más módon működjenek együtt. Nem elhanyagolható a jogkövető magatartás kérdése sem. A milícia helyismeretének része az is, hogy mindenki tudja (vagy tudni véli), hogy a környéken kinek a fia, férje, testvére állt a felkelők közé, ki támogatja őket élelemmel, pénzzel, információval. Ha e támogató hálózatot nem sikerül törvényes eszközökkel fölszámolni, könnyen létrejöhetnek a halálbrigádok.

A dolog természetéből adódóan lehetetlen csak az előnyöket élvezni és minden kockázatot kiküszöbölni, de jó szervezéssel, lelkiismeretes felügyelettel, kiképzéssel maximalizálni lehet az előbbit, minimalizálni lehet az utóbbit. Az elemzett négy esetből háromban került sor milíciák alkalmazására. Rhodesiában az afrikai milíciák helyismeretükkel és állandó jelenlétükkel – abban a néhány körzetben, ahol megszervezték őket – ellehetetlenítették a ZANU tevékenységét, de túl későn jelentek meg ahhoz, hogy befolyásolni tudják a háború kimenetelét. Punjabban a rendőri irányítás, színvonalas kiképzés és szoros felügyelet eredményeként a milíciák zökkenőmentesen beilleszkedtek a biztonsági erők hálózatába és kulcs-szerepet játszottak a Khalistan felkelés elfojtásában. Koszovóban a helyben toborzott milíciák jól betöltötték önvédelmi szerepüket, de a tartományon kívül toborzott milíciák (valójában magánhadseregek) nem az állandó állami jelenlét és biztonság eszközei voltak, hanem rohamcsapatok, és nem a központi kormánynak, hanem saját parancsnokuknak engedelmesskedtek. Műveleteikkel gyakran súlyos politikai károkat okoztak a jugoszláv kormánynak.

Idő

A felkelők első, váratlan csapásai általában sikeresek, de kis létszámuk és csekély fegyveres erejük következtében igazán nagy veszteségeket nem tudnak okozni – különösen a biztonsági erőknek nem. Miután támadásaikkal magukra vonták a figyelmet, további fegyveres akcióik sikere még bizonytalanabb. Ezért a konfliktusban nagy szerepet kap az időtényező: a felkelők kisléptékű, váratlan támadásokkal próbálják kompenzálni csapásmérő képességük hiányosságait. Megtámadnak menetrendszerű buszt és vonatot, ünnepek előtti bevásárlókkal teli piacot, védelem nélküli tisztviselőt, a civil infrastruktúra elemeit, elszigetelt ellenőrző és át-eresztő pontot, támogatástól távoli falusi rendőrőrsöt, óvatlan járőrt. A támadások kevés áldozattal járnak, de lassan felőrlik a társadalom ellenálló képességét. Ez egy időigényes folyamat – de a felkelőknek van idejük: ha nem győznek azonnal, azzal nem szenvednek vereséget, és minél tovább húzódik a konfliktus, annál nagyobb az esély, hogy a társadalom ellenállása

megtörik. A kormány és a biztonsági erők érdeke ennek pontosan az ellenkezője – minél előbb győzniük kell, mert az elhúzódó konfliktus felőrli a társadalom tűrőképességét, és ez könnyen oda vezet, hogy a polgárok kapitulálásra kényszerítik a kormányt.

Mind a négy konfliktusban megfigyelhetjük az időtényező működését,²⁶⁹ de Rhodesia esete a legszemléletesebb. Az 1960-as évek szilárd és erős gazdasági, katonai és politikai helyzete fokozatosan romlott, míg a nacionalista mozgalmak gyenge és bizonytalan helyzete fokozatosan javult, és 15 év után sikerült fölülkerekedniük. Ebben közrejátszottak olyan események, amelyeket Rhodesia nem tudott befolyásolni (a portugál forradalom, az elnökválasztás az Egyesült Államokban, a nemzetközi közösség változó magatartása). De „történelmi szükség-szerűség” és „progresszív erők erkölcsi fölénye” ide, nemzetközi elszigetelés és gazdasági blokáddal, a felkelők bőkezű idegen támogatása amoda, Rhodesia kudarca nem volt törvénytörő. Még kevésbé volt törvénytörő a kudarc mértéke. A *status quo* nyilván tarthatatlan volt, és valamilyen hatalommegosztással járó kompromisszum kellett a felkelés lángjának kioltásához. E kompromisszum halogatásával a kormány a felkelők malmára hajtotta a vizet.

*Információ (felderítés és elhárítás)*²⁷⁰

Az esettanulmányok azt mutatják, hogy a biztonsági erők tűzereje, mozgékonyasága, szervezettsége, kiképzése következtében aszimmetrikus konfliktusokban a harctevékenység a legkritikább esetben jelent kihívást. Rendkívül nagy kihívás viszont ezeket az előnyöket kihasználni, a nem-állami hadviselő erőit megtalálni, és civil áldozatok és járulékos pusztítás nélkül megküzdeni velük. Ezért a felkelés elleni műveletek éltető ereje a megbízható, pontos, gyors és folyamatos felderítés. A szükséges információk megszerzésében a katonai hírszerzés eszközei (légi felderítés, rádió-elektronikai felderítés stb.), a titkosszolgálatok technikai eszközei (lehallgatás, távoli megfigyelés), és a hírszerző szervek központi adatbázisai csak nagyon korlátozottan alkalmazhatóak.

Csak egy emberi erőforrásokra optimalizált, helyi hírszerző rendszer tud olyan részletes és valós idejű, helyi információkat szolgáltatni, amelyekkel a nem-állami szereplő hálózatai föl-számolhatóak. Az információk legfőbb forrása a helyi polgári lakosság: ismerik a környéket, ismerik a bajkeverőket, felismerik az új arcokat. A szükséges információk illetve a potenciális információforrások természetéből adódóan a felderítésben a rendőri nyomozás eszközei és el-

²⁶⁹ Ez az állítás igaz a 2005. évi francia zavargásokra is: a banlieue-k lázadása nem 2005. október 27-én kezdődött, hanem évekkorábban, és nem ért véget a harmadik hét utolsó napján; egy hosszan tartó folyamat része, nem a teljes folyamat.

²⁷⁰ Jelen fejezetéhez egy korábban megjelent tanulmány (KISS Álmos Péter: *Felderítés és negyedik generációs hadviselés*, in *Felderítő Szemle*, Budapest, 2009.04. pp. 65-79, <http://www.kfh.hu/publikaciok/2009-4.pdf> szolgáltatja az alapot.

járásai fognak dominálni. A rendőrség állandóan jelen van a nép között, ismeri a helyi körülményeket és szokásokat, személyes kapcsolatokat tart fenn a helyi közösséggel, a politikai vezetőkkel, a kereskedőkkel, újságárusokkal, a vendéglők, kávéházak, benzinkutak személyzetével – de a helyi csavargókkal és bűnözőkkel is. Ezek egy helyi felderítő hálózat elemei, melyeket csak össze kell fogni és a célra kell irányítani.

A civilek információikat csak akkor hajlandók megosztani a biztonsági erőkkel, ha védelmet kapnak a nem-állami hadviselővel szemben. Ha sikerül meggyőzni őket, hogy a biztonság nem csak ideiglenes, létrejön egy folyamatosan bővülő, szinergikus információ-harc-siker-információ ciklus. A biztonsági erők kezdeti sikerét látva a lakosság információkat szolgáltat a felkelőkről. Az információik alapján a biztonsági erők járulékos pusztítás nélkül tudják támadni a felkelőket. Sikeres műveletekben (különösen az elfogott felkelők kihallgatásával) szerzett információk további sikerekhez (és további felkelők elfogásához) vezetnek. Az így egyre szilárdabb biztonsági helyzet további együttműködésre készíti a lakosságot.

Rhodesiában a kormány nem tudta megteremteni az állandó biztonságérzetet, ami e ciklus kialakulásához szükséges – ellenkezőleg: a biztonsági erők magatartása is hozzájárult a bizonytalanság érzetéhez. Így a lakosságtól származó információk csak lassan és akadozva csordogáltak – olyan lassan, hogy a biztonsági erők kénytelenek voltak erőszakkal és fenyegetéssel kikényszeríteni a szükséges információkat, és létrehozni egy különleges felderítő alakulatot (Selous Scouts), amely a háború végén 1 500 fővel a hadsereg legnagyobb létszámú aktív alakulata volt. De a különleges alakulat (bármennyire hatékony is volt) és a kényszer együtt sem tudták szolgáltatni a szükséges információkat. Koszovóban a jugoszláv és szerb biztonsági erők szintén nem tudták megteremteni e ciklust: létszámuk elegendő lett volna a nép biztonságának megteremtésére, de a műveletek során tanúsított magatartásuk azokat az albánokat is eltaszította, akiknek érdekük fűződött volna az együttműködéshez.

Punjabban az információ-harc-siker-információ ciklus létrejött, mert a biztonsági erők (nem utolsó sorban a milíciák) létszáma elérte a kritikus tömeget, magatartásuk és tevékenységük pedig megteremtette a nép biztonságát. Az információáramlás folyamatos volt, és egyre bővült. A napra kész (gyakran valós idejű) információk alapján a biztonsági erők képesek voltak járulékos pusztítás nélküli, sebészeti pontosságú műveleteket végrehajtani, amelyekben a civil lakosság csak kívülálló szemlélő volt.

A nem-állami hadviselő belső kohéziójának támadását szolgálják a biztonsági erők felkelőknek álcázott alegységei. Beszivárognak a felkelők körzeteibe és elhitetik a helyi civilekkel és a helyi felkelő csoportokkal, hogy maguk is felkelők. Kritikus információkat gyűjtenek, azonosítják a fegyveres csoportokat, és rájuk vezetik a csapásmérő alakulatokat. Likvidálnak

nehezen elfogható vezetőket, akik embereik körében biztonságban érzik magukat. Széthúzást, gyanakvást, ellenségeskedést szítanak a felkelők soraiban, valamint a felkelők és civilek között. Az angol nyelvű szakirodalomban ezek az alegységek illetve eljárások a „pseudo-teams” és „pseudo-operations” (ál-gerillák, illetve ál-gerilla műveletek) nevet kapták. Rhodesiában (Selous Scouts) és Punjabban (macskák) sikeresnek bizonyultak.²⁷¹ Nem találtam információt arra nézve, hogy Koszovóban megkísérelték-e ilyen erők alkalmazását.

A hatékony hírszerzés párja kell legyen a hatékony elhárítás: a biztonsági erők képességeinek és terveinek ismerete létfontosságú a nem-állami hadviselő számára. Meg is tesz mindent, hogy emberei a kormányerők soraiba beépüljenek, vagy az alkalmazottak között információforrásokat találjanak. E problémával szembesült a punjabi rendőrség, a jugoszláv, a szerb és a rhodesiai biztonsági erők. A problémára eltérő – és többnyire nem teljesen kielégítő – válaszokat találtak. Az információ-biztonság problémáját Rhodesiában a háború utolsó napjáig nem tudták megoldani: az európaiakat lehetetlen volt meggyőzni, hogy nem minden fehér arc automatikusan Rhodesia-párti.

3.3. VEZETÉS ÉS IRÁNYÍTÁS

A hatalom kifarcellázása a hatalmi ágak és kormányintézmények között (ami a demokrácia garanciája) gyakran koordinációs hézagokhoz vezet a közigazgatásban: egyes kormány-szervek intézkedései semlegesítik, vagy megnehezítik más szervek tevékenységét. Békeállapotban vagy egy nemzetközi konfliktus során ezek kezelhetőek a politikai folyamatokon keresztül, de egy aszimmetrikus konfliktusban támadási pontokat nyújtanak a nem-állami hadviselőnek és megosztják az erőforrásokat. Ezért az egységes vezetés elvének még fokozottabban kell érvényesülnie, mint egy nemzetközi háború során: egy kézben (lehetőleg egy személy kezében, de legfeljebb egy néhány fős bizottságban) kell összefogni és egy irányba terelni az állam valamennyi hatalmi eszközét: a katonai, jogi/igazságszolgáltatási, politikai/diplomáciai, gazdasági/pénzügyi és információs eszközöket.

Ez az egységes vezetés valamennyire megvalósult a vizsgált konfliktusokban. Rhodesiában egy egyszerű és működőképes vezetési és irányítási rendszer szűk intézményi érdekek, még szűkebb hatalmi harcok és kicsinyes személyes ellentétek miatt nem volt képes ellátni egyik legfontosabb feladatát: a műveletek stratégiai irányítását. Koszovóban a katonai, rendészeti és közigazgatási szolgálati utak párhuzamosan futottak a lövésztől, a közrendőrtől és a hivatalnoktól a belgrádi főparancsnokságokig és minisztériumokig, de tartományi szinten a rendésze-

²⁷¹ KISS Álmos Péter: *Ál-gerillák – nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben*, in *Hadtudomány*, 2010. elektronikus szám, Budapest, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_2.pdf.

ti, katonai és közigazgatási feladatokat koordinálták a Közös Parancsnokságon. A francia zavargások során hiányzott ugyan a kormányon belüli politikai egység, de ez csak minimális hatással volt a biztonsági erőkre, mert a belügyminiszter nem tűrt beleszólást hatáskörébe. A katonai és rendészeti erők műveleteinek koordinációjában a punjabi „együttműködő vezénylet” tűnik a legeredetibb – de Európában valószínűleg nehezen alkalmazható – megoldásnak.

Az egységes vezetés elvének érvényesülnie kell a hadművelleti, a harcászati, és az ezeknek megfelelő közigazgatási szinteken is: akár a legszigorúbb fegyelmi eszközökkel is ki kell kényszeríteni, hogy a legkisebb alegységek parancsnokai és a helyi tisztviselők ne csak ismerjék a politikai vezetés irányelveit, de fogadják is el azokat, legyenek tisztában azokkal a társadalmi célokkal, amelyeket a kormány meg akar teremteni, és feladataikat azokkal összhangban hajtsák végre. Ellenkező esetben kommunikációs hézag keletkezik a politikai-hadászati vezetés és a végrehajtó szintek között; a felkelőkkel harcérintkezésben álló csapatok magatartása, az ügyfelekkel foglalkozó tisztviselők intézkedései keresztezni fogják a központi irányítás szándékait. Gyakran óriási különbség mutatkozik a doktrína, a parancsnoki irányelvek, a tudományos elemzések, és a harctéri gyakorlat között. Számos harctéri beszámoló mutatja, hogy mekkora lehet az eltérés.²⁷²

A már-már kézivezérlés-szerű központi vezetés hangsúlyozása után paradoxonnak tűnik, de a harcászati szinten alkalmazni kell a feladatközpontú harcvezetés elvét. Felkelő szervezetek helyett a biztonsági erők egyre inkább felkelő hálózatokkal állnak szemben – és egy hálózattal szemben egy másik hálózat ígéri a legvalószínűbb sikert. A siker érdekében a centralizált vezetés elvéből valamennyire engedni kell tehát az új követelményeknek megfelelően. Sok tevékenységet (szervezeti hatáskörök és intézmények közötti kapcsolatok, harcérintkezés általános szabályai, kapcsolatok a nemzetközi szövetségesekkel) előre leírt utasítások formájában részletesen kell szabályozni. De előre megírt szabályok nem fedhetnek le minden lehetséges helyzetet, és a szabályok hagyta hézagokban életbevágóan fontos, hogy a helyszínen intézkedő parancsnok (aki sok esetben lehet egy őrvezető vagy tizedes) kezdeményező tevékenysége összhangban legyen a legmagasabb politikai szinteken meghatározott irányelvekkel.

A nem-állami hadviselőnek nincs igazán választása: még ha szeretné is vezetési és irányítási rendszerét szigorúan hierarchikus elvek szerint fölépíteni, körülményei ezt nem teszik lehetővé. Nagy területen szétszórt erői csak ritkán és csak rövid ideig tarják egymással a kapcsolatot, hogy ne keltsék föl a biztonsági erők figyelmét. Az erők és feladatok koordinálására

²⁷² Három példa, melyek akár a modern katonai memoár-irodalom mérföldkövei is lehetnének: SERVANSCHREIBER, Jean-Jacques: *Lieutenant in Algeria*, Alfred A. Knopf, New York 1957; LEULLIETTE, Pierre: *The War in Algeria*, Bantam Books, Toronto, 1961. reprint 1987. ISBN 0-553-26480-X, és COCKS, Chris: *Fireforce*.

tehát csak korlátozott a lehetőség. E körülményeknek megfelelően a felkelők új szervezési modellt alkalmaznak: a decentralizált, önszervező hálózatok hálózatát, mely rendkívül ellenálló minden támadással szemben. Szinte lehetetlen megsemmisíteni, mert nincs támadható ideológiai, politikai vagy műveleti központja, így a legnagyobb kudarc és a legsúlyosabb veszteségek után is megmarad néhány csomópont, amelyekből újra lehet szervezni a mozgalmat. Mint láttuk, e szervezési elvek és a feladat-orientált vezetés alkalmazásával számos negyedik generációs hadviselő sikerrel veszi föl a harcot a biztonsági erőkkel.

Mint a francia zavargások elemzése során röviden utaltam rá, számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy ami külső megfigyelő számára tudatos irányításnak tűnik, az valójában a *falka-intelligencia* megjelenése.²⁷³ A kifejezés a robot-tudományból és a társas rovarok (hangyák, méhek) tanulmányozásából származik. A hangyaboly egyedei például egyszerű, süket és vak lények, magatartásukat csak a saját közvetlen környezetüktől és közvetlen közelben tartózkodó más egyedektől származó, korlátozott információk határozzák meg, és egyenként csak nagyon egyszerű szabályokon alapuló, nagyon egyszerű feladatok végrehajtására képesek. De az egyedek közötti kölcsönhatás és korlátozott kommunikáció eredményeként központi irányítás nélküli, de mégis összehangolt, komplex, társas problémamegoldó magatartás jön létre. Egy hangya egyedül nem tudja eldönteni, hogy a bolytól a táplálékforráshoz vezető több lehetséges útvonal közül melyik az optimális, de 1 000 vagy 10 000 hangya közösen rövid idő alatt megtalálja azt.

A falka-intelligencia jellemzői:

- *rugalmasság*: a csoport gyorsan alkalmazkodik a változó körülményekhez;
- *ellenálló képesség*: a csoport akkor is képes a közös feladatot végrehajtani, ha egy vagy több tagja kudarcot vall;
- *önszervezés*: a hatékony és célratörő működéshez a csoportnak nincs szüksége felügyeletre vagy központi irányításra.

3.4. STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ

A tömegtájékoztatás 50-60 évvel ezelőtt néhány (ólombetűkkel és festékekkel olcsó papírra nyomtatott) újság és folyóirat, és egy-két országos televízió- és rádiócsatorna volt, és ezek általában a kormány ellenőrzése (vagy erős befolyása) alatt álltak – még azokban az országokban is, ahol csak egészen minimális volt a sajtó fölötti korlátozás. Ma száz egymással versenyző kábel- és műholdcsatorna viszi a világ minden sarkából a világ valamennyi lakásába az eseményeket, gyakorlatilag valós időben. Az elfogulatlan, tárgyilagos és pártatlan tájékoz-

²⁷³ KISS: *Hálózatharc*.

tatás már régen a múlté: a nézettséget csak „ütős” műsorokkal lehet fenntartani. Mindennél – tárgyilagosságnál, pártatlanságnál, tényeknél, valóság-hűségénél – fontosabb elsőnek lenni a hírrel és az érzelmekre ható szenzációs, megrázó képsorokkal.

E környezetben különlegesen nagy szerep jut a stratégiai kommunikációnak. Nem elég sikeres műveleteket végrehajtani – azokat sikeresen és meggyőzően kell kommunikálni a világ felé. És mindkét fél – de különösen a kormány – számára kulcsfontosságú feladat meggyőzni a célcsoportokat (saját oldalt, ellenséget, nemzetközi közvéleményt) arról, hogy harca igazságos és jogszerű. Ezt a nem-állami hadviselő – talán mert gyengébb félként találékonyabbnak kell lennie, talán mert nem terheli állami felelősség, talán más okból – általában jobban és mélyebben érti, mint a megtámadott társadalom.²⁷⁴

Az esettanulmányok kivétel nélkül azt mutatják, hogy a nem-állami szereplő jelentős kommunikációs előnyt élvez az állammal szemben. A forradalmár romantikus alak – Robin Hood, Dózsa a tüzes trónon, Che Guevara a szocialista jövőbe révedő tekintettel. Nemes céljai (szabadság, nemzeti önrendelkezés, a javak igazságosabb elosztása) nevében elkövethet szörnyű atrocitásokat, manipulálhatja az információs környezetet, alkalmazhatja a legnemtelenebb eszközöket – a közvélemény mégis elnéző és megértő magatartást tanúsít.²⁷⁵ Ezzel szemben a biztonsági erők tevékenységét gyanakvás, a politikai vezetők és szóvivők nyilatkozatait kételkedés kíséri, az állammal szemben támasztott erkölcsi, jogi és politikai követelmények pedig sokkal szigorúbbak, mint a felkelőkkel szembeniek.

Sem a gyanakvó hozzáállás, sem a szigorúbb követelmények nem teljesen alaptalanok. Mind az itt elemzett konfliktusok során, mind más konfliktusokban történtek jogsértések az állam intézményei (elsősorban a biztonsági erők) részéről, és hangzottak el nyilatkozatok, amelyek valótlannak bizonyultak. Ezen túlmenően a kormány legitimitációjának egyik pillére az, hogy garantálja a közbiztonságot, és nemcsak végrehajtja, de *be is tartja* a törvényeket. Az állami intézmények, különösen a biztonsági erők törvénytisztelő vagy részrehajló magatartása e legitimitációt fenyegeti és ideális kommunikációs fegyvert ad az ellenség kezébe. A jogsértések a korszerű digitális technológia és az internet útján gyorsan nyilvánosságra kerülnek, és még akkor is súlyos kárt okoznak, ha később kiderül, hogy csak propaganda-buborékok voltak.

Az indiai és francia biztonsági erők elleni vádak hamar elcsitulnak. Más volt a helyzet Rhodesia és Jugoszlávia esetében: folyamatosan a nemzetközi figyelem középpontjában voltak, és kormányaik bármit tettek, az csak rossz lehetett. Jugoszlávia esetében a biztonsági erők

²⁷⁴ CORDESMAN, Anthony H.: *The 'Gaza War:' A Strategic Analysis*, Center For Strategic and International Studies, Washington DC, 2009. február, pp. 1-4.

²⁷⁵ E magatartás gyakran még az érintett állam véleményformáló elitjére is igaz.

magatartásáról szárnyra kelt (részben megalapozott, de nagyon jelentős részben hamis) hírek vezettek a nemzetközi beavatkozáshoz. A műveletek során tehát nemcsak a fegyelemre és jogkövető magatartásra kell ügyelni, de arra is, hogy azokat ne lehessen a stratégiai kommunikáció eszközeivel kétségbe vonni: nem elég jogkövetőnek lenni, annak is kell látszani.

A célcsoportok befolyásolása több, mint egyszerűen fontos: ez a győzelem kulcsa. A nem-állami hadviselő általában sikeresebb ebben, mint a kormány. A kormány – ha meg is próbálja semlegesíteni az ellenfél stratégiai kommunikációs tevékenységét – a „médiaháborúban” többnyire vereséget szenved. Ez valamennyi elemzett konfliktusra jellemző, de a legtanulságosabb példa Jugoszlávia koszovói kudarca. Nemzetközi hírcsatornák manipulálásával, az áldozatok létszámának nagyságrendnyi túlzásával, népirtás és nemzethalál vizionálásával a koszovói albánok meggyőzték az amerikai és európai közvéleményt, hogy védelemre van szükségük az agresszív szerb nacionalizmussal szemben: 1999 elején az amerikai elnök és a brit védelmi miniszter már 100 000 halálos áldozatról és népirtásról beszélt. Jugoszlávia megkísérelte terrorista szervezetnek bélyegezni az UÇK-t, mert azt remélte, hogy ezzel elvágja a szervezetet külső támogatóitól. A kísérlet rövid ideig sikeres volt, de végül kudarcot vallott: egyrészt a jugoszláv biztonsági erők és szerb milíciák magatartásáról keringő hírek hiteltelenné tették a jugoszláv állításokat, másrészt az UÇK sikerrel tartotta titokban saját erőinek jogsértő magatartását. Az UÇK stratégiai kommunikációja sikeres volt: a felkelők oldalára állította a NATO teljes arzenálját.

3.5. JOGI SZABÁLYOZÁS

Egy negyedik generációs konfliktus kezdeti fázisa inkább robusztus polgári engedetlenségre vagy romló közbiztonságra emlékeztet, semmit fegyveres harcra. A nem-állami hadviselő érdeke a lehető legtovább fenntartani e látszatot: az ártatlanság vélelme, a gyanúsított jogai, a szabadlábon védekezés lehetősége, a betekintési jog a vád kártyáiba óriási előnyt jelent a biztonsági erőkkel szemben. Az előnyöket növelni is lehet potenciális tanúk megfélemlítésével és a rendőrök, ügyészek, bírók családtagjai ellen irányuló fenyegetéssel.²⁷⁶ Az értekezésben elemzett valamennyi konfliktusban előbb-utóbb szükségesnek bizonyult különleges törvények bevezetése, mert a normális békeállapotról létrehozott igazságszolgáltatás egyszerűen nem tu-

²⁷⁶ Ez oda vezethet, hogy a biztonsági erők saját kezükbe veszik az igazságszolgáltatást: az elfogott felkelők „öngyilkosságot” követnek el, „balesetet” szenvednek, vagy „szökés közben” lelövik őket. E magatartás – a nyilvánvaló jogi aggályok mellett – értékes információforrásoktól fosztja meg a biztonsági erőket és nagyon gyorsan aláássa erkölcsi tartásukat. AUSSARESSSES, Paul: *The Battle of the Casbah – Terrorism and Counter-Terrorism in Algeria 1955-1957*, New York NY, Enigma Books, 2002, ISBN 1-929631-12-X pp 67-68 és 84.

dott megbirkózni az aszimmetrikus konfliktus kihívásaival. Csak így lehetett elejét venni, hogy a felkelők a törvény mögött találjanak fedezéket, és onnan indítsák támadásaikat.

A különleges jogszabályok közös vonása, hogy bevezetésük ellen azonnal tiltakoznak a nemzetközi jogvédő szervezetek. E hozzáállás nem indokolatlan: a jogszabályok valóban korlátozhatják alapvető polgári szabadságjogokat (például egészen drasztikusan korlátozhatják a gyülekezés szabadságát és a sajtószabadságot), valóban fölfüggeszthetnek vagy korlátozhatják jogi garanciákat (például engedélyezhetik a bírói határozat nélküli házkutatást, titkosszolgálati eszközök alkalmazását, a hónapokon, vagy akár éveken át is tartó megelőző jellegű fogvatartást). A különleges bíróságokkal, titkosított eljárásokkal és gyorsított büntető eljárásokkal valóban növekszik a téves ítéletek kockázata. A biztonsági erők különleges jogosítványaival valóban arányosan csökkennek a jogi garanciák, valóban nő a hatalommal visszaélés és korrupció lehetősége – és a múltban kétségtelenül történtek súlyos visszaélések.

Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk két dolgot (és a jogvédő szervezetek ezeket rutinszerűen elfelejtik, vagy figyelmen kívül hagyják). Egyrészt egy aszimmetrikus konfliktus minimum nemzetbiztonsági kihívás – de egyes államok számára ennél sokkal több: valódi egzisztenciális fenyegetés. Nem romló közbiztonság, nem garázdaság és növekvő megélhetési bűnözés, nem robusztus polgári engedetlenség és nem a szabadságvágy felszínre törése, hanem háború, amit nem lehet a békés hétköznapokra szabott törvényekkel megvívni. Másrészt a nem-állami hadviselő tudatosan alkalmaz olyan eljárásokat, amelyek a biztonsági erőket válszút elé állítják: vagy betartják a békeállapotban érvényes törvényeket és kudarcot vallanak, vagy a siker érdekében átlépnek egyes jogi korlátokon és megsértik a polgári lakosság alapvető jogait. E helyzetben jobb megoldásnak tűnik a biztonsági erőknek ideiglenesen különleges jogosítványokat adni (és előírásaik betartását szigorúan megkövetelni), mint szemforgató módon ragaszkodni a békeállapot törvényekhez és megsértésük fölött szemet hunyni.

Az elemzett konfliktusokban szükségesnek bizonyult különleges törvények bevezetése, melyek különleges jogosítványokat adtak a biztonsági erőknek (fegyverhasználat, házkutatás, fogvatartás), és védelmet nyújtottak számukra a törvények hatálya alatti jóhiszemű intézkedéseik által okozott jogsértések és károk tekintetében. A francia zavargások jártak a legkevesebb erőszakkal, nem jelentettek egzisztenciális fenyegetést, és a négy érintett állam közül Franciaország a legstabilabb. De még az erős és stabil Franciaországban is elkerülhetetlennek bizonyult a szükségállapot bevezetése 10 nappal az első zavargások után.

Az indiai és a rhodesiai törvények nemcsak különleges jogosítványokat adtak a biztonsági erőknek (fegyverhasználat, házkutatás, fogvatartás), de jogi védelmet is nyújtottak számukra a törvények hatálya alatt jóhiszeműen tanúsított magatartásuk és az esetleg okozott anyagi

károk tekintetében. Rhodesiában e törvények és a háborút lezáró kiegyezés részeként kihirdetett általános amnesztia többé-kevésbé beváltak – a háború után nem volt boszorkányüldözés.²⁷⁷ Punjabban nem volt ilyen egyértelmű a helyzet – évekkel a felkelés sikeres elfojtása után sor került számos kirakatperre, melyekben az események idején érvényes szabályok szerint eljáró rendőrököt hurcoltak meg, és amelyekben a megvádolt személyek csak minimális jogi támogatást kaptak a rendőrségtől. A koszovói konfliktusban – bármilyen védelmet is nyújtottak a jugoszláv törvények – számonkérést a győztes hatalmak diktáltak.

3.6. DOKTRÍNÁK

A háborúk évezredes tapasztalatai rávilágítanak olyan törvényszerűségekre, amelyek elősegítik a győzelem kivívását. E törvényszerűségek a nemzeti hagyományok és katonai tapasztalatok prizmáján keresztül válnak az egyes államok katonai doktrínáinak elemeivé és csak nagyon lassan változnak, de társadalmi változások és a technológiai fejlődés következtében módosulhat érvényesülésük módja. A magyar összhaderőnemi doktrína 11 ilyen alapelvet sorol föl „összhaderőnemi műveletek végrehajtásában érvényesítendő fő elvek” név alatt: *az erő kifejtések egysége, fenntarthatóság, az erők összpontosítása, az erők célszerű felhasználása, rugalmasság, kezdeményezés, morál fenntartása, meglepés, biztonság, egyszerűség, többnemzetiség.*²⁷⁸

Érvényesülésüket megfigyelhetjük a négy esettanulmányban – annak ellenére, hogy eltérőek voltak a körülmények és a szembenálló felek alapjaikban eltérő doktrínákat követtek. A biztonsági erők katonai akadémiákon kiképzett tisztii állományai az alapelveket tudatosan alkalmazta. A korlátozottabb elméleti katonai oktatásban részesült felkelő parancsnokok esetében az alapelvek alkalmazása legalább részben valószínűleg ösztönös volt.

A biztonsági erők doktrínája és eljárásai

Az összhaderőnemi doktrína felosztása szerint „*a fegyveres küzdelem három szintje: a hadászati, a hadműveleti és a harcászati. Ez a felépítés tükrözi a stratégiai célkitűzések és a harctevékenységek közötti viszonyt.*”²⁷⁹ Államok vagy államszövetségek közötti háborúk során e hármas felosztás nemcsak világos, érthető és követhető, de érvényességét több évszáz-

²⁷⁷ Ebben valószínűleg az is szerepet játszott, hogy egyrészt a háború utáni években az európaiak jelentős része – különösen a biztonsági erők állományai – emigrált, másrészt Zimbabwének szüksége volt az európaiak szaktudására a modern állam infrastruktúrájának működtetéséhez. Tudomásom szerint a különleges törvényeket a zimbabwei kormány gyakorlatilag változtatás nélkül megtartotta.

²⁷⁸ *MH Összhaderőnemi Doktrína*, pp. 38-39. Ezek az elvek nagyon hasonlítanak az amerikai, brit és NATO elvekre – egy jelentős kivétellel: a *többnemzetiség* elvét nem találjuk más nemzetek doktrínáiban.

²⁷⁹ *MH Összhaderőnemi Doktrína*, p. 50.

zadra visszanyúló tapasztalatok is igazolták.²⁸⁰ E felosztás érvényes a negyedik generációs konfliktusok megvívása során is.

A hadászati szint *„a fegyveres erők összhaderőnemi szintű alkalmazása ... abból a célból, hogy teljesítsék az ország vagy a szövetség stratégiai célkitűzéseit. A hadászati szintű elgondolás alappillére az elérendő célokra vonatkozó legfelsőbb szintű politikai iránymutatás.”*²⁸¹

A nemzetközi – évtizedeken és kontinenseken átívelő – tapasztalatok azt mutatják, hogy aszimmetrikus konfliktusokban ez az alappillér gyakran bizonytalan, mert nehéz kikényszeríteni a *„legfelső szintű politikai iránymutatást”* a politikai elitől. A politikai cél világos kellene legyen: megóvni vagy (rosszabb esetben) helyreállítani az állam jogrendjét, egységét és területi sérthetetlenségét. A valóságban nem ilyen egyszerű a dolog: a határozott politikai iránymutatás és a felkelés kezdeti fázisában még hatékony rendszabályok bevezetése annak elismerése, hogy a politikai döntéshozók elhanyagolták legfontosabb kötelességüket, a biztonság fenntartását. Ezért a politikai elit a lehető leghosszabb ideig próbálja megőrizni a normalitás látszatát. Ebben segítségére van az, hogy egy felkelés kezdeti intenzitása alacsony. Inkább a közbiztonság fokozatos romlásának tűnik, semmint az állam hatalmával szembeni erőszakos kihívásnak: kicsit több a vagyon elleni bűntény, az erőszakos bűnözés, és a polgári engedetlenség, eldurvul a politikai beszéd és az utcai politizálás, a tüntetéseket féktelen erőszak és vandalizmus kíséri, a rendészeti szervek tagjait erőszakos támadások érik. Ezek mind rendészeti és jogi eszközökkel kezelhető és visszafordítható jelenségeknek tűnnek.

E magatartást megfigyelhetjük valamennyi elemzett konfliktusban. A rhodesiai a politikai vezetés hosszú ideig nem akarta elismerni, hogy baj van és nem fogalmazta meg elég világosan a stratégiai célokat, így a fegyveres erők nem kaptak egyértelmű útmutatást. A kormány *„túl későn, túl kevés”* intézkedéseit, elhibázott felkelés elleni stratégiáját és az erőforrások hiányát (elsősorban a létszámhiányt) a biztonsági erők bátorsága, kiképzésük magas színvonala, agresszív győzni akarásuk nem tudta ellensúlyozni. A punjabi biztonsági erők éveken át politikai útmutatás nélkül harcoltak a felkelőkkel, mert nem volt egyetértés a központi és állami kormányok között (de gyakran a kormányokon belül sem) a célok és eszközök tekintetében. A stratégiai irányítás hiánya 1945 és kb. 1990 között Koszovó esetében is megfigyelhető volt: a jugoszláv politikai elit nem akarta tudomásul venni sem a koszovói albánok függetlenségi törekvéseit, sem az időzített demográfiai bombát.

²⁸⁰ A hadműveleti művészet csak a két világháború között vált külön hadtudományi diszciplínává, de létezett mint hadvezetési elv. Nyomon követhető a mongol hódításokban, a 17., 18. és 19. századi nagy európai háborúkban, és az amerikai polgárháborúban.

²⁸¹ *MH Összhaderőnemi Doktrína*, p. 51.

Roszbabb esetben a politikai elit egyes tagjai vagy csoportjai előnyt és lehetőséget látnak a nem-állami hadviselő támogatásában, vagy hatalmuk és befolyásuk csökkenését látják sikeres leküzdésében. Saját érdekeiket az ország érdekei fölé helyezve akadályozhatják, vagy befolyásolhatják a műveleteket – ahogy az éveken át történt Punjabban. A punjabi felkelés története azt mutatja, hogy határozott vezetéssel ki lehet küszöbölni a politikai irányítás hiányát, de a legjobban felkészült parancsnok sem tudja ellensúlyozni a hibás politikai döntéseket, ha azokhoz határozottan ragaszkodik a politikai elit.

A politikai elit magatartása kellemetlen lehet a biztonsági erők legfelső vezetői számára, mert nem menti föl őket a felelősség alól, amivel az országnak tartoznak. A közvélemény szemében akkor is ők felelnek a biztonságért, ha nem kapnak határozott útmutatást, és akkor is, ha nem tudják megakadályozni, hogy egyéni érdekek befolyásolják a műveleteket.

A hadviselés szintjeinek másik végén, a harcászati szinten („*a fegyveres erők tevékenységének végrehajtói szintje*,”) a korábbi generációk és a negyedik generációs konfliktusok között az a legfeltűnőbb különbség az, hogy a fegyveres erők tűzereje és eljárásai módosítás nélkül nem alkalmasak a konfliktus megvívására. A biztonsági erők képesek bármilyen nem-állami hadviselőt legyűrni, de ha a harcászati siker nagy járulékos pusztítással jár, az a felkelők malmára hajtja a vizet. Ennek kirívó példája Punjab: a Kékcskillag hadműveletben sikeresen fölszámolták a Khalistan-mozgalom Aranytemplomba települt központi szervezetét és likvidálták Bhindranwalét. Az Aranytemplomban okozott károk nem voltak jelentősek, de a szikh vallás legszentebb helyszínére behajtó harcokcsik látványa fiatal szikhek százait készítette arra, hogy akkor is, a felkelők közé álljanak, ha egyébként nem értettek egyet a fundamentalisták céljaival. Jugoszlávia szintén belefutott e problémába Koszovóban: a biztonsági erők keménykezű eljárásai minden albánt egyaránt érintő fenyegetésnek tüntek, ezért egyre több ember állt az UÇK mellé: az UÇK szintén keménykezű volt, de legalább az albánok oldalán állt. A harcászati siker tehát nem azonosan egyenlő a hadműveleti és hadászati sikerrel.

Ugyanakkor a tapasztalatok azt is mutatják, hogy a rendészeti erők mindaddig nagyrészt tehetetlenek, amíg kizárólag rendszeresített eszközeikkel és szokásos eljárásaikkal, a békeállapotra optimalizált jogosítványaik korlátai között akarnak föllépni a nem-állami hadviselővel szemben. Tűzerejük korlátozott, és eljárásaikban erőszakot csak végső esetben, jogos védelem okán alkalmazhatnak. Rhodesiában először rendészeti problémának tekintették, és rendészeti eszközökkel próbálták elfojtani a felkelést – sikertelenül. A punjabi rendőrség mindaddig nem tudott hatékonyan fellépni a Khalistan-mozgalommal szemben, amíg nem kapott korszerű, nagy tűzerejű fegyvereket és különleges jogosítványokat.

A lehetséges eljárások egy széles spektrumon helyezkednek el, melynek egyik végpontja az *ellenség-központú*, a másik a *nép-központú* modell. A valóságban a két modell nem jelenik meg „vegytiszta” formában. Gyakorlatilag azonos elemekből állnak, a különbség az egyes elemekre helyezett hangsúlyban van. A kihívás megtalálni a spektrumban azt az egyensúlyi pontot, amely az adott konfliktus körülményei között lehetővé teszi a nem-állami hadviselő erőinek folyamatos támadását és pusztítását, minimális szinten tartja a saját veszteségeket és csak csekély mértékben érinti a kívülállókat. (6. táblázat)

ellenség-központú modell	aki nincs velünk, az ellenünk van a nép támogatását erővel kell kikényszeríteni a nem-állami hadviselő erőit el kell pusztítani és minden a helyére kerül
nép-központú modell	minimális erőt alkalmazni azonosított ellenséggel szemben a nép támogatását meg kell nyerni meg kell teremteni a biztonságot és minden a helyére kerül

6. táblázat. A felkelés elleni műveletek két alap-modellje.
(összeállította a szerző)

Rhodesiában egyértelműen az ellenség-központú modellt alkalmazták. Egy tiszt 1973-ban ezt így foglalta össze: „*Nagyléptékű határon túli műveletek, hogy elzárjuk a csapatot; jelző be rendezésekkel ellátott és járőrökkel ellenőrzött határzár, mögötte egy 20 km széles szabad tüzelési zóna; nép fölötti ellenőrzés: védett falvak, élelmiszer-ellátás ellenőrzése, kijárási tilalom, és (ha kell) szükségállapot; és széleskörű lélektani hadviselési műveletek.*”²⁸² E doktrína elemei sikeresek voltak, Rhodesia mégis kudarcot vallott. A biztonsági erők létszáma és csapásmérő képessége nem volt elég nagy, hogy „elzárja a csapatot” és fenntartsa a határzárát: a gerillák a veszteségeket meghaladó ütemben tudták növelni erőiket. A létszámhiány és az elhibázott intézkedések következtében sem adminisztratív, sem kényszerítő eszközökkel nem tudták megvalósítani a nép fölötti ellenőrzést, és a stratégiai kommunikációs műveletek is hatástalannak bizonyultak. A biztonsági erők nem tudták a helyi politikai, gazdasági és társadalmi körülményekhez igazítva alkalmazni a felkelés elleni harc alapelveit, és nem tudták legendákba illő harcászati sikereiket hadműveleti és hadászati sikerekké integrálni.²⁸³

Jugoszlávia példája azt mutatja, hogy a harcászati és hadműveleti sikerek sem garantálják a hadászati és politikai sikert. Koszovóban a biztonsági erők kritikus tömeget meghaladó létszá-

²⁸² CILLIERS: i.m. p. 17.

²⁸³ HENDRIKSE: i.m. p. 182.

mukkal és az ellenség-központú modell következetes alkalmazásával megvalósították a területi kontrollt, és több alkalommal is közel jártak a sikerhez – a gerilla erők fölszámolásához. Végül mégis kudarcot vallottak: harcászati és hadműveleti sikereik a hadászati és politikai cél (megóvni, illetve helyreállítani az állam jogrendjét, egységét és területi sérthetlenségét) megvalósítása helyett oda vezettek, hogy a nemzetközi közösség fegyveres erővel beavatkozott a konfliktusba, a jugoszláv erők pedig nem tudtak megküzdeni a NATO túlerejével.

Punjabban több éves kísérletezés után sikerült megtalálni a két modell közötti egyensúlyt. A biztonsági erők hatékony felderítő munkával, a kritikus tömeget meghaladó létszámukkal és kizárólag adminisztratív eszközök alkalmazásával el tudták szigetelni a népet a gerilláktól és a gerilla erőket (különösen a középszintű vezető kádereket) olyan ütemben tudták pusztítani, amivel a mozgalom nem tudott lépést tartani. A biztonsági erők a helyi politikai, gazdasági és társadalmi körülményekhez igazítva alkalmazták a felkelés elleni harc alapelveit: a folyamatos és eredményes felderítő munkát, az adminisztratív eredményeket (például a hatékony milíciák létrehozását), a fegyveres testületek közötti zökkenőmentes együttműködést és a harcászati sikereket hadműveleti sikerekké, azokat hadászati sikerekké integrálták.

A francia hatóságok 100%-os nép-központú modellt – kizárólag rendészeti és igazságszolgáltatási eszközöket – alkalmaztak. Ebben a nem-állami hadviselő is partner volt, mert nem rendelkezett elég erővel, hogy vállalja a fegyveres harcot. A jelek azt mutatják, hogy a nép-központú modell nem vált be. A biztonsági erők látszólag úrrá lettek a zavargásokon és helyreállították a társadalmi rendet és a kormány hatalmát. A valóságban a banlieue-k továbbra is alternatív hatalmi központok uralma alatt állnak; tiltott zónák nemcsak a nem ott élők (elsősorban a hitetlenek) számára, de az állami hatalom képviselői számára is.

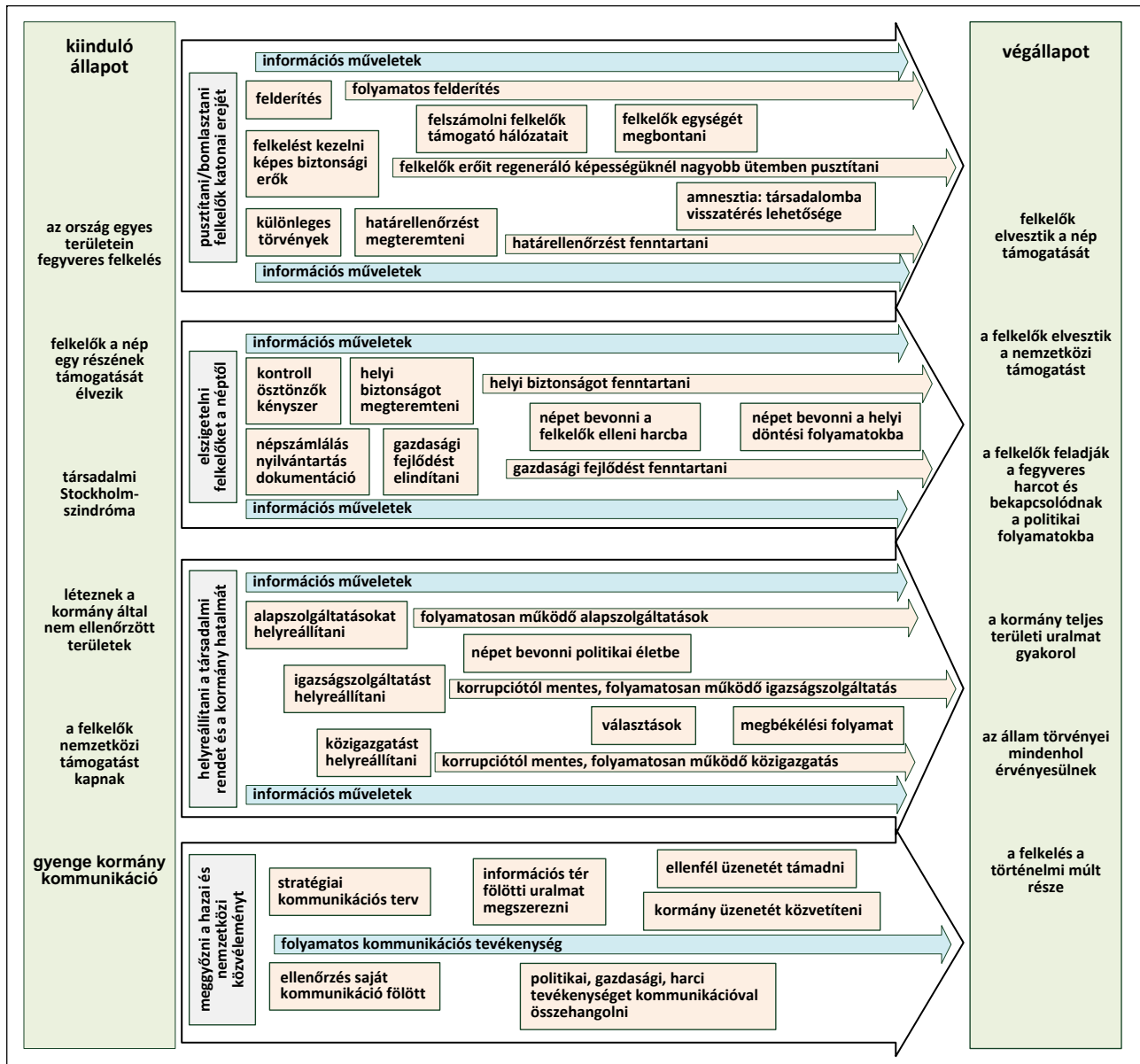
Az összhaderőnemi doktrína szerint „*a hadműveleti szint alkotja a kapcsolatot a hadászati cél és az erők harcászati alkalmazása között.*” Ezen a szinten kell meghatározni az ellenség súlypontját, megtalálni az azt befolyásoló kritikus képességeket, követelményeket és a sebezhetőséget. Ezen a szinten születik döntés arról, hogy mikor és hol kell vállalni a harcot, illetve mikor és hol kell kitérni előle. A négy esettanulmány azonos irányba mutat: aszimmetrikus konfliktusokban a hadműveleti szint a legnagyobb kihívás a biztonsági erők számára.

A nemzetközi szakirodalom egyetért abban, hogy a kormány politikai-hadászati *célja* az állam jogrendjének fenntartása vagy helyreállítása, az állam nemzeti egységének és területi sérthetlenségének megvédése. Ehhez négy *alapfeladatot* kell végrehajtania, melyeket a fő hadműveleti irányvonalaknak is tekinthetünk (12. ábra):

1. *pusztítani a felkelők katonai erejét;*
2. *elválasztani felkelőket a néptől;*

3. helyreállítani a társadalmi rendet és a kormány hatalmát;

4. meggyőzni a hazai és nemzetközi közvéleményt.²⁸⁴

12. ábra. A kormányerők fő műveleti irányvonalai egy aszimmetrikus konfliktusban (rajzolta a szerző)

Mind a fő irányvonalakon belül, mind az irányvonalak között nagyon jó koordinációra van szükség, mert az egyikben elért siker a többi sikerének feltétele – és az egyikben (vagy akár egy részfeladatban) elszenvedett kudarc a többi kudarcához vezethet. A tevékenységek koordinálása tehát rendkívül bonyolult, sokdimenziós feladat, melynek minden eleme egyszerre

²⁸⁴ PARET, Peter – SHY, John W.: *Guerrillas in the 1960's*, New York NY, Praeger, 1962, pp. 40-41. Paret és Shy csak három alapeladatot határoz meg: pusztítani a felkelők katonai erejét; elválasztani felkelőket a néptől; helyreállítani a társadalmi rendet és a kormány hatalmát. A kutatás arról győzött meg, hogy ezeket ki kell egészíteni, a stratégiai kommunikációs feladattal.

több más elemhez kapcsolódik. Az alapszolgáltatások (víz, áram, szemétszállítás, stb) helyreállítása például a gazdasági fejlődés egyik alapfeltétele. De ha már működnek is az alapszolgáltatások, addig nincs értelme a gazdasági fejlődés beindítására komoly erőforrásokat áldozni amíg nem sikerül megteremteni a helyi biztonságot: az erőforrások nagyon rövid idő alatt a nem-állami hadviselő pénztárába vándorolnak.

A nem-állami hadviselő doktrínája és eljárásai

A 19. és korai 20. század gerilla erői számára a hadászati és hadműveleti szintek nem léteztek: a gerillák kevés kivétellel segédcsoportok voltak, harcászati tevékenységüket a hadszíntéri parancsnok integrálta a reguláris erők tevékenységébe. A hadászati és politikai céljaik – ismét kevés kivétellel – megegyeztek a reguláris erőket kiállító hatalom céljaival.

A kínai, vietnami, jugoszláv és görög kommunisták számára már nagy jelentőséggel bírt úgy a hadászati, mint a hadműveleti szint. Önálló, erős mozgalmak voltak, saját politikai célokkal, melyek meghatározták hadászati céljaikat.²⁸⁵ A második, erőegyensúlyi fázisban reguláris alakulatokká szerveződő gerilla erők összehasonlíthatóak és összemérhetőek voltak az állam reguláris erőivel. Hadműveleti alkalmazásuk is ugyanolyan szempontok alapján történt, mint a reguláris erőké: az indokínai háború során a Viet Minh csapatok rutinszerűen hajtottak végre több ezer embert követelő műveleteket; 1949-től ezredekbe és hadosztályokba szervezeten harcoltak, és 1954-ben Dien Bien Phu ostromához Vo Nguyen Giap tábornok 50 000 katonát (négy lövészadosztályt és a tüzér és műszaki ezredekéből álló nehézhadosztályt) és több tízezer hordárt vont össze.²⁸⁶

Az esettanulmányok azt mutatják, hogy a hadászati-hadműveleti-harcászati felosztás a nem-állami hadviselőre ma is érvényes. Ugyanakkor a hadműveleti szint ma nagyobb problémát jelent számára, mint korábban. A harcászati sikerek integrálása, „... *a műveletekben érintett erők hosszabb időtartamú, egyidejű vagy egymás után következő tevékenységeinek megtervezése, tényleges vezetése és irányítása a hadászati cél elérése érdekében*”²⁸⁷ olyan törzsmunkát, koordinációs képességet és híradórendszert tételez föl, amivel nem rendelkezik – általában erői meg sem közelítik az egyensúlyi szintet. A nemzetközi tapasztalat azt mutatja, hogy a nem-állami hadviselő mégis képes a harcászati műveleteket hadműveleti szinten integ-

²⁸⁵ Kétségtelen, hogy jelentős (idegen) állami támogatást élveztek, ami valamennyire korlátozta politikai és hadászati szabadságukat. A görög kommunisták esetében ez – vagy inkább a legfontosabb támogató (Jugoszlávia) igényeinek figyelme kívül hagyása – a mozgalom teljes kudarcához vezetett.

²⁸⁶ KER, C.J.: *French Expulsion from Indo-China – The Siege of Dien Bien Phu*, The Royal Regiment of Canadian Artillery, Geoffrey Brooks Memorial Essay Competition – 2010, <http://www.artillery.net/beta/wp-content/uploads/2011/04/8-Dien-Bien-Phu.pdf> letöltve 2011.06.01. és TUCKER, Spencer C.: *Vietnam*, Lexington KY, The University Press of Kentucky, 1999. ISBN: 978-0-8131-0966-4, p. 73.

²⁸⁷ *MH Összhaderőnemi Doktrína*, p. 51.

rálni. Mint feljebb már utaltam rá, számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy ami a műveletek tudatos vezetésének és irányításának tűnik, az valójában a farka-intelligencia megjelenése – ez a hadműveleti szintre éppúgy igaz lehet, mint a harcászatira.

A hagyományos értelemben vett győzelem kivívásához szükséges erőforrások hiányában a nem-állami hadviselő a társadalom egységének megbontásával, akaratának és ellenálló képességének megtörésével akar sikert elérni. Ennek megfelelően a fegyveres harcot média-eseménynek tekinti és szorosan integrálja a többé-kevésbé legális politikai tevékenységgel, a tömegmozgósító eljárásokkal és a folyamatos stratégiai kommunikációval. Korlátozott erőforrásaival a lehető legnagyobb sokk-hatást akarja elérni, ennek érdekében szánt szándékkal alkalmaz olyan eljárásokat, amelyeket mind az állam törvényei, mind a hadviselés általánosan elfogadott szabályai már régen tiltanak (túszejtés, foglyok kivégzése, megcsonkítása, a társadalom legvédtelenebb tagjai elleni támadások). Kiemelt szerepet játszanak a legális front-szervezetek: egy látszólag mérsékelt, erőszaktól mentes (vagy a fegyveres harcot vívó szervezetnél kevésbé erőszakos) alternatívát kínálnak azoknak, akik szimpatizálnak a nem-állami hadviselő ügyével és támogatnák is azt, de eltaszítja őket a fegyveres erőszak. A nem-állami hadviselő célja társadalmi Stockholm-szindrómát kiváltani: meggyőzni a polgárok nagy többségét, hogy az egyre rosszabbodó helyzetből az egyetlen kiút, ha követeléseinek engednek:

- a nem-állami hadviselő csak akkor fogja földadni a harcot, ha akarata teljesül;
- addig minden polgárt súlyos veszély fenyeget, mert vagy a nem-állami hadviselő műveleteinek célpontja, vagy a biztonsági erők válaszcsepásainak potenciális áldozata;
- a biztonsági erők tehetetlenek, nemcsak a nép biztonságáról nem képesek gondoskodni, de az állami létesítményeket és az állam tisztviselőit sem képesek megvédeni;
- a biztonsági erők annyira nem törődnek tevékenységük következményeivel, hogy műveleteik a civilek között okoznak súlyos veszteségeket;
- kevésbé veszélyes engedelmeskedni a nem-állami hadviselő követeléseinek, mint kérni vagy elfogadni a biztonsági erők védelmét;
- a nem-állami hadviselő méltányolja, és lehetőségeihez mérten jutalmazza az együttműködést és támogatást, ugyanakkor súlyosan bünteti az ellenséget kiszolgálókat.

A harceljárások egy része a „terrorizmus” kategóriába illik: személyre lebontott, sebészeti pontossággal végrehajtott támadások a hatalom gyakorlói, képviselői és kiszolgálói ellen; áru-lók és informátorok kivégzése; véletlenszerűnek tűnő (de valójában gondosan megtervezett), tömeges pusztítást okozó támadások. Más részük (különösen az után, hogy a mozgalom valamennyire erőre kapott) a gerilla hadviselés évezredek során kifejlődött és a helyi társadalmi és fizikai tér körülményeihez igazított eljárásai: lesállások, rajtaütések, vállalkozások.

Ha a körülmények (például a biztonsági erők szigorúan korlátozott harcérintkezési szabályai) engedik, a nem-állami szereplő *falka-harcászati* eljárásokat alkalmazhat: önálló, nagy területen szétszórta, kis létszámú, gyorsmozgású alakulatok látszólag szervezetlen és formátlan, de valójában jól strukturált, összehangolt harcát.²⁸⁸ A nehezen nyomon követhető, egyenként nem különösebben fenyegető kis alakulatok egy ponton váratlanul koncentrálnak, támadnak és elérnek némi helyi sikert, majd elszakadnak és szétszóródnak mielőtt az ellentámadást meg lehetne szervezni, de hamarosan egy másik ponton újból támadnak. Az egyidejű, több váratlan irányból érkező, lüktetésszerűen ismétlődő támadások megnehezítik a valós veszély felmérését és túlterhelik a védelem vezetési és irányítási rendszereit és megbénítják reagáló képességét. Ez lehet a korábban tárgyalt falka-intelligencia megjelenési formája, de lehet tudatos központi irányítás eredménye is.²⁸⁹

A falka-harcászat sikerének három alapfeltétele van, melyek érvényesülését és korlátait a vizsgált konfliktusok során leginkább a francia intifáda idején figyelhetjük meg:

- *Jobb helyzetismerettel rendelkezni*, mint az ellenfél. Tisztában lenni az erők elhelyezkedésével; rejtve tartani a saját erőket; információkat és utasításokat gyorsan továbbító híradó hálózatot fenntartani. Az intifáda rendbontóinak mobiltelefonos hálózatai jól működtek, de amikor a CRS elkezdte sok kisebb alegységgel lefedni a műveleti területet, a hálózatok nem tudtak lépést tartani a növekvő információ-mennyiséggel.
- *Megfoghatatlanság*. Elsősorban mozgékonyság, ami az ellenség szeme láttára is történhet, de túl gyorsan ahhoz, hogy az reagálni tudjon: a gyorsan mozgó, tornacipős rendbontók néhány perc alatt a rendőrök szeme láttára is végre tudtak hajtani egy-egy akciót, majd könnyedén elfutottak a testpáncél, sisak és egyéb felszerelés súlya alatt lassan mozgó rendőrök elől. A nagyobb körzeteket egyszerre lefedő, sok kisebb CRS alegység egyidejű járőrtevékenysége ezt lehetetlenné tette, mert jelentősen megnőtt a kockázat, hogy a menekülő rendbontók több alegység között csapdába kerülnek.

²⁸⁸ A nemzetközi szakirodalomban elterjedt megnevezés „*swarming*”. Elsősorban rajzást jelent, de a magyar jelentésétől eltérően angolul jóval többet takar, mint a méhcsalád egy részének kirepülését a túlnépesedett kaptárból. Az állatvilág erre is szolgáltat példát: hiénák, farkasok és más társas ragadozók prédája gyakran sokkal nagyobb és erősebb (és esetenként veszélyesebb is), mint a falka egyes egyedei. Vadászatuk csak akkor sikeres, ha a falka tagjai nagy területen szétszóródnak amíg egy prédára bukkannak, majd gyorsan összegyűlnek és együttműködnek a préda lerántásában és megölésében. ARQUILLA, John – RONFELDT, David: *Swarming and the Future of Conflict*, Santa Monica CA, RAND Corporation, 2000. p. 26.

²⁸⁹ A falka-harcászat mint hadtörténelmi kategória a közép-ázsiai lovas íjászokhoz (köztük a honfoglalás-kori magyarokhoz) kötődik, de sikerrel alkalmazták modern reguláris erők is. Az Atlanti Csata során például a német tengeralattjárók, az Angliai Csata során a Királyi Légierő vadászrepülő századai szigorú központi hadműveleti irányítás alatt több irányból közelítették meg a felderített ellenséges erőket, de a támadás megkezdésével a központi kontrollt feloldották, az egyes hajók illetve repülőgépek önállóan tevékenykedtek. Szomáliában a fegyveres törzsi milíciák ösztönösen a korábbi évszázadok gyakorlatát követték a merevebb harceljárásokat alkalmazó ellenséggel szemben.

- Az ellenfél eszközeinél *nagyobb lőtávolságú eszközök.*²⁹⁰ Az intézkedő rendőröknek eleinte nem volt válaszuk a kövekre, palackokra és Molotov-koktélokra – csak túrhették a lövedékeket, és bízhattak a védőfelszerelésben. Csak akkor tudtak valamennyire hatékonyan válaszolni, amikor engedélyt kaptak a gumilövedékek használatára, de az emeletekről közjük dobott tárgyakra a zavargások végéig nem találtak hatékony választ.

Ha a három feltételből csak kettő teljesül, a falka-harcászati eljárások sikere kétséges. Ha csak egy – a kudarc gyakorlatilag biztos.²⁹¹

A falka-harcászat eljárásait ritkán figyelhetjük meg ilyen „vegytisztá” formában: a biztonsági erők általában nemcsak lépést tudnak tartani a nem-állami hadviselővel, de tűzerejükkel, mozgékonyaságukkal, híradó eszközeikkel és felderítő tevékenységükkel meg is tudják előzni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nem-állami hadviselő nem tudja a falka-harcászat alapelveit alkalmazni. Például folyamatosan intézhet kis léptékű támadásokat az áramszolgáltató hálózat (a kritikus infrastruktúra egyik legkritikusabb eleme) ellen. A hálózatot – terjedelme következtében – lehetetlen mindenütt hatékonyan védeni. A támadók mindig tudnak védetlen pontot találni, és néhány órák szolgáltatás-kiesést okozni. Az áramszolgáltatás állandó akadózása, az ezzel járó – gyakran igen jelentős – gazdasági veszteségek rövid időn belül megrendítik a biztonsági erőkbe vetett bizalmat.

3.7. POLITIKAI RENDEZÉS

Mint az 1. fejezetben utaltam rá, egészen a közelmúltig a „háború a nép között” könnyen kezelhető belpolitikai probléma volt, és az ellenség hátszágában szított felkelés is csak az állami politika hasznos, de másodlagos eszköze volt. Az 1960-as éveket megelőző évszázadokban a forradalmakat és a gyarmati népek lázadásait a reguláris csapatok a könyörtelen, ellenállhatatlan katonai erő gyors és határozott alkalmazásával fojtották el. Mint Sri Lanka példája mutatja, a felkelések kezelésének e módja ma is hatékony, de akkor is kockázatos, ha a nemzetközi közösség nem avatkozik fegyveres erővel a konfliktusba. Az állam évtizedekre nemzetközi pária státuszba kerülhet, külföldi bankokban tartott pénzeszközeit zárolhatják, kereskedelmi kapcsolatai beszűkülhetnek, polgárai utazásait vízumkényszer akadályozhatja, tisztviselőit nemzetközi letartóztatási parancs fenyegetheti.

Az állam tehát akkor is kénytelen a nép-központú modell elemeit alkalmazni, ha az egyébként nem a legmegfelelőbb módja a felkelés kezelésének. Az esettanulmányok egy irányba

²⁹⁰ Az ázsiai lovas íjászok évszázadokon át (a tűzfegyverek tömeges elterjedéséig) kemény fejfájást okoztak ellenfeleiknek, mert azok nem tudtak hatékony választ adni a nyílzáporra.

²⁹¹ A falka-intelligenciát és a falka-harcászat eljárásait megfigyelhattük 2006-ban Magyarországon, a TV-székház ostroma idején. KISS: *Hálózatharc*.

mutatnak: a mai politikai, gazdasági és nemzetközi jogi körülmények között egy negyedik generációs konfliktus megvívása rendkívül jól összefogott csapatmunkát követel, amiben a biztonsági erők életbevágóan fontos, de mégis alárendelt szerepet játszanak. A rendezés egy politikai folyamat, melynek levezetése a politikai elit feladata. A biztonsági erők csak e rendezés feltételeit teremthetik meg. Ha harc és politika között nincs tökéletes összhang, akkor a rendezés valószínűleg nem lehetséges a politikai elit számára kedvező feltételek mellett.

A biztonsági erők harcászati sikere (ami gyakorlatilag garantált) nem jelent automatikus győzelmet. Sikeres műveletek megteremthetik a konfliktus rendezésének feltételeit – de ellenkező eredményt is elérhetnek: a nem-állami hadviselő megerősödéséhez és a konfliktus eszkalálódásához is vezethetnek. Okozhatnak olyan súlyos járulékos veszteségeket, amelyek a bosszúvágyon keresztül növelik a nem-állami hadviselő támogatottságát és elszántságát. Lélektani hatásuk következtében a nem-állami hadviselő mellé állíthatnak olyanokat is, akik nem értenek egyet céljaival és eszközeivel, és kelhetnek olyan veszélyérzetet, ami a nem-állami hadviselőt tünteti föl a kisebbik rosszként.

KÖVETKEZTETÉSEK

Egy aszimmetrikus konfliktusban a kormány végső célja az állam alkotmányos jogrendjének helyreállítása és területi egységének megóvása. Ez általában azt jelenti, hogy pusztítani kell a nem-állami hadviselő katonai erejét, el kell választani a nem-állami hadviselőt a néptől, helyre kell állítani a társadalmi rendet és a kormány hatalmát, és meg kell győzni a hazai és nemzetközi közvéleményt, hogy a kormány tevékenysége jogszerű. A 21. század politikai és társadalmi környezetében a kormány számára egy aszimmetrikus kihívás különösen nehezen kezelhető, mert részben az érintett állam gazdasági és belpolitikai körülményei, részben a nemzetközi jogban bekövetkezett változások szűk korlátok közé szorítják az alkalmazható erőt. Ezért különösen fontos, hogy a kormány mindjárt a kezdetektől megtalálja és helyesen alkalmazza a sikerhez vezető eszközöket és eljárásokat.

A kormány csak akkor számíthat sikerre, ha meg tudja teremteni a társadalmi és fizikai tér fölötti egyidejű kontrollt. Ehhez egyrészt a biztonsági erők létszámát kell igen jelentősen növelni, másrészt meg kell találni a kontroll, a kényszer és az ösztönzök közötti helyes egyensúlyt, harmadrészt meg teremteni a megbízható, pontos, gyors és folyamatos felderítés feltételeit – elsősorban az emberi erőforrásokra optimalizált, helyi hírszerző rendszert. Ideális esetben léterjöhethet egy folyamatosan bővülő, szinergikus információ-harc-siker-információ ciklus: a biztonsági erők kezdeti sikereit látva a lakosság információkat szolgáltat a nem-állami hadviselőről – az információik alapján a biztonsági erők járulékos pusztítás nélkül támadják a a

nem-állami hadviselő erői – a sikeres műveletekben szerzett információk további sikerekhez vezetnek – az egyre szilárdabb biztonsági helyzet további együttműködésre és további információk kiadására készíti a polgári lakosságot.

A tömegtájékoztatás mai dominanciája következtében a stratégiai kommunikáció az aszimmetrikus hadviselés meghatározó irányvonalává vált: mindkét fél számára létsfontosságú feladat meggyőzni a célcsoportokat (saját oldalt, ellenséget, nemzetközi közvéleményt) arról, hogy harca igazságos és jogszerű. Ezen a téren a nem-állami szereplő jelentős kommunikációs előnyt élvez az állammal szemben.

Egy aszimmetrikus konfliktus háború (vagy ahhoz nagyon közeli dolog) – nem lehet a békés hétköznapiakra szabott törvényekkel megvívni – különösen azért nem, mert a nem-állami hadviselő tudatosan alkalmaz olyan eljárásokat, amelyekkel szemben a biztonsági erők csak a békeállapotban érvényes törvények megsértésével tudnak eredményesen fellépni. E helyzetben indokolt a biztonsági erőknek ideiglenesen különleges jogosítványokat adni.

A konfliktusban – valamennyire módosult formában – érvényesülnek a fegyveres küzdelem elvei és törvényei. De érvényre juttatásuk óvatosságot követel: a biztonsági erők harcászati sikere (ami gyakorlatilag garantált) nem jelent automatikus győzelmet. Sikeres műveletek megteremthetik a konfliktus rendezésének feltételeit – de ellenkező eredményt is elérhetnek: a nem-állami hadviselő megerősödéséhez és a konfliktus eszkalálódásához is vezethetnek. A harcászati sikerek hadműveleti szinten történő integrálása különösen nagy kihívás a szembenálló felek számára.

4. FELKÉSZÜLÉS EGY NEGYEDIK GENERÁCIÓS KIHÍVÁS KEZELÉSÉRE

A hadviselés új paradigmája már megérintette Európát – bár egyelőre még csak a kontinens peremvidékén hozott változásokat (Írország, Transzdnysztria, Koszovó, Kaukázus). De a közeli jövőben Európa központi régiói is aszimmetrikus konfliktusok színtereivé válhatnak.²⁹² Nyugat-Európa számtalan városnegyedében például már létrejöttek *de facto* autonóm iszlám köztársaságok: a muszlim bevándorlók kiszorították a helyi lakosságot, elűzték a kormány tisztviselőit és intézményeit, és az állam törvényei helyett az iszlám jogrend vagy egy helyi kiskirály akarata érvényesül.²⁹³

A 2006 és 2011 közötti magyarországi események (TV-székház ostroma, romló közbiztonság, erőszakba hajló tüntetések, roma-gyilkosságok, egyenruhás milíciák) azt sejtetik, hogy ez nem egy figyelmen kívül hagyható, triviális kockázat. A fenti tünetek ellenére vitathatatlan, hogy Magyarországon egy aszimmetrikus konfliktus sokkal kevésbé valószínű, mint Nyugat-Európában, Ukrajnában, Oroszországban, vagy a Balkánon. Az sem kizárt, hogy az aszimmetrikus fenyegetés csak fenyegetés marad, és fokozatosan elhalványul szerte Európában. De felelőtlenség arra számítani, hogy ez biztosan így is lesz. A *Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája* is olyan katonai erőt ír elő, amely képes megvédeni Magyarországot mind hagyományos műveletekben, mind az aszimmetrikus hadviselés viszonyai között.²⁹⁴ E követelményt csak alapos előkészítő munka és a fegyveres erők felkészítése után lehet teljesíteni. Az alábbiakban – ismét az esettanulmányok logikáját követve – felvázolom azokat az intézkedéseket, amelyekkel a magyar hatóságok fölkészülhetnek egy aszimmetrikus kihívás kezelésére.

4.1. A KONFLIKTUS HÁTTERE

Magyarországon a bevándorlók nem jelentenek különösebb problémát, de társadalmi és gazdasági zsákutcába futott, agresszív és beilleszkedésre képtelen (vagy arra nem hajlandó), etnikai szempontból könnyen azonosítható kisebbség létezik. Megjelentek szélsőséges politikai nézeteket valló, erőszakra is hajlamos szervezetek is. Jogi eszközökkel történő elfojtásuk vagy hiábavaló próbálkozás (mert a feloszlató határozat kézhezvétele után más néven azonnal újra alakulnak), vagy nemzetbiztonsági kockázat (mert a betiltott szervezet immár láthatatlanul, illegalitásban folytatja korábbi tevékenységét).

²⁹² KISS: *Biztonsági kihívások és veszélyek az új Európában*.

²⁹³ E jelenségre a nemzeti és helyi hatóságok ritkán reagálnak – a konzervatív nacionalisták viszont gyakran válaszolnak erőszakkal. Anders Breivik oslooi bombatámadása és utójai lövöldözése (2011.08.22) is ebbe a kategóriába sorolható.

²⁹⁴ *A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája*, p. 6.

4.2. TÉR-ERŐ-IDŐ-INFORMÁCIÓ TÉNYEZŐK

A *fizikai tér* tekintetében a legfontosabb feladat megteremteni az anyagi és személyi feltételeket az ország határainak szükség esetén történő lezárására. A közelmúlt eseményei (például a francia, német és dán határlezárások) azt mutatják, hogy a határok lezárása korántsem triviális akadályokba (nemzetközi egyezményekbe, a közvélemény emberi jogi elvárásaiba) ütközhet, de csak politikai elhatározás és kommunikáció kérdése, hogy a közvélemény tiltakozással vagy megértéssel, esetleg helyesléssel fogadja-e az új helyzetet. A rendőrség határrendészeti osztályának létszáma a határok megbízható lezárásához (különösen a „zöldhatár” lezárásához szükséges járőrtevékenységhez) nem elegendő. Valmilyen megoldást kell tehát találni, hogy szükség esetén a létszámot rövid idő alatt jelentősen növelni lehessen.

Mivel Európában a sri-lankai elvek alkalmazásának magas korlátai vannak, fontos előkészületi lépés a *nemzetközi tér* szerepét semlegesítő rendszabályok kidolgozása. A leginkább járható útnak az tűnik, hogy a konfliktust a nemzetközi közvélemény ingerküszöbe alatt kell tartani, a lehető legrövidebb idő alatt le kell zárni – és meggyőzően kell kommunikálni a kormány álláspontját. Ehhez viszont előre kell gondolkodni: meg kell találni azokat a diplomáciai, nemzetközi jogi, magyar büntetőjogi és polgárjogi érveket, amelyekkel egy nemzetközi beavatkozás hárítható. Elő kell készíteni a stratégiai kommunikációs szervezetet, amely az állam álláspontját meggyőző módon a világ tudomására tudja hozni, és túl tudja kiabálni a kormányt támadó propagandát. És föl kell készíteni a biztonsági erőket, hogy gyorsan, határozottan, de jogszerűen és civilizált államhoz méltóan tudják rendezni a konfliktust.

Az *erő* kategóriában az állandó jelenlét és vitathatatlan területi kontroll megteremtéséhez nélkülözhetetlen erők kiállítását tartom a legfontosabbnak. A puszta számok alapján Magyarország a rendőri védelemmel legjobban ellátott európai államok között van: 230 polgárra jut egy rendőr.²⁹⁵ Kétséges, hogy e létszámmal a rendőrség képes kezelni egy több városra vagy egy-két megyére kiterjedő, hosszan elhúzódó aszimmetrikus kihívást. A szükséges erőket rövid időre nyilván „ki lehet gazdálkodni” más megyékből történő átcsoportosításokkal, de nem lehet az állomány túlterhelése nélkül azt hosszú időn át fenntartani. Az átcsoportosítás ideiglenesen sem járható út, ha a konfliktus egyszerre több nagy lélekszámú megyét érint (Borsod-Abaúj-Zemplén – 700 000; Szabolcs-Szatmár-Bereg – 560 000; Baranya – 400 000). A hatályos jogszabályok lehetőséget adnak a rendőrség megerősítésére más fegyveres vagy rendé-

²⁹⁵ Összehasonlításként: Franciaországban a rendőrség és polgári lakosság aránya 1:240, Lengyelországban 1:390, Olaszországban 1:270. www.polis.osce.org (letöltve 2011.06.10.) E megállapításra rendőrtisztek válasza általában az, hogy a teljes létszám (43 000 fő) félrevezető adat, mert tartalmazza a polgári alkalmazottakat is, akiket nem lehet rendőri szolgálatra beosztani; ezen túlmenően a hivatásos állomány is kénytelen ideje jelentős részét adminisztrációval tölteni. Ez biztosan így van – de irreleváns. A rendőrség legfelső vezetőinek egyik alapfeladata az, hogy hatékonyan gazdálkodjanak a rendelkezésre álló erőforrásokkal.

szeti testületek elemeivel, de ez is csak ideiglenes és korlátozott lehetőség: a Honvédség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal és a Büntetés-végrehajtás saját védelmi vagy közigazgatási feladatokat látnak el, ezért tagjaik csak kis létszámban, és csak ideiglenesen vehetők igénybe.²⁹⁶

Valamilyen létszámnövelés tehát feltétlenül szükséges – és a leggazdaságosabb megoldás *a helyi önvédelmi milícia*, melynek a 90 000 fős polgárőrség lehet a kiinduló bázisa. Tagjai szolgálatban is, szolgálaton kívül is állandóan jelen vannak, így helyismeretük kitűnő. Motiváltak, mert saját környezetük, tulajdonuk, családjuk, üzleti vállalkozásuk biztonságáról gondoskodnak. A szükséges létszám kiállítása is könnyen megoldható a szolgálatban töltött időre fizetett illetménnyel. Ha a kiképzés és a harckészség fejlesztése és szinten tartása megoldható, a polgárőrség fölfejlesztése lehet az ideális megoldás.

Ígéretes alternatívának tűnik az önkéntes tartalékos rendszer közelmúltban (2010. december-2011. január) történt felélesztése. A tartalékos állomány néhány hét alatt több, mint százszorosára nőtt (18 főről 2 000 főre), kiképzést kapott, és megkezdte feladatai végrehajtását. De a tartalékos rendszer csak akkor szolgálhat egy milícia kiinduló bázisaként, ha két feltétel teljesül: egyrészt létszáma legyen elég nagy ahhoz, hogy az érintett körzetekben meg tudja valósítani a területi kontrollt és az állandó jelenlétet, másrészt az állomány lakóhelye körzetében teljesítsen szolgálatot, ahol helyismerete érvényesülhet.

4.3. VEZETÉS ÉS IRÁNYÍTÁS

A hatályos alkotmány szerint az Országgyűlés, vagy akadályoztatása esetén a Köztársasági Elnök „... az alkotmányos rend megdöntésére, vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények, elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség (a továbbiakban együtt: szükséghelyzet) esetén szükségállapotot hirdet ki.”²⁹⁷ Szükségállapot idején az Országgyűlés, vagy akadályoztatása esetén a Köztársasági Elnök

²⁹⁶ A Magyar Köztársaság Alkotmánya egyértelműen rendelkezik a honvédség és a rendőrség közötti feladatmegosztásról: „40/A. § (1) A Magyar Honvédség alapvető kötelessége a haza katonai védelme és a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása. (2) A Rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.” Ugyanakkor a jogalkotó tisztában volt azzal, hogy a közbiztonság és a közrend fenntartásához és a határok védelméhez nagyobb erőre is szükség lehet, mint ami a rendőrség rendelkezésére áll: a 40/B. § (2) bekezdés szerint „A Magyar Honvédséget (...) az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett szükségállapot idején lehet felhasználni, akkor, ha a rendőrség alkalmazása nem elegendő.” 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság alkotmánya, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV (letöltve 2011.01.21.). Ettől a 2012. január 1-jén érvénybe lépő új Alaptörvény paragrafusai csak minimálisan térnek el. *Magyarország Alaptörvénye*, Országgyűlés Hivatala, Budapest, T/2627, 2011.03.14. <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> (letöltve 2011.03.17.) Mind a hatályos Alkotmány, mind az Alaptörvény hallgat a vámtisztviselők és a Büntetés-végrehajtás rendészeti célú alkalmazásáról.

²⁹⁷ A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 19.§ (1) bekezdés i) pont. A 2012. január 1-jén életbe lépő Alaptörvény ugyanezt "A különleges jogrend" cím alatt, a 47. cikk (1) b. pontjában hasonlóan szabályozza. Az egyetlen

lyoztatása esetén a Honvédelmi és rendészeti bizottság folyamatosan ülésezik. Ezzel megvalósul a fegyveres erők fölötti civil kontroll – de „fegyveres cselekmények” és „súlyos, erőszakos cselekmények” megfékezése nehezen képzelhető el fegyveres harc nélkül – és fegyveres harc irányítására csak az *egyszemélyi vezetés* képes.

Az aszimmetrikus hadviselés műveletei jellemzően kisléptékű, helyi műveletek. Legfontosabb tétjük a város, kerület, falu, tanyaközpont biztonságának megteremtése. A helyi lakosság életét befolyásolják, helyi erőforrásokat vesznek igénybe, és sikerük a helyi információk megbízhatóságától és minőségétől függ. Ennek megfelelően a védelmi bizottságok nem egyszerűen konzultatív, tanácskozó testületek, hanem területükön koordinálják is a műveleteket, és összehangolják a biztonsági erők tevékenységét a politikai, gazdasági és közigazgatási tevékenységgel. Ezt egy földrajzi és politikai értelemben egyaránt távoli fővárosból figyelemmel lehet kísérni, de nem lehet irányítani. Ezen túlmenően, az egyszemélyi vezetésről mondtak a helyi szinten is érvényesek. El kell tehát találni a helyes egyensúlyt központi felügyelet, a helyi irányítás és az egyszemélyi vezetés között.

4.4. STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ

A kormány nem maradhat alul az információs műveletekben, különösen nem lehet elfogadni, hogy az internet „ellenséges területet” legyen, ahonnan a nem-állami hadviselő szabadon közvetítheti üzeneteit. A kormánynak meg kell szállnia az „információs magaslatokat” - uralnia kell az információs környezetet.²⁹⁸ Ehhez létre kell hozni egy stratégiai kommunikációs szervezetet, amely képes ellátni a következő fő feladatokat:

- Megteremti a saját kommunikáció fölötti kontrollt: koordinálja valamennyi kommunikációs csatorna üzeneteit, és összhangot teremt az üzenetek, a biztonsági erők tevékenysége és a polgári hatóságok politikai és gazdasági tevékenysége között.
- Azonosítja és alkalmazza azokat az eszközöket, amelyek elszigetelik az ellenfelet a médiumoktól és hiteltelenítik propagandáját.
- Megteremti az információs tér fölötti uralmat.
- Hitelt érdemlő módon terjeszti a kormány üzenetét a határokon belül és a határokon túl.

A teljes kommunikációs szervezet fenntartása – elsősorban a magas költségek miatt – békeállapotban nyilván nem indokolt. De a szervezet kereteit létre lehet hozni, azonosítani lehet

lényeges különbség, hogy az "elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség" átkerült "A veszélyhelyzet" cím alatt az 52. cikkbe.

²⁹⁸ Kiss Álmos Péter: *Információs műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*, Sereg Szemle, Székesfehérvár, 2011/4. (szerkesztés alatt)

azokat a médiaszakembereket, grafikusokat, jogászokat, számítástechnikusokat, nyelvészeket és más specialistákat, akik szükségállapotban mozgósíthatóak.

4.5. JOGI SZABÁLYOZÁS

A negyedik generációs konfliktus természetéből adódóan a biztonsági erőket könnyen érheti vád, hogy állampolgári és emberi jogokat sértenek meg – a szolgálat során tehát nemcsak az életüket kockáztatják, de becsületüket, karrierjüket, személyi szabadságukat – és testületük hírnevét is. A fegyverhasználat körülményeit (különösen, ha az sérüléssel vagy halálessel jár) indokolt lehet dokumentálni és kivizsgálni. Bizonyíthatóan aljas szándékú visszaéléseket nyilván indokolt súlyos büntetéssel sújtani. De a fegyveres szolgálat gyakran másodperceken belüli helyzetfelismerést, döntést és reagálást követel. A helyzetfelismerés és döntés helytelen is lehet, amit aztán napokon vagy heteken át lehet elemezni egy bírósági tárgyalóteremben.

A biztonsági erők magatartása fölötti felügyelet tehát együtt kell járjon tevékenységük jogi biztosításával és pozitív jogi védelmével. Parancsnokaik személye és a parancsok jogszerűsége jelent bizonyos garanciát (különösen akkor, ha a parancsnokok is részt vesznek a legfelső szintű döntési folyamatokban, és nem csak a politikai elit utasításainak végrehajtói). De ennél pozitívabb jogi védelemre is szükség lehet, ezért érdemes tanulmányozni az indiai *Fegyveres erők különleges jogosítványai törvényt (Armed Forces Special Powers Act)*, és a *Zaklatott területek törvényt (Disturbed Areas Act)*.²⁹⁹ A törvények megtévesztően rövidek (mindössze három-négy oldal), és közel azonos elemekből épülnek föl:

- Feljogosítják a fegyveres erők illetve a rendőrség tisztjeit és tiszthelyetteseit, hogy a közrend védelmében belátásuk szerint (akár előzetes szóbeli fegyelmeztetés nélkül is) löfegyvert vagy más (akár halált is okozó) erőt alkalmazzanak, például a gyülekezési vagy fegyverviselési korlátozásokat megszegő személyekkel szemben.
- Feljogosítják őket, hogy leromboljanak olyan létesítményeket, amelyek a felkelők infrastruktúrájának részét képezik (lőszerraktárt, szálláshelyet, fedezéket).
- Feljogosítják őket, hogy külön engedély vagy parancs nélkül házkutatást tartsanak és le-tartóztassanak gyanúsítottakat.
- Az e jogosítványokon alapuló intézkedések a központi kormány védelmét élvezik. E szakaszt (mely azonos a két jogszabályban) érdemes szó szerint idézni: „***A törvénynek megfelelően intézkedő személyek védelme*** – Vádemelés, per, vagy más jogi eljárás nem

²⁹⁹ A törvények az 1950-es években elfogadott modell-jogszabályok: szükség esetén gyakorlatilag változatlan szöveggel egy meghatározott területre – egy vagy több államra, vagy egy állam néhány tartományára – alkalmazzák, majd a konfliktus lezárásával visszavonják őket.

*indítható a Központi Kormány előzetes hozzájárulása nélkül senki ellen, aki jelen Törvény felhatalmazása alapján cselekedett, vagy szándékozott cselekedni.*³⁰⁰

Az indiai törvények bizonyára nem a legtökéletesebb jogi eszközök (éri is miattuk kritika Indiát). Nem vitás, hogy a törvények lehetőséget teremtenek a visszaélésekre – de nem adnak automatikus amnesztiát: ha a központi kormány indokoltnak látja, a védelmet visszavonhatja. Egyes esetekben ez a politikai döntéshozókat arra készítheti, hogy saját politikai túlélésük érdekében a törvény védelme alatt álló rendőröket koncként odalökjenek különlegesen erőszakosan követelőző szervezeteknek. Ilyen esetek voltak a múltban, és valószínűleg lesznek a jövőben is. De a törvények nem tökéletes védelme is jobb, mint a védelem teljes hiánya.

Ilyen „megelőző jogi csapás” nélkül a biztonsági erők tagjai kirakatperek főszereplői lehetnek, mielőtt változik a politikai széljárás. Ez nagyon veszélyes lehet: a biztonsági erők erkölcsi tartása hamar meginog, elvesztik hatékonyságukat és harckészségüket, ha tagjaik áldozatoknak érzik magukat a politikai célszerűség oltárán, ha nem érzik maguk mögött előljáróik, a politikai elit és a társadalom támogatását, ha azt tapasztalják, hogy minden intézkedésük mögött rosszhiszeműséget és visszaélést tételeznek föl. Ezért a helytelen intézkedéseket büntetőjogi eljárás helyett jobb szakmai és fegyelmi úton, elsősorban a kiképzésben felismert hiányosságok korrigálásával kezelni.

Felül kell vizsgálni a jogos védelem, a fegyvertartás és fegyverhasználat szabályait. A jelenleg hatályos szabályok olyan követelményeket támasztanak, amelyek a békés hétköznapi idilljében sem indokoltak, és minősített helyzetben veszélyesebbek a saját erőkre és a kívülállókra, mint az ellenfélre:

- *A rendőrség szolgálati szabályzata* fegyverhasználat esetén előzetes szóbeli figyelmeztetést és figyelmeztető és sebesítő lövést ír elő. A *honvédségi törvény* szóbeli felszólítást, mások segítségül hívását, szóbeli figyelmeztetést és figyelmeztető lövést ír elő, és előírja, hogy „fegyverhasználat során kerülni kell az élet kioltását.”³⁰¹

³⁰⁰ „*Protection to persons acting under Act* – No prosecution, suit or other legal proceeding shall be instituted, except with the previous sanction of the Central Government, against any person in respect of anything done or purported to be done in exercise of the powers conferred by this Act.” *The Armed Forces (Special Powers) Act*, New Delhi, 1958.

³⁰¹ 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról, Budapest, IRM, 2007. 66. § (1), (69. § (3) és (68. § (1), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700062.IRM (letöltve 2011.03.10.) és 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, Budapest, 2004., 124. §, www.hm.gov.hu/files/9/3857/2004_evi_cv_torveny.pdf (letöltve 2011.03.11.) Az Egyesült Államokban több ezer önálló rendészeti szervezet (városi, megyei, állami, szövetségi) létezik. A rendőrök gyakran kerülnek tűzharcba és rendkívül nagy fegyverhasználati tapasztalat halmozódott föl. E tapasztalatok eredője, hogy gyakorlatilag valamennyi szervezet szabályzata tiltja a figyelmeztető vagy sebesítő lövést. Az általános amerikai álláspont az, hogy a figyelmeztető lövés kívülállókat veszélyeztet, mert a levegőbe kilőtt lövedék több száz méter távolságban – még mindig jelentős energiataralékkal – visszatér a földre. A sebesítő lövés előírása egy homogén célt (az ellenfél teljes testfelületét) apró, elszórt részekre (karok, lábak) oszt fel, és

- A rendőrségnél (még a különösen fontos védett személyek testőreinél is) csak a teljes fémköpenyű lövedékkel szerelt lőszer használata engedélyezett, ami ritkán képes egyetlen lövéssel megállítani az ellenfelet – viszont hajlamos a gurulatra és a kívülállók megsebesítésére.³⁰²
- A *fegyvertartás szabályai* alapján nehezen elképzelhető, hogy egy milícia tagjai fegyverüket és a minimálisan szükséges lőszert otthon tárolják, enélkül viszont a milícia nem sokat ér: mire egy riasztás után egy központi fegyverszobában fölveszik fegyverüket és lőszerjavalmazásukat és fölsorakoznak, már mehetnek is haza, mert a riasztást kiváltó esemény már véget ért.
- Az *objektív arányosság* mechanikusan alkalmazott dogmája (ami az európai jogrendszerek nagy részében ismeretlen) gyakorlatilag lehetetlenné teszi a jogos védelmet.³⁰³

Békeállapotban e naiv és irreális előírásokon valószínűleg nem lehet változtatni. De elő lehet készíteni olyan jogszabály-módosításokat, amelyek tudomásul veszik, hogy egy negyedik generációs kihívás nem rendészeti vagy igazságszolgáltatási probléma, hanem háború (vagy ahhoz nagyon közeli dolog), és amelyek a harcérintkezés szabályait közelebb hozzák a való világhoz, a háború realitásához és a tűzharc harcászati dinamikájához.

Jogszabály-módosítás nélkül a helyi önvédelmi milíciák létrehozása sem lehetséges, mert a jelenlegi szabályozás mellett sem az önkéntes tartalékos rendszer, sem a polgárőrség nem tudja betölteni e szerepet. A milíciák hatékonyságának feltételei közül kettő (létszám és lakóhely környékén teljesített szolgálat) nehezen egyeztethető össze az egész nemzet erejét összpontosító, bárhol bevethető hadsereg alapelveivel. Ha e feltételek teljesülését nem lehet egy jogszabály-módosítással garantálni, akkor a milícia kiállítására más megoldást kell találni.³⁰⁴

A polgárőrség esetében a lakóhely környékén teljesített szolgálat automatikusan megoldott kérdés, és a szükséges létszám kiállítása is megoldható. De a polgárőrség működését szabályozó 2006. évi LII. törvény hangsúlyozza, hogy a polgárőr hatósági jogkörrel nem rendel-

rendkívüli célzasi pontosságot tételez föl, mely a tűzharc adrenalinal teli körülményei között valószínűtlen. Néhány méteres távolságon túl a sebesítő szándékkal leadott lövés célt fog téveszteni (és ismét kívülállókat veszélyeztet).

³⁰² A testben szétnyíló, így különösen súlyos sebet okozó kézfegyver lövedék nemzetközi konfliktusokban történő alkalmazását tiltja a Hágai Egyezmény, de semmilyen egyezmény nem tiltja használat a rendészeti szervek számára a határokon belül, egy nem-nemzetközi konfliktusban.

³⁰³ UJVÁRI Ákos: *Az élethez való jog és a jogos védelem összefüggései*, in Iustum Aequum Salutare, Budapest, 2006/1–2. pp. 91-94. és UJVÁRI Ákos: *A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései*, PhD értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2008. pp. 12-25. Ezen nagyon keveset változtat a jogos védelem korlátait valamennyire enyhítő 2009. évi jogszabály módosítás, vagy az a tény, hogy a jogos védelem elve bekerült az új Alaptörvénybe: az arányosság dogmája továbbra is létezik, és a bírói gyakorlat továbbra is a védekező személytől várja, hogy az a védekezés jogszerűségét bizonyítsa.

³⁰⁴ Észak-Írországból a milícia (Ulster Defence Regiment) a brit hadsereg tartalékos alakulata volt, de Észak-Írország határain kívül történő alkalmazását törvény tiltotta.

kezik, és nemcsak lőfegyvert, de még kényszerítő eszközt (bilincset, gumibotot) sem viselhet, öltözete még véletlenül sem hasonlíthat a rendőrség vagy a honvédség egyenruhájához. Amíg e korlátok fennmaradnak, a polgárőrség a rendőrség hasznos segítője, szeme és füle marad, de nem tudja betölteni a helyi önvédelmi milícia szerepét: hatósági (kényszerítő) jogkör nélkül nem képes környezetét megvédeni a biztonsági erők távollétében.

4.5. DOKTRÍNA

Mindaddig, amíg a magyar csapatok csak a határokon túl, egy szövetség részeként vesznek részt felkelés elleni műveletekben, nincs különösebb szükség a felkelés elleni harc politikai és stratégiai szintű vezető és irányító struktúrájával foglalkozni: a kiküldött század- vagy zászlóalj szintű erők egy nemzetközi expedíciós erő alegységeiként, annak struktúrájába tagolódva, egy közös doktrínát követve működnek. Egészen más a helyzet, ha szükségesnek bizonyul a csapatok Magyarország határain belül történő alkalmazása: azonnal fölmerülnek azok a problémák, melyeket a bevezetőben (7. oldal) részleteztem.

Az Egyesült Államok fegyveres erőinek egyik kiképzési alapelve a *you fight as you train – úgy fogsz harcolni, ahogy felkészültél*. Ezt az alapelvet igazolták azok a törzsgyakorlatok is, amelyeken 2010-ben és 2011-ben lehetőségem nyílt részt venni. A gyakorlatok egy aszimmetrikus konfliktus első fázisait modellezik egy európai államban, és – szándékosan – magasra teszik az alkotmányi és jogszabályi korlátokat, szűk időhatárokat szabnak, valamint korlátozzák a felhasználható erőforrásokat. A feladatok megoldásához a résztvevők egy része az iraki vagy afganisztáni expedíciós tapasztalatait hívta segítségül, mások a hagyományos erőkkel és eszközökkel vívott „nagyipari” háborúk eljárásait próbálták egy egészen más helyzethez igazítani. És mindenki igyekezett átsiklani a harcérintkezési szabályokat, polgári személyek jogait, a sajtó tevékenységét, vagy a műveletekre reagáló parlamenti interpellációkat érintő kérdéseken.

Ezért alapvető fontosságúnak tartom egy aszimmetrikus hadviselési doktrína kidolgozását. A doktrína kidolgozása során indokolt figyelembe venni a múlt tanulságait és más nemzetek tapasztalatait – ezek felbecsülhetetlen értékűek, mert történelmi, társadalmi, politikai környezetbe helyezik és magyarázzák az alapelveket és megmutatják, hogy mely eljárások váltak be rendszerint, melyek nem, és miért. De minden negyedik generációs konfliktus egyedi és különleges esemény, mely egyedi és különleges megoldásokat követel. Ezért a doktrínát a magyarországi társadalmi körülmények részletes és realisztikus elemzése alapján kell kidolgozni, és a *magyarországi körülményekre és a magyar biztonsági erőkre kell optimalizálni*.

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar biztonsági erők felkészítését aszimmetrikus konfliktusok kezelésére annak ellenére indokoltnak tartom, hogy Magyarországon egy ilyen konfliktus kevésbé valószínű, mint Nyugat-Európában, a volt Szovjetunió utódállamaiban, vagy a Balkánon. A felkészítés alkotmányos keretei léteznek, de számos más elemét – például a szükséges erők kiállítását, a doktrína kidolgozását, a jogszabályi keretek megteremtését, a stratégiai kommunikáció szervezet létrehozását – az alapoktól kell kezdeni.

Az itt felvázolt előkészítő munka nem követel jelentős anyagi erőforrásokat – de megköveteli jól felkészült szakemberek koncentrált gondolkodását és a szakterületek közötti folyamatos koordinációt:

- A doktrína kidolgozása nem történhet a jogi korlátok figyelembevétele nélkül.
- A jogszabály-módosítási javaslatokat a doktrína alapján kell előkészíteni.
- A doktrína kidolgozása és a jogszabály-módosítások csak a társadalmi tér, a nemzetközi tér és a rendelkezésre álló erőforrások realiztikus elemzése alapján lehetséges.
- Az erőforrások allokációját nem lehet az előbbiek figyelembe vétele nélkül módosítani.

Az előző (4.5. DOKTRÍNA) fejezet részben említett törzsgyakorlatok tapasztalatai alapján fontosnak tartom rendszeres gyakorlatok végrehajtását: a doktrínát – akár részletekben – a valóságot jól modellező körülmények között folyamatosan tesztelni és szükség esetén módosítani kell. De gyakorlatoztatni kell a javasolt stratégiai kommunikációs szervezetet, a jogi apparátust, a milíciákat, a nemzetközi beavatkozást semlegesíteni hivatott diplomáciai állományt és a vezetést és irányítást megvalósító testületeket is. E folyamatos tesztelés nélkül mind a doktrína, mind a többi elem csak bizonyítatlan elméletek gyűjteménye marad.

5. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

5.1. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Külső és belső társadalmi, politikai és gazdasági tényezők megkérdőjelezték a nemzetállam legitimitását, egyre szűkebb korlátok közé szorítják szuverenitását és korlátozzák lehetőségeit, hogy belső ellenségeivel szemben erőt alkalmazzon. Ezt kihasználva a nem-állami hadviselő egyre sikeresebben veszi föl a harcot az állam biztonsági erőivel, mert azok – a korábbi gyakorlattal ellentétben – nem alkalmazhatnak korlátlan erőt. Mindez egy paradigmaváltást eredményez a hadviselésben.

Ugyanakkor a korábbi paradigma – a nemzetállamok reguláris erőivel vívott „nagyipari háborúk” fenyegetése – nem szűnt meg. A párhuzamosan létező két hadviselési paradigma eltérő doktrínákat, eltérő harceljárásokat, eltérő felkészítést, eltérő felszerelést követelnek, valamint alapvetően eltérő gondolkodásmódot úgy a politikai döntéshozóktól, mint a biztonsági erők parancsnoki állományától és a társadalomtól. A paradigmák között nagyon kevés az átjárás, ennek ellenére a biztonsági erőknek készen kell állniuk, hogy akár egyik, akár másik – de akár egyszerre mindkét – paradigma mentén kezeljék a biztonsági fenyegetéseket.

A szembenálló felek politikai és hadászati céljai, doktrínái és eljárásai között alapvető különbségek vannak:

- A *nem-állami hadviselő* célja rákényszeríteni akarátát a társadalomra. Ehhez nincs szüksége a hagyományos értelemben vett győzelemre: elég, ha hosszú időn át fönntartja a konfliktust és egy társadalmi Stockholm-szindróma kiváltásával megakadályozza az államot, hogy az győzzön. A siker érdekében integrálja a fegyveres harcot, a legális politikai tevékenységet, a tömegmozgósító eszközöket és a folyamatos stratégiai kommunikációt, és amennyire csak lehetséges, bevonja a nemzetközi közösséget. nemcsak elutasít minden hagyományt, törvényt, szabályt vagy erkölcsi határt, mely tevékenységét bármennyire korlátozná, de legnagyobb stratégiai kommunikációs sikereit pontosan e korlátok látványosan szándékos áthágásával éri el.
- Ezzel szemben a *kormány* célja az állam jogrendjének helyreállítása, az állam nemzeti egységének és területi sérthetetlenségének megvédése – amihez feltétlenül szükséges a konfliktus rövid idő alatt történő lezárása és a társadalmi Stockholm-szindróma hatásainak mérséklése. E célok megvalósítása során a kormány nem hagyhatja figyelmen kívül a törvényi szabályozást (bár módosíthatja azt), és – különösen a mai nemzetközi politikai környezetben – nem alkalmazhat korlátlan katonai erőt. Ha az erő alkalmazásában a

biztonsági erők túllépnek egy (előre meg nem határozott) határt, a kormány azt kockáztatja, hogy a nemzetközi közösség fegyveres erővel is beavatkozhat a konfliktusba.

Az esettanulmányok alapján megfogalmazhatjuk azokat az elveket, amelyek ha nem is garantálják, de mindenképpen valószínűsítik a kormány sikerét egy negyedik generációs konfliktusban:

- Bár a nem-állami hadviselő kezdeti tevékenységét elsősorban erőszakos bűnözés és zavargások jellemzik, a negyedik generációs kihívás nem rendészeti probléma. De nem is egyszerű katonai probléma, melyet fegyveres erővel kezelni lehet. Ugyanakkor nem is politikai vagy gazdasági krízis. *Egyszerre rendészeti, katonai, gazdasági és politikai krízis*, melyet a szembenálló felek közötti óriási erőkülönbségek ellenére a kormány csak a társadalom valamennyi erőforrásának mozgósításával és az állam hatalmi eszközeinek szoros integrálásával tud kezelni.
- A kihívást el lehet fojtani nyers erővel, de ha ragaszkodunk azokhoz az értékekhez, hagyományokhoz és szabadságjogokhoz, amelyek Európát Európává, a civilizációt civilizációvá teszik, akkor ez nehezen elfogadható eljárás. A megoldás a *fegyveres harc és a politikai megegyezés keresése közötti egyensúly*: kezelni a konfliktust kiváltó okokat, felszámolni a nem-állami hadviselő katonai képességeit és rávenni, hogy adja föl az erőszakot és a politikai folyamatokon keresztül érvényesítse érdekeit.
- Bármennyire indokolt és kívánatos a politikai megoldás keresése, *fegyveres harc* nélkül nem lehet megvívni egy negyedik generációs konfliktust. A harcban követett doktrínákat és eljárásokat a konfliktushoz vezető és azt életben tartó társadalmi-politikai-gazdasági körülmények határozzák meg.
- Úgy az állam mint a nem-állami hadviselő számára a stratégiai *súlypont a nép támogatása*. A nem-állami hadviselő csak úgy tud a nép között rejtőzni, erőforrásokhoz jutni, új tagokat toborozni, információkat szerezni, az akciók után eltűnni, ha legalább egy jelentős kisebbség támogatását bírja. Az állam csak úgy tudja leküzdeni a nem-állami ellenfelet, ha annak megfélemlítő eljárásaitól elszigeteli és megvédi a népet. Ezzel egyben el is vágja a nem-állami hadviselőt társadalmi, hadműveleti és logisztikai bázisától. E versenyben a nép (az „átlagember”) két malomkő között találja magát, és azt az oldalt fogja támogatni, amelyikkel nagyobb kockázatnak tűnik dacolni.
- A biztonsági erők csak az állami hatalom *állandó jelenlétével és vitathatatlan területi uralommal* tudják megteremtteni és megtartani a nép fölötti kontrollt. Ehhez – különösen, ha a konfliktus elhúzódik – igen *nagy létszámra* van szükség. A szükséges létszám érintett terület lakosságának létszámától függ, és elérheti az 1:50-t (egy kato-

na/endőr/csendőr minden ötven polgári személyre). A biztonsági erők általában nem képesek ilyen létszámot kiállítani, ezért állományukat sorozással, toborzással vagy helyi milíciák szervezésével kell megnövelni.

- A műveletek éltető ereje a *megbízható, pontos, gyors és folyamatos hírszerzés*: a biztonsági erők számára a felkelőkkel vívott harc a legritkább esetben jelent különösebb kihívást, de rendkívül nehéz a felkelők erőit megtalálni, és civil áldozatok és járulékos pusztítás nélkül megküzdeni velük. A hírszerzés alapja az elsősorban emberi erőforrásokra épülő helyi hálózat. A hatékony hírszerzés ikertestvére kell legyen a hatékony elhárítás.
- A siker nagy mértékben függ a sikeres kommunikációtól: a kormánynak meg kell győznie a világot, hogy tevékenysége nemcsak indokolt és jogszerű, de a nép érdekeit is szolgálja - és hogy a biztonsági erők valószínűleg győzni fognak. A kommunikáció részeként támadni kell a nem-állami hadviselő üzenetét, és egy vonzóbb, meggyőzőbb „ellen-üzenettel” kell helyettesíteni azt. A negyedik generációs konfliktus nemzetközi dimenziója azt diktálja, hogy a kormány stratégiai kommunikációs műveletei is nemzetköziek legyenek: nem elég az ország határain belül meggyőzőnek lenni, el kell érni és befolyásolni kell a nemzetközi közvéleményt is.
- A kormány alapvető érdeke, hogy aktív diplomáciával, stratégiai kommunikációval, a műveletek intenzitásának szabályozásával *elejét vegye a nemzetközi közösség beavatkozásának*.
- A biztonsági erőknek *különleges jogosítványokra* van szükségük, melyekkel elejét lehet venni, hogy a nem-állami hadviselő a törvény mögött találjon fedezéket, és onnan indítsa támadásait. Mivel így a jogi garanciák csorbulnak, és megnő a hatalommal visszaélés lehetősége, különös figyelmet kell fordítani a törvényességre és a biztonsági erők jogkövető magatartására. Ennek az éremnek a másik oldala a biztonsági erők tevékenységének pozitív jogi védelme.

A fenti elveknek egymást átfedve, egy időben kell megvalósulniuk, relatív fontosságuk a pillanatnyi helyzettől függ. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelentéktelennek tűnő, elhanyagolt elem bizonyul majd a legfontosabbnak, mert az fogja megakadályozni a többi elem érvényesülését. Az elveket ugyanúgy a hadviselés évezredes alapelveinek mátrixába illesztve kell alkalmazni, mint a hadviselés más formáinak elveivel tennénk.

A *Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája* szerint az ország katonai erejének helyt kell állnia mind hagyományos, mind aszimmetrikus konfliktusokban. Ez jelentős előkészítő munkát követel, elsősorban az erők kiállítása, a jogszabályi környezet alakítása és a doktrína kidolgozása terén.

5.2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEK

A bevezetőben kitűzött célokat (8. oldal) megvalósítottam: ismertettem a hadviselés generációinak elméletét, a generációk közötti átmeneteket, a negyedik generációs hadviselés társadalmi, politikai és gazdasági gyökereit. Esettanulmányokon keresztül ismertettem a negyedik generációs hadviselés természetrajzát, a hadviselők sikerének vagy kudarcának okait, és a levont következtetések alapján igazolást kerestem a hipotézisekre.

- i. A kutatás igazolta az *első hipotézist*: egy negyedik generációs kihívás nem egyszerű rendészeti probléma, de nem is egyszerű katonai probléma, ezért kizárólag rendészeti, vagy kizárólag katonai eszközökkel nem lehet kezelni. Egy ilyen konfliktust csak akkor lehet rendezni, ha a társadalom mozgósítja erőforrásait, vállalja a minősített helyzettel járó áldozatokat, és latba veti az állam valamennyi hatalmi eszközét.
- ii. A *második hipotézis* szerint a „*konfliktus során a nemzetközi szövetségesek értékes segítséget nyújthatnak, de a harc valamennyi kockázatát, terhét és áldozatát a megtámadott társadalomnak magának kell vállalnia.*” E hipotézis első részét el kellett vetnem, mert a kutatás azt nem igazolta. A nemzetközi közösség beavatkozása – akkor is, ha az a kormányt segítő szándékkal történik – jelentős kockázattal jár, mert a beavatkozó államok a konfliktus során érvényesíteni akarják értékeiket és prioritásaikat (amelyek többnyire nem egyeznek megtámadott társadaloméval). De ez csak megerősíti a hipotézis lényegét: a harc valamennyi kockázatát, terhét és áldozatát a megtámadott társadalomnak kell vállalnia.
- iii. A *harmadik hipotézis* szerint a fegyveres küzdelem elvei és törvényei a negyedik generációs hadviselés körülményei között is érvényesülnek, és a biztonsági erők kudarca a hadművészet alapelveinek helytelen alkalmazására vezethető vissza. A kutatás arra figyelmeztet, hogy az alapelvek érvényesülnek ugyan, de a konfliktus kiváltó okai, a „háború a nép között” jellemzői, valamint a helyi körülmények következtében csak erősen módosított formában alkalmazhatóak. A kutatás igazolta a hipotézis második elemét: a biztonsági erők kudarca a hadművészet – elsősorban a hadműveleti művészet – alapelveinek helytelen alkalmazására vezethető vissza.
- iv. A kutatás igazolta a *negyedik hipotézist*: a biztonsági erők csak a rendezéshez szükséges feltételeket tudják megteremteni, de nem tudják rendezni a konfliktust. Ugyanakkor a biztonsági erők nélkül a rendezésre nincs lehetőség.

5.2. TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Az alábbiakat tekintem új tudományos eredményeknek:

1. Azonosítottam a negyedik generációs hadviselés növekvő szerepének politikai, gazdasági és társadalmi gyökereit. Azonosítottam az első három generáció paradigmája és a negyedik generációs paradigma közötti alapvető különbségeket. Meghatároztam a negyedik generációs hadviselés helyét Kovács Jenő hadikultúrák-elméletében. Pontosítottam a negyedik generációs kihívások elemzéséhez szükséges fogalmak meghatározását.
2. Felállítottam egy elemzési keretet, amely alkalmas a negyedik generációs konfliktusok tanulmányozására és összehasonlítására. Az elemzési keretet felhasználva bemutattam négy negyedik generációs konfliktust, és ezeken keresztül bebizonyítottam, hogy fegyveres küzdelem elvei és törvényei a negyedik generációs hadviselés körülményei között is érvényesülnek – de érvényesülésükre óriási befolyást gyakorolnak a konfliktus kiváltó okai, a „háború a nép között” jellemzői és a helyi körülmények.
3. Azonosítottam és ismertettem azokat az alapelveket, amelyek mentén európai kormányok – de elsősorban Magyarország – saját határainkon belül szembe tudnak szállni a negyedik generációs hadviselés kihívásaival. Azonosítottam a negyedik generációs kihívással szembeni felkészülés legfontosabb területeit, ismertettem a felkészülés legfontosabb szempontjait és kijelöltem a felkészülés legsürgetőbb elemeit.

5.3. TOVÁBBI KUTATÁSI TERÜLETEK

Az értekezés a negyedik generációs konfliktusok egy keskeny szeletét vizsgálja és a biztonsági erők tevékenységére összpontosít. De mint utaltam rá, a mai körülmények között egy negyedik generációs konfliktus megvívása rendkívül bonyolult csapatmunkát követel, amiben a biztonsági erők szerepe korlátozott: megteremtik a rendezés biztonsági feltételeit, de maga a rendezés a fegyveres harc mellett más elemekből is áll, és megvalósítása a politikai elit feladata. A rendezéshez vezető *politikai alkuk, sikeres vagy sikertelen gazdasági, jogi és közigazgatási intézkedések feltérképezése* további kutatást kíván, lehetőleg politológiai és jogi végzettségű kutatók részéről. Ezt tekintem a további kutatás legfontosabb területének.

Eredeti szándékom szerint – mivel nem vagyok jogász – egyáltalán nem érintettem volna a jogszabályok kérdését. Az esettanulmányok elemzése során azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ez egy megkerülhetetlen témakör. Az értekezésben megjelöltem a szerintem legfontosabb jogi kérdéseket, de – különösen a nemzetközi jogi gyakorlatban a közelmúltban bekövetkezett óriási változások fényében – a negyedik generációs *konfliktusok jogi vonatkozásai* ennél sokkal

alaposabb elemzést követelnek (nálam sokkal felkészültebb, jogi végzettségű kutatók részvételével). E terület kutatását közel olyan fontosnak tartom, mint az előzőt.

A negyedik generációs hadviselés elveit és eljárásait az állam is szolgálatába állíthatja, hogy érdekeit érvényesítse más államokkal vagy nem-állami ellenfelekkel szemben. Ez szorosan kapcsolódik kutatásom tárgyához, és eredeti szándékom szerint ezzel is foglalkoztam volna, de – terjedelmi korlátok miatt – elemzését kénytelen voltam elhagyni. E kérdéskör alaposabb kutatása és feltárása egyszerre két eszközt adhat a kormány kezébe: egyrészt a hatékonyabb védelem, másrészt a nemzeti érdekérvényesítés egy további lehetőségét.

Az értekezés a negyedik generációs konfliktusok problémakörét az állam szempontjából vizsgálja: hogyan tudja az állam kezelni a nem-állami hadviselők kihívását. Szükséges a konfliktusok elemzése a másik oldal szempontjából is – *hogyan tudják a nem állami hadviselők céljaikat érvényesíteni az állammal szemben.*

A kutató munka és az értekezés megírása során hasznos eszköznek bizonyult az *elemzési keret*, mert fegyelemre kényszerített, kijelölte a felkutatandó információkat, és lehetővé tette időben és térben egymástól távoli konfliktusok összehasonlító elemzését. De bármennyire hasznos eszköz, jelen értekezés csak a prototípus első próbaútja volt. Bizonyára sokat lehet javítani rajta, ezért fontosnak tartom továbbfejlesztését és további, negyedik generációs konfliktusok összehasonlító elemzésére alkalmas eszközök és módszerek kidolgozását.

Két további – egymással szoros kapcsolatban levő – kutatási terület *a falka-intelligencia és a falka-harcászati eljárások* Kutatásuk nemcsak a negyedik generációs konfliktusok sikeres megvívásához járulhat hozzá, de a magas intenzitású, hagyományos eszközökkel és reguláris erővel vívott nemzetközi konfliktusokban is nagyon hasznos lehet.

5.4. AJÁNLÁSOK

Az értekezés kiindulási pont és nyersanyag lehet egy felkelés elleni doktrína kidolgozása során, amelyet a Honvédség harcoló alakulatai, a rendészeti szervek, az értekezésben javasolt milíciák és a titkosszolgálatok egyaránt alkalmazhatnak az állomány felkészítése során.

A közeli jövőben megalakuló közszolgálati egyetem valamennyi karán felhasználható oktatási segédanyagként, amely bemutatja a hallgatóknak az aszimmetrikus hadviselés alapjait és konkrét konfliktusok elemzésének és összehasonlításának egy lehetséges módszerét.

Oktatási segédanyag lehet a Magyar Honvédség és a Rendőrség tiszti állományának tanfolyamszerű továbbképzése során.

Az új típusú kihívások modellezés szükséges információk forrása lehet a zászlóalj, dandárok és a magasabb szintű parancsnokságok törzsgyakorlatainak tervezése során.

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák

1. ábra	Fegyveres konfliktusok 1945 és 2006 között	5
3. ábra	Rhodesia térképe a háború utáni helységnevekkel	37
2. ábra	A Clausewitz-i „szentháromság” alakulása Rupert Smith szerint	24
4. ábra	A rhodesiai vezető és irányító rendszer 1977 után	45
5. ábra	A hadművelési területek a létrehozás idejével és a felkelők beszivárgási útvonalai	52
6. ábra	Punjab térképe a rendőrségi zóna- és körzethatárokkal, hadtestparancsnokságokkal és az 1989 végén leginkább érintett városokkal	61
7. ábra	A punjabi „együttműködő vezetési-irányítási rendszer”	65
8. ábra	Koszovó térképe az UÇK művelési területek határaival	81
9. ábra	A jugoszláv biztonsági erők vezetési-irányítási rendszere	89
10. ábra	A francia rendészeti szervek vezető és irányító rendszere a 2005. őszi zavargások idején	109
11. ábra	A zavargások terjedése, november 1. és november 11. között	114
12. ábra	Felkelés elleni műveletek fő irányvonalai	142

Táblázatok

1. táblázat	A vesztfáliai rendszer szerinti és a negyedik generációs konfliktusok közötti különbségek	17
2. táblázat	A hadviselés régi és új paradigmáinak összehasonlítása	22
3. táblázat	A nacionalista erők létszámának alakulása Rhodesia határain belül, 1974-79	42
4. táblázat	Erők összehasonlítása	62
5. táblázat	A biztonsági erők és a nép aránya néhány aszimmetrikus konfliktusban	126
6. táblázat	A felkelés elleni műveletek két alap-modellje	140

FELHASZNÁLT IRODALOM

Idézett források

ABBOTT, Peter – Botham, Philip – CHAPPELL, Mike: *Modern African Wars (1) – Rhodesia 1965-1980*, London, Osprey Publishing, 1986. ISBN 0-85045-728-9.

ARQUILLA, John – RONFELDT, David: *Swarming and the Future of Conflict*, Santa Monica CA, RAND Corporation, 2000.

AUSSARESSES, Paul: *The Battle of the Casbah – Terrorism and Counter-Terrorism in Algeria 1955-1957*, New York NY, Enigma Books, 2002, ISBN 1-929631-12-X.

BEAULAC, Stéphane: *The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth*, in Australian Journal of Legal History, North Ryde NSW, 2004. szeptember (elektronikus változat, oldalszámok nélkül),
<http://www.austlii.edu.au/au/journals/AJLH/2004/9.html> (letöltve: 2011.03.20.)

BEKAJ, Armend: *The KLA and the Kosovo War – From Intra-State Conflict to Independent Country*, Berlin, Berghof Conflict Research, 2010, ISBN 978-3-941514-02-7.

BÉRES János: *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2008.

BISSETT, James: beszéd, Canadian Hellenic Federation of Ontario gyűlés, 2000. május 19-21, <http://emperors-clothes.com/articles/bissett/claims.htm> (letöltve 2011.05.10.)

BRUTON, J.K.: *Counterinsurgency in Rhodesia*; in Military Review, Ft Leavenworth KS, 1979. március. p. 26-39.

CHURCHILL, Winston S.: *The River War – An Account of the Reconquest of the Sudan – 1902*, London (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) <http://www.fullbooks.com/The-River-War5.html> (letöltve: 2011.03.20.)

CILLIERS, J.K.: *Counter-Insurgency in Rhodesia*, Beckenham, Croom Helm Ltd, 1985. ISBN 0-7099-3412-2 <http://www.iss.org.za/pubs/Books/rhodesia/complete.pdf> (letöltve: 2011.03.20.)

CLINE, Lawrence E.: *Pseudo Operations and Counterinsurgency: Lessons from Other Countries*, Carlisle Barracks PA, Strategic Studies Institute, 2005. június.
<http://www.carlisle.army.mil/ssi> (letöltve: 2011.03.20.)

COCKS, Chris: *Fireforce – One Man's War in the Rhodesian Light Infantry*, Johannesburg, Galago Publishing, 1988, ISBN 0-9584890-9-2.

CORDESMAN, Anthony H.: *The 'Gaza War:' A Strategic Analysis*, Washington DC, Center For Strategic and International Studies, 2009. február.

DIWANJI, Amberish K – BAJWA, Apar Singh – ATHALE, Anil A.: *Operation Bluestar, 20 Years on*, Mumbai, Rediff, 2004. június 3, internet kiadvány, oldalszámok nélkül,
<http://www.rediff.com/news/2004/jun/03spec.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

DYER, Gwynne: *Rioting kids of all colours*, in New Zealand Herald, Auckland, 2005.11.08. internet kiadvány, oldalszámok nélkül,
http://www.nzherald.co.nz/multiculturalism/news/article.cfm?c_id=58&objectid=10354041 (letöltve: 2011.03.20.)

- EIKMEIER, Dale C.: *Qutbism: An Ideology of Islamic-Fascism*, in Parameters, Carlisle Barracks PA, 2007. tavasz. PP. 85-97.
- FALL, Bernard B.: *Counterinsurgency: The French Experience*. Washington DC, Industrial College of the Armed Forces, 1963. január.
- FLYVBJERG, Bent: *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, in Qualitative Inquiry, London, 2006. április, pp. 219-245.
- FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2009.
- FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla hadviselésben?* Kommentár, Budapest, 2008/1, pp. 88-100.
- FREDERIKSE, Julie: *None but Ourselves, – Mass media and the Making of Zimbabwe*, Harare, OTAZ, 1982, ISBN 0-7974-0961-0.
- FROLOV, V.S.: *Geofiziceszkaja vojna*, in Vojennaja Miszl, Moszkva, 2005/7. pp. 48-56.
- FULLER, Thomas: *Europeans Fail to Get Sri Lanka Truce*, in New York Times, New York NY, 2009.04.29. http://www.nytimes.com/2009/04/30/world/asia/30lanka.html?_r=1 (letöltve: 2011.03.11.)
- GALULA, David: *Counter-Insurgency Warfare – Theory and Practice*, New York NY, Praeger, 1964.
- GILL, K.P.S.: *Dubious things called 'popular support'*, in The Pioneer, New Delhi, 2001.dec.1. <http://www.satp.org/satporgtp/kpsgill/terrorism/Dec01Pio.htm> (letöltve: 2011.03.20.)
- GILL, Kanwar Pal Singh: *Endgame In Punjab: 1988-1993*, New Delhi, South Asia Terrorism Portal, 2001. internet kiadvány, oldalszámok nélkül. <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume1/Fault1-kpstext.htm> (utóljára letöltve 2011.03.11.)
- GILL, Kanwar Pal Singh: *The Knights of Falsehood*, New Delhi, Har-Anand Publications, 1997, ISBN 8-1241-0569-3, internet változat oldalszámok nélkül: <http://satp.org/satporgtp/publication/nightsoffalsehood/index.html> (letöltve: 2011.03.11.)
- GLENNY, Misha: *The Balkans 1804-1999 – Nationalism, War and the Great Powers*, London, Granta Books, 1999. ISBN 1-86207-073-3.
- GORDNER, Matthew: *Challenging the French Exception: 'Islam' and 'Laïcité'*, in In-Spire Journal of Law, Politics and Societies, Keele, 2008/2. pp. 72-87 www.in-spire.org/archive/vol3-no2/Gordner32.pdf (letöltve 2011.05.10.)
- GUEVARA, Ernesto "Che": *Guerrilla Warfare*, Lincoln NE, University of Nebraska Press, 1998. ISBN 978-0-8032-7075-6.
- HAJDÚ Péter: *Fire Force – gerillaellenes helikopteres egység Rhodesiában*, in Haditechnika, Budapest, 2003/4 pp. 36-42.
- HAMMES, Thomas X.: *Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation*, in Strategic Forum, Washington DC, NDU Press, 2005. január, pp. 1-8.
- HAMMES, Thomas X.: *Fourth Generation Warfare Evolves, Fifth Emerges*, in Military Review, Leavenworth KS, 2007. május-június, pp. 14-23, (letöltve: 2011. 03.20.)

- HAMMES, Thomas X.: *The Evolution of War: The Fourth Generation*, in Marine Corps Gazette, Quantico VA, 1994. szeptember, pp. 35-40.
- HAMMES, Thomas X.: *The Sling and the Stone – on War in the 21st Century*, St Paul MN, Zenith Press, 2006. ISBN 978-0-7603-2407-3.
- HEWITT, J. J – WILKENFELD, Jonathan – GURR, Ted Robert: *Peace and Conflict 2010 – Executive Summary*, College Park MD, University of Maryland, 2010. ISBN 978-1-59451-716-7.
- HOFFMAN, Bruce – TAW, Jennifer M. – ARNOLD David: *Lessons for Contemporary Counterinsurgencies – The Rhodesian Experience*, Santa Monica CA, RAND Corporation, 1991.
- HORNE, Alastair (1977): *A Savage War of peace – Algeria 1954-1962*, New York NY, New York Review Books, 2006. ISBN 1-59017-218-3.
- HORVÁTH László: *Az országvédelem szervezeti rendszere*, egyetemi jegyzet, Budapest, ZMNE, 2005.
- HOUSE, Tamzy J. – NEAR, James B., Jr. – SHIELDS, William B. – CELENTANO, Ronald J. – HUSBAND, David M. – MERCER, Ann E. – PUGH, James E.: *Weather as a Force Multiplier: Owning the Weather in 2025*, kutatói jelentés, US Air Force, hely nélkül, 1996.
- ISASZEGI János: *A természeti és a humán eredetű válságok: óvunk és/vagy pusztítunk?* előadás, Sopron, NYME, 2011.03.11.
- IZETBEGOVIC, Alija: *The Islamic Declaration – A Programme for the Islamization of Muslims and the Muslim Peoples*, Sarajevo, ismeretlen kiadó, 1990.
<http://www.scribd.com/doc/54589375/Alija-Izetbegovic-Islamic-Declaration> (letöltve 2011.06.12.)
- JAJA, Vijendra Singh: *Counterinsurgency Warfare – The Use and Abuse of Military Force*, in Faultlines, New Delhi, 1999, internet változat, oldalszámok nélkül,
<http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume3/Fault3-JafaF.htm> (letöltve: 2011.03.20.)
- JOYCE, Peter: *Anatomy of a Rebel – Smith of Rhodesia: a Biography*, Salisbury, Graham Publishing, 1974. ISBN 0 86921 000 9.
- JUDAH, Tim: *Kosovo – War and Revenge*, New Haven CT, Yale University Press, 2002. ISBN 978-0-300-09725-2.
- KANG, Charanjit Singh: *Counterterrorism: Punjab, a Case Study*, Burnamby Mountain BC, Simon Fraser University, 2005., <http://ir.lib.sfu.ca/dspace/retrieve/726/etd1604.pdf> (utóljára letöltve 2011.03.11.)
- KER, C.J.: *French Expulsion from Indo-China – The Siege of Dien Bien Phu*, The Royal Regiment of Canadian Artillery, Geoffrey Brooks Memorial Essay Competition – 2010,
<http://www.artillery.net/beta/wp-content/uploads/2011/04/8-Dien-Bien-Phu.pdf> letöltve 2011.06.01.
- KISS Álmos Péter: *A hadviselés szabályai és a nemzetközi terrorizmus*, in Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2005.10. pp. 107-119.
- KISS Álmos Péter: *A terrorizmusról – másképpen*, in Új Honvédségi Szemle, Budapest, 2007.09. pp. 101-117.

KISS Álmos Péter: *Átvihetők-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?* in *Hadtudomány*, Budapest, 2009. http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/2009_elektronikus/2009_e_8.pdf (letöltve: 2011.03.20.)

KISS Álmos Péter: *Az első india-pakisztáni háború, 1947-48*, in *Hadtudomány*, Budapest, 2010. elektronikus szám, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_16.pdf (letöltve: 2011.03.20.)

KISS Álmos Péter: *Biztonsági kihívások és veszélyek az új Európában*, in: SZEGEDY-MASZÁK Mihály (főszerk): *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, Budapest, Nap Kút kiadó, 2010. ISBN 978-963-263-142-4, pp. 316-332.

KISS Álmos Péter: *Felderítés és negyedik generációs hadviselés*, in *Felderítő Szemle*, Budapest, 2009. december, VIII. évf. 4. szám, pp. 65-79.

KISS Álmos Péter: *Hálózatharc*, CEPOL (European Police College) – e-Library, 2007. március, <https://www3.cepol.europa.eu/dspace/bitstream/123456789/4607/1/swarming.pdf>, (letöltve: 2011.02.20.)

KISS Álmos Péter: *Iszlám fundamentalizmus és politikai erőszak Európában*, in *Szakmai Szemle*, Budapest, 2009./4. pp. 115-141., http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2009_4_szam.pdf (utóljára letöltve: 2011.02.20.)

KISS Álmos Péter: *Bászra 2003-07 – A politikai felügyelet kudarca*, in *Sereg Szemle*, Székesfehérvár, 2010./3. pp 136-147., http://www.hm.gov.hu/files/9/14046/sereg_szemle_2010_3.pdf, (letöltve 2011. 02. 06.)

KISS Álmos Péter: *Ál-gerillák – nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben*, in *Hadtudomány*, 2010. elektronikus szám, Budapest, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_2.pdf

KISS Álmos Péter: *Milícia – kétélű kard a felkelés elleni harcban*, in *Sereg Szemle*, Székesfehérvár, 2011./1. szám, pp. 68-88.

Kiss Álmos Péter: *Információs műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*, *Sereg Szemle*, Székesfehérvár, 2011/4. (szerkesztés alatt).

KNIGHTS, Michael és WILLIAMS, Ed: *The Calm before the Storm – The British Experience in Southern Iraq*, Washington DC, The Washington Institute for Near East Policy, 2007. feb.

KOHLI, Deepali Singhal és SINGH, Nirvikar: *The Green Revolution in Punjab, India: The Economics of Technological Change*, New York NY, Columbia University, 1997.

KŐSZEGVÁRI Tibor, KOVÁCS Csaba: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai – II rész*, egyetemi jegyzet, Budapest, ZMNE, 2003.

KRAJNC Zoltán: *Az aszimmetrikus hadviselés, fenyegetés alapkérdései*, in *Repüléstudományi Közlemények, különszám*, 2008. április 11. http://www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/2008_cikkek/Krajnc_Zoltan.pdf (letöltve 2011. 02. 06.)

KRAUSE, Michael D és PHILLIPS, R. Cody: *Historical Perspectives of the Operational Art*, Washington DC, Center of Military History, 2005. ISBN: 016072564X.

Kruger, Norma: *The Zimbabwean War of Liberation: Struggles within the Struggle*, *Journal of Southern African Studies*, 1988. január, pp. 306-313.

KRULAK, Charles C.: *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*, in *Marines Magazine*, Quantico VA, 1999. január, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm (letöltve: 2011.03.20.)

- LADEN, Oszama bin: *Text of Fatwa Urging Jihad Against Americans*, 1998. Mideastweb, <http://www.mideastweb.org/osamabinladen2.htm> (letöltve 2011.06.30.)
- LAPEYRONNIE, Didier: *Révolte primitive dans les banlieues françaises. Essai sur les émeutes de l'automne 2005*, in *Déviance et Société*, Chêne-Bourg, No. 30, pp. 431-448
- LARSEN, Wayne A.: *Serbian Information Operations during Operation Allied Force*, Maxwell AFB AL, Air University, 2000. április, <http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&requesttimeout=500&folder=4&paper=927> (letöltve: 2011.03.20.)
- LAWDAY, David: *Policing in France and Britain – restoring confidence locally and nationally*, London, Franco-British Council konferencia, 2001. www.francobritishcouncil.org.uk/data/files/reports/policing.pdf (letöltve 2011.05.21.)
- LAWRENCE, T.E.: *The Evolution of a Revolt*, in *Army Quarterly and Defence Journal*, Tavistock, 1920. október, reprint: Ft Leavenworth KS, Combined Arms Research Library, <http://www-cgsc.army.mil/carl/resources/csi/Lawrence/lawrence.asp>, internet kadvány, oldalszámok nélkül (letöltve 2006.01.20.)
- LEULLIETTE, Pierre: *The War in Algeria – Memoirs of a paratrooper*, Toronto, Bantam Books, 1987 (reprint), ISBN 0-553-26480-X.
- LIND, William S.: *On War #251: War or Not War? Defense and the National Interest*, 2008.02.19. <http://www.d-n-i.net/dni/2008/02/19/on-war-251-war-or-not-war/#more-104> (letöltve: 2011.03.20.)
- LIND, William S. – SCHMITT, John F. – WILSON, Gary I.: *Fourth Generation Warfare: Another Look*, in *Marine Corps Gazette*, Quantico VA, 1994. december, pp. 34-37.
- LIND, William S. – NIGHTENGALE, Keith – SCHMITT, John F. – SUTTON, Joseph W. – WILSON, Gary I.: *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, in *Marine Corps Gazette*, Quantico VA, 1989. október, pp. 22-26.
- LIND, William S.: *Understanding Fourth Generation War*, in *Military Review*, Ft Leavenworth KS, 2004. szeptember-október, pp. 12-16. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf> (letöltve 2011.06.02.)
- MACKENZIE, Lewis: *We bombed the wrong side?* in *National Post*, Ontario, 2004. április 6.
- MAHADEVAN, Prem: *Counter Terrorism in the Indian Punjab: Assessing the 'Cat' System*, in *Faultlines*, New Delhi, 2007. január, internet változat, oldalszámok nélkül, <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume18/Article2.htm> (letöltve 2011.03.24.)
- MAHADEVAN, Prem: *The Gill Doctrine – A Model for 21st Century Counter-terrorism?* *Faultlines*, New Delhi, 2008. április, internet változat, oldalszámok nélkül, <http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume19/Article1.htm> (letöltve 2011. 03. 11.)
- MANBY, Bronwen: *Struggles for citizenship in Africa*, London, Zen Books, 2009.
- MANWARING, Max G.: *A Contemporary Challenge to State Sovereignty: Gangs and Other Illicit Transnational Criminal Organizations in Central America, El Salvador, Mexico, Jamaica, and Brazil*, Santa Monica CA, RAND, 2007.
- MAO Tse-Tung: *On Guerrilla Warfare*, Quantico VA, USMC, 1989.

MARTY, Dick: *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo*, Strasbourg, Council of Europe, 2010.
http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf (letöltve 2011.05.20.)

MATHUR, Anant: *Secrets of Coin Success: Lessons from the Punjab Campaign*, Maxwell AFB AL, Air Command and Staff College, 2008.
https://www.afresearch.org/skins/rims/q_mod_be0e99f3-fc56-4ccb-8dfe-670c0822a153/q_act_downloadpaper/q_obj_871b3765-5017-40f6-a466-18310df6496b/display.aspx?rs=enginespage (letöltve 2010.03.24.)

MILLS, Greg – WILSON, Grahame: *Who Dares Loses?* in *The RUSI Journal*, London, 2007. dec. pp. 22-31.

NORTH, Chris: *Redefining Insurgency*, in *Military Review*, Ft Leaveworth KS, 2008. jan-feb, pp. 117-118.

O'GRADY, M. A: *FARC's 'Human Rights' Friends*, in *The Wall Street Journal*, New York NY, 2008.07.07. <http://online.wsj.com/article/SB121538827377131117.html>, (letöltve 2011.06.03.)

O'GRADY, M.A.: *Friends of Terror in Peru*, in *The Wall Street Journal*, New York NY, 2008.04.28.
http://online.wsj.com/article/SB120934263440048541.html?mod=todays_columnists, (letöltve 2011.06.03.),

ORDAZ, Pablo: *Policías y forenses españoles no hallan pruebas de genocidio al norte de Kosovo*, in *El País*, Madrid, 1999. szept. 23.

PARET, Peter és Shy, John W.: *Guerrillas in the 1960's*, Praeger, New York 1962.

PERRIT, Henry H. Jr.: *Kosovo Liberation Army – the Inside Story of an Insurgency*, Chicago IL, University of Illinois Press, 2008. ISBN 13 978-025-03342-1.

PESCA, Mike: *France Slow to Counter Rioting*, rádióprogram, NPR, Washington DC, 2005.11.09. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5005772> (letöltve 2011.06.30.)

PIERRE, Hervé: *Gathering of Human Intelligence in Counter-Insurgency Warfare: The French Experience During the Battle of Algiers (January – October 1957)*, Quantico VA, Marine Corps University, 2009.

POKALOVA, Elena: *Framing Separatism as Terrorism: Lessons from Kosovo*, in *Studies in Conflict and Terrorism*, Washington DC, 2010. május, pp. 429-447.

PORKOLÁB Imre: *A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2008.

PORKOLÁB Imre: *A kifárasztó gerilla hadviselési mód*, in *Kard és Toll*, Budapest, 2006/2, pp 113-122.

PORKOLÁB Imre: *Aszimmetrikus hadviselés az ortodox és gerilla-hadikultúra összecsapásai*, in *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, Budapest, 2006/3 pp. 65-80.

PORKOLÁB Imre: *Katonai műveletek aszimmetrikus konfliktusokban*, in *Kard és Toll*, Budapest, 2006/1, pp 24-31.

QUINLIVAN, James T.: *Force Requirements in Stability Operations*, in Parameters, Carlisle Barracks PA, USA, 1995, tél, pp. 59-69.,

<http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/1995/quinliv.htm> (letöltve: 2010. 02.18.)

RAINIO, J. – LALUA, K. – PENTTILA, A.: *Independent forensic autopsies in an armed conflict: investigation of the victims from Racak, Kosovo*, in Forensic Science International, Shannon, 116 (2001) pp. 171-185.

REED, Donald J.: *Beyond the War on Terror: Into the Fifth Generation of War and Conflict*, in Studies in Conflict and Terrorism, London, Issue 31, 2008. pp 684-772.

REID DALY, Ron: *Selous Scouts – Top Secret War*, Alberton, Galago Publishing, 1982. ISBN 0-620-06674-1.

RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*, in Hadtudomány, Budapest, 2010/4, pp 68-77.

RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés*, kézirat, Budapest, Zrínyi, 2012., szerkesztés alatt.

RIEGERT, Kristina: *The Struggle for the Information Space in NATO's War for Kosovo*, Leeds, Institute of Communications Studies, University of Leeds, é.n.

<http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/602/reigert.pdf> (letöltve: 2011.03.20.)

RIGOUSTE, Mathieu: *Waging War at Home: On the Police/Military Control of Popular Neighborhoods*, in The Carceral Notebooks Project, Chicago IL, 2009.

<http://www.thecarceral.org/journal-vol5.html> (letöltve: 2011.02.20.)

ROCHÉ, Sebastian – MAILLARD, Jacques de: *Crisis in Policing: The French Rioting of 2005*, in Policing, Oxford, 2009/1, pp. 34-40.

RON, James: *Frontiers and Ghettos – State Violence in Serbia and Israel*, Berkeley CA, University of California Press, 2003. ISBN 0–520–23080–9.

SAHNI, Ajai: *Free Speech in an Age of Violence – The Challenge of Non-governmental Suppression*, in GILL, K.P.S. – SAHNI, Ajay (szerk): *Terror and Containment – Perspectives of India's Internal Security*, 368 p. New Delhi, Gyan Publishing House Ltd, 2000. ISBN:81-212-0712-6, internet változat oldalszámok nélkül,

<http://www.satp.org/satporgrp/publication/faultlines/volume2/Fault2-AjaiF.htm> (letöltve 2011.05.23.)

SERVAN-SCHREIBER, Jean-Jacques: *Lieutenant in Algeria*, New York NY, Alfred A. Knopf, 1957.

SHASHIKUMAR, V.K.: *Lessons from the War in Sri Lanka*, in Indian Defence Review on the Net, New Delhi, 2009. szept. <http://www.indiandefencereview.com/2009/10/lessons-from-the-war-in-sri-lanka.html> (letöltve: 2011.03.20.)

SMITH, Neil A.: *Understanding Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers*, in Joint Force Quarterly, Washington DC, 2010/4. pp. 40-44.

SMITH, Rupert: *The Utility of Force – The Art of War in the Modern World*, London, Penguin Books, 2005. ISBN 0-141-02044-x.

STRACHAN, Hew: *British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq*, in RUSI Journal, London, 2007. december; 152 évf, 6 sz, pp. 8-11.

SWAMI, Praveen: *Inventing Genocide*, in Frontline, Chennai, 2003/22, október 25-november 7, <http://www.hinduonnet.com/fline/fl2022/stories/20031107003902500.htm> (letöltve 2011.05.23.)

SZABÓ József (szerk.): *Hadtudományi lexikon*, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 2005. ISBN 963-04-5226-x.

SZTERNÁK György: *Szélsőséges erőszakos szervezetek, mint lehetséges veszélyforrások a demokratikus társadalmakban*, egyetemi jegyzet, Budapest, ZMNE, 2009.

TABER, Robert: *The War of the Flea – A Study of Guerrilla Warfare Theory and Practice*, St Albans, Paladin, 1965.

TEAMEY, Kyle – SWEET, Jonathan: *Organizing Intelligence for Counterinsurgency*, Military Review, Ft Leavenworth KS, 2006. szeptember-október. <http://usacac.leavenworth.army.mil/CAC/milreview/English/SepOct06/Teamey-Sweet.pdf> (letöltve: 2011.03.20.)

TRIFKOVIC, Srdja: *Causes and Legacy of the Bosnian War*, in *Saving Peace in Bosnia – Myths, Challenges, Opportunities*, Lord Byron Foundation for Balkan Studies konferencia anyag, Chicago, 2010. ISBN 978-892478-07-8, pp. 80-90.

TRINQUIER, Roger: *La guerre moderne*, Párizs, Editions de la Table Ronde, 1961.

TUCHMAN, Barbara: *A Distant Mirror – The Calamitous 14th Century*, New York NY, Ballantyne Books, 1979. ISBN 0-345-28394-5.

TUCKER, Spencer C.: *Vietnam*, Lexington KY, The University Press of Kentucky, 1999. ISBN: 978-0-8131-0966-4.

UJVÁRI Ákos: *A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései*, PhD értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2008.

UJVÁRI Ákos: *Az élethez való jog és a jogos védelem összefüggései*, in *Iustum Aequum Salutare*, 2006/1–2. pp. 91-94.

VAISSE, Justin: *Unrest in France, November 2005: Immigration, Islam and the Challenge of Integration*, Brookings Institution, 2006.01.10-12, http://www.vaisse.net/BiblioJustin/Interviews/BiblioJustin-Unrest_in_France-Talking_Points_Staffers-10-janv-2006.pdf (letöltve 2011.05.23.)

VINOCUR, John: *Frenchness: Riots show one size doesn't fit all*, New York Times, 2005.11.10. internet változat, oldalszámok nélkül, <http://www.nytimes.com/2005/11/10/world/europe/10iht-assess.html> (letöltve 2011.06.23.)

WARD, Brad M.: *Strategic Influence Operations – The Information Connection*, Carlisle Barracks PA, War College, 2003.

WEISS, Meredith: *The Khalistan Movement in Punjab*, New Haven CT, Yale University, 2002.

WEITZER, Ronald: *Transforming Settler States: Communal Conflict and Internal Security in Northern Ireland and Zimbabwe*, Berkeley CA, University of California Press, 1990. ISDN 0-520-06490-9 <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft2199n7jp/> (letöltve: 2011.03.20.)

WIEVIORKA, Michel: *Terrorism in the Context of Academic Research*, in CRENSHAW, Martha, (szerk.): *Terrorism in Context*, University Park PA, Pennsylvania State University Press, 1995. ISBN 978-0-271-01015-1 pp. 597-606.

WOLFGRAM, Mark A.: *Democracy and Propaganda – NATO's War in Kosovo*, in *European Journal of Communication*, 2008. június, pp. 153-171.

<http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/2508/wolfgram.doc>, (letöltve 2011.05.21.)

WOOD, J.R.T.: *Fire Force – Helicopter Warfare in Rhodesia: 1962-1980*, internet kiadvány, hely, évszám és oldalszámok nélkül, http://www.jrtwood.com/article_fireforce.asp (letöltve: 2011.03.20.)

YIN, Robert K.: *Case Study Research – Design and Methods*, London, Sage Publications, 2003. ISBN 0-7619-2553-8.

Szerző megjelölése nélküli források

1949. évi XX. törvény, *A magyar köztársaság alkotmánya*,

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94900020.TV (letöltve 2011.01.21.)

1994. évi XXXIV. Törvény *a Rendőrségről*,

http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV (letöltve 2011.01.21.)

2004. évi CV. törvény *a honvédelemről és a Magyar Honvédségről*,

www.hm.gov.hu/files/9/3857/2004_evi_cv_torveny.pdf (letöltve 2011.03.11.)

62/2007. (XII. 23.) IRM *rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról*,

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700062.IRM (letöltve 2011.03.10.)

Act To provide for a new Constitution for Rhodesia (Rhodesia Alkotmánya), 1969,

http://www.worldstatesmen.org/Rhodesia_1969.pdf (Letöltve 2011.05.21.)

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmánya (angol ford.),

http://www.worldstatesmen.org/Yugoslav_Const_1992.htm (letöltve: 2011.03.20.)

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája,

http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf (letöltve 2011.06.02.)

A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája, Budapest, HM, 2009.

Armed Forces (Punjab and Chandigarh) Special Powers Act, New Delhi, 1983,

<http://punjabrevenue.nic.in/armsact.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy, London, HM Stationery Office, 2010,

http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191639.pdf (letöltve 2011.06.30.)

Biztonságos Európa egy jobb világban, Brüsszel, Európai Unió, 2003.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (letöltve 2011.06.02.)

Décret n° 96-1156 du 26 décembre 1996 fixant la liste des zones urbaines sensibles,

<http://www.admi.net/jo/AVIV9604443D.html> (letöltve: 2011.02.20.).

Counterinsurgency – FM 3-24/MCWP 3-33.5, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 2006

Counter Insurgency Operations (Strategic and Operational Guidelines) Revised and Updated Version, 1-1 Army Code 71749, Army Field Manual, Volume 1 Combined Arms Operations, HM Printing Office, London, 2007

Dictionary of Military and Associated Terms – JP 1-02, US Department of Defense, Washington DC, 2009.

Indian Army Doctrine, Headquarters Army Training Command, Shimla, India, 2004
http://wikileaks.org/wiki/Category:Series/Indian_Army_Doctrine_2004 (letöltve: 2008.03.20.)

Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo,
http://www.state.gov/www/regions/eur/ksvo_rambouillet_text.html (letöltve 2011.06.28.)

Koszovó CIMIC kézikönyve, Magyar Honvédség Civil-Katonai Együtműködési és Lélektani Hadműveleti Központ, Budapest, 2006.

l'Islam dans la République, Haut Conseil à l'intégration, 2000. november,
http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/cgi-bin/brp/telestats.cgi?brp_ref=014000017&brp_file=0000.pdf (letöltve: 2011.02.20.)

Kosovo Memory Book, Humanitarian Law Center, Belgrád, <http://www.hlc-rdc.org/stranice/Linkovi-modula/Kosovo-Memory-Book.en.html> (letöltve 2011.05.26.)

Magyarország Alaptörvénye, Országgyűlés Hivatala, Budapest, T/2627, 2011.03.14.
<http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> (letöltve 2011.03.17.)

Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrínája, 2. Kiadás, HM-HVK, Budapest, 2007.

Nemzetközi Törvényszék, Hága (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY) jegyzőkönyvei, www.icty.org (letöltve 2011.03.17.)

Public Affairs Handbook, Allied Command Operations – Allied Command Transformation, 351 p. 2010. http://www.au.af.mil/pace/handbooks/pa_handbook_nato.pdf

Punjabi Cultural Orientation, Defense Language Institute, Monterey CA, 2006.
http://fieldsupport.dliflc.edu/products/punjabi/co_pj/Punjabi.pdf

Religious Institutions (Prevention of Misuse) Act, New Delhi, 1988,
http://www.lawyersclubindia.com/bare_acts/details_section.asp?mod_id=30691 (letöltve 2011.05.26.)

Report on the 1980's Disturbances in Matabeleland & The Midlands, Catholic Commission for Justice and Peace in Zimbabwe, Harare, 1997,
www.rhodesia.nl/Matabeleland%20Report.pdf (letöltve 2011.05.25.)

Riots in France, Social Science Research Council, Brooklyn, NY, <http://riotsfrance.ssrc.org/> (utóljára letöltve: 2011.02.20.)

Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Brüsszel, NATO, 2010. <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> (letöltve 2011.06.10.)

Sztrategija nacionalnoj bezopasznosztyi Rosszjiszkoj Federacii do 2020 goda, Moszkva, Szovjet Bezopasznosztyi, 2009. <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (letöltve 2011.07.03.)

Terrorist and Disruptive Activities (Prevention) Act, New Delhi, 1987
<http://www.satp.org/satporgt/countries/india/document/actandordinances/TADA.HTM>

Tervezet – Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”
Brüsszel, Európai Unió, 2010. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/10/st05/st05842-re02.hu10.pdf> (letöltve 2011.06.02.)

The Armed Forces (Special Powers) Act, New Delhi, 1958.
http://www.mha.nic.in/pdfs/armed_forces_special_powers_act1958.pdf (letöltve: 2011.03.20.)

The National Security Act, New Delhi, 1980,
<http://www.helpline.law.com/docs/THE%20NATIONAL%20SECURITY%20ACT,%201980>
(letöltve: 2011.03.20.)

The Punjab Disturbed Areas Act, New Delhi, 1983,
<http://www.vakilno1.com/bareacts/Laws/The-Punjab-Disturbed-Areas-Act-1983.htm> (letöltve: 2011.03.20.)

Under Orders: War Crimes in Kosovo, Human Rights Watch, New York, 2001.
<http://www.hrw.org/legacy/reports/2001/kosovo/>

Watching the Watchers: The Politics and Credibility of Non-Governmental Organizations in the Arab-Israeli Conflict, NGO Monitor, Jeruzsálem, 2008. <http://www.ngo-monitor.org/data/images/File/watchingthewatchers-small.pdf> (letöltve 2011.06.03.)

Felhasznált, de nem idézett források

BAWER, Bruce: *While Europe Slept – How Radical Islam is Destroying the West from Within*, New York NY, Broadway Books, 2006. ISBN 978-0-7679-2005-6

BISSET, James: *Kosovo and the Westphalian Order*, Előadás, *Capitol Hill Club*, Washington D.C., 2007.10.23. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=7212> (letöltve 2011.05.10.)

CALLWELL, C.: *Small Wars: Their Principles and Practice*, London, HMSO, 1906.

CHOMSKI, Noam: *UN Address: Dialogue on the Responsibility to Protect*, New York NY, ENSZ, 2009.07.23. <http://www.zcommunications.org/un-address-dialogue-on-the-responsibility-to-protect-by-noam-chomsky> (letöltve 2011.03.03.)

CLARK, Wesley: *Waging Modern War*, New York NY, Public Affairs, 2001. ISBN 1-58648-139-8.

CLAUSEWITZ, Karl von: *Vom Kriege*, internet kiadás, oldalszámok nélkül, http://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/19Jh/Clausewitz/cla_kri1.html#1

CSIZMADIA Sándor: *Az ENSZ és a terrorizmus elleni harc problémái*, Pécs, Pécsi politikai tanulmányok I., 2003. pp. 130-144.

EWALD, Johann: *Treatise on Partisan Warfare*, New York, Greenwood Press, 1991. ISBN 0-313-27350-2

FALL, Bernard B.: *The Theory and Practice of Insurgency and Counterinsurgency*, in *Naval War College Review*, Newport RI, 1998. Tél, (1965. évi szám reprint).

FLOWER, Kenneth: *Serving Secretly – an Intelligence Chief on Record – Rhodesia into Zimbabwe*, London, John Murray, 1987. ISBN 0-7195-4438-6.

FÜZESI, Ottó: *A felderítés elméleti és gyakorlati kérdéseinek vizsgálata, különös tekintettel az emberi erővel folytatott felderítésre*, PhD értekezés, Budapest, ZMNE, 2004.

GWYNN, Charles W.: *Imperial Policing*, London, MacMillan & Co, 1939.

HÁDA Béla: *A Sri Lanka-i antiterrorista hadműveletek előzményei és kilátásai*, Budapest, SVKI Elemzések, 2009.

HENKER, William C. G.: *Bush Warfare - The Early Writings of General Sir William C.G. Heneker, KCMG, DSO*, Kingston, Directorate of Land Concepts and Designs, 2009. ISBN 978-1-100-10301-3

HOCKENOS, Paul: *Homeland Calling - Exile Patriotism and the Balkan Wars*, Ithaca, Cornell University Press, 2003. ISBN 0-8014-4158-7.

HOFFMAN, Frank G: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington VA, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

www.potomac institute.org/publications/Potomac_HybridWar_0108.pdf (letöltve 2011.05.10.)

HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?* in Foreign Affairs, Washington DC, 1993. nyár, pp. 22-49.

JUHÁSZ József: *Koszovó útja a függetlenségig*, in Nemzet és Biztonság, Budapest, 2008.01. pp. 67-77.

KITSON, Frank: *Gangs and Counter-Gangs*, London, Barrie and Rockliff, 1960.

MARKEL, Wade: *Draining the Swamp: The British Strategy of Population Control*, in Parameters, Carlisle Barracks PA, 2006. tavasz, pp. 35-48. <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/06spring/markel.pdf> (letöltve 2011.05.10.)

NKRUMAH, Kwame: *Handbook of Revolutionary Warfare*, London, Panaf Books, 1968, SBN 901 787 01 9.

O'NEILL, Bard E.: *Insurgency and Terrorism – from Revolution to Apocalypse*, Washington DC, Potomav Books, 2005, ISBN 1 57488 172 8.

SAGEMAN, Marc: *Leaderless Jihad – Terror Networks in the Twenty-First Century*, Philadelphia PA, University of Pennsylvania Press, 2008, ISBN 0-8122-4065-0.

SZENES Zoltán: *Katonai kihívások a 21. század elején*, Hadtudomány, Budapest, 2005/4.

VALERIANO, Napoleon D. – BOHANNAN, Charles T.R.: *Counter-Guerrilla Operations – the Philippine Experience*, Westport CT, Praeger Security International, 1962., ISBN 0-275-99265-9.

Internet források:

<http://www.interpol.int>

<http://polis.osce.org/>

<http://www.responsibilitytoprotect.org/>

<http://www.ngo-monitor.org/index.php>

<https://jsou.socom.mil/Pages/Default.aspx>

<http://www.indiandefencereview.com/>

<http://www.southasiaanalysis.org/>

<http://satp.org/>

<http://smallwarsjournal.com/>

<http://www.longwarjournal.org/>

<http://www.ndu.edu/>

<http://icr.icty.org/>

<http://www.cgsc.edu/carl/contentdm/home.htm>

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

A hadviselés szabályai és a nemzetközi terrorizmus, in Új Honvédségi Szemle, 2005.10. Budapest, pp. 107-119.

Irán nukleáris programja – egy katonai akció esélyei, in Új Honvédségi Szemle, 2006.09. Budapest, pp. 109-117.

http://www.honvedelem.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/iran_nuklearis_programja.

Harc a terrorizmus ellen: A működő antiterrorista modell, in Új Honvédségi Szemle, 2006.12. Budapest, pp. 11-26

A terrorizmusról – másképpen, in Új Honvédségi Szemle, 2007.09. Budapest, pp. 101-117

A working antiterrorist model, European Police College (CEPOL) e-library, 2008.02.

<https://www3.cepol.europa.eu/dspace/handle/123456789/4684#cima>.

Hálózatharc, European Police College (CEPOL) e-library, 2008.02.

<https://www3.cepol.europa.eu/dspace/handle/123456789/4607#cima>.

Az új terrorizmus, in Magyar Szemle, 2008. 5-6 szám, Budapest,

http://www.magyarszemle.hu/szamok/2008/3/Az_uj_terrorizmus.

Counterinsurgency in the Punjab – A Lesson for Europe, European Police College (CEPOL) e-library, 2009.07. <https://www3.cepol.europa.eu/dspace/handle/123456789/6485#cima>.

Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció, in Hadtudományi Szemle, 2009.2. Budapest, <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/?q=hu/2009/2-%C3%A9vfolyam-2-sz%C3%A1m/hadm%C5%B1v%C3%A9szet/gener%C3%A1ci%C3%B3k-hadvisel%C3%A9sben-%E2%80%93-negyedik-gener%C3%A1ci%C3%B3>.

Islám fundamentalizmus és politikai erőszak Európában, in Szakmai Szemle, 2009.04. Budapest, pp. 115-141, http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2009_4_szam.pdf.

Felderítés és negyedik generációs hadviselés, in Felderítő Szemle, 2009.04. Budapest, pp. 65-79, <http://www.kfh.hu/publikaciok/2009-4.pdf>.

Átvihetők-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai? in Hadtudomány, 2009. elektronikus szám, http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/2009_elektronikus/2009_e_8.pdf.

Biztonsági kihívások és veszélyek az új Európában, in Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.): *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, ISBN 978-963-263-142-4 Nap Kút kiadó, Budapest, 2010. pp. 316-332.

Islamic Fundamentalism and Political Violence In Europe, European Police College (CEPOL) e-library, 2010.02.

<https://www3.cepol.europa.eu/dspace/handle/123456789/6563#cima>.

Ál-gerillák – nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben, in Hadtudomány, 2010. elektronikus szám, Budapest, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_2.pdf.

Az első india-pakisztáni háború, 1947-48, in Hadtudomány, 2010. elektronikus szám, Budapest, http://mhtt.eu/hadtudomany/2010_e_16.pdf.

Az Izraeli Főnix – a CAHAL a dél-libanoni kudarcától a gázai sikerig, Sereg Szemle, 2010./2. Székesfehérvár, pp. 128-144.

http://www.hm.gov.hu/files/9/13638/seregszemle_2010_2_szam.pdf.

Bászra 2003-07 – A politikai felügyelet kudarca, in Sereg Szemle, 2010./3. Székesfehérvár, pp 136-147, http://www.hm.gov.hu/files/9/14046/sereg_szemle_2010_3.pdf.

Milícia – kétélű kard a felkelés elleni harcban, in Sereg Szemle, 2011./1. Székesfehérvár, pp. 68-88.

Ahol a hadmérnök és a polgár találkoznak: a nemkritikus infrastruktúra műszaki védelmének szabályai és előírásai, in Hadtudomány, 2011. elektronikus szám, Budapest, www.mhtt.eu/hadtudomany/2011_e_8.pdf.

A 2005. évi francia intifáda rendészeti tapasztalatai, referátum, Rendészeti Kutatások – A Rendvédelem Fejlesztése konferencia, Pécs, 2011. június 23.

Militia – the Critical Mass in Asymmetric Conflicts, in Contemporary Military Challenges, Ljubljana, Slovenia, 2011. (szerkesztés alatt).

Információs műveletek aszimmetrikus konfliktusokban, Sereg Szemle, Székesfehérvár, 2011/4. (szerkesztés alatt).